

T.C
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

**İŞGALDEN KURTULUŞA
İZMİR'DE SAĞLIK SORUNLARI ve SAĞLIK
HİZMETLERİ (1919-1922)**

(Yüksek Lisans Tezi)

Ayfer TANTAY

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Türkan BAŞYIĞIT

İZMİR
2008

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “İşgalden Kurtuluşa İzmir’de Sağlık Sorunları ve Sağlık Hizmetleri (1919-1922)” adlı çalışmamın tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih.../.../.....

Ayfer TANTAY

İmza

TUTANAK

Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü'nün/...../..... tarih vesayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'ninmaddesine göreAnabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi Ayfer TANTAY'ın İşgalden Kurtuluşa İzmir'de Sağlık Sorunları ve Sağlık Hizmetleri (1919-1922) konulu tezi incelenmiş ve aday/...../..... tarihinde, saat.....'da tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonradakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerince kendisine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek, tezin olduğuna oy..... ile karar verildi.

BAŞKAN

ÜYE

ÜYE

ÜYE

ÜYE

YÜKSEK ÖĞRETİM KURULU DÖKÜMANTASYON MERKEZİ**TEZ VERİ FORMU**

Tez No:

Konu:

Üniv. Kodu:

Not: Bu bölüm merkezimiz tarafından doldurulacaktır.

Tezin Yazarının

:

Soyadı

: TANTAY

Adı

: Ayfer

Tezin Türkçe Adı: İşgalden Kurtuluşa İzmir’de Sağlık Sorunları ve
Sağlık Hizmetleri (1919-1922)Tezin Yabancı Dilde Adı: The Health Problems and Services in İzmir from the
Invasion to the Independence (1919-1922)Tezin Yapıldığı

:

Üniversite

: Dokuz Eylül Üniversitesi

Enstitüsü

: Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü

Yılı

: 2008

Tezin Türü

:

Yüksek Lisans

Doktora

Tıpta Uzm.

Sanatta Yeterlilik

Referans Sayısı

: 309776

Tez Danışmanlarının

:

Ünvanı

: Yrd. Doç. Dr.

Adı

: Türkan

Soyadı

: BAŞYİĞİT

Türkçe Anahtar Kelimeler

1. İzmir
2. Hastaneler
3. Eczaneler
4. Belediye Hizmetleri
5. Hastalık

İngilizce Anahtar Kelimeler

1. İzmir
2. Hospitals
3. Pharmacy
4. Municipality Services
5. Disease

TEZİN YAZILDIĞI DİL : Türkçe

TEZİN SAYFA SAYISI: 179

TEZİN KONUSU (KONULAR) : İşgalden kurtuluşa İzmir’de sağlık sorunları ve sağlık hizmetleri, İzmir’de yer alan hastaneler, eczaneler, Türklere ve azınlıklara ait olan hayır kurumları, İzmir Belediyesi’nin sağlık alanında yaptığı faaliyetler, İzmir fakirleri için yapılan sağlık hizmetleri, doktorlar, diş hekimleri ve dişçiler ile ebe, baytar, aşı memurları gibi sağlık personeli, bulaşıcı hastalıklar, hayvan hastalıkları ve bu hastalıklarla mücadele, genelevler, içme suları, kent hamamları ve duşhaneler, mezarlıklar hakkında bilgiler bulunmaktadır.

1. Tezimden fotokopi yapılmasına izin veriyorum ()
2. Tezimden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümden fotokopi alınabilir ()
3. Kaynak göstermek şartıyla tezimin tamamının fotokopisi alınabilir (X)

Yazarın İmzası

Tarih: .. / .. / 2008

ÖZET

İşgalden Kurtuluşa İzmir’de Sağlık Sorunları ve Sağlık Hizmetleri (1919-1922)

19. yüzyılda batı etkisiyle birlikte, kentte sağlık alanında önemli çalışmalar yapılmış, açılan sağlık kurumlarıyla, eskiden beri adından söz ettiren hastalıklarla mücadele, önem kazanmıştır. İşgal yıllarında da hastalıklarla baş etme yolları aranmış, cehalet, pislik, yoksulluk, temiz içme sularının azlığı, işgal yıllarının başlıca sağlık sorunları haline gelmiştir. Sıhhiye Müdüriyeti ve İzmir Belediyesi salgınlarla baş etme konusunda, başta doktorlar olmak üzere, halka pek çok sorumluluk yüklerken, onları bilgilendirmeyi ihmal etmemiştir.

İzmir’de farklı din ve milletten kişilerin kendileri için açtıkları hastaneler ve sağlık kurumları ile Türklere ait olan Gureba-yı Müslimin, Askeri Hastane ve Eşrefpaşa Hastanesi, cins ve mezhep ayrımı yapmaksızın herkese hizmet vermiştir. İşgalle birlikte Türk Hastaneleri Rumların işgaline uğramış, Türk eczanelerin çoğu yağmadan nasibini almıştır. 1922’de çıkan İzmir yangınıyla İskoç, Hollanda, Ermeni, İngiliz ve Rum Hastaneleri çalışmalarına devam edememişlerdir.

Çoğunluğunu Rum doktorların oluşturduğu kentte Türk doktorlar oldukça başarılı faaliyetlerde bulunmuş olup, genellikle eczanelerin giriş kısmı veya üst katında hastalarını muayene etmişlerdir. Yardım komisyonları ve hayır kurumları işgal yılları boyunca, halkın desteğiyle, aktif hizmet vermişlerdir.

Savaşın verdiği sıkıntıyla beraber artan salgınlar, kent insanını yıpratmış ancak alınan önlemler sayesinde, işgalin son yılına doğru hastalıkların çoğu, salgın olmaktan çıkmıştır. Sağlıklı içme suyu temini, kent hamamlarının sıhhi şartları yerine getirmeye çalışması işgal yılları boyunca önem kazanan çalışmalar arasında yerini almıştır.

Ülkemizin batıya dönük yüzü olan İzmir kenti, günümüzde de sağlık bilincini yerleştirmeye yönelik çabalarıyla, sürekli atılım içindedir.

ABSTRACT

The Health Problems and Services in İzmir from the Invasion to the Independence (1919-1922)

In the 19th century, under the effect of the West, significant activities were done in the health field in the city, and with the opening of the health institutions, the struggle with the common diseases became important. Cures for the diseases were searched during the invasion years too, lack of education, hygiene, money, clean water were the main health problems. Both the hospitals and Health Institutions of the people from different religions and nations and Eşrefpaşa Hospital, Military Hospital and Gureba-yı Müslimin of the Turks served all the citizens without considering their sexes and sects. With the invasion, the Turkish hospitals were invaded by the Rums and most of the Turkish pharmacies were looted. Because of the İzmir fire in 1922 Scotch, Dutch, Armenian, British and Rum hospitals were not able to continue their activities.

Aid commissions and charity foundations worked actively with the help of the society during the invasion period. Because of the difficulties of the war, the increasing rate of epidemics suffered the people of the city a lot; however, by the precautions, most of the diseases were no longer epidemic by the end of the invasion. Providing clean water and trying to give hygienic service in the Turkish baths were the prominent activities among the ones in the invasion period.

İzmir, which is the westernized part of our country, is always active in establishing the health conscious today.

ÖNSÖZ

Uygarlığın gerçek ölçütü, dönüp dolaşıp insan niteliğinde düğümlenmektedir. Özellikle, kentlerde bu niteliği bir adım daha öteye götürecektir. Kent kültür bilincinin gelişmesine bağlı olarak, kentlerin daha yaşanılır bir çevreye kavuşturulacağı şüphesizdir.

Kent kültürünün önemli bir kesiti, kent tarihinin iyi bilinmesi ve buradan doğru düşüncelerin üretilmesidir. İçinde yaşadığımız bu kentin ticaret, turizm, sanayi, kültürel zenginliklerini ortaya koyarken, ekonomik ve toplumsal yaşamını iyi bilmek gerekir. Sağlık unsuru, toplumsal yapıyı önemli ölçüde etkileyen bir unsur olarak karşımıza çıkar. Bu anlamda çalışmamızla, İzmir'in geçmişi ile ilgili bir dönemine ışık tutmaya çalıştık. Araştırmaya konu olan milli mücadele yıllarında (1919-1922); İzmir'in sağlık yapısı, sorunları ve hizmetleri, sağlık personeli, kentin genel temizliği gibi konulara değindik. Bu yıllarda, savaşın neden olduğu sosyo-ekonomik yıpranmanın, sağlığı olumsuz etkilediğini, bulaşıcı hastalıklar ve ardı arkası kesilmeyen salgınlarla mücadelenin, ön plana çıktığını gördük.

Amacımız, 1919-1922 yıllarındaki sağlık faaliyetleri ve sağlık koşullarını göz önüne sererek, İzmir ve halkı üzerindeki etkileşimlerini ortaya koymaktır. Ülkemizin diğer kentlerinde olduğu gibi İzmir'de de, sağlık koşullarının yetersizliği, halkın bilinçsizliği, yoksulluk gibi nedenler Türk halkını, zor bir duruma düşürmekteydi. Ancak türlü olumsuzluklara rağmen halk sağlığı ihmal edilmedi ve sağlık faaliyetlerine her geçen gün bir yenileri eklendi.

Çalışmamızda sosyal yaşam tarzı ve kültürel birikimin insan sağlığına etkileri arasında denge kurarak, azınlık egemenliğinin bunu ne ölçüde bozduğunu gördük. Zengin bir uluslar arası limana sahip olan ve batı kültürünün merkezi haline gelen İzmir'de kentin çekiciliğine kapılan yabancı unsurlar ve Türkler arasında, hastalıklara bakış açısı, sağlık faaliyetlerinin rekabeti ile ortalığı kırıp geçiren hastalıklara karşı alınan önlemler etrafında, konumuzu şekillendirdik.

Araştırmamızda, dönemin İzmir gazeteleri ve mecmuaları incelenmiş olmakla birlikte, İzmir'e yönelik yapıtlar, sağlık alanında yazılan eserler, tezler ve anı kitaplarına yer verdik. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki belgeler tezimize ışık tuttu.

Tez çalışması süresince, yardım ve desteğini esirgemeyen, bana zaman ve emek harcayan tez danışmanım, Yrd. Doç. Dr. Türkan BAŞYİĞİT'e, tez konumun belirlenmesinde Yrd. Doç. Dr. Ahmet MEHMETEFENDİOĞLU'na, teşekkürlerimi bir borç bilirim. Çalışmalarım sırasında büyük desteğini gördüğüm Yrd. Doç. Dr. Eren AKÇİÇEK'e, arkadaşım Ersin ÇIRPICI'ya ve Yunanca çeviriler için Gönenç TURAN'a, enstitünün tüm değerli hocalarına ve çalışanlarına sonsuz teşekkür ederim.

Ayfer TANTAY

İzmir, 2008

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	VIII
İÇİNDEKİLER.....	X
KISALTMALAR.....	XII
TABLO DİZİNİ.....	XIII

GİRİŞ

I. BÖLÜM

A- OSMANLI DEVLETİ'NDE TIBBIN GELİŞİMİ ve SAĞLIK YAPISI...	9
B- İZMİR'DE SAĞLIK TEŞKİLATI ve UYGULAMALARI.....	11
1-Sıhhiye Müdürlüğü.....	16
2-Sıhhiye Heyeti ve Sıhhiye Memurları.....	17
3-Hıfzıssıhha ve Hıfzıssıhha Komisyonları.....	20
4-Belediyenin Yürüttüğü Temel Sağlık Hizmetleri.....	20
5-İzmir Fakirleri İçin Yapılan Sağlık Hizmetleri.....	27

II. BÖLÜM

A- HASTANELER.....	31
1-Azınlık Hastaneleri.....	32
2-Türk Hastaneleri.....	42
B- SAĞLIK HİZMETİNDE GÖREVLİ PERSONEL.....	49
1-Doktorlar.....	49
a-İzmir'de İlk Sivil Türk Hekimi Mustafa Enver Bey.....	52
b-Türk Doktorlar.....	54
c-Azınlık Doktorlar.....	60
d-Dış Hekimleri ve Dişçiler.....	62
2-Aşı Memurları.....	64
3-Baytarlar.....	64
4-Ebeler.....	66
C- DİĞER SAĞLIK KURULUŞLARI.....	66
1- Hilal-i Ahmer Cemiyeti.....	66
2- Salib-i Ahmer Cemiyeti.....	70
3- Sosyal Yardım Kurumları.....	73
a-Azınlıklara Ait Hayır Kurumları.....	73
b-Dar'ül Eytam(Öksüzler Yurdu).....	77
c-Yardım Komisyonları.....	81
4- Muayenehane ve Tedaviehaneler.....	82
5- Bakteriyolojihane.....	83
D- ECZACILIKIN GELİŞİMİ ve ECZANELER.....	84
1-İzmir'de Eczacılık.....	86
2-İzmir Eczaneleri ve Ecza Depoları.....	88
3-İlaçlar ve Kişisel Temizlik Ürünleri.....	92

III. BÖLÜM

A-BULAŞICI HASTALIKLAR (EMRAZ-I SÂRIYE)	95
1-Verem Hastalığı.....	97
2- Sıtma (Malarya) Hastalığı.....	98
3- Kolera Hastalığı.....	99
4- Kuduz Hastalığı.....	100
5- Tifo Hastalığı.....	101
6- Frengi Hastalığı.....	101
7- Çiçek Hastalığı.....	102
8- Kızıl(Scarlatin) Hastalığı.....	106
9- Yılcık Hastalığı.....	106
10-Veba Hastalığı	106
11- İspanyol Nezlesi.....	110
12- Lekeli Humma (Tifüs) Hastalığı.....	112
13- Difteri (Kuşpalazı) Hastalığı.....	113
14- Kızamık Hastalığı.....	114
B-BULAŞICI HASTALIKLARA KARŞI ALINAN SAĞLIK ÖNLEMLERİ	114
C-ÇEKİRGE MÜCADELESİ ve HAYVAN HASTALIKLARI	119

IV. BÖLÜM

A- GENELEVLER	123
B- KENT SULARI	126
C- KENT HAMAMLARI ve DUŞHANELER	131
D- MEZARLIKLAR	133
SONUÇ	136
KAYNAKÇA	141
EKLER	148

KISALTMALAR

a.g.e.	:Adı geçen eser
a.g.m.	:Adı geçen makale
a.g.t.	:Adı geçen tez
Bkz.	:Bakınız
BOA.	:Başbakanlık Osmanlı Arşivi
c.	:Cilt
ev:	:eviren
.T.T.A.D.	:ağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi
D.E..	:Dokuz Eylül Üniversitesi
DH.EUM.MEM.	:Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Memurin Kalemi
DH.İD	:Dahiliye Nezareti İdarİ Kısım Belgeleri
DH.UMVM	:Dahiliye Umr-ı Mahalliye-i Vilyt Müdüriyeti Belgeleri
DH. EUM-SSM	:Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Seyrüsefer Kalemi
DH.MKT	:Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi
E..	:Ege Üniversitesi
İ..	:İstanbul Üniversitesi
O.D.T..	:Orta Doğu Teknik Üniversitesi
S.	:Sayı
s.	:Sayfa
Y.PRK.UM	:Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı Umum Vilayetler Tahriratı
Yay. Haz.	:Yayına Hazırlayan

TABLO DİZİNİ

	Sayfa
Tablo 1-Mart-Ağustos 1919 Emraz-ı Sâriye İstatistiği	19
Tablo 2-Hıfzıssıhha Komisyonunda Görevli Kişiler ve Görevleri	20
Tablo 3-Belediyede Çalışan Görevliler ve Aldıkları Maaş	27
Tablo 4-1919'da Çiçek Aşısı Uygulanacak Yerler ve Başvuru Merkezleri	104

GİRİŞ

İzmir, Ege Denizi kıyısında kendi adını taşıyan körfezde, kısmen ova ve tepe üzerinde, M.Ö. 3203 yılında Anadolu'ya gelen ve şehri alan amazonlar tarafından kurulmuştur. Kent, amazonlardan biri olan Smyrna'nın adını taşımakta, Lomira, Lamires, Sarahina isimleriyle de bilinmektedir¹.

Kuruluşundan itibaren çağdaş yenilikleri takip etmesi ve sanat, kültür, spor faaliyetleriyle, farklı bir kent olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu özellikleriyle yabancı gezginlerin de ilgisini çekmiş, tüm güzelliği ve tarihsel yapısıyla ülkemizin en gözde yerlerinden biri olmuştur. Farklı kültür, yaşayış ve inançlarla büyük ölçüde temas kuran İzmir, Ege ve Akdeniz dünyasının önemli bir liman kenti olmasının ayrıcalığıyla, ticaret merkezi haline gelmiş, birçok alanda olduğu gibi sağlık alanındaki atılımlarıyla da öncü ve belirleyici rolünü koruyarak, Osmanlı Devleti'nin en renkli ve kıymetli kentlerinden biri olmuştur. Günümüzde Batı Anadolu'nun en önemli ticaret, kültür, sanat ve sağlık merkezidir ki, haklı olarak "Ege'nin İncisi" ünvanını almıştır.

Antik Çağ'da, İzmir'de pek çok bilimin yanında tıp ta gelişmişti. *Atina'da ve bazı ünlü Avrupa kentlerinde şifa bulamayan hastaların, İzmir'de yoğun bakımı yapılarak kurtarılmaları, bu ünü giderek pekiştirir. Hollanda doğumlu olan İzmirli Doktor Garko'nun,1850'lerde Ege otlarından yararlanarak şeker hastalığına iyi gelen bir ilacı bulması ve cilt rahatsızlıklarıyla ilgili gizli formüllü bir ilaç geliştirmesi, İzmir'i, tıp yaşamı açısından daha da ilginç bir konuma sokmuştur*².

XIX. yüzyıla gelindiğinde, ticaretin hızla gelişmesi ve sürekli işlemesi nedeniyle İzmir, ulaşım, ticaret ve alt yapı çalışmalarında köklü değişikliklere sahne oldu. Tıp bilimi yeni uygulamalarla, aynı yüzyılın sonlarına doğru gelişmeye başladı. Salgın hastalıklara bağlı olarak sağlık kurumları ve personel sayısı da bu dönemde arttı.

XVIII. ve XIX. yüzyıllarda görülen salgınlar, Kurtuluş Savaşı süresince İzmir halkının yakasını bırakmadı. Milli mücadele yılları, belki de İzmir tarihinin en

¹ Yaşar Aksoy, **İzmir Efsaneden Gerçeğe**, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, I. Basım, İzmir, Ocak, 2002, s.194.

² Yaşar Aksoy, **Bir Kent, Bir İnsan, İzmir'in Son Yüzyılı, S. Ferit Eczacıbaşı'nın Yaşamı ve Anıları**, Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Vakfı Yayınları, İstanbul, Haziran 1986, s.48.

talihsiz ve şartları en ağır dönemi olmasıyla birlikte, bağımsızlığımız için yanan bir ateş oldu. Çalışmamızın ana başlığını oluşturan 1919-1922 yılları yanmış yıkılmış bir ülkedeki umudu, yaşama dönüştürdü.

Kurtuluş Savaşı, 15 Mayıs 1919'da İzmir'de atılan ilk kurşunla başladı ve 9 Eylül 1922'de Yunan ordusunun denize dökülmesiyle son buldu. Bu nedenle, İzmir kentinin tarihimize ayrı bir yeri vardır. Bu araştırmanın amacı, İzmir'de özellikle 1919-1922 yılları arasında sağlık yaşamında beliren özellikleri ortaya koymak, konuyla ilgili olayların neden ve sonuçlarını kaynaklar doğrultusunda değerlendirerek, kent yaşamına etkilerini incelemektir.

Mondros Ateşkes Antlaşması'nın 7. maddesi gereğince işgal edilen İzmir kentinde, yaşamla birlikte sağlık yapısı da değişti. Zaten refah bir hayat süren azınlıklar, işgal döneminde durumlarını fazlaca iyileştirerek, sağlık alanında da kente damgalarını vurdular. Artık Türkler için sıkıntılı günler başlarken, başta Rumlar olmak üzere azınlıklara iyice gün doğuyordu.

Mütarekenin imzalanmasından tam bir hafta sonra işgal alarmı veren düşman savaş gemisi, herkesin bildiği ve beklediği gelişmeyi, beraberinde İzmir'e getirdi. Bölgedeki Rumlar anlamlı bir sessizlikle kurtarıcılarını beklerken, Türklerin huzuru giderek bozuldu³. İngiliz savaş gemisinin İzmir'e geldiğini duyan Rumlar ve İngilizler, Kordon'dan başlamak suretiyle İzmir'in diğer semtlerine dağıldılar. Bunlardan birinin başında Stefanopulos adlı Rum bir doktor vardı. Bu doktor, azılı bir Türk düşmanı idi. Elinde tuttuğu Yunan bayrağıyla arkasından sürüklediği binlerce Rum'u, Kordon'dan Metropolithane'ye⁴ götürdü. 1793 yılında yapılmış olan ve İzmir Rumlarının merkezi⁵ haline gelen Ayafotini Kilisesi'ne Yunan bayrağı çekilirken, orada bulunan Rumlar'a, Türklerle kanlarının son damlasına kadar savaşacaklarına yemin ettiren kişi, yine Stefanopulos⁶tu. O gün her yer Yunan bayraklarıyla süslenerek, Türk esnafın yakalarına Yunan rozetleri⁷ takıldı.

Yunan Kızılhaç Heyeti, Anfitrini vapuruyla İzmir'e gelir gelmez, Rum Hastanesi'ne koskoca bir Yunan bandırası çekildi. “...Rıhtımdan geçiyordum,

³ Sabri Sürgevil, “Türk Yunan İlişkileri İçinde İzmir'in İşgali sorunu”, **Ç.T.T.A.D.** 1/3, İzmir, 1993, s.24.

⁴ Nurdoğan Taçalan, **Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken**, Milliyet Yayıncılık, Ekim 1971, s.12.

⁵ Çınar Atay, **İzmir'in İzmir'i**, Esiad Yayın No: 93/ KY- 1, İzmir, 1993, s.177.

⁶ **Anadolu**, 8 Kasım 1334 (1918).

⁷ Nurdoğan Taçalan, **a.g.e.**, s.14.

*Anfitrini görücüye çıkan bir kız gibi süslenmişti. Herhalde beğenilmiş olacak ki, içinde bir kafile neşe içinde gemiden çıkıyordu... ”*⁸. Yunan askerinin, İzmir’e adım attığı saatlerde, Rumlar coşmuş, adeta kutlama yapıyorlardı. Ayrıca Rum halkı, kendi askerlerinin geçmesi için en iyi halılarını sokaklara seriyor, topladıkları çiçekleri ve yeni mahsul pirinçlerini onlara serpiyordu⁹. Ferit Paşa halkı sakinleştirmeye çalışırken, halk şaşkın ve perişan, aydınlar ise kurtuluş yolu arama gayesinde¹⁰ idiler. Eğer işgal sırasında şiddetli bir yağmur yağmasaydı, “Zito Venizelos!” diye bağırmanın tamamı, süngüden geçirilecekti. Nitekim Sarıkışla önünde yakalanan Erkânı Harb Miralayı Süleyman Fethi Bey, Doktor Şükrü Bey ve dört Türk askeri “Yaşasın Venizelos!” demedikleri için vücutları delik deşik edildi¹¹. Türk ve Yunan askerleri ile silahlı Rumlar arasında çıkan çatışmada, kışlada bulunan askerlerden bazıları şehir dışına kaçtı, birçoğu da esir alınarak, Averof zırhlısına götürüldü¹².

Yunan askeri her türlü işkence ve zulme başvurarak geçtiği yerlerde tozu dumana kattı. 16 Mayıs 1919 sabahı İzmir’in pek çok semti Türk ölüleriyle örülü, özellikle Millet Hastanesi’nin morgu ve onun yanındaki Cemal Paşa Konağı’nın bodrumu, ceset doluydu¹³. Şehirde katliam had safhadaydı. Yerli Rumlar, işgalci Rumlarla kucaklaşarak, onları bağırmasına basıyordu¹⁴. Tüm bunlar olup biterken Rumlar dışındaki işgal kuvvetleri, olayları tedirginlikle izliyor ve Türklerin karşı saldırılarından endişe duyuyorlardı.

Rumlar her türlü donanımına sahip, kendilerinden emin bir şekilde şehirde kasıla kasıla yürürken, “...Bizim kuvvetimiz Yunan’ın teçhizatlı ve muntazam ordusu ile kabili kıyas değildi. Bütün yaptıklarımız çete savaşlarından ve varlığımızı Batı dünyasına ilan etmekten ibaretti...”¹⁵.

⁸ Celal Bayar, **Ben de Yazdım, Milli Mücadeleye Giriş**, c. V, Yön Matbaacılık, Sabah Kitapları, İstanbul, 1997, s.134.

⁹ Dido Sotiriu, **Ölümler Bekler**, Çev. Dr. Kriton Dinçmen, Arion Yayıncılık, İstanbul, 1995, s.93.

¹⁰ Sabiha Sertel, **Roman Gibi**, Belge Yayınları, İstanbul, 1987, s.23.

¹¹ Bezmi Nusret Kaygusuz, **Bir Roman Gibi**, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, İzmir, Ekim 2002, s.159.

¹² Cahit Telci, Hasan Mert, Turan Gökçe, **Seydiköy’den Gazimir’e Bir Kentleşme Süreci**, Gazimir Belediyesi Kültür Yayını, I. Basım, Nisan 2003, s. 40.

¹³ Nurdoğan Taçalan, **a.g.e.**, s.268.

¹⁴ Bülent Moralı, **Punta’dan Alsancak’a (Alsancak’ın Tarihine Kısa Bir Bakış)**, Güzelele Matbaası, Alsancak, İzmir, s.6.

¹⁵ Bezmi Nusret Kaygusuz, **a.g.e.**, s.175.

Yunan işgaline Türklerin tepkisi gecikmedi. Mondros Mütarekesi'nin ardından Halit ve Nail Beyler tarafından kurulan, İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti, İzmir'in Türklüğünü dünya kamuoyuna duyurmak için propaganda yoluyla çalışmalar¹⁶ yaptı. İşgalden bir gün sonra cemiyetin adı, Redd-i İlhak olarak değiştirildi.

İşgali protesto etmek için, Yahudi Mezarlığı'nda düzenlenen "Maşatlık Mitingi"nde, İzmir'in ünlü yüzleri yer aldı. İşgal sadece İzmir'i değil, tüm Anadolu'yu harekete geçirdi ve işgale tepkiler, çığ gibi büyüdü. Atatürk'ün ifadesiyle; "*Ahmak düşman İzmir'e gelmeseydi, belki bütün memleket gaflete dalmış kalırdı*"¹⁷. Çünkü İzmir'de başlayan kurtuluş hareketi, tüm yurdu etkisine alacak ve düşmanı ebediyen yurttan kovacaktı.

İşgalin hemen ardından sıkıyönetim ilan edildi ve kentteki haberleşme araçlarına el konuldu. Yunan İşgal Kumandanlığı tarafından İzmir Türk basınında çıkan yazılara, sansür uygulandı. Dönemin basınına baktığımızda, gazetelerin bazı sayılarının çıkmadığına ya da sansür nedeniyle gazete sayfalarında büyük boşluklara tanık oluyoruz.

17 Eylül 1920 tarihli bir konsolosluk raporunda, İzmir'in geleceğinin pek iç açıcı olmadığı vurgulanıyor, hatta bazı zengin Ermenilerin İzmir'i terk ettiği, belirtiliyordu¹⁸. Bir zamanlar Türklerle birlikte dostça yaşayan Rumlar, kentte nüfuz kazanmak için her geçen gün türlü taşkınlıklarla mağazaları yağmalıyor, kenti kana boğuyorlardı. Gerçi Vali Rahmi Bey 1. Dünya Savaşı'nın getirdiği sıkıntıları en aza indirmeye uğraşmıştı¹⁹. Fakat İzmir ve çevresindeki Türkler, perişan bir hayat yaşıyor, etraftan gelen yardımlarla biraz olsun nefes almaya çalışıyorlardı. Nitekim Alaşehir'de toplanan muhacirlere dağıtılmak üzere, İstanbul'dan çok miktarda un, kaşar peyniri, battaniye ve eski elbiseler gönderilerek Jandarma Kumandanı Ziya Bey aracılığıyla muhtaçlara dağıtıldı²⁰. Bu paylaşım, Yunanlılar'ın zulmünden kaçıp Alaşehir'e sığınan ve şefkat bekleyen vatandaşlar için iyi bir yardımdı.

¹⁶ Ergün Aybars, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, Ercan Kitabevi, 7. Baskı, İzmir, 2000, s.103.

¹⁷ Doğan Avcıoğlu, **Milli Kurtuluş Tarihi I**, Tekin Yayıncılık, İstanbul, 1995, s.19.

¹⁸ Melih Gürsoy, **Bizim İzmirimiz**, Yaylacık Matbaası, İzmir, Mayıs, 1993, s.126.

¹⁹ Zeki Arıkan, "II. Meşrutiyet Dönemi'nde İzmir 1908-1918", **Üç İzmir**, Yapı Kredi Yayınları, I. Baskı, İstanbul, Aralık 1992, s.224.

²⁰ Bezmi Nusret Kaygusuz, **a.g.e.**, s.190.

İşgal günleri Ramazan ayına denk geldiği için, Rumlar 28 Mayıs 1919'da bir beyanname yayınlıyarak, Türklerin akşam saat 22:00'a²¹ kadar dışarıda kalabileceklerini ve Ramazan topunun Yunan ordusu bataryaları tarafından atılacağını duyurdu. Bu davranışlarıyla Rumlar, aslında Türklerin sempatisini kazanmayı planlıyorlardı.

Yaklaşık üç yılı aşkın bir süre devam eden mücadeleden sonra, Türk ordusu 9 Eylül 1922'de develer, katırlar, faytonlar, kamyonlar ve sarsıla sarsıla giden otomobillerden oluşan bir kortejle kente girdi²². Pek çok Hristiyan, sahilden epeyce uzakta demirlenmiş mavnalara sığındı. Anadolu'nun diğer şehirleri tamamen yerle bir edilmişken, Ege'nin başkenti dimdik ayakta duruyordu.

İzmir'de Basmane Garı'ndan denize dik olarak çizilecek bir doğrunun kuzeyinde kalan bölümde, Türkler dışında Rumlar, Levantenler ve diğer azınlıklar yaşıyordu. Türkler tarımsal yaşam ile devlet memurluğunda etkin rol oynarken Rum, Yahudi ve Ermeniler ticarete aktif hizmet veriyor, bu durum beraberinde İzmir'i canlı ve hareketli bir ticaret merkezi haline getiriyordu. Ne varki İzmir'in işgali, bu ekonomik canlılığa büyük darbe²³ indirdi.

Kentte, Yahudiler Karataş'ta, Ermeniler Güzelyalı'da oturuyordu. Kırım Muharebesi'nden kaçan Tatarlar ise havadar olduğu için Değirmen Dağı'nı seçmişlerdi. Değirmen Dağı, körfezden esen rüzgârları iyi alabilen ve çok sayıda yel değirmeninin bulunduğu bir yerdi²⁴. Yunan işgalinin meydana getirdiği zulüm ve çaresizliğe rağmen kentte hayat devam ediyordu.

İzmir'in en ünlü yeri, daha önceden olduğu gibi işgal yıllarında da Frenk Sokağı idi. Bu isim, sokaktaki tüccar ve dükkânların çoğunun Fransız olmasından ileri geliyor ve Mahmudiye (bugün, Halit Ziya Bulvarı), Mecidiye, Terifiye, Mesudiye²⁵ (günümüzde Kıbrıs Şehitleri Caddesi) diye adlandırılan dört kısımdan oluşuyordu. İzmir'in tüm zenginliğini içine alan Kordon Boyu'ndaki Frenk Mahallesi, eğlence yerleri ve ticaret şirketleriyle Avrupalı bir yer durumundaydı.

²¹ Serap Cerezci, **1919-1922 Yılları Arasında İzmir'de Gündelik Yaşam**, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2003, s.13.

²² Hakan Tartan, **Atatürk'ün İzmir'i**, Tülov Kültür Dizisi-1, İzmir, 2003, s.61.

²³ Kemal Arı, "Kurtuluş Savaşı Sonrasında İzmir'e Yönelik Göçler ve Etkileri", **Üç İzmir**, s.273.

²⁴ Engin Berber, **Rumeli'den İzmir'e Yitik Yaşamların İzinde**, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, I. Basım, Ekim 2002, s.10.

²⁵ Çınar Atay, **İzmir'in İzmir'i**, s.107.

Burada yaşayan kibirli sokak sakinleri, yerli halkı kültürde küçük görmekle beraber kentin fiziki güzelliğine ve savunmasına katkıda bulunmaya yanaşmıyor, kendilerine güvenli evler ve antrepolar yaptırıyorlardı²⁶. “Gâvur İzmir” adıyla bilinen mahalle canlı, gösterişli ve bakımlı olup, Kadifekale ve Eşrefpaşa’ya kadar uzanan ve kentin güneyinde kalan Türk bölümü, sönük, karanlık ve bakımsızdı. İşgal dönemi, her iki halk unsurunun dengesini fazla değiştirmeden, yaşayışlar aynı seyirde devam etti. Limanı ve kozmopolit yapısıyla İstanbul’dan sonra önemli bir yere oturan ve yaşam tarzı, hayat standardıyla Avrupalı bir kent konumunu koruyan kent, eskisi kadar parlak olmasa da işgal yıllarında, yabancı şirketlerin ilgi odağı olmaya devam etti.

Çalışmamızda Yunan işgalinin yaşandığı 1919-1922 dönemine yönelik İzmir’de sağlık sorunları ve hizmetlerini inceledik. İlk bölümde Osmanlı Devleti’ndeki sağlık hizmetleri ve Avrupa’dan etkileşimlerden bahsederek genel sağlık uygulamaları ve önlemlerini anlattık. İzmir sokaklarının durumu ve belediyenin yaptığı çalışmalara değindik. O yıllarda kent sokaklarının temizliği pek iç açıcı değildi. Şehir baştanbaşa pislik içindeydi, çöpler çarşı içlerindeki duvar diplerine döküldüğü için köpekler bu pisliklerde eşiniyorlardı²⁷. Fakat azınlık mahallelerinin temizliği, Türk sokaklarına göre daha iyi durumdaydı. Örneğin, Frenk Mahallesi, kısmen daha temiz ve bakımlıydı. Halkın sağlık kurallarına dikkat etmemesi, bu dönemde karşılaşılan en büyük problemdi. Buna daha çok Türk mahallelerinde tesadüf ediyoruz.

İzmir Belediyesi, işgal dönemi boyunca halkı bilgilendirici çalışmalara ağırlık verdi. Salgınlar karşı alınan önlemler gazete ve bildirgeler yoluyla kentteki herkese duyuruluyor, kurallara uymayanlar da cezalandırılıyordu. Tüm bunlara karşın salgın hastalıkların yok edilmesi epey zaman aldı ve işgalin son yıllarında bazı hastalıklar, kontrol altına alınabildi. Tezimizde hastalıklarla mücadele konusunda, müslüman ve gayr-i müslimler arasındaki farklılıklar da karşılaştırılarak belirtilmeye çalışıldı.

İkinci bölümde hastaneler, eczaneler ve diğer sağlık kurumları ile sağlık personelinin çalışmalarına değindik. Rum sağlık merkezleri başta olmak üzere

²⁶ Daniel Goffman, **İzmir ve Levanten Dünya**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Yay. Haz. Ayşen Anadol, İstanbul, Ekim 1995, s.122.

²⁷ Ulvi Olgaç, **Güzel İzmir Ne İdi Ne Oldu?**, Meşher Basımevi, İzmir, 1939, s.15.

kentte, azınlık hastaneleri hâkimdi. Gerçi, Türk hastanelerinin faaliyetleri önemli düzeye ulaşmıştı ancak hastalıklarla mücadelede yetersiz kalıyordu. Yunan Salib-i Ahmer Cemiyeti ile Türk Hilal-i Ahmer Cemiyeti, açtıkları dispanserler yardımıyla kent sağlığını rahatlamaya çalıştı. Başkanlığını Eczacıbaşı Ferit Bey'in yaptığı Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti, işgal yılları süresince açık kalabilen tek Türk örgütü oldu. Bu örgüt gerekli belgeleri hazırlayarak, uluslar arası kamuoyunun dikkatini Batı Anadolu'ya çekmeyi başardı²⁸. Cemiyet, fakir hastaları ücretsiz muayene ederek, gerekli yardım ve ilaçları temin etti. Yunan idaresi ve derneklerinden destek alan Rumlar ise hem donatımlı sağlık kuruluşlarıyla hem de Salib-i Ahmer Cemiyeti'yle hizmet verdiler. Cins ve mezhep ayrımı yapmadan, fakir halkı da gözeterek, hastaları tedavi altına aldılar. Her ne kadar yardım amaçlı gibi gözükse de Salib-i Ahmer'in asıl amacı Yunanlıların Megola İdeası'na hizmet etmektir.

Meslek guruplarına baktığımızda Türklerin genellikle bakkallık, berberlik gibi işler yanında, garantili meslek olan devlet memurluğu yaptığını, buna karşın okuma-yazma oranı çok yüksek olduğu için azınlıkların doktorluk, avukatlık gibi meslekleri seçtiğini görmekteyiz. Çalışmamızda, kentte görev yapan doktorları belirtirken özellikle Türk olanlara ağırlık verdik. Eczacılığın kısa bir geçmişini anlattıktan sonra işgal yıllarında, İzmir'deki eczaneler ile buralarda üretilen ilaçları belirttik.

Üçüncü bölümde, Birinci Dünya Savaşı'ndan henüz çıkmış halkın, daha savaşın yaralarını sarmadan, karşılaştığı salgın hastalıklar ve bu hastalıklarla mücadelesi anlatılmaktadır. Bulaşıcı hastalıklar içinde çiçek, sıtma, lekeli humma, veba, İspanyol nezlesi, ilk sıralarda yer alıyordu. Umumi helâların yokluğu ve suların iyi korunmaması nedeniyle, tifo vakaları²⁹ İzmir'den eksik olmadı. Salgın hastalıklar, yoksulluk, çevre şartlarının elverişsiz oluşu gibi nedenlere bir de halkın bilinçsizliği eklenince, kentte sağlık durumu istenen seviyeye bir türlü ulaşamadı. Bunlara rağmen gerek Sıhhiye Müdürlüğü ve belediye gerek sağlık personeli, büyük çaba gösteriyor, halkın sağlığını korumak için gerekli tedbirleri almaktan geri durmadılar. Bu dönemde hayvan hastalıkları ve çekirgelerle mücadele gündemden düşmeyen

²⁸ Serap Cerezci, **a.g.t.**, s.23.

²⁹ Adnan Bilget, **Son Yüzyılda İzmir Şehri (1849-1949)**, Mehşer Basımevi, İzmir, 1949, s.32.

konular arasında yer aldı. Milli mücadele yıllarında salgın hastalıklarla ilgili teşhis, tedavi ve aşılama çalışmalarına önem verildi. O günün imkânsızlıkları içinde çiçek, veba, sıtma, İspanyol nezlesi gibi hastalıklar kontrol altında tutulmaya çalışıldı.

Çalışmanın dördüncü ve son bölümünde genelevler, kent suları ve hamamları ile mezarlıkların durumuyla ilgili bilgilere yer verildi.

Dört ana bölümden oluşan bu tez çalışmasında, işgal yılları yanında İzmir’de daha önceki dönemlerde sağlık alanında gerçekleştirilen faaliyetleri de irdeledik. Elimizdeki belgeler ışığında kentin genel sağlık durumu, sorunları, sağlık hizmeti veren kuruluşlar, hastalıklar ve bunlara karşı alınan önlemler hakkında bilgi vererek dönemi değerlendirdik. Bu dönem incelenirken İzmir gazetelerindeki değerli bilgiler, çalışmamızı renklendirdi.

İşgal dönemine ilişkin çalışmaların çoğu siyasi ve ekonomik araştırma özelliği taşıması ve bu araştırmalarda sağlıkla ilgili kısır bilgilere yer verilmesi, çalışmamızın diğer araştırmalardan farklılığını ortaya koymaktadır.

I. BÖLÜM

A-OSMANLI DEVLETİ'NDE TIBBIN GELİŞİMİ ve SAĞLIK YAPISI

Tarihteki topluluklara bakıldığında, Türklerin tıp bilimine büyük ilgi duyduğunu ve kurdukları hastanelerle sağlığa büyük katkıda bulduklarını görmekteyiz. Bunlardan Abbasi halifeliğine bağlı müstakil ilk Türk devleti olan Tolonoğulları'ndan Ahmet bin Tolon'un, Mısır'da yaptırdığı hastane ve hamam önemli sağlık kuruluşları arasında gelmektedir. Henüz Avrupa'da teşkilatlı hastaneler yok iken Türkler, her geçen gün yeni çalışmalar peşine düştüler. XVI. yüzyıla dek Avrupa'dan açık ara ileride olan Türk tıbbı, dünya tıbbına, İbni Sina, Zekeriya Razi gibi simge isimler armağan etti. Bu dönemdeki Türk hekimleri; tanı (teşhis) ve tedavi yöntemleri, halk sağlığı, hekimliğin temel kuralları ve denetlenmesi gibi konularda çağını aşan uygulamalar yaptılar. Osmanlılarda Yıldırım Bayezit döneminde Bursa'daki Darü't-tıp, daha sonra İstanbul'da açılan tıp medreseleri, dönemin en ileri eğitim kurumları haline geldi. Buralarda alanlarının en iyisi olan hekimler yetiştirildi. Selçuklular, memleketin her tarafını sıhhi kurumlarla doldurdular. Osmanlı tebabeti de Selçukluların devamı olduğu için, benzer teşkilat kurarak sağlık faaliyetlerine hizmet etti.

Fatih Sultan Mehmet döneminde tıp gelişti ve saraya alınan yabancı hekimlerin sayısında artış görüldü. Osmanlı tıbbının batıyla tanışması XVII. yüzyıl olmakla beraber, XVIII. yüzyıldaki ekonomik yetersizlikler nedeniyle yeni sağlık kuruluşları yapılamadı, XIX. yüzyılda ise ciddi bir modernleşmeye gidildi ve pek çok kurum gibi hastaneler de batı taklitçiliğiyle yapılmaya başlandı. Tanzimatla birlikte ilk büyük hastane olan Gureba-yı Müslimin Hastanesi kuruldu³⁰. II. Mahmut, ordunun sağlık ihtiyacını karşılamak amacıyla, 1827'de Tıphane ve Cerrahane-i Amire'yi kurdu. Bu dönemde bütün belediye hizmetleri kadıların görevi olup, subaşilar da onlara yardım ediyordu. "Ser Tabib-i Hazret-i Şehriyari"³¹ adıyla anılan hekimbaşilar, tüm sağlık işlerini yürütüyorlardı. İlk kez XV. yüzyılda görülen bu kuruluş, aslında Mezopotamya, Eski Mısır ve Yunan gibi uygarlıklarda yüzyıllar öncesinde vardı. Hekimbaşının yetkileri, bugünkü Sağlık Bakanlığı'nın yetkilerine

³⁰ Orhan Bolak, **Hastanelerimiz (Eski Zamanlardan Bugüne Kadar Yapılan Hastanelerimizin Tarihi Ve Mimari Etüdü)**, İstanbul Matbaacılık, 1950, s.31.

³¹ Ali Haydar Bayat, **Osmanlı Devleti'nde Hekimbaşılık Kurumu ve Hekimbaşilar**, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 1999, s.10.

eşitti. Savaş zamanında hekimbaşı kim ise, ordu hekimbaşısı da o olurdu. Hekimbaşı, padişahın çevresinde çalışan kişilerin en büyüklerinden sayılır, padişahın tahttan çekilme durumu hariç, ölümünde, yetersiz kalabileceği düşüncesiyle, görevine son verilirdi. Hekimbaşı olarak atananlara, ilk zamanlarda sadrazamlar tarafından, sonraki dönemde darüssaade ağalarınca, padişahın hediye ettiği kürk giydiriliyordu³². Hekimbaşılar günde 500 akçe³³ alıyorlardı.

XIX. yüzyıla kadar hekim ve eczacı aynı kişi olup, eczacıbaşı diye bir görev yoktu. Bu yüzyılda hekimbaşının yetkileri sınırlandırılarak, yerine sertabiplik deyiimi kullanılmaya başlandı. 1850’de Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane ve Umur-u Tıbbiye-i Mülkiye Nezareti’nin kurulmasıyla sivil alandaki sağlık konuları³⁴ ele alınarak, Abdülmecit tarafından 17 Nisan 1850 tarihli ferman ile hekimbaşılık, kaldırıldı. 1867 yılında Mülki Tıbbiye’nin açılmasıyla birçok doktor yetişti ve tıp bilgileri yayılmaya başladı.

Halk sağlığına yönelik çalışmalar da yine XIX. yüzyıla rastlar. Bu yüzyılın ortalarına gelindiğinde, hastalık sebepleri artık biliniyor ve karantina uygulamasıyla hastalıklar, nisbeten kontrol altına alınarak, toplu halde ölümler biraz olsun engellenebiliyordu. 1891’de İstanbul’da kurulan Hıfzıssıhha Komisyonu buna en iyi örnek oldu. 1869’da belediyelere hekim, eczacı, ebe ve aşçı gibi sağlık personeli yetiştirmek amacıyla Cemiyet-i Tıbbiye-i Mülkiye kuruldu. Kurum, 1906’da Meclis-i Maarif-i Tıp adını aldı. İkinci Meşrutiyet’in ilanından sonra ismi, Meclis-i Umur-u Tıbbiye-i Mülkiye ve Sıhhiye-i Umumiye olarak değiştirildi. 1912 yılında sağlık müdürlükleri kuruluncaya kadar İstanbul dışındaki sağlık işlerine, sıhhiye müfettişleri bakıyordu. Buldukları bölgenin sıhhi durumunu incelemek, diplomasız çalışan doktor, eczacı, aşçı gibi kişilerin çalışmasına engel olmak, bulaşıcı hastalıklarla ilgili istatistikî bilgileri hazırlayarak Meclis-i Umur-u Tıbbiyyeye göndermek, hastalıklara karşı halkı bilinçlendirmek, sıhhiye müfettişlerinin başlıca görevleri arasındaydı. 25 Şubat 1913 tarihli Sıhhiye Müdüriyeti Umumiyesi teşkilatına dair kanun ile “Sıhhiye Müdüriyeti Umumisi” oluşturularak, sıhhiye

³² Ayşegül Demirhan, **Kısa Tıp Tarihi**, Bursa Üniversitesi Basımevi, 1982, s.144.

³³ Ali Gürsel, **1920-1960 Yılları arası Cumhuriyet Hükümetlerinin Sağlık Politikası**, Hacettepe Üniversitesi, Doktora Tezi, Ankara, 1998, s.5.

³⁴ Ayşegül Demirhan, **a.g.e.**, s.145.

müfettişliklerinin yerini “Sıhhiye Müdürlükleri” aldı. Müdürlük, 1914’te “Dâhiliye ve Sıhhiye Nezareti”, 1920’de de “Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâleti” adını aldı³⁵.

B- İZMİR’DE SAĞLIK TEŞKİLATI ve UYGULAMALARI

İzmir için 1791, 1792, 1793 yılları, veba salgınlarının yaşandığı bir dönem oldu. XIX. yüzyıl başında veba salgınlarıyla birlikte kolera vakaları ve depremler kent halkını rahat bırakmadı. Şehirde her geçen gün onlarca kişi hayatını kaybetti. Bu durum hastanelerin kurulmasını beraberinde getirdi ve azınlık guruplar, kendi milletinden olan kişileri hastalıklara karşı korumak amacıyla çeşitli hastaneler açtılar.

Antiseptik metodların bulunması ile tıp alanında görülen yenilikler ve çalışmalar büyük merkezlerde hemen uygulanmaya başladı. XIX. yüzyılda batı etkisinin gelmesiyle birlikte sağlık alanında ilerleme görüldü. Meydanlara çeşmeler yapıldı, sokaklara işemek, çöp atmak yasaklandı, başıboş köpeklere karşı önlemler alındı. Seyyar satıcılar arabalarını temiz tutmak, kasaplar ise etlerini örtmek zorundaydı³⁶. İzmirliiler tüm bu yenilikleri zor kabul ediyor sadece belirli türdeki cerrahi müdahaleleri yaptırıyor, ameliyat için doktorlara güvenmiyorlardı³⁷. Bununla birlikte başarısız denebilecek ameliyat, çok az oluyor ve kentte birçok yeni hastane ile tedavihane kuruluyordu.

Osmanlı Devleti, halk sağlığını olumsuz etkileyen faktörleri ortadan kaldırmak amacıyla, uluslar arası ticari ve ekonomik öneme sahip İzmir liman kentindeki Yeni Kale Bataklığı’nı 1891’de kuruttu³⁸. Hastalıkları etkisiz kılmak için yeni uygulamalara bir dizi önlem eklenmesine rağmen, İmparatorluğun son zamanlarında, hastalıklar o kadar çoğaldı ki kontrol edilemez bir hal aldı. Savaş döneminde sadece salgın hastalıktan 147 subay, 22.540 er hayatını kaybetti³⁹.

³⁵ Ayşegül Demirhan, **a.g.e.**, s.145; Mehmet Karayaman, **İzmir’de Sağlık, (1920-1938)**, Doktora Tezi, İzmir, 2005, s.7-8; Nuran Yıldırım, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Koruyu Sağlık Uygulamaları”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, c.V, Ankara, 1985, s.1321.

³⁶ Henry Nahum, **İzmir Yahudileri**, Çev: Estreya Seval Vali, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s.165.

³⁷ Çınar Atay, **Tarih İçinde İzmir**, Tifset Basım ve Yayın Sanayii A. Ş., Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayını, İzmir, 1978, s.62.

³⁸ Necmi Ülker, “Bizans’ın Son Dönemlerinden Cumhuriyet Devrine Kadar İzmir, **İzmir**, Mas Matbaacılık, İstanbul, 1993, s.93.

³⁹ Kazım Çavdar, **İzmir’de Tarih**, E.Ü. Matbaası, İzmir, 1980(?), s.77.

Hastalıklarla mücadelede, karantina önemli bir yere sahipti. İstanbul'da 1831 yılında kolera salgınının görülmesiyle, Karadeniz'den gelen yerli ve yabancı gemiler karantinaya alınmıştı. Böylece 1831'de geçici olarak oluşturulan karantina, 1837'de Karantina İdaresi'nin kurulmasına zemin hazırlamış, II. Mahmut, 10 Nisan 1838'de devamlı olarak "Meclis-i Tahaffuz" yani karantina idaresinin kurulduğunu, yabancılara resmen bildirmişti⁴⁰. Karantinanın kurulmasından sonra hekimbaşılık işleri de bu idareye geçti⁴¹. 1840'tan sonra uluslar arası bir nitelik kazanan bu kuruluşun amacı, ülkeyi dışarıdan gelebilecek salgın hastalıklara karşı korumak⁴², hastalık görüldüğü takdirde onu olduğu yerde yok ederek yayılmasını önlemektir. Karantinanın kurulmasından sonra ticari ilişkilerde daha dikkatli olunarak, hastalıkların yayılması engellenmeye çalışıldı. Öyleki hastalıklar, ticaret gemileri yoluyla tüm coğrafi mekânları kısa sürede etkisi altına alıyordu.

İzmirli Mithatpaşa Caddesi'ni "karantina" diye bilir, caddenin alt kısmında kalan yamaç ve düzlüğe "birinci karantina", caddenin güney yönüne ise "ikinci karantina"⁴³ diyorlardı. Karantinahane, kentin batı yönünde ve zeytinlik ovası olarak anılan bir alanın giriş noktasında kurulmuştu. Bina tüm çabalara rağmen harap ve yetersiz olduğundan, yolcu sayısının fazla olması durumunda, bunların bir kısmı karantina şubesi haline gelen çevredeki ev ve çadırlarda barındırılıyordu⁴⁴.

İzmir'de 1840 yıllarında yapılan karantina ve daha sonraki yıllarda yapılan karantina binası, Osmanlı Devleti'ndeki karantina binalarının en güzellerinden biridir. Günümüzde Mithatpaşa Endüstri Meslek Lisesi'ne ekli binalardan biri olup, bir çeyrek yüzyıla yakın, karantina olarak kullanılmıştır. 1864 yılına gelindiğinde buralarda oturulmaya başlanınca, binanın taşınması gündeme geldi ve Karantina İdaresi, Kilizman (Urla) Adası'na nakledildi⁴⁵. İzmir'in işgaliyle birlikte Yunanlılar burayı da işgal ettiler⁴⁶.

⁴⁰ Hilmi Erginöz, "Türkiye'de Sağlık İdaresi", **Dünyada ve Türkiye'de 1850 Yılından Sonra Tıp Dallarındaki İlerlemelerin Tarihi**, İstanbul, 1988, s.174-176.

⁴¹ Ayşegül Demirhan, **a.g.e.**, s.145-156.

⁴² Nuran Yıldırım, **a.g.m.**, s.1320.

⁴³ Çınar Atay, **İzmir'in İzmir'i**, s.189.

⁴⁴ Rauf Beyru, **19. Yüzyılda İzmir'de Sağlık Sorunları ve Yaşam**, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, İzmir, Mart 2005, s.25.

⁴⁵ Tuncer Baykara, **İzmir Şehri ve Tarihi**, E.Ü. Matbaası, İzmir, 1974, s.52.

⁴⁶ Zekeriya Türkmen, **Belgelerle Yunan Mezalimi**, Ankara, 2000, s.94.

Kentte 1831’de açılan piçhane, yetim çocuklar yurdu olarak biliniyordu. Burada muhtaç çocuklarla, kimsesizlere yardım ediliyordu. Katoliklerin yardımlarıyla çalıştırılan bina, aynı zamanda bulaşıcı hastalıklara karşı karantina vazifesi görüyordu⁴⁷. “...Bir girinti içinde düzenlenmiş çift katlı pencere düzenleri, ağır kemerleri çevreleyen kornişler, masif bir kütle etkisi, cephelerde değişik kaynaklı kemer biçimlerinin belirgin bir hiyerarşi içinde kullanılması...”⁴⁸, binanın mimari özelliğini yansıtıyordu.

Savaş koşullarında ortaya çıkan rekabet, haksız kazanç, ekonomi uygulamaları ve maddi sıkıntılar beraberinde sağlık sorununu getirdi. Alt yapı hizmetlerinin yetersizliği, belediye çalışmalarının istenen düzeyde olmaması ve halkın bilinçsizliği bu sorunu tetikledi. Böylece hastalıkların salgına dönüşmesi kolaylaştı ve hastalıklar, XX. yüzyıl başında hız kesmeden artmaya devam etti. Çiçek, veba, verem, ispanyol nezlesi, kolera gibi hastalıklar sıkça görülmeye başlandı. Merkezi ve yerel yönetimlerin tüm çabalarına karşın, personel sıkıntısı ve ilaç darlığı, korkunç boyutlara ulaştı. Çoğu zaman akarsuyun ve kanalizasyonun bulunmadığı, nüfusun fazla olduğu, sağlık şartlarının yetersiz olduğu mahallelerde ve evlerde, salgınlar ortalığı kırıp geçirdi. İzmir’de 1871 ve 1903’te çiçek, 1900 ile 1904’te veba, Aydın’da günde 20 çocuğu öldüren kızıl, özellikle de kolera hastalığı⁴⁹ önemli sayıda can kaybına neden oldu.

İzmir ve çevresindeki yerlerde 1910-1911 yıllarındaki salgınlar, yeni kurbanları hedef aldı. Yerel gazeteler, hemen her gün, birçok sütun halinde salgın durumunu tarif ederek, sağlık tavsiyeleri yanında, toplumu yatıştırıcı haberler veriyor, bunun yanı sıra hastaları tedavi eden doktorlara, teşekkürlerini bildiriyorlardı. Ancak 22 Eylül 1911’de, Yahudilerin dini yılbaşısında hemen her ailede bir yas vardı. Halk, panik içinde daha içerideki kentlere, sonra da köylere sığınmaya başladı. Aile reisinin ölümünü ve salgınların yayılmasını önlemek için dışarıdan gelenlere karşı titizlikle karantina uygulandı. Bu uygulamayla hastalıkların önü alınmaya çalışılırken, ekonomi, felç oldu⁵⁰.

⁴⁷ Çınar Atay, **İzmir’in İzmir’i**, s.185.

⁴⁸ Daniel Goffman- Doğan Kuban, **İzmir ve Ege’den Mimari İzlenimler**, Çimentaş Yayını, İzmir, 1994, s.125.

⁴⁹ Henry Nahum, **a.g.e.**, s.38.

⁵⁰ Henry Nahum, **a.g.e.**, s.38.

Sıhhiye Müdüriyeti, hastalıkların iyice arttığı dönemlerde, gazetelere ilanlar vererek halkı bilinçlendirmeye çalıştı. İlanlarda, esnafın temizliğe dikkat etmesi, süprütüleri, sönmemiş kireçle karıştırarak atması, taş ve tahta zeminleri haftada iki defa temizlemesi, kapan ile zehir kullanmak yoluyla fareleri öldürmesi isteniyordu. Belirtilen kurallara uymayanların cezalandırılacağı⁵¹ da ilanda yer alıyordu.

İşgal döneminde lekeli humma, veba, tifo, çiçek, ispanyol nezlesi ve kolera hastalığı ile mücadele, ön plana çıktı. İzmir beş bölgeye ayrılarak, bölgelerin her birine muayenehane açıldı. “Reşadiye Muayenehanesi”nde Doktor Rahmi Bey ve Kabile (kadın ebe) Fatma İkbâl Hanım yer alırken, “Hamidiye Muayenehanesi”nde Doktor Mehmet Emin Bey ve Kabile Hikmet Hanım görevlendirildi. İkinci Kordon’da Avcılar Kulübü arkasındaki “Sıhhiye Muayenehanesi”, Gureba Hastanesi’nde Daireyi Mahsusa’daki “Sıhhiye Muayenehanesi” ve İkiçeşmelik’te “Hilal-i Ahmer Muayenehanesi”nde, Dâhiliye ve Hariciye Hastalıkları Doktoru Sertabip Mustafa Enver, Dâhiliye Hastalıkları Doktoru Sıhhiye Müdürü Şükrü, Bakteriyolog Memduh, Şehri, Osman Beyler ile Sinir Hastalıkları Doktoru Nazmi, Çocuk Hastalıkları Doktoru Memduh, Cerrahi Hastalıklar Doktoru Operatör Esat, Cemal, Nazmi Beyler, Göz Hastalıkları Doktoru Kemal Midhat Beyler görevlendirildi⁵².

XIX. yüzyılda İzmir’in en meşhur operatörlerinin başında Doktor M. Masgana geliyordu. Diğer taraftan St. Antonie Hastanesi Doktor Chasseaud tarafından iyi bir ün yapmıştı. Tek doku ularına, irin torbalarına ve çeşitli kistlere başarı ile müdahale ediliyordu. 1883 yılında Musevi Hastanesi’ndeki Doktor M. Victor ve daha sonra Ermeni Hastanesi’nden Doktor Gelebian İzmir’de ilk başarılı yumurtalık ameliyatını gerçekleştirdi. Doktorlardan bazıları, iki ayrı hastanede çalışıyordu. Bunlardan biri olan Doktor Psaltoff, Haralombo Rum Hastanesi’nde çalışmakla birlikte, Musevi Hastanesi’nde de konsültan olarak bulunuyordu⁵³.

⁵¹ **Hukuk-u Beşer**, 9 Mart 1335 (1919).

⁵² **Köylü**, 2 Nisan 1335 (1919).

⁵³ Çınar Atay, **Tarih İçinde İzmir**, s.65.

Kentte yaşayan azınlıklar, işgalden önce olduğu gibi işgal yıllarında da Türklere oranla her bakımdan üstün durumda idiler. Yabancılar karşısında Türklerin rekabet ettiklerini söylemek zordur⁵⁴ ancak Türklerin gayretleri de azımsanamazdı.

İzmir'deki kurumların çoğu gibi sağlık kurumu da Rumların kontrolü ve tekeli altındaydı⁵⁵. Üst tabaka Rum kesimi, meslek olarak avukatlık ve doktorluk yapıyor, kentin sağlık faaliyetlerinin önemli bir kısmını ellerinde bulunduruyordu. Yunanlılar, özellikle işgal yıllarında gerek savaş gemileri ve Kızılhaç Heyetiyle, gerek kendilerine ait kuruluşları ve çalışanlarıyla, yaptıkları sağlık hizmetlerini, birer propaganda aracı olarak kullandılar, Türklere şirin gözükmeye çalışarak adeta onların onayını almaya çalıştılar.

Yunan Komiserliği de kentteki sağlık faaliyetleriyle yakından ilgileniyor, müslüman ve hristiyan fakir halka ilaç yardımında bulunarak, onların minnetlerini amaçlıyordu. İzmir'deki Yunan Yüksek Komiserliği sayesinde idari ve toplumsal birimler, Yunanlıların yönetimine geçti. Patrikhaneler işgal yıllarında etkin olarak dernekleşme, sosyal dayanışma faaliyetleri kurarak, Rumlar'a hizmet vermeye çalıştı. Muhtaçlara verilmek üzere ayrılan yiyecek paketlerinin içinde silah ve mühimmat sakladılar. Kiliseler de camaatlerinden para ve yardım toplayarak aynı amaca hizmet ettiler⁵⁶.

Eşrefpaşa Hastanesi 1921'de kapatılarak, Yunanlılar tarafından buradaki doktor ve yöneticilerin görevlerine son verildi. Gureba-yi Müslimin Hastanesi'nin yatak kapasitesi 40'a düşürülerek, hasta giriş-çıkış işlemleri belediyeye devredildi. Sakarya Savaşı'ndan sonra hastanenin kadınlar kısmı ile Darülmuallimat Mektebini, askeri hastane haline getirdiler⁵⁷. Yunanlılar, işgalin ilk yıllarında halka daha ılımlı yaklaşırken, 1921 yılından sonra Türklere karşı tavırlarını sertleştirerek türlü hainlikler yaptılar.

⁵⁴ Stefanos Yerasimos, **Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye III**, Belge Yayınları, 6. Baskı, Türkçesi: Babür Kuzucu, İstanbul, 1992, s.515.

⁵⁵ Adnan Bilget, **a.g.e.**, s.64.

⁵⁶ Bülent Durgun, **1919-1922 Yılları Arasında İzmir'de İktisadi Durum**, Yüksek Lisans Tezi, D.E.Ü., İzmir, 1998, s.20.

⁵⁷ Mehmet Karayaman, **a.g.t.**, s.14.

1-Sıhhiye Müdürlüğü

Osmanlı Devleti'nde sağlık faaliyetiyle ilgili araştırmalar yaparak, gerekli önlemleri almak, herhangi bir yerdeki bulaşıcı ve salgın hastalıklarla ilgili yeni tedbirleri hükümete sunmak, dışarıdan gelen yiyecek ve ilaçlar için halk arasında çıkabilecek anlaşmazlıkları çözmek amacıyla 1881'de Meclis-i Sıhhiye-i Umumiye kuruldu⁵⁸. 1913 tarihli kanun ile Sıhhiye Müfettişliklerinin yerini, Sıhhiye Müdürlükleri aldı.

Sıhhat Encümeni Müdüriyeti'nin merkezi ise, İstanbul'da bulunuyor, 1920'de Encümen Müdürlüğünü, Abdullah Cevdet Bey⁵⁹ yapıyordu. İşgal yıllarından önce İzmir'de Mehmet Ali Bey ve daha sonra Hüsnü Bey, Sıhhiye Müdürü olarak görev yaptılar⁶⁰. Hüsnü Bey'den sonra yerine Osman Bey geçti. Nisan 1919 yılına kadar Şükrü Osman Bey müdürlükte kaldı. Ancak Hüsnü Bey kendisinin haksız yere görevinden alındığını ifade ederek, yerine İttihat ve Terakki Cemiyeti yararına çalışmalar yapan Osman Bey'in getirildiğini, Dâhiliye Nezareti'ne şikâyet etti. Yapılan inceleme sonucunda, Osman Bey hakkındaki isnadların asılsız olduğu belirtilerek, mahkeme sonucu beklenmeden tekrar göreve getirildi⁶¹. Nisan 1919'da Osman Bey'in görevinden ayrılmasının ardından, yerine aynı tarihte Nazif Şerif Bey getirildi. Nazif Bey'in muayenehanesi, işgal sırasında yağmalanıp kendisine hakaret edilmiş ve daha sonra da Memleket Hastanesi'nde tedavi altına alınmıştı⁶². Nazif Bey 1921 yılında hala sıhhiye müdürlüğü görevini⁶³ yürütüyordu.

Sıhhiye Müdürlüğü, İzmir'in çeşitli yerlerinde muayenehaneler açarak, halka ve özellikle fakirlere hizmet için doktor görevlendirdi. Bunun dışında, gerek gördüğü yerlere, sağlık personeli atayarak, boş kadrolar için, gazetelere ilanlar verdi. Nitekim 1919'da bin kuruş maaşlı Alaşehir Belediye Tebabeti kadrosu boş olduğundan talib olan kişilerin, gerekli evrakları hazırlayarak, müdürlüğe başvurması isteniyordu⁶⁴.

⁵⁸Nuran Yıldırım, **a.g.m.**, s.1320.

⁵⁹ **Dersaadet**, 16 Eylül 1336 (1920).

⁶⁰ Nurdoğan Taçalan, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Yıllarında İzmir", **Ege Kültürü'nden Damlalar**, Asır Matbaacılık, İzmir, 1997, s.63.

⁶¹ **BOA**, DH.İD., 157/14.

⁶² Haydar Rüştü Öktem, **Mütareke ve İşgal Anıları**, Haz.: Zeki Arıkan, Ankara, 1991, s.86.

⁶³ **BOA**, DH.EUM.MEM., 110/48.

⁶⁴ **Ahenk**, 17 Temmuz 1335 (1919).

Ahenk Gazetesi'nin bildirdiğine göre, Ekim 1919'da Sıhhiye Müdürlüğü tarafından, Basmahane Polis Karakolu yanında bir muayenehane açıldı. Herkese ücretsiz hizmet veren muayenehanede, Çocuk Doktoru Ali Agâh, Dâhiliye Doktoru Hüsnü Muhittin, Cavit, Rahmi, Kadın Doğum Doktoru Buruneti, Şükrü, Frengi ve Cilt Doktoru Lütfi, Yunus Fehmi, Hariciye Doktoru Recep Şefik ile Çocuk Doktoru Taşlıoğlu Ethem Bey görevlendirildi⁶⁵. Müdürüyet, işgal dönemi boyunca hastalıkların ve salgınların artarak devam etmesine karşı, hastalığın çeşidine göre önlem aldı. Hastaların mağdur edilmemesi için tüm doktorların, sıhhiye memurlarının ve diğer çalışanların, düzenli olarak vazife başında bulunması gerektiğini, devamsızlığı bulunanlar hakkında da şiddetli tedbirler uygulayacağını, gazeteler aracılığıyla da duyurdu⁶⁶.

2-Sıhhiye Heyeti ve Sıhhiye Memurları

1912 yılında hekimlere yardımcı olmak amacıyla Sirkeci'de Sıhhiye Çavuş Okulu açıldı. Bu kuruluşa sonradan “Küçük Sıhhiye Memurları Okulu” dendi. Okul 1920 yılına kadar öğretime devam ettikten sonra aynı yıl içinde kapatıldı⁶⁷. Sıhhiye heyeti tarafından alınan kararlar, genelge yoluyla ilgili kurumlara dağıtılıyor, gazetelerde ise halkı bilinçlendirici yazılara yer veriliyordu.

İzmir'deki Sıhhiye Heyeti, her hafta pazartesi günü, hükümet dairesinde Vali İzzet Bey'in başkanlığında toplanıyor, toplantıda halk sağlığına yönelik konular ele alınıyordu. Ahenk Gazetesi'nin belirttiğine göre 1 Eylül 1919'da Sıhhiye Heyeti tarafından yapılan toplantıda, on iki maddeden oluşan, bir kararname hazırlandı. Bu kararnamede, yiyecek ve meşrubat satan esnafa birer sıhhat vesikası verilmesi ve bu vesikanın her üç ayda bir, mıntıka etıbbası tarafından kontrol edilmesi uygun bulundu. İzmir'deki debbağhanelerin meydana getirdiği hastalık ve bunların ister istemez şehir dışına nakilleri yoluna gidilmesi için kararlar alındı⁶⁸.

Hastalıkların meydana getirdiği olumsuz sonuçları önlemek amacıyla Eylül 1919'da kent içinde, Sıhhiye Dairesi tarafından 9 etıbba mıntıkası oluşturuldu. Bu mıntıkalar için yüzlerce memur görevlendirildi. Vazifesini aksatan belediye

⁶⁵ **Ahenk**, 22 Ekim 1335 (1919).

⁶⁶ **Islahat**, 26 Mart 1335 (1919).

⁶⁷ Ayşegül Demirhan, **a.g.e.**, s.155.

⁶⁸ **Ahenk**, 3 Eylül 1335 (1919).

memurlarının, kesinlikle müsamaha ile karşılanmayacağı ve cezalandırılacağı⁶⁹, belirtilen kararnamede açık seçik yer alıyordu. Ancak ne yazık ki, istenen sağlık kuralları tam anlamıyla uygulanamadı ki Türk mahalleleri çamur, Yunan caddeleri, toz toprak içinde kaldı. Hatta en ufak bir rüzgârda dahi toz kalkıyor, yiyeceklerin üzerine konuyor ve bu suretle hastalıkların çeşidi artıyordu. Böyle bir durumda belediye memurları, vazifelerini aksatmamalı, etibbanın çabasını boşa çıkarmamalıydı. Ancak belediye memurları ile mıntika çarşıları, bu duruma bazen lakayt kalarak etıbbayı aldatmakta idiler. Buna karşın etıbba, büyük özveriyle tüm hastalıkları takip etmeye çalışıyor, küçük sıhhiye memurları, etibbanın yükünü hafifleterek kent sağlığına katkıda bulunuyorlardı.

Temmuz 1919'da küçük sıhhiye memurlarının ücretleri, zaruri masrafları, pahalılık zammı ve ekmek bedeli havalenamelerinin zamanında gönderilmemesi, kişilere büyük sıkıntı yaşattığı için Sıhhiye Müdürüyeti, makam-ı defterdariyeden sorunun çözümünü istedi⁷⁰. 1919 yılında vilayet sıhhiye memurluğuna, 600 kuruş maaşla İzmirli Hüseyin Bey oğlu Mustafa Efendi⁷¹, İzmir Vilayeti, sıhhiye odacılığına 200 kuruş maaşla Madam Katantina tayin edildi⁷². Aynı yıl Bozdoğan Kazası Sıhhiye Memuru Abdülkadir Efendi, merkez memuriyetine⁷³ atandı.

Sıhhiye Komisyonu'nun, 18 Ağustos 1919'da sıhhiye müdürü başkanlığında yapılan ve etibbadan Ali Haydar, Bakteriyolog Memduh ve Emraz-ı Zühreviye Mütihazsısı Cevdet Bey ile Doktor Psaltof ve Kondoleon'un bulunduğu haftalık toplantıda, nüfusu günden güne noksanlaştıran lekeli hummanın, nasıl yok edilmesi gerektiği, uzun süre tartışma konusu oldu. Komisyon üyelerinden bazıları ve özellikle Psaltof ile Kondoleon, hastalık ortaya çıkan evdeki kişilerin, bir ay boyunca karantinaya alınması fikrini ileri sürdü⁷⁴. Aslında bu tedbir, idareten uygulanacak bir şey değildi. Böyle ağır bir önlemleri duyan, hele hele karantinaya tabi tutulacağını bilen halk, değil hastalığı haber vermek, aksine hastalığını gizliyor, bu suretle hastalık, hızla salgına dönüşüyordu.

⁶⁹ **Ahenk**, 3 Eylül 1335 (1919).

⁷⁰ **Ahenk**, 16 Temmuz 1335 (1919).

⁷¹ **Müsavat**, 11 Kânunusani (Ocak) 1335 (1919).

⁷² **Ahenk**, 16 Temmuz 1335 (1919).

⁷³ **Ahenk**, 24 Kasım 1335 (1919).

⁷⁴ **Ahenk**, 20 Ağustos 1335 (1919).

Doktor Ali Haydar Bey, Sıhhiye Müdürü ve Bakteriyolog Memduh Bey tarafından önerilen tedbir, lekeli humma görülen hanenin, şahsi eşyası tamamen temizleninceye kadar, “temizlik karantinası uygulaması” idi. Heyetin kabul ettiği bu teklifin yanı sıra, hastalık ortaya çıkan hane sakinleri, yirmi gün süreyle bir sıhhiye memuru gözetiminde bulunacak, temizliği kabul olmayan lekeli yerlerdeki şahıslar bir haneye alınarak, orada bitler tamamen yok edildikten sonra evlerine geri dönebileceklerdi⁷⁵. Sıhhiye Komisyonu, hastalıklarla ilgili zaman zaman istatistikî bilgiler hazırlayıp, gazeteler yoluyla halkı bilgilendirdi. Buna göre Mart 1919’dan Ağustos 1919’a kadar düzenlenen istatistik aşağıdaki gibiydi:

Tablo 1: Mart- Ağustos 1919 Emraz-ı Sariye İstatistiği

Hastalık	Ay	Müşab	Vefat
Hummayı racia	Mart	3	1
“	Nisan	4	1
“	Temmuz	5	0
Hummayı Şebhe Tifo	Mart	5	4
“	Mayıs	2	0
“	Haziran	5	4
“	Temmuz	9	6
Lekeli Humma	Mart	40	11
“	Nisan	5	2
“	Mayıs	13	3
“	Haziran	5	4
“	Temmuz	5	1
Çiçek	Mart	2	2
“	Nisan	5	2
“	Mayıs	1	0
“	Temmuz	14	4
Veba	Mart	2	1
“	Mayıs	2	2
“	Haziran	2	1
“	Temmuz	8	1

Kaynak: Ahenk, 20 Ağustos 1335 (1919).

⁷⁵ Ahenk, 20 Ağustos 1335 (1919).

3- Hıfzıssıhha ve Hıfzıssıhha Komisyonları

Hıfzıssıhha, sağlığın korunması demektir. Batı dillerinde “koruyucu hekimlik” anlamına gelen “hijyen” kelimesinin karşılığıdır.

İşgal yıllarında hastalıkların artmasına bağlı olarak kentte acil önlemlere ihtiyaç duyulmaktaydı. İzmir kentini baştan başa istila eder bir hale ulaşan emraz-ı sâriye (bulaşıcı hastalık) hakkında gerekli tedbirleri almak için, “Hıfzıssıhha Komisyonu” kuruldu⁷⁶.

Tablo 2: Hıfzıssıhha Komisyonunda Görevli Kişiler ve Görevleri

Karantina İnspektr	şukr Bey
Gureba Hastanesi Sertabibi	Mustafa Enver Bey
Bakteriyolojihane Müdürü	Memduh Bey
Serbest Etibbbadan	Menekşeli Hüsnü Bey
Serbest Etibbbadan	Ali Haydar Bey
Emraz-ı Zühreviye Hast. Sertabibi	Cevdet Bey
Yunan Kolordu Sertabibi	Miralay Mortaki Efendi
Salib-i Ahmer Sertabibi	Binbaşı unukas Efendi
Serbest Etibbbadan	Psaltof Efendi
Serbest Etibbbadan	Kostaki Bey
Serbest Etibbbadan	Kondoleon Bey
Serbest Etibbbadan	Amadu Bey

Kaynak: Ahenk, 20 Ağustos 1335 (1919).

4-Belediyenin Yürüttüğü Temel Sağlık Hizmetleri

İzmir Belediye Teşkilatı, 1871’de kurulmuş, 1879’da iki daireye ayrılarak, buralara birer reis atanmıştı. Birinci dairede, Reis Helvacızade Emin Bey, ikinci dairede Reis Ragıp Bey görev yapıyordu. 1891’de daireler birleştirilerek, başkanlığına Helvacızade Emin Bey getirildi. Bu tarihte belediye btesi, 144.400 kuruş iken, sonraları 30.000 liraya çıktı. 1893 yılında Reis Hacı Mehmet Bey

⁷⁶ Ahenk, 15 Temmuz 1335 (1919).

zamanında, belediye teşkilatı genişletilerek, ilk defa reis muavinliği ortaya çıktı. 1899 yılında Eşrefpaşa Belediyesi kuruldu⁷⁷.

Nevsal-i İktisat'ta belirtildiğine göre, "İzmir şehri her husus gibi intizam ve mükemmeliyet-i belediye nokta-i nazarından dahi şehur-u meşhure-i Osmaniye içinde birinciliği kazanmış ve dünyanın kesret-i nüfus ve intizam ve mükemmeliyeti ile benam şehirlerinin ikinci derecedekileri sırasında ad edilmekte bulunmuştur"⁷⁸.

Belediyenin başlıca görevleri, kentin imarı, su gereksinimi, aydınlatma, ulaşım, gibi alt yapı ihtiyaçları ile çevre sağlığı, temizlik işleri, çöplerin toplatılması, satıcı ve işyerlerinin kontrol edilerek, gıda maddelerinin denetlenmesi idi. Ayrıca fakirlerin ihtiyaçlarını karşılamak, salgınlara karşı önlem almak ve sosyal yardım, belediye tarafından sunulan diğer hizmetlerdi.

Belediye hizmetlerinin en üst yetkilisi, belediye reisi olup, belediye tabipleri, baytarlar, hayvan kesiminde görevli zebhiye memurları ve zabıta dediğimiz çavuşlar ile tanzifat memurları, belediyede çalışan görevliler idi. Tanzifat memurları daha çok kargirlerle çöpleri toplayarak, kentin genel temizliğini yapıyorlardı. Tüm belediye memurları, hem hekimlerin hem de sıhhiye memurlarının en büyük yardımcısı konumundaydı.

Kentte yaşayan halk, temizlik kurallarına dikkat etmediği gibi zaman zaman belirli yerlere çöp biriktiriyordu. Bu durum sağlığı ciddi olarak tehdit etmekteydi. Sokaklara yığılan çöpleri ortadan kaldırmak için belediye zabıtasına, tanzifat memurlarına olan ihtiyaç, artan nüfusla beraber daha da şiddetlenirken, sokaklara rastgele çöp atan ve süprüntü döken tüccara da, ceza kesilmesini⁷⁹ gerektiriyordu.

1864 yılından sonra belediye meclisinde yabancılar etkin rol oynamaya başladılar ve, belediye örgütünde çeşitli görevler aldılar. Böylece belediye zabıta memurları, Frenk Mahallesi, Kordon, Başdurak, Kemeraltı gibi işlek yerlerde daha fazla çalışırken, kentin diğer yerlerini ihmal etmeye, sokakları pek temizlememeye başladılar⁸⁰. Bu durumda İzmir Belediyesi, azınlıkların isteklerine uygun şekilde hareket etmiş oluyordu.

⁷⁷ Cemal Saran, **İzmir**, Birlik Matbaası, İzmir, Bornova, 1973, s.56.

⁷⁸ **Nevsal-i İktisat 1321**, s.82.

⁷⁹ Refet Saygılı, **Son Yüzyıllarda, İzmir ve Batı Anadolu Uluslar Arası Sempozyumu**, Akademi Kitabevi, İzmir, 1992, s.144.

⁸⁰ Bülent Durgun, **a.g.t.**, s.36.

İşgalden önceki dönemde Belediye Reisi Refik Bey, sağlık durumunun iyi olmaması nedeniyle vilayete istifasını bildirdi⁸¹. İşgal yıllarında Hacı Hasan Paşa belediye reisliği yapıyordu. Genç ve faal olmasından ötürü, başarılı olacağına inanılan ihtiyat zabitanından Yusuf Kenan Bey⁸², belediye müfettiş muavinliğine tayin edildi. İzmirli, Yunanlılarla işbirliği yaptığı için, Hacı Hasan Paşa'yı pek sevmezlerdi. Nitekim Paşa, 6 Eylül 1922'de körfez vapurlarından birini Güzelyalı İskelesi'ne yanaştırıp, hazinesini de yanına alarak, ailesiyle birlikte Midilli'ye kaçtı. 9 Eylül'de Türklerin İzmir'e girmesiyle beraber belediye işlerini, kısa bir süre için askerler göğüsledi⁸³.

1918 yılında I. Dünya Savaşı'nın verdiği yorgunluk ve sefaletten kaynaklanıyor olmalı ki şehrin sokakları pis, bakımsız ve çöplük içinde kalmıştı. Kentin pek çok mahallesinden getirilen süprüntüler, çöpler, Ali Ağa Camii önüne atılıyor ve bunların arasında lâşeler, fare ölüleri bulunuyordu. Tanzifat memurları buradaki pislikleri atmak şöyle dursun, diğer yerlerden topladıklarını da buraya döküyorlardı⁸⁴. Hastane ve mekteplere yakın olan böyle bir yerin çöplük haline getirilmesi bulaşıcı hastalıklara davetiye çıkarıyordu. İkiçeşmelik'teki Abdullah Mahallesi, 6 ay boyunca susuzluk çekmişti. Civar halkı bir gaz tenekesi suyu, 5-6 meteliğe ancak satın alabiliyordu⁸⁵. Savaşın getirdiği ekonomik yük, olumsuz yaşam şartlarıyla birleşince, sağlık önlemleri almak ta bir hayli güçleşiyordu.

Halkın temizlik ve sağlık malzemelerinden biri, buz idi. Buz ihtiyacının karşılanması için dondurma imalatı 20 gün yasaklandı. Buzun beher kalıbı 20 kıyye (okka; 1282 gram) olarak, kıyyesi 60 paradan belirlendi ve Belediye Meclisi'nce buzun, depolara verilmemesi, depolardan sadece halka ait olarak bütün kalıbının 40, yarım kalıbının 20, çeyrek kalıbının 12,5 ve kıyyesinin 3 kuruşa satılması kararlaştırıldı⁸⁶. Kentte ciddi bir takibat başlatılacağı ve aksi davrananlara ceza verileceği yönündeki haberler, gazetelerde yer aldı. Artık belediye çalışanlarına, sağlık personeline her zamankinden daha fazla ihtiyaç duyuluyordu.

⁸¹ **Anadolu**, 5 Kasım 1334 (1918).

⁸² **Müsavat**, 19 Nisan 1335 (1919).

⁸³ Melih Gürsoy, **a.g.e.**, s.127.

⁸⁴ **Anadolu**, 2 Kasım 1334 (1918).

⁸⁵ **Anadolu**, 2 Kasım 1334 (1918).

⁸⁶ **Anadolu**, 19 Temmuz 1334 (1918).

Hem pislik hem de susuzluk İzmir halkını çaresiz bırakmış, sağlık kurallarına dikkat edilmemesi temel sorun haline gelmişti. Sorunun çözümü için İzmir Belediyesi tarafından bildirgeler hazırlanarak, ticarethanelere gönderildi. Ayrıca gazeteler yoluyla halka duyuruldu. Bildirgede yer alan hükümler şöyleydi:

- 1) Yiyecek ve gıda ürünleri daima kapalı bulundurulacaktır.
- 2) Kasaplardaki etler, dükkân dışında çengellere asılı olarak bulundurulmayacaktır.
- 3) Kasap dükkânlarıyla, paçacı, aşçı, kebabçı dükkânları temiz, yemek tencereleri daima kalaylı olacak, yemeklerin üzerleri kapalı tutulacaktır.
- 4) Daha önceden esnafa bildirilen sıhhiye talimatı gereğince, hamam ve berber takımları gayet temiz tutulacaktır.
- 5) Her hane, mağaza ve dükkânlarda sokak ve caddelere süprüntü, bulaşık ve pis sular atılması yasaktır. Her hane sahibinin, süprüntüleri bir kap içine biriktirerek, tanzifat arabalarına vermesi gerekmektedir. Araba geçtikten sonra sokak ve caddelere süprüntü atılması yasaktır. Temizlik arabası geçmiyorsa derhal belediyeye bildirilmelidir.
- 6) Sıhhi olmayan gıda maddesi satanlar hakkında kanuni işlem yapılacağından, bu çeşit gıda ürünleri satanlar, en yakın polis merkezine, belediye zabıtasına veya bir tezkere ile Sıhhiye Müdürlüğü'ne bildirilmelidir. Sıhhiye memurları ve zabıtalara, bu durumu dikkatle takip edeceklerdir.
- 7) Kilim ve seccadelerin kapı ve pencerelerden sokağa silkelenmesi yasaktır.
- 8) Yük arabalarının binek olarak kullanılması kesinlikle yasaktır. Bu hükümlere uymayanlar hakkında, ceza kanununun 257. maddesi gereğince kanuni işlem yapılacaktır⁸⁷. Görüldüğü gibi kent ve insan sağlığını ilgilendiren tüm kurallar bildirgede yer alıyordu.

Belediye, halkın temizliğe dikkat etmesi için gerekli duyuruları yapıyor fakat ne yazık ki denetimi sıkı tutamıyordu. Nitekim Ulvi Olgaç, şehri gezdiği bir sırada rastladığı çarpıcı manzaraları şu şekilde anlatmaktadır “... Açık yerlerden gelen çeşme suları şifa niyetine içiliyor, sâri hastalıklar getiriyordu... Çarşılarda satılan yiyecek maddeleri hep kirli paslı kaplarda açıkta bulunuyordu. Yüzünü ve burnunu sile sile, yağlanmış koluna simit pide takıp gezdirenler vardı. Bir dükkânın önünde

⁸⁷ **Islahat**, 5 Mart 1335 (1919).

peynir tenekesi açılmış, yanında yoğurt çanağı. Komşusu da kendi dükkânının önünü bunlara doğru süpürüyor. Sahibi de iskemlede oturmuş seyrediyordu...’’⁸⁸.

İşgalin başladığı ilk zamanlarda kentte pislik almış başını gidiyordu. 1919 yılı Temmuz ayında Ahenk Gazetesi’nde yer alan bir yazı, İzmir’in genel temizliği hakkında bize fikir veriyor. “...*Bir hükümetin belediye zabıtası memleketin sokaklarını temizler, tanzifata, tenvirata son derece gayret eder. Çünkü bunda sıhhat-i amme vardır. Sokakların temizliğine önem vermek lazımdır. Maalesef bizde belediye Anka kuşu gibidir. İsmi var, cismi yok. Tam öğle zamanı sokaklar süpürülür. Her fert toz deryası içinde kalır. Sokaklar sabaha karşı sulansa, temizlense daha iyi olur. Belediyemizin nizamâtı güzel fakat layıkıyla uygulayan yok. Geçenlerde hanemin balkonunda idim. Caddede bir sürü kadın ellerinde küfeler ve yanlarında iki de belediye çavuşuyla peyda oldular. Hayret ettim yerden bir şeyler topluyorlar. Kâğıt parçası. Sonra o çavuşlar ispirto ile iki arşın kadar kuru ot yaktı. Bıraktılar gittiler. Nezafet bu mudur? Hastalıkların baş gösterdiği böyle bir zamanda sıhhat-i umumiye neden düşünülüyor? Bir millet, belediyesini müşfik bir peder olmak üzere tanır ise belediye evladının sıhhati için lazım gelen mesaide kusur etsin? Özellikle şu mevsimde nezafette, suyunda dâhili vardır. Bugün İkiçeşmelik cihetine toplam yirmi iki mahalle susuzluktan Kerbela Çölü’ne dönmüştür. Memleketin hemen sekizde birini teşkil etmekte bulunan bir kısım şehri, susuzluktan layıkıyla tathirat ve tanzifatını yapamadığı ve bunun için birçok vaveyla ve feryatta bulunduğu...’’⁸⁹.*

Belediyenin çalışmaları arasında salgın hastalıklarla mücadele, önem taşımaktaydı. Kentte, Temmuz 1919 tarihinde çiçek ve humma-yı racia hastalığı görüldüğünden dükkân ve işyerlerinin temizliğine önem verilerek, gerekli sağlık tedbirleri alındı. Gazoz ve limonata gibi meşrubatın tahlil edilmesi ve yiyeceklerin her gün kontrol ettirilmesi yoluna gidildi⁹⁰. Temmuz ayının son dört gününde, belediyece 312 dükkân, 18 otel, 15 han, 22 Musevihane ve 12 umumhane temizletirildi. Bu dükkânlardaki farelerin itlafi için gerekenler yapıldı, çarşı ve pazarda sağlığı tehdit eden eşyalar yakılarak, gerekli görülen yerlerde mecburi

⁸⁸ Ulvi Olgaç, **a.g.e.**, s.16.

⁸⁹ “Ferdin Sıhhati Gibi Nimeti Yoktur”, **Ahenk**, 21 Temmuz 1335 (1919).

⁹⁰ **Ahenk**, 22 Temmuz 1335 (1919).

surette aşı uygulandı⁹¹. Bulaşıcı hastalıkların yok edilmesi için sadece Sıhhiye Müdürlüğü ve belediyenin faaliyetleri yeterli olamayacağından halkın bu duruma son derece dikkat etmesi her zamankinden çok gerekliydi.

1919 yılı ağustos ayında mevsim gereğinden olarak, havaların çok sıcak gitmesi nedeniyle kent sağlığı için alınan kararlar gereğince, bilumum yiyeceklerin zeminden yüksek ve temiz kaplarda, üzerleri temiz bezlerle örtülü olarak korunması, kasap, bakkal, aşçı, fırıncı, paçacı ve kahveci gibi esnafın üç gün içinde beyaz gömlek edinmeleri, istendi. Sokakların daima temiz bir halde bulunması için hane ve dükkânlarda, süprüntülerin çeşitli kaplar içine toplanarak, her gün tanzifat arabalarına verilmesi ve araba gelmeden ya da geçtikten sonra dışarıya hiçbir süprüntü atılmaması ve dükkânlar dâhil olmak üzere, dükkân önlerinin, kireçle badana yapılması gerekiyordu⁹². Kurallara dikkat edenler olduğu gibi, önem vermediği için cezalandırılanlar da vardı. Temizliğe dikkat etmemeleri nedeniyle, 1920 yılı nisan ayı içinde, zorla temizlettirilen 35 dükkân, 4 fırın, 5 han, 5 Yahudihane olmak üzere toplam 49 işyeri para cezasına çarptırıldı⁹³.

İzmir’de her yıl incir hanları düzenli olarak temizlik yönünden kontrol edilir, sağlık kontrolünden geçirilen işçilerin, bulaşıcı hastalığa yakalanıp yakalanmadığı tespit edilirdi⁹⁴. Fırınlardaki ekmeklerin, sağlığa uygunluğuna bakılırdı. 1920’de Karantina fırınlarında çıkarılan ekmeklerin çoğu hamur⁹⁵ şeklinde olduğundan halkın memnuniyetsizliği had safhadaydı.

1920 yılında bulaşıcı hastalıkların tekrar gündeme gelmesiyle, belediye farklı önlemler⁹⁶ ve çareler aramaya başladı ayrıca temizlik işlerinde kullanılmak üzere yeni arabalar kiralayacağını⁹⁷ açıkladı. İkiçeşmelik Caddesi’nin Uluyol mahallinde Çukurçeşme mevki karakolhanesine kadar olan yerlerden biriken çöpler, tanzifat arabalarıyla, Kavaklı’daki Veysel Tarlası diye belirtilen yere bırakıldığından, buradaki süprüntülerden yararlanmak isteyen halkın belediyeye başvurması istendi⁹⁸.

⁹¹ **Ahenk**, 30 Temmuz 1335 (1919).

⁹² **Ahenk**, 1 Ağustos 1335 (1919).

⁹³ **Ahenk**, 6 Mayıs 1336 (1920).

⁹⁴ **Ahenk**, 6 Eylül 1336 (1920).

⁹⁵ **Ahenk**, 20 Ekim 1336 (1920).

⁹⁶ **Ahenk**, 19 Teşrinievvel (Ekim) 1336 (1920).

⁹⁷ **Islahat**, 18 Ağustos 1338 (1922).

⁹⁸ **Ahenk**, 12 Ağustos 1336 (1920).

Karşıyaka’da oturanlardan alınan tanzifat ve tenvirat rüsumu yalnız tanzifat⁹⁹ için kullanılır hale geldi. Ayrıca belediye temizlik işleri için 20 yaşından büyük işçilere ihtiyaç duymakla birlikte, arabacılık yapacaklara 20, el arabacılığı yapacaklara 12, süpürge ve kufecilik yapacaklara 10 lira ödeyeceğini duyurdu¹⁰⁰. 1920 yılında sokak çöpçülerinin 137’si kadın, 37 tanesi erkek idi¹⁰¹. Bu durum savaş olması nedeniyle erkek sayısının azlığından kaynaklanıyordu.

İşgalin son yılı olan 1922 yılında da halk sağlığına ilişkin kurallar ön plana çıktı. Sokaklara keçi, koyun bağlamak, tavuk salıvermek, arsalara süprüntü dökmek, ev ve dükkânlardan sokaklara pis su akıtmak, yol üzerine pislik akıtmak, kapı ve pencerelerden kilim silkelemek yasaklandı¹⁰². Karşıyaka Belediyesi, kasapları ve dükkânları kontrol ederek çürük sebzeleri ve kokmuş etleri denize attırdı¹⁰³. Ancak tüm bu uyarılara rağmen halk bildiğini okuyor, cezalar yetersiz kalıyordu. İslam sokakları, yabancıların sokaklarına göre süprüntü içindeydi. Özellikle çıkmaz sokaklar, çok çirkin bir hal almıştı¹⁰⁴. Karşıyaka’da Armagon’un bahçesinin arka tarafı, adeta süprüntülük yapıldığından, arabalar dolusu pislik, mahallenin havasını tamamen bozuyordu. İşin ilginç yanı, pisliğe kimse dur demiyordu¹⁰⁵.

İşgal yılları boyunca İzmir Belediyesi, toplum sağlığını korumaya yönelik kararlar alsa da, istenen sonuç tam olarak alınmadı ve pislikle birlikte artan salgınlarla mücadele, zorlaştı. Elbette savaşın verdiği yorgunluk, bıkkınlık, sefalet ve imkânsızlık bunda etkin rol oynamaktaydı.

1918 yılında İzmir belediyesinin geliri 126.730 Osmanlı lirası olup, belediye hekimleri 6 ya da 12 Osmanlı lirası arasında değişen maaş alıyorlardı¹⁰⁶. Belediye, 1334 (1918) yılı bütçe masrafının dokuzuncu kısmını oluşturan “mesarif-i sıhhiyeyi fevkalade” tahsisatına, 5.0000 kuruş¹⁰⁷ ayırmıştı. Engin Berber’in Karşıyaka

⁹⁹ **Ahenk**, 13 Eylül 1336 (1920).

¹⁰⁰ **Ahenk**, 8 Ekim 1336 (1920).

¹⁰¹ Zafer Toprak, “Yayımlanmamış Bir Monografiden İzmir 1920-1921”, **Üç İzmir**, YKY, 1. Baskı, İstanbul, Aralık 1992, s.230.

¹⁰² **İslahat**, 18 Haziran 1338 (1922).

¹⁰³ Engin Berber, **Kuruluşundan Cumhuriyete Karşıyaka Belediyesi Tarihi**, Karşıyaka Belediyesi Kültür Yayını, Aralık 2005, Şanal Matbaası, İzmir, Aralık 2005, s.29.

¹⁰⁴ **Şark**, 14 Ağustos 1338 (1922).

¹⁰⁵ **İslahat**, 9 Ağustos 1338 (1922).

¹⁰⁶ Zafer Toprak, **a.g.m.**, s.230.

¹⁰⁷ **Selamet**, 15 Kânunusani (Ocak) 1335 (1919).

Belediyesi'yle ilgili olarak Nisan 1922 yılına ait bir pusuladan aktardığına göre, belediye çalışanları ve aldıkları maaşlar aşağıda belirtilen tablodaki gibiydi.

Tablo 3: Belediyede Çalışan Görevliler ve Aldıkları Maaş

Görev Adı	Maaş
Belediye Reisi	7.500 Kuruş
Tabip	3.000 “
Baytar	3.500 “
Zebhiye Memuru	3.000 “
Tanzifat Memuru	3.000 “
Çavuşat(4 kişi)	12.000 “.

Kaynak: Engin Berber, “Kuruluşundan Cumhuriyete Karşyaka Belediyesi Tarihi”, s.48.

İşgalden sonra İzmir Yunan İdaresi, İzmir ve çevre belediyeler tarafından, 1921-22 mali yılına ait bütçe gelir ve gider listelerini istedi. Eski Foça Belediyesi, Yunan İdaresi'ne gönderdiği 14 Mayıs 1921 tarihli bütçe taslağında, ilaç ve küçük miktardaki yardımlara, 15.000 kuruş ayırdığını belirtiyordu¹⁰⁸.

5- İzmir Fakirleri İçin Yapılan Sağlık Hizmetleri

Türkiye'nin diğer kentlerinde olduğu gibi İzmir'de, fakir halkın sayısı azımsanamayacak derecede idi. Daha önceki yıllarda olduğu gibi işgal yıllarında da kentteki hastane ve dispanserlerde, cins ve mezhep ayrımı yapılmadan tüm fakir hastalar ücretsiz tedavi ediliyor, ilaçları ücretsiz karşılanıyordu.

Hastanelerdeki doktorların çoğu, belirli zamanlarını, fakir hastaların muayene ve tedavilerine ayırmıştı. Hastaların bu hizmetlerden yararlanmaları için yapmaları gereken tek şey, imam ve muhtardan fakir olduklarına dair imzalanmış bir tezkire getirmektir¹⁰⁹. 1919'da aşağıda isimleri belirtilen hastanelerde, fakir hastalara bakılacak gün ve saatler şu şekilde belirtilmişti.

¹⁰⁸ Engin Berber, **Bir İzmir Kâbusu-Mütareke ve İşgal Dönemi Üzerine Yazılar**, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayını, İzmir, Mart 2002, s.85-86.

¹⁰⁹ **Ahenk**, 1 Ağustos 1335 (1919).

Amerikan Hastanesi'nde:

Çarşamba günü, öğleden sonra 2'den 4'e kadar,
Cumartesi günü, öğleden evvel 9'dan 11'e kadar.

Ermeni Hastanesi'nde:

Salı günü öğleden sonra 2'den 4'e kadar,
Cuma günü, öğleden sonra 2'den 4'e kadar.

Ayatrifona Mahallesi'nde:

Pazartesi günü öğleden sonra 2'den 4'e kadar,
Çarşamba günü öğleden sonra 2'den 4'e kadar.

Hahamhanede;

Salı günü öğleden sonra 2'den 4'e kadar,
Cuma günü öğleden sonra 2'den 4'e kadar.

Amerikan Hastanesi'nde;

Röntgen çekimi, laboratuvar muayenesi, ameliyat ve ziyaret günleri ile saatleri ayrı ayrı belirtilmiştir:

Röntgen Çekimi;

Salı günü öğleden evvel 10'den 12'ye kadar,
Çarşamba öğleden evvel 10'den 12'ye kadar,
Cumartesi öğleden evvel 10'den 12'ye kadar.

Laboratuvar Muayenesi;

Her gün sabah 8'den akşam 5'e kadar.

Ameliyat;

Salı günü öğleden evvel 9'den 12'e kadar,
Perşembe günü öğleden evvel 9'den 12'e kadar,
Cumartesi günü öğleden evvel 9'den 12'e kadar.

Ziyaret günleri:

Salı günü öğleden sonra 3'den 5'e kadar,
Cuma günü öğleden sonra 3'den 5'e kadar,
Pazar günü öğleden sonra 3'den 5'e kadar¹¹⁰ olarak belirlenmiştir.

¹¹⁰ **Ahenk**, 1 Ağustos 1335 (1919).

İzmir Yunan Fevkalade Komiserliği, kentteki sağlık faaliyetleriyle yakından ilgileniyordu. 1920 yılında ispanyol nezlesinin salgın olması nedeniyle, hastalığa yakalanan fakirleri ziyaret etmek üzere askeri etibbayı, görevlendirdi. Etibbanın muayenene şekli ve bölge tedavi dağılımları şu şekilde idi:

1- Hastaları ziyaret eden etibba, gayet fakir olduğunu tasdik ettiği hastaları Fevkalade Komiserlik İdaresi altına alacaktı.

2-Doktorların 4. 6. 20. ve 21. jandarma mıntıkları dâhilinde oturan fukara hastayı ziyaret ve tedavi etmesi,

3- Frenk Mahallesi'ndeki 6. Jandarma Karakolu'nda Doktor Yüzbaşı Feridaki(?)'nin bulunması ve 1. 2. 3. ve 8. jandarma mıntıkları dâhilinde oturan hastaları ziyaret ve tedavi etmesi,

4- Peştamalcılarbaşı Mahallesi'ndeki 5. Jandarma Karakolu'nda Doktor Panagopolis'in bulunması ve 5. 7. ve 13. jandarma mıntıkları çevresinde oturan fakir hastaları ziyaret ve tedavi etmesi,

5- Ayayani Mahallesi'nde oturan 10. Jandarma Mıntıkası Karakolu'nda Doktor Efenihiyako'nun bulunması ve 9. 10. 11. ve 12. jandarma mıntıkları dâhilinde oturan fukara hastaları ziyaret ve tedavi etmesi,

6- Karantina Mahallesi'ndeki 22. Jandarma Mıntıkası Karakolu'nda Doktor Yüzbaşı Nikolaidi'nin bulunması ve 14. ve 22. jandarma mıntıklarıyla Kokaryalı havalisine kadar olan bölgede bulunan fakir hastaları ziyaret ve tedavi etmesi kararlaştırıldı. Fakir hastalar, oturdukları jandarma mıntıkası dâhilindeki karakola giderek, istediği doktora muayene olabilecek, karakollarda görevli zabıta memurları talep edilen doktorları, hastaların evlerine gönderecekti¹¹¹. Bu uygulama ile İzmir'deki yüzlerce fakir, istediği doktoru seçme şansını yakalayarak muayene ve tedavi edildi.

Basmahane'deki Polis Karakolu etrafında açılan “fukara muayenehanesi” ne kentteki tüm fakirlerin başvurabileceği belirtiliyordu. Etibba, bu muayenehanede ücretsiz olarak görev yapıyordu. Bu doktorların isimleri, çalışma gün ve saatleri şu şekildeydi:

Cumartesi: Etfal Mütahassısı Doktor Ali Ağâh Bey, saat 10- 12

Emraz-ı Dahiliye Mütahassısı Doktor Hüsnü Muhyiddin Bey saat 4- 5

¹¹¹ **Ahenk**, 6 Nisan 1336 (1920).

- Pazar:** Emraz-ı Nisaiye Mütihazsısı Doktor Biruneti Efendi, saat 8.30- 10
Emraz-ı Dâhiliye Mütihazsısı Doktor Ramih Bey, saat 10- 12
Emraz-ı Efrenciye- Cildiye Mütihazsısı Doktor Recep Şefik Bey, saat
2- 4
- Pazartesi:** Emraz-ı Dahiliye Mütihazsısı Doktor Ramih Bey, saat 10- 12
Emraz-ı Hariciye Mütihazsısı Doktor Recep Şefik Bey, saat 2- 4
Emraz-ı Etfal Mütihazsısı Doktor Taşçıoğlu Ethem Bey, saat 4- 5
- Salı:** Emraz-ı Nisaiye Mütihazsısı Doktor Biruneti Efendi, saat 5- 8- 10
- Çarşamba:** Emraz-ı Dahiliye Mütihazsısı Doktor Ramih Bey, saat 10- 12
Emraz-ı Hariciye Mütihazsısı Doktor Nazmi Bey, saat 4- 5
- Perşembe:** Emraz-ı Nisaiye Mütihazsısı Doktor Biruneti Efendi, saat 5- 8- 10
Emraz-ı Efrenciye Mütihazsısı Doktor Yunus Fehmi Bey, saat 1- 12
Emraz-ı Nisaiye Mütihazsısı Doktor Şükrü Bey, saat 4- 5¹¹² arasında
hasta kabul ediyordu.

¹¹² **Ahenk**, 22 Teşrinievvel (Ekim) 1335 (1919).

II. BÖLÜM

A-HASTANELER

Sihhi kaygılar ve tebabet, insanlığın tarihi kadar eskidir. En eski tebabet Mezopotamya’da başlamış olup, tedavi yöntemi genellikle ruhi idi. Etiler, İskitler gibi medeniyetlerde hekimlik, din müessesesi içindeydi¹¹³. Türk-İslam Devletleri’nde tıp bilimi ve hastaneler ayrı bir yere sahipti. Osmanlı Devleti de tıp bilimine önem vererek, devletin sınırları içinde birçok darüşşifa ve bimaristanlar inşa etti. Tanzimatla beraber teşkilatlı hastaneler yapılmaya başlandı.

Osmanlı’nın gözbebeği olan İstanbul’dan sonra, ikinci sırayı alan İzmir’de, dış ticaretteki konumu nedeniyle çeşitli dil, din, kültür ve milletler bir arada yaşıyordu. Bu durum pek çok kurumu etkilediği gibi sağlık kurumlarını da etkiledi ve İzmir’de yabancılara ait birçok hastane ve sağlık kurumu açıldı.

1905 yılında Rum İspitalyesi, Ermeni, Musevi, Saint Antuan Katolik, Fransız, İngiliz, İskoçya ve Hollanda Hastaneleri¹¹⁴, İzmir’de bulunan başlıca azınlık hastaneleriydi. Bu hastanelerin hepsi bir araya gelmiş ya da getirilmiş olup, buldukları yer “hastaneler sokağı” diye nitelendiriliyordu. Paris Milli Kütüphanesi’nde bulunan bir İzmir haritası üzerinde, bu hastaneler gurubu işaretlenmiş durumdadır¹¹⁵. Kentteki Türk hastaneleri ise Gureba, Eşrefpaşa ve Askeri Hastane idi. Ödemiş, Tire, Bayındır, Bergama gibi kazalarda da hastaneler bulunmakta olup, “memleket hastanesi” adını almaktaydılar.

1920 yılında kentteki nüfusa oranla, hastanelerdeki yatak sayısı yetersizdi. 2500-3000 kadar hasta yatağı bulunması gerekirken, toplam 1000 yatak kapasiteye sahip 16 hastane ile bir de klinik vardı¹¹⁶. İşgal döneminde hastanelerde hastabakıcı ve hemşirelere duyulan ihtiyaç artmıştı. Bu nedenle günlük gazetelere sık sık ilan verildiğini görüyoruz. Tüm yiyecek masrafları hastanelerce karşılanacak ve 250 kuruş ücretle çalışacak hizmetçi kadın ve erkeklere ihtiyaç duyuluyordu. Bu nedenle

¹¹³ Orhan Bolak, **a.g.e.**, s.7.

¹¹⁴ Arsen Yarman, **Osmanlı Sağlık Hizmetlerinde Ermeniler ve Surp Pirgiç Ermeni Hastanesi Tarihi**, Editör: Ali Çakmak, Surp Pirgiç Ermeni Hastanesi Vakfı Yayını, İstanbul, 2001, s.396.

¹¹⁵ Rauf Beyru, **19. Yüzyılda İzmir’de Sağlık Sorunları ve Yaşam**, s.59.

¹¹⁶ Zafer Toprak, **a.g.m.**, s.232.

göreve talib olanların İzmir, Manisa, Aydın ve Antalya hastahane ser-tebabetlerine¹¹⁷ müracaatları isteniyordu. İşgal döneminde hem azınlık hem de Türk hastanelerinin halk sağlığına önemli ölçüde hizmet ettiklerini, fakir halkı da ihmal etmeyecek şekilde, cins ve mezhep ayrımı yapmadan, kapılarının herkese açık olduğunu belirtmeliyiz.

13 Eylül 1922 yılında başlayan İzmir yangını nedeniyle, azınlık hastaneleri tahrip oldu, bu hastanelerden Ermeni, Hollanda, İskoç, İngiliz ve Rum Hastanesi, 1922 yılından sonra çalışmalarına devam edemeyerek¹¹⁸, yok olup gitti.

1-Azınlık Hastaneleri

Rum (Aya Haralambos) Hastanesi: İzmir’de en eski tarihli sağlık kuruluşudur. Rauf Beyru’ya göre bu hastane, 1848¹¹⁹ yılında, Çınar Atay’ca 1748¹²⁰, Aydın Vilayet Salnamesi’ne göre 1730¹²¹, Bülent Şenocak’a göre ise Sevastopulos tarafından 1748’de kurulmuştur.

Rum Hastanesi, Yunan Kızılhaç denetiminde olup, uzun yıllar Anadolu’nun en büyük hastanesi adıyla anıldı. Çok önceden yapılmış olması ve etrafının yüksek binalarla dolması sonucu, kasvetli bir görünüşe sahipti. İzmir’de bulunan hastaneler içinde, sıkıntılı ve kasvetli bir manzaraya sahip, başka bir hastane daha yoktu¹²². Kurulduğu yıllarda “ospitalion” olarak nitelendirilen hastane binası, daha sonra Aya Fotini Kilisesi tarafından satın alındı. Etiyopyalı bir bayan kiraladığı için bölge, “arap bağı” olarak biliniyor, bağlar ve tarlalar arasında kurulan hastane, bir meclis tarafından idare ediliyordu¹²³. Küçük bir rasathane¹²⁴ de bulunan hastanede, her milletten hastaya ücretsiz bakılıyordu.

Aya Haralambos, 1796 yangınında harap oldu ve 1804’te yeniden inşa edildi. 1833’de hastane kilisesi olan Agios Haralambos kuruldu. 1882 yılında bir de akıl

¹¹⁷ **Müsavat**, 8 Mart 1335 (1919).

¹¹⁸ Mehmet Karayaman, **a.g.t.**, s.39.

¹¹⁹ Rauf Beyru, **19. Yüzyılda İzmir’de Sağlık Sorunları ve Yaşam**, s.48.

¹²⁰ Çınar Atay, **Tarih İçinde İzmir**, s.63.

¹²¹ **Aydın Vilayet Salnamesi 1326**, s.173.

¹²² **İzmir 1905**, Yazarlar: Cevat Sami - Hüseyin Hüsnü, Sadeleştirerek Yay. Haz., Erkan Serçe, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, İzmir, Ekim 2000, s.145.

¹²³ Mehmet Karayaman, **a.g.t.**, s.41.

¹²⁴ Siren Kırkpınar, **İzmir Sancağında Rumlar 1908-1912 (Sosyal, Ekonomik, Kültürel Durumları)**, D.E.Ü. A.İ.İ.T.E.,Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1988, s.79.

hastalıkları ünitesi eklenen¹²⁵ hastane, sekiz kişilik bir komite tarafından yönetiliyordu.

60 yataklı cerrahi kısımda beş doktor görev yapıyordu. Toplam yatak sayısı 1891 yılında 160, 1900'lerde 300 kişiye bakacak durumdaydı¹²⁶. Otuzar kişi alabilen toplam 19 koğuşu olup, biri kadınlara ait olmak üzere koğuşlardan beşi, hariciye, ikisi kadınlar için ayrılmış dört dâhiliye bölümü bulunuyordu. Cerrahiye ayrılmış olan iki koğuştan biri kadınlara, diğeri erkeklere, iki koğuş mecnun ve mecnunelere, dört koğuş ise ihtiyar erkek ve kadınlara aitti. Hastaneye farklı milletlerden hastalar müracaat ediyor, senelik masrafı 10000 lirayı geçiyordu. Ancak kilisenin gelirinden elde edilen para, harcamaları karşılamadığı için ortaya çıkan açık, yapılan yardımlar ile zengin Rumların gayrimenkullerinin değerlendirilmesiyle gideriliyordu¹²⁷. 1914 yılında Megala İdeacı Dr. Psaltos'un idare ettiği St. Haralambo Hastanesi, 1 Mart 1914 ile 28 Şubat 1917 yılları arasında 400 yatağa ulaştı. Cerrahi, patoloji, jinekoloji, akıl hastalıkları, göz koğuşları ile yaşlılar evi ve doğum servisi, 10.000 Türk lirası değerinde yıllık harcamaya kavuştu¹²⁸.

20. yüzyıl başında Gureba-yi Müslimin Hastanesi'nden sonra İzmir'deki en büyük hastane Rum Hastanesi idi¹²⁹. Hastane, başlangıçta 8 kişilik bir komite tarafından yönetilirken sayı artırılarak, 1920'de üç yılda bir seçilen ve 12 kişiden oluşan, kurul tarafından idare edilmeye başlandı. Kurulda; Emilios Kartalis, Pandelis Çürükçüoğlu, Kokos Tenekidis, Edinopulos, Veznedar Hr. Zanellis, Doktor Kutuzis, Doktor Evstathios Halkiopulos, Doktor Lukas, Dimosth, Diamandidis, Tassos Argiropulos, Ksen, Vuduroğlu, Karakostas¹³⁰ adlı kişiler yer alıyordu.

1920'de hastane çalışanı 62 kişi olup, hastanede 22 doktor gönüllü olarak bulunuyordu. Hastaneye ait klinikte yılda 20.000 hastaya ücretsiz hizmet veriliyordu. 1915-20 yılları arasında yılda yaklaşık 3000 hastaya ise bedava bakılıyordu¹³¹.

¹²⁵ Bülent Şenocak, **Levant'ın Yıldızı İzmir (Levantenler, Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler)**, İzmir, 2003, s.130.

¹²⁶ Çınar Atay, **Tarih İçinde İzmir**, s.62-70.

¹²⁷ **İzmir 1905**, s.145.

¹²⁸ Mehmet Karayaman, **a.g.t.**, s.43.

¹²⁹ **Aydın Vilayet Salnamesi 1326**, s.173.

¹³⁰ Engin Berber, **İzmir 1920, Yunanistan Rehberinden İşgal Altındaki Bir Kentin Öyküsü**, Akademi Kitabevi, İzmir, 1998, s.38.

¹³¹ Zafer Toprak, **a.g.m.**, s.232.

1920’de, 400 yataklı hastanede, iki ameliyat salonu ve sterilizasyon odası ile erkek hastalar için ameliyathane bulunmaktaydı. Ameliyathaneler için 8, patolojik hastalar için 2, ameliyatlı kadınlar için 1, doğumhane için 1, erkek göz hastaları için 1, kadın göz hastaları için 1 koğuş bulunuyordu. Ayrıca 50 yataklı bulaşıcı hastalıklar servisi, 50 yataklı huzur evi, akıl hastalıkları ünitesi ile hasta odaları, laboratuvarlar, fizik tedavi ünitesi, etüv odası, poliklinik¹³² hastanede mevcut diğer bölümlerdi. Görüldüğü gibi hastane hemen tüm hastalıklara bakabilecek kapasitedeydi.

Solomonidis’in İzmir’de Tıp adlı kitabında belirttiğine göre “...*Küçük Asya felaketine kadar son denetleme kurulu üyeleri şu isimlerden oluşmaktadır. Dimosthenes Apostolidis, İoannis Argiros, Stavros Depastas, Mihail İsigonis, A. Kapetenakis, İoannis Karakasis, I. Solomonidis, G. Spanudis, G. Çolakoglu, G. Psalidopoulos ve Sokratis Onasis...*”¹³³. Yunanlıların, İzmir’i alma ümidi sona erince Megola İdea hayalleri de yıkılmış oldu. Bu durum onlar için felaket diye nitelendiriliyordu.

Son dönemdeki doktor heyeti; Apostolos Psaltos (Jinekoloji Bölümü Cerrah), Diogenis Nikolaidis (Jinekoloji Bölümü Cerrah), Alkiviadis Dulgeridis (Erkek Hastalıkları Cerrah), Stilyanos Voronzeris (Kadın-Patoloji Bölümü), Konstantinos Konstantinidis (Erkek Hastalıkları Cerrah), Panos Chronis (Oftalmoloji-Göz Doktoru), Dimitrios Stasis (Doğum Bölümü), Nikolaos Benakis (Bulaşıcı Hastalıklar)’ten oluşuyordu. Bu doktorların tamamı, hastanede ücretsiz hizmet veriyordu. Hastanenin personel sayısı, memur, yönetici ve hastabakıcılar ile beraber 60 olup, bunların 27’sini memur (yönetici), 33’ünü hastabakıcılar oluşturuyordu. Hastabakıcıların, 17’si erkek, 16’sı bayandı. Hastane müdürlüğünü “felaket” e kadar Mihail İsayas yürüttü¹³⁴.

Yunan işgali süresince (1919-1922) hastane içinde, Askeri Başhekim V. Cunukas ve Başhemşire Hrisoveloni’nin idaresi altında, Yunan Kızıllaçı’nın bölümü olan I. Askeri Hastane faaliyet gösterdi. Aynı dönemde Yunan dostu İngiliz Mary

¹³²Bülent Şenocak, **a.g.e.**, s.130.

¹³³Christos Solomonidis, **İzmir’de Tıp**, Atina,1955, s.51.

¹³⁴ Solomonidis, **a.g.e.**, s.52.

Hunter ve beraberindeki 20 hemşire, “Beyaz Haç” birimiyle birlikte faaliyette yer aldılar¹³⁵.

Genellikle günde 300 hastanın muayene edildiği Aya Haralambos Rum Hastanesi Sokağı, günümüzde Çankaya Meydanı ile Atatürk Lisesi’nin bulunduğu binanın arka tarafında¹³⁶ kalmaktadır.

Ermeni Hastanesi: İzmir, Ermenilerin sakin bir hayat yaşamalarına izin veren bir yapıya sahipti. 19. yüzyılın ilk yarısında kentte Ermeni nüfusu, önemli derecede arttı. Ermeniler Manchester’daki atölyeler ile kurdukları samimi ilişkiler sayesinde kumaş ve baskı işlerinde kendilerini geliştirerek, önemli ölçüde başarı kazandılar.

İzmir’deki “*Basmahane*” semti adını, Ermeniler’in baskı atölyelerinden aldı. Göçmen Ermeniler ilk zamanlarda “misafirhane” ve “oda” adı verilen yerlerde oturuyorlardı. Daha sonradan “Çelik” adlı bir şahsın yardımlarıyla Ermeniler için, sadece hastane olarak kullanılmak şartıyla, yedi odadan oluşan iki katlı bir bina yapıldı¹³⁷.

1765 yılında kentte ortalığı kasıp kavuran veba salgını nedeniyle Ermeni cemaatinin hastane ihtiyacı şiddetlenmeye başladı. Böylece 1801 yılında Ermeni Mahallesi’nde¹³⁸, Surp Krikor Lusavoriç Ermeni Hastanesi kuruldu. Başlangıçta hastanede 70 yatak vardı¹³⁹. Ancak hastane binası, zamanla Ermeni hastaların ihtiyaçlarına cevap veremez hale gelince, Agop ve Ohannes Ispartalıyan adlı hayırsever Ermeni vatandaşları sayesinde, tüm masraf karşılanmak suretiyle, 1878’de genişletildi. Katkılarından ötürü bahçeye, bu yardımsever kişilerin granitten heykelleri dikildi. Hastane bu yıllarda yılda 20-25 akıl hastasına, 10-15 yaşlıya ve 600-700 kadar hastaya bakabiliyordu. 20. yüzyılın başında doktorlar kurulunda, 6 doktor ile 4 erkek ve 4 kadın hemşire, 1 eczacı, 1 operatör yardımcısı, 1 aşçı, 1 kapıcı bulunuyordu. Ayrıca hastanenin yönetim kurulunda kadınlar da görev alarak her yıl, 3 ayrı kadın, hastaları ziyaret edip, onların temel ihtiyaçlarını karşılıyordu¹⁴⁰. Ermeni

¹³⁵ Solomonidis, **a.g.e.**, s.53.

¹³⁶ Çınar Atay, **Tarih İçinde İzmir**, s.43-63.

¹³⁷ Arsen Yarman, **a.g.e.**, s.391.

¹³⁸ Eski Ermeni Mahallesi, Bugün İzmir Enternasyonal Fuar alanıdır. Bkz. Yarman, **a.g.e.**, s.395.

¹³⁹ Çınar Atay, **Tarih İçinde İzmir**, s.64.

¹⁴⁰ Arsen Yarman, **a.g.e.**, s.184.

kurumları yararına balo, yardım konseri, müsamere ve tiyatro faaliyetleri, düzenleniyor ve yapılan etkinlikler, halktan büyük ilgi görüyordu.

Dört kısımdan meydana gelen hastanede, kapıdan girildiği zaman karşıya denk gelen birinci kısım, diğer üç kısımdan daha büyük ve iki katlıydı. Binaların alt katında 18 koğuş bulunuyordu¹⁴¹. Alt kattaki yedi odanın biri hastane müdürüne, biri idari heyetin toplantı ve çalışmalarına, biri İzmir Ermeni ileri gelenlerinden oluşan hayır şirketinin görüşmelerine, ikisi erkek hademeye, biri eşya saklamaya, biri de ihtiyar kadınların hizmetçilerine aitti. Hamam ve hastane mutfağı alt kattaydı. Birinci kısmın üst katında da, alt katta olduğu gibi 18 oda bulunuyordu. Bunlar; iki ameliyat odası, iki hademe odası, geriye kalan on dört oda, üç-beş kadar karyola alabilen hasta odasıydı. Hastanenin kapısından girince sol tarafta kalan ikinci kısım, verem gibi hastalık taşıyanlara ayrılmış olup, bir koğuş ve iki odadan meydana geliyordu. Koğuş yaşlı ve dermansız erkek hastalara aitti. Bu odaların kapasitesi iki-üç kişi kadardı. Bahçe içindeki, ikinci kısma ait olan diğer bina on-oniki kişilik olup, erkek mecnunlara ayrılmış odalardan oluşuyordu. Dördüncü kısım, altı-üstlü üç odaya sahipti. Hastane eczanesi de bu kısımda yer alıyordu. İdare heyetini; Aznavur Karabet, Doktor Dikran Ispartalı, Kirkor Parsehyan, Agop Varimezyan, Manok Kalpakçıyan Efendiler oluşturuyordu. Hastane gelirlerinin çoğunu, emlaktan gelen paralar teşkil ediyordu. Ermeni Murahhas Hanesi'nce toplanan gelirler, hastaneye veriliyor ancak toplanan bu paralar, yıllık masraf olan 1300 lirayı karşılamaya yetmiyordu¹⁴². Bu nedenle her yıl halktan toplanan yardım ve balo ile kilise gelirleri, yapılan harcamalar için kullanılıyordu. Hastane ve okul yararına düzenlenen sanat etkinlikleri 20. yüzyılda da devam etti¹⁴³. 1901 tarihinde, Ermeni Kız Okulu'nda düzenlenen konser¹⁴⁴ hastaneye önemli gelir getirmişti. Hastanenin bir müdür, bir katib, bir eczacı, bir muavin ile altı erkek ve beş kadın hademesi vardı¹⁴⁵.

¹⁴¹ Aydın Vilayet Salnamesi 1326, s.173.

¹⁴² İzmir 1905, s.145-146-147.

¹⁴³ Rauf Beyru, 19. Yüzyılda İzmir'de Yaşam, Literatür Yayınları, Temmuz 2000, s.254.

¹⁴⁴ Ahenk, 19 Mart 1901.

¹⁴⁵ Aydın Vilayet Salnamesi 1326, s.173.

1920 yılında hastane müdürü Doktor Mağridiç Minasyan, Doktor Amadiyan ve Otaciyan Efendiler ile hastanede hademe olarak Agop Efendi ve Margarita Hanım çalışıyordu¹⁴⁶.

İngiliz Hastanesi: İzmir'in ünlü zenginlerinden İngiliz uyruklu, Albert Frederick Williams, Alsancak civarındaki arsasını, İngiliz Bahriye Hastanesi yapılması için bağışlamış ve İngiliz ileri gelenlerinden oluşan bir komisyon tarafından, hastane kurulmuştu¹⁴⁷.

Hastane, şehrin dışında ve Punta'ya yakın bir yerde bulunup geliri, İngiltere Sefarethanesi ve vapur acenteleri tarafından karşılanıyordu. İdari işleri İngiltere'nin İzmir Ceneral Konsoloshanesi tarafından yürütülmekteydi. Cevat Sami ve Hüseyin Hüsnü'ye göre, bu hastane yalnız İngiliz vapur ve gemi tayfasından olup ta hasta olanlara hizmet veriyordu¹⁴⁸. Buraya başvuran hastalar, itina ile tedavi ediliyordu. Dr. Newton, ihtiyaç sahibi kadınların doğumunu hastanede parasız yapmaktaydı¹⁴⁹. Bülent Şenocak'a göre hastanede bulunan birinci bölüm, askeri ve sivil İngiliz bahriyelileri, diğer bölüm, her ulustan fakir hastaları¹⁵⁰ muayene ve tedavi ediyordu.

İzmir'in Yunan işgalinden kurtarılmasından bir süre sonra hastane binası İtalyanlar tarafından kiralanıp, hastane olarak hizmete devam etti¹⁵¹.

Yahudi Hastanesi (Millet-i Museviye Hastanesi): 1827 yılında görülen veba ve diğer bulaşıcı hastalıklara yakalanan Yahudi cemaatine hizmet vermek amacıyla hastane temelleri atılmaya başlandı.

Musevilere ait olan bu hastane Karataş'ta, 1831 yılında kurulmuştu. Hala aynı yerde çalışmakta olan hastanenin kuruluşuna, Viyana'daki Baron Rothchildler, parasal destek vermiş ve sürekli yardım göndermişti. 30 yataklı olan bu hastanenin gayrimenkullerinden senede 8.500 franklık gelire ek olarak, halk, buraya yılda 4.000 frank yardım yapıyordu. Hastanede daimi olarak 2 doktor ile 1 cerrah görev yapıyordu. Hastanenin bir dispanseri de mevcut olup, pazartesi ve perşembe günleri, 70¹⁵² kadar hastaya hizmet veriyordu.

¹⁴⁶ Ahenk, 21 Teşrinievvel (Ekim) 1336 (1920).

¹⁴⁷ Bülent Şenocak, a.g.e., s.133.

¹⁴⁸ İzmir 1905, s.149.

¹⁴⁹ Henri Nahum, a.g.e., s.166.

¹⁵⁰ Bülent Şenocak, a.g.e., s.133.

¹⁵¹ Mehmet Karayaman, a.g.t., s.46.

¹⁵² Çınar Atay, Tarih İçinde İzmir, s.64.

Parasızlık yüzünden zor günler geçiren hastane, 1911 yılında kapandı. Böylece Yahudiler, kentteki diğer hastanelerin imkânlarından yararlanmaya başladılar. Kapanan Rothschild Hastanesi mülklerinin satışı ile toplanan bağışlar birleştirilerek, 4351 lira gelir elde edildi. Bu parayla yeni bir hastane binası için harekete geçilerek uygun bir yer aranmaya başlandı. Bu arada Yahudilerin imdadına hayırsever bir kişi daha yetişti. 1913 yılında Nesim Levi Bayraklı adında bir Yahudi, evini hastane kurulması için bağışladı. “... İzmir’de, Karataş civarında, Teşvikiye Mahallesi’nde İcadiye Sokağı’nda kâin, 15 numara ile murakkam rakkam-ı baba müteveccihen canib-i yemini Feşci Halim Beğ hanesi ve yesarı Yahudi Hastanesi akaratından hane ve arkasıyla cephesi tarik-i am ile mahdud tahtani ve fevkani üç kat üzerinde yirmi bab oda ve bir miktar avlu ve üzerinde magrus eşcar-ı müsmire ve gayr-ı müsmire ve dolaplı kuyu vesair ma’müştemilatı havi bir bab-ı kebir...”. Böylece Yahudi cemaati yönetimi, bu eve bitişik üç ev¹⁵³ daha alıp, Levi’nin arsasıyla birleştirerek, büyük bir hastane kurdu.

İzmir Yahudi Hastanesi’nin ilk yöneticisi Dr. Spirer olup, ölümünden sonra hastanenin bir odasına, onun ismi verildi. I. Dünya Savaşı’ndan hemen önce yapılan hastanenin kurulması için, halktan yardım toplandı ve dönemin gazeteleri, bağışların listesini düzenli olarak yayınlamayı ihmal etmedi. 20. yüzyılda Yahudi gazetelerinde tıp, büyük yer kaplıyordu. Bu durum, Yahudi cemaatinin sağlık ve tedaviye erişmiş olmasının kanıtı olmalıydı. Hastanenin yönetimi ve iyileştirilmesi zaman zaman makalelere de konu oluyordu. Paris’te ya da Berlin’de eğitim görmüş Yahudi yeni bir doktor, şehre yerleştiğinde, gazeteler bunu hemen duyuruyordu. Cilt Hastalıkları ve Çocuk Hastalıkları Uzmanı Doktor Davut Efendi, askeri bir meslek yaşamından sonra İzmir’e yerleşti ve hastaları eczanelerde muayene ve tedaviye devam etti. Bu nedenle O’na rıhtımdaki bir eczanede görünmek mümkündü¹⁵⁴.

Musevi Hastanesi, ikinci kez Karataş’ta açıldığında Türkler buraya el koymuş, fakat 1919’da tekrar geri vermek zorunda kalmışlardı¹⁵⁵. Hastane patoloji ve cerrahi başta olmak üzere diğer hastalıklara da bakıyordu.

¹⁵³ Siren Bora, **İzmir Yahudileri Tarihi (1908-1923)**, Gözlem Gazetecilik ve Yayın A.Ş. , Tıglat Matbaacılık, İstanbul, 1995, s.65-70.

¹⁵⁴ Henri Nahum, **a.g.e.**, s.165.

¹⁵⁵ Engin Berber, **İzmir 1920.....**, s.42.

Hastaneye, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edildiği dönemde, Mayıs 1921'den Ekim 1921'e kadar 565 hasta yatırıldı. Gene bu dönemde İzmir'deki diğer hastanelerde olduğu gibi, bu hastanede de cins ve mezhep ayrımı yapılmaksızın, tüm hastalar muayene ve tedavi ediliyordu. Hastaların çoğu, Osmanlı, Yahudi, Müslüman, Ortodoks ve Gregoryendi¹⁵⁶.

Saint Antonie Hastanesi (Avusturya Hastanesi): İzmir'de Fra Luigi di Pavia isimindeki Padova'lı bir Fransisken rahibi, 1710 yılında St. Antonie Hastanesi'ni kurmuş ve tüm servetini bu uğurda harcamıştı. Bu rahip, hastanede en ağır ve pis işlerde çalışıyordu. Tıp bilimine karşı herhangi bir iddiası olmamasına karşın her türlü çareyi araştırıyor ya da yaptırıyordu. Aynı zamanda veba hastalığına yakalandığı için hayatını bu hastalıkla mücadeleye adanmıştı. Vebaya karşı kullandığı özel tedavi ise, hasta vücudunun her yerinin çok taze ve saf zeytinyağı ile iyice ovulmasıydı. Hastalığa karşı yağlı gömlek kullanma uygulamasını, bu rahip bulmuştu¹⁵⁷.

Katoliklere ait olan St. Antonie Hastanesi, Avusturya Hükümeti'ne bağlıydı. Katoliklerin her türlü bağışlarını kabul ediyor ve öncelikle Katolikler'e hizmet veriyordu. Kapasitesi 80 yatak olup, laik bir komitece idare ediliyor, denizciler ile Katolik olmayan hastalardan 7 kuruş alıyordu¹⁵⁸.

Osmanlı Devleti tarafından, hastanenin tüm masraflarının İzmir'de oturan Katolikler tarafından karşılanacağı, kapısı üzerine "Osmanlı Devleti Sancağı ve Osmanlı Teb'ası Katoliklerine Aittir" yazısı asılacağı, hastane işlerine yabancıların katiyyen karışamayacağına dair ferman çıkarıldı. Zaman zaman hastaneye Fransız ve İtalyan bayrağı çekilse de Hariciye Nezareti'nin devreye girmesiyle, hastanenin Türk Katoliklerine ait olduğu¹⁵⁹ belirtildi.

1920 yılında Başkan Denotovik ve yardımcısı Bellom, Sekreter Salzani, Veznedar Topuz'la beraber on kişiden oluşan üye, hastane yönetim kurulunu oluşturuyordu¹⁶⁰. Sakarya Savaşı'ndan sonra Yunanlılar, günümüzde Dr. Behçet Uz Çocuk Hastanesi'nin olduğu yerde bulunan bu hastaneye el koyarak, Yunanlı

¹⁵⁶ Siren Bora, **a.g.e.**, s.70-71

¹⁵⁷ İlhan Pınar, **XVIII. Yüzyıl Gezginlerin Gözüyle İzmir**, Akademi Kitabevi, İzmir, 1996, s.124; Rauf Beyru, **19. Yüzyılda İzmir'de Sağlık Sorunları ve Yaşam**, s.11.

¹⁵⁸ Çınar Atay, **Tarih İçinde İzmir**, s.64.

¹⁵⁹ Mehmet Karayaman, **a.g.t.**, s.54.

¹⁶⁰ Engin Berber, **İzmir 1920.....**, s.38.

askerleri tedavi etmeye başladılar. İzmir'in Kurtuluşu'ndan sonra çıkan yangınla birlikte hastane, tamamen yok oldu¹⁶¹.

Hollanda Hastanesi: İzmir'in Hacı İstam Mahallesi civarında bulunan hastane, 1670 tarihine doğru yapılmış ve daha sonra genişletilmişti¹⁶². Flemenk Devleti tarafından maaş ödenen bir tabip, burada bulunan hastaların tedavileriyle ilgilenerek özellikle kendi memleketlerinden olan gemilerin personellerine bakıyordu.

Hollanda Hastanesi, krallarının koruması altında olmasına rağmen masraflarını, sahibi olduğu binaların kiralarından karşılıyordu. Doktorlara belirli maaş¹⁶³ ödenmekle beraber, hastaneye dışarıdan da hasta kabul ediliyordu. Parası olanlardan günlük üç frank alınıyor, fakirler ise ücretsiz tedavi ediliyordu¹⁶⁴. 1920 yılında, Hollanda Hastanesi'nde 10 yataklı üç salon bulunuyordu. Hastane Başhekimliğini, Çelebyan Efendi¹⁶⁵ yürütüyordu.

İskoç Hastanesi: İzmir'in Çayırılıbahçe mevkiinde bulunan hastane, 1882'de kurulmuş, inşaatına 2200 İngiliz lirası harcanmış, senelik masrafı ise 800 İngiliz lirası olarak tespit edilmişti. İskoçya'da bulunan idare heyeti tarafından, hastanenin tüm işleri Aglevi adında bir müdüreye bırakılmıştı. Hastane sertabibi, Makkenzi Nevton yıllık 250 İngiliz lirası kazanıyordu¹⁶⁶.

İki katlı hastanede, hastalara ayrılmış 18 oda, bir ameliyat koğuşu, bir de eczane bulunuyor, hasta odaları, hastane bahçesine bakıyordu. Hastane sürekli olarak 24 hastaya bakabilecek kapasitede olup, 4 hastalık yedek yer daha bulunuyordu. 1904 yılında tedavi amacıyla gelen hasta sayısı 168 idi¹⁶⁷. Haftada üç gün¹⁶⁸ fakir hastalara bakılıyordu. İşgal yılları boyunca hastane çalışmalarına devam etti.

Fransız Hastanesi: İzmir'de Belle Vue Mahallesi'nde¹⁶⁹ bulunan, hastanenin kuruluşu 1726 yılıdır.

¹⁶¹ Mehmet Karayaman, **a.g.t.**, s.55.

¹⁶² **Aydın Vilayet Salnamesi 1326**, s.176.

¹⁶³ Atay, **Tarih İçinde İzmir**, s.64.

¹⁶⁴ **Aydın Vilayet Salnamesi 1326**, s.176.

¹⁶⁵ Mehmet Karayaman, **a.g.t.**, s.41.

¹⁶⁶ **İzmir 1905**, s.149.

¹⁶⁷ Bülent Şenocak, **a.g.e.**, s.133.

¹⁶⁸ **İzmir 1905**, s.149.

¹⁶⁹ Bülent Moralı, **a.g.e.**, s.52.

Hastane gayet büyük ve havadar bir alanda yapılmış olup, bahçesi bir duvar ile çevrili olup, kapısında her zaman silahlı bir Türk askeri nöbet tutuyordu. Atina'dan dahi Fransız Bahriyeliler'i, buraya tedaviye geliyordu. Aslında Fransa, bu hastaneyi, Fransız Devleti ticaret gemilerinin fert ve tayfalarından tedaviye muhtaç olup ta İzmir'de kalmış olanlar için yaptırmış, idari işleri ise İzmir Fransa Ceneral Konsolosluğu'na vermişti¹⁷⁰.

Hastanede tedavi ve bakım ücretli olup 1791 yılında Fransız Hükümeti tarafından 40 para olarak belirlenmişti¹⁷¹. Gemi kaptanları ve subayları 40 yerine 32 para, tayfalar ise 32 para yerine 25 para ödüyorlardı. Çalışan personel sayısı zaman zaman azaltılıp çoğaltılarak masraf ayarlanabiliyordu. Belirli mevsimlerde İzmir'e, Fransız ticaret gemileri daha çok geliyor ve salgın hastalıklara neden oluyordu. Bu nedenle bu sürelerde çalışan kişi sayısı arttırılıyordu. Hasta giriş çıkışları, hem konsolosun hem de doktorun tarih ve imzalı kâğıt vermesi ile mümkündü. 1791'li yıllarda hastane, 330 tayfaya 25 paradan bakarak, 8.250 paralık bir gelir elde etmişti. İdarecisine 300, doktora 1.000, cerrahlara 500, sayısı altı olan herbir hizmetçiye 60'ar para ödeniyordu. Fransız Hastanesi'nde toplam 13 kişi çalışıyor ve bunların yemek masrafları kişi başına 15 para tutuyordu. Hastanede uzun süre kalan hastalar için indirim yapılıyordu¹⁷². 26 Mart 1792'de bir kişi için yapılan masraf, gıda maddeleri için 13.20, ilaç için 7.20, hastane ücreti 32 ve hastane parası 3.00 olmak üzere toplam 55.40¹⁷³ para idi.

1791, 1792 ve 1793 yıllarında kentte çok büyük bir veba salgını olmuş, hastanelerin hemen hepsi dolmuş ve limandaki gemileri boşaltmak, bu iç hastane için büyük sorun olmuştu. 1793 yılındaki salgın nedeniyle kentteki doktorlar, hastanede sabah ve akşam vizite yaparak hastalara bakmıştı¹⁷⁴. Bu yönüyle Fransız Hastanesi, İzmir'in sağlık sorununu önemli ölçüde rahatlatmaktaydı.

20 Ekim 1921 tarihinde Fransa ile Ankara Antlaşması imzalandığı gün, Türk delegeleri, Fransız delegelerine bir mektup sunarak, Fransız mektep ve sağlık

¹⁷⁰ Çınar Atay, **Tarih İçinde İzmir**, s.65-66.

¹⁷¹ Bülent Moralı, **a.g.e.**, s.52.

¹⁷² Çınar Atay, **Tarih İçinde İzmir**, s.65.

¹⁷³ Çınar Atay, **İzmir'in İzmir'i**, s.190.

¹⁷⁴ Çınar Atay, **Tarih İçinde İzmir**, s. 65.

kurumlarının bu tarihten sonra da, Türkiye’de devam edeceğini belirtmişlerdi¹⁷⁵. Sonraki yıllarda Fransız Hükümeti tarafından ülkemize hibe edilen hastane, başlangıçta “İlk Yardım ve Trafik Hastanesi” olarak kullanılıyordu. Günümüzde hastane bahçesine İzmir’in hayırsever işadamlarından Şalih İşgören ve Eşi Nevvar Hanım’ın desteğiyle ek binalar yapılmış olup hastane, “Nevvar Salih İşgören Alsancak Devlet Hastanesi” olarak İzmir’de adından söz ettirmektedir.

Mihail İsaïs Hastanesi: 1700’lü yılların ortalarına doğru kurulmuştu. Genellikle yoksul hastaların tedavi edildiği bu hastanede 1920 yılında, 60 personel bulunuyordu. Hastanede 1 dahiliye doktoru, 1 müdür yardımcısı, 1 muhasip, 1 sekreter ile 1 depo memuru çalışıyordu. Hastane kilisesinde 16 hemşire, 17 hastabakıcı ve diğer görevlerde çalışan 16 kişi bulunuyordu. Savaş yıllarının verdiği zorluk nedeniyle mültecilere de bakan hastanenin bütçesi 60 bin kâğıt paradır¹⁷⁶. Doktorların tamamı ücretsiz çalışan kişilerdi.

Bir yılda ortalama 3000 kişinin tedavi edildiği hastanenin masrafları genellikle dul kadınların yaptığı küçük yardımlar, gayrimenkullerin gelirleri, hayırseverlerin yardımlarından karşılanıyordu. Ancak Kurtuluş Savaşı’nın son yıllarında ekonomik kriz geçiren hastane, gayrimenkullerinin bir kısmını satılığa çıkardı. 1920 yılında Yunan Kızılhaç’ı¹⁷⁷ hastanede hizmet veriyordu.

2-Türk Hastaneleri

Gureba-yi Müslimin Hastanesi (Memleket Hastanesi): İzmir’in havadar ve her tarafa yakın bir yerinde yapılmış olan hastane, temizliği, düzeni ve mükemmel oluşuyla kentteki diğer hastanelerden ayrılmıştı. Benzerine Avrupa’nın en modern kentlerinde bile ender rastlanıyordu.

Gureba-yi Müslimin Devlet Hastanesi, önceleri bir mezarlık yeri iken zamanla Kırım Savaşı’ndan dönen İngiliz donanmasında ölen kişilerin buraya gömülmesiyle, İngiliz Mezarlığı adıyla anılmaya başlandı. İngilizlerin ölülerini alıp götürmesi üzerine boş kalan arsada, eski vezirlerden İzmirli Emin Muhlis Paşa önderliğiyle hastane yapılması kararlaştırıldı. Söz edilen mezarlık, İngilizler’den alınarak, burada hayırseverlerin yardımıyla ilk defa 1851’de yarı ahşap yarı taş, iki

¹⁷⁵ T. C. Maarif Vekâleti, **Türkiye’de Yabancı Müesseselerin Durumu Hakkında Rapor**, Maarif Basımevi, Ankara, 1956, s.16.

¹⁷⁶ Engin Berber, **İzmir 1920.....**, s.38.

¹⁷⁷ Bülent Şenocak, **a.g.e.**, s.131.

katlı binada, 60 yatakla hastane açıldı. Hastanenin yıllık bütçesi 1875 tarihine kadar 1650 altın lira, 1891'den beri 2350 altın lira idi¹⁷⁸. Şimdi Devlet Hastanesi olarak bilinen bina, Arap Fırını¹⁷⁹ adıyla anılan yerde bulunuyordu. Memleket Hastanesi'nin sağ ön tarafı büyük bir hapisane (günümüzde katlı otopark yeri), sol tarafı dar bir yol ve arka tarafı İkiçeşmelik'ten Bayramyeri'ne kadar uzanan Türk mezarlığı¹⁸⁰ idi.

1875 yılına kadar 1650 altın liralık bütçesi vardı. 1891'den sonra 2350 altın liralık bir bütçeye kavuşarak yatak sayısını 120'ye yükseltti. İzmir'de diğer azınlık hastanelerinde olduğu bir komite tarafından yönetiliyor ve 9 kişiden kurulan idare heyetinin 5'i doktorlardan, 4'ü halktan oluşuyordu. Hastane 1903 yılında, yatak sayısını 300'e¹⁸¹ ulaştırmayı başardı. Kısa sürede büyüyen ve gelişen hastaneye Türkler tarafından ilgi büyüktü.

1897'de hastanenin yeni kısımlarının yapımı başladı ve inşaat 1903'te tamamlandı. İnşaat için 20.178 altın lira harcandı. İnşaatı yürüten heyet, Belediye Reisi Eşref Paşa, Abdülkadir Paşa, Tahzinzade Salim Bey, Konya Defterdarı Emeklisi Zühtü Beylerden¹⁸² oluşuyordu. Hastanenin yenilenmesi, İzmir Valisi Kamil Paşa'nın gayretleriyle gerçekleşmiş olup, tamir ve inşasına çok para harcanmıştı. Pek çok amelenin çalıştırıldığı hastane, eski halini anımsatmayacak bir güzelliğe kavuştu. Öyle ki, gayet şık merdivenler ve camekân içine alınmış kapılar dikkat çekmekteydi.

Hastane, başlıca dört kısımdan oluşuyordu. Bu kısımlardan en büyüğü olan birinci kısım; on yedisi alt ve on ikisi üst katta olmak üzere yirmi dokuz odaya sahipti. Odaların başlıcaları, inşaat heyeti odası, müdür, nöbetçi doktor, tabip, kapıcı, taşradan gelen hastaların muayene odası, yiyecek-giyecek deposu, bakteriyoloji laboratuvarı ve cerrahların muayenehane odasıydı. Ayrıca bahçede bakteriyoloji fenninde kullanılmak üzere ehil hayvan kümesi bulunuyordu. Hastane kapısından girilince sol taraftaki dairede; cerrah, eczacı, muavin odası ile, geçici bir süre için kalan hasta odası, eczane, sandık, ecza odası ve eşya deposundan meydana geliyordu.

¹⁷⁸ Çınar Atay, **Tarih İçinde İzmir**, s.62; Cemal Saran, **a.g.e.**, s.42.

¹⁷⁹ Arap Fırını, adını Mısır'dan gelipte aynı sokakta fırın açan bir zenciden almaktadır. Konak'ta bulunan Bahribaba Parkı başlangıcındaki, Gureba-yi Müslimin Hastanesi'nden başlayarak, Kestelli yokuşuna kadar devam ederdi. Bkz. Melih Gürsoy, **a.g.e.**, s.149.

¹⁸⁰ Engin Berber, **Rumeli'den İzmir'e Yitik Yaşamların İzinde**, s.10.

¹⁸¹ Çınar Atay, **Tarih İçinde İzmir**, s.62.

¹⁸² Cemal Saran, **a.g.e.**, s.43.

Burada geniş bir bahçe bulunuyordu. Birinci kısmın üst kat binası, iki büyük daireye sahipti. Birinci dairede, 2 karyolalık küçük bir koğuyla beraber, 12 karyolalık beş büyük koğu dâhiliye hastalıklarına, ikinci dairede, üçü 10, biri 9, biri 14 karyola alan beş büyük koğuşun tamamı hariciye hastalıklarına aitti¹⁸³.

İkinci kısım, iki daireden meydana geliyordu. Alt kattaki dairede üç koğu mahpuslara, üst kattaki dairenin ikisi çocuk ve biri göz hastalıklarına, biri de ameliyatlara için ayrılmış olup, ameliyat koğuşu her bakımdan mükemmel durumdaydı. Kauçuktan yapılmış tekerlekle hareket eden hasta karyolası bulunmaktaydı. Kadın dairesi olan üçüncü kısım, gene alt ve üst olmak üzere iki daireye bölünmüş, alt kattaki dairede bulunan odalar doğumu yaklaşmış hamileler için ayrılmıştı. Üst kattaki dairede, hamilelere ayrılmış 4 büyük ve iki küçük oda, alt kat dairesinde on üç oda ile bir de mescid bulunmaktaydı. Her kısmın altında bulunan birer büyük bodrum, bir hamam, iki gusülhane, çamaşırhane ve mutfak tüm sihi şartları taşıyordu. Avrupa'dan getirtilen cerrah aletleri, Avrupa'nın en tanınmış hastanelerinde dahi yoktu. Kulak Tabibi Çakıroğlu, Diş Tabibi Nikolaidi ve Göz Tabibi Biruni Efendi hastanede gönüllü olarak çalışan doktorlardı. Hastane ser-tabibi Mustafa Enver Bey, yaptığı ameliyatlara ile İzmir'de adından epey söz ettiriyordu. Hastanenin donanımlı eczanesinde Sento Efendi ser-eczacı, Ferit ve Lütfü Bey yardımcı, Miyati Efendi ise muavin olarak görev yapıyordu. Burada yalnız 1320 yılı mart ayı başlangıcından, ocak ortalarına kadar 15.685 adet reçete hazırlanmıştı. Hastanede Mehmet Efendi ser-cerrah, Mehmet Emin Efendi muavin, Cemal, Yakup ve Mustafa Efendiler ikinci derecede muavin olarak bulunuyor, iki tımarcı ve 38 hademe, hastanede görev yapıyordu¹⁸⁴. Tüm hastane çalışanı büyük bir özveriyle hizmet veriyor, fakir hastalar ücretsiz tedavi ediliyordu.

İsmi Memleket Hastanesi olarak değiştirilen hastanenin, 1914'te Muhasebe-i Hususiye'ye¹⁸⁵ (özel idareye) devredilmesiyle, buradaki işleyi ve düzen epey değişti. İslahat Gazetesi'nin Mart 1919 yılında belirttiğine göre, hastanede daha önceden mükemmel bir hizmet ve düzen varken "Muhasebe-i Hususiye" hastanenin idaresini tam bilemediğinden, buraya, yarardan çok zarar zarar verdi. Öyle ki 450 yatak,

¹⁸³ Nevsal-i İktisat 1321, s.182.

¹⁸⁴ İzmir 1905, s.141-144.

¹⁸⁵ Adnan Bilget, a.g.e., s. 61.

150'ye düştü. Hastalara uzun süre süt ve yoğurt verilemedi. Hatta pansuman yapılan pamuklar dahi pis yataklardan çıkarıldı. Hastabakıcı sayısı yetersiz, cerrahi malzemeler eksikti. Önceleri hastalara ücretsiz verilen aletler, artık verilemez hale¹⁸⁶ geldi. Kent insanına bu haliyle de hizmet veren hastanenin, işgal yıllarındaki faaliyetleri gene de büyüktü.

Gureba Dispanseri'ne ilgi oldukça yoğundu. 1919 yılı Temmuzun 8-15 günleri arasındaki bir hafta içinde 138 kişi¹⁸⁷, 1919 yılı Ağustosun ilk haftasında 234¹⁸⁸ hasta başvurarak, ücretsiz muayene ve tedavi edildi. Cins ve mezhep ayrımı yapılmaksızın herkesin kabul edildiği hastanede, hastaların hemen hepsi Türk'tü.

Ahenk Gazetesi'nin bildirdiğine göre, 1920 yılında Gureba Dispanseri'nde, 297 emraz-ı dâhiliye, 170 emraz-ı hariciye, 187 emraz-ı efrenciye, 129 emraz-ı nisaiye, 7 emraz-ı ayniye ve 25 emraz-ı cildiye hastalığı muayene edilerek hastalara 1251 adet reçete yazıldı¹⁸⁹. Sıhhiye Müdürüyeti'nden yapılan açıklamaya göre, haziran ayında, İzmir'de bulunan hastane dispanserlerinde 312 emraz-ı dâhiliye, 15 hariciye, 1 efrenciye, 14 nisaiye, 2 emraz-ı ayniye ile Basmahane Dispanseri'nde, 801 emraz-ı dâhiliye, 244 efrenciye, 47 emraz-ı cildiye hastalığının bakıldığı ve hastalara 400 reçete¹⁹⁰ verildiği belirtilmektedir.

1919 yılında İzmir ve çevresindeki hastanelerde, yeni atamalar ve görevlendirmeler yapıldı. Manisa'da bulunan Gureba Hastanesi idare memurluğuna Ahmet Efendi¹⁹¹ getirildi. Söke Gureba Hastanesi tebabetine İzmir Belediye etibbasından Halil İsmail Bey tayin edilerek, yerine Bergama Hükümet Tabibi Mustafa Cavid Bey¹⁹² atandı.

1920 yılında hastanede, bulaşıcı hastalıklara ayrılmış 48 adet yatak bulunuyordu¹⁹³. Ethem Bey müdür, Mustafa Enver Bey operatör, Cemal, Nazmi ve Recep Beyler doktor, Ayşe ve Fikriye Hanım ise ebe olarak çalışıyordu¹⁹⁴. Hastabakıcı ve hemşirelerin okur-yazar olmalarına özellikle dikkat ediliyordu. İzmir

¹⁸⁶ **Islahat**, 17 Mart 1335 (1919).

¹⁸⁷ **Ahenk**, 24 Temmuz 1335 (1919).

¹⁸⁸ **Ahenk**, 13 Temmuz 1335 (1919).

¹⁸⁹ **Ahenk**, 20 Temmuz 1336 (1920).

¹⁹⁰ **Ahenk**, 20 Temmuz 1336 (1920).

¹⁹¹ **Ahenk**, 13 Ağustos 1335 (1919).

¹⁹² **Ahenk**, 6 Teşrinievvel 1335 (1919).

¹⁹³ Zafer Toprak, **a.g.m.**, s.232.

¹⁹⁴ **Ahenk**, 12 Teşrinievvel (Ekim) 1336 (1920).

Gureba-yi Müslimin Hastanesi'nde tam kırk beş yıl görev yaptıktan sonra emekliliğe hak kazanmadan malülen ayrılmak zorunda kalan Cerrah Mehmed Efendi'ye onbin kuruş mükâfat¹⁹⁵ verildi.

Müslüman halk zaman zaman bu hastaneye yardım ve bağışta bulunuyordu. Hastaların yiyecek ihtiyaçlarının karşılanması arzu edilen şeyler arasındaydı. İzmir tüccarından Hacı Mustafa Efendi, hastalara süt ve yoğurt dağıtılması şartıyla yüz lira yardımda bulundu¹⁹⁶. Gazete haberlerine baktığımızda, Gureba Hastanesi terk edilmiş bebeklerin bırakıldığı¹⁹⁷ yerlerin başında geliyordu. Bulunan bebekler, kimi zaman hastane görevlileri tarafından evlatlık edinilirken, kimi zaman da yetimhanelere emanet ediliyordu.

İzmir'in Yunanlılar tarafından işgaliyle beraber, Amerika Salib-i Ahmer Heyeti hastaneye yerleşerek, tüm hastaları muayene ve tedavi edeceğini gazetelere ilanla duyurdu¹⁹⁸. 1921 Sakarya Medyan Muharebesi'nden sonra Yunanlılar burayı işgal ederek, hastanenin büyük bir kısmına yerleştiler. Kadroda kalan doktor ve çalışanların maaşları Fevkalade Komiserlik Veznesi'nden ödendi. Vilayet Encümeni ve Kalemi, İstatistik, Mimarlık daireleri kapatılarak buradaki sıhhiye memurları, doktor ve seyyar doktorların görevlerine son verildi. İşgalden sonra İzmir'i terk eden Yunanlılar hastanedeki eşyaları yakıp yıktılar¹⁹⁹.

Hastane, özenli ayrıntılarla ve mükemmel bir işçilikle yapılmış olup, mimari açıdan çağın bütün özellik ve yeniliklerini yansıtıyordu. Bahçe kapısı, pencere ve giriş bölümü tavanında, ay yıldızlı süslemeler bulunuyordu²⁰⁰. Bu yönüyle de İzmir, her zaman ülkenin en iyi yapı örneklerinden birini oluşturmuştur. Şehrin diğer hastane ve binalarında, benzer duruma rastlamak mümkündür.

Gureba-yi Müslimin, günümüzde İzmir Atatürk Eğitim ve Araştırma Hastanesi adıyla anılmakta olup değişen ve gelişen yapısıyla kent insanına büyük hizmet vermektedir.

¹⁹⁵ BOA, DH.UMVM, 80/37.

¹⁹⁶ Müsavat, 16 Mart 1335(1919).

¹⁹⁷ Hukuk-u Beşer, 11 Kânunuevvel (Aralık) 1334 (1918).

¹⁹⁸ Selamet, 23 Mayıs 1335 (1919).

¹⁹⁹ Mehmet Karayaman, a.g.t., s. 89.

²⁰⁰ Dr. Daniel Goffman- Doğan Kuban, a.g.e., s.125-129.

Askeri Hastane: İzmir'in Karantina (şimdi Mithatpaşa) Mahallesi'nde, tramvay yolu üzerinde bulunuyordu²⁰¹. Uzun seneler aynı yerde hizmet veren hastane, büyüyüp geliştikten sonra, yerini diğer bir askeri kuruluşa bırakarak, Hatay semtine taşındı.

19. yüzyılın ikinci yarısında şehirde alt yapı çalışmalarına hız verildi. Kemer Caddesi genişletilerek birçok yapı inşa edildi. Bu yapılardan biri de Avrupa'da olduğu gibi önünde geniş bahçesi ile yoldan içeride yapılan hastaneydi. Cephe aldığı yol tamamlanmadan, hizmete girerek bulunduğu caddeyi canlandırdı. Bina üzerindeki bir kitabeden anlaşıldığına göre, bina Aydın Valisi Halil Rifat Paşa'nın çabası ve Sultan Abdülhamit'in desteğiyle yapılarak beş servisle hizmet vermeye başladı. 1892 yılında padişahın da katıldığı görkemli açılış töreninde giriş önündeki havuzun altında bir de kurban kesildi²⁰². Türk hastanesinin açılışıyla kentteki azınlıklar epey tedirgin oldular.

İzmir'de askeri amaçla kurulmuş olan Fransız Hastanesi'nden başka Türklere ait bir askeri hastanenin varolması gurur verici olup, aynı zamanda İzmir'in Osmanlı kentleri içindeki öneminin de kanıtıydı.

Hastane; piyade, topçu, jandarma gibi askeri sınıflara ait hastalara hizmet veriyordu. İki katlı binasından biri 25, dördü 18, üçü 7'şer hasta alabilen sekiz koğuşa, bir ameliyat odasına, mükemmel bir hamama sahipti. Bunların dışında sekiz oda daha bulunuyordu. Hasta koğuşları üst katta, ser-tabip, müdür ve doktor odaları, kalem odası, eczahane ile ecza deposu alt kattaydı. Hastanenin Sıhhiye Heyeti, bir ser-tabip ile tamamı zabitlerden oluşan altı tabip, iki eczacı ve üç cerrahtan meydana geliyor, idare heyeti bir müdür, iki kâtip ve bir ser-hademededen oluşuyordu. Hastanenin ser-tabibliğini yapan Mirliva Faik Paşa, hastalarıyla yakından ilgileniyordu. Hastanenin önünde fiskıyeli havuzu ve ağaçlarla donatılmış geniş, hoş bir bahçesi vardı. Arka tarafındaki küçük bahçe, yürümeye kuvveti olan hastaların gezinmelerine ayrılmıştı. Bahçe, padişahın, doğum ve cülus günlerinde, mübarek günlerde, çeşitli ve rengârenk kandillerle aydınlatılmıştı. Burada düzenlenen şenliklere, saz takımı davet edilir, Hamidiye Sanayi Mektebi Musikiye Takımı da

²⁰¹ Aydın Vilayet Salnamesi 1326, s.168; Nevsal-i İktisat 1321, s.180.

²⁰² Çınar Atay, İzmir'in İzmir'i, s.183,186,187.

gösteriye eşlik ederdi. Eğlenceye, Karataş, Karantina, Göztepe gibi yerler ile İzmir'in en uzak mesafesinden binlerce kişi gelerek sabaha kadar eğleniyorlardı²⁰³.

Askeri Hastane'nin karşısında deniz kenarına yapılan askeri doğumevi²⁰⁴ de alanında tek idi. Hastane'ye işgalden bir gün sonra Yunanlılar el koydu ve buraya Birinci Yunan Askeri Hastanesi yerleştirildi²⁰⁵. İşgal günlerinde, hastanedeki hastalardan durumu ağır olmayanlar hemen tedavi edilerek taburcu edildi. Diğerleri Memleket Hastanesi'ne gönderildi. Buradaki erzak ve bazı eşyalar Türklere dağıtıldı. Hastane defterleri ser-tabip Asım Bey'e teslim edildikten sonra Askeri Hastane Yunanlılar'a bırakıldı²⁰⁶. İzmir'in kurtuluşundan sonra hastane yönetimi tekrar Türklerin eline geçti.

Emraz-ı Zühreviye (Eşrefpaşa) Hastanesi: İzmir'in liman kenti olmasından ötürü frengi, sık görülen hastalıklardan biriydi. Bu nedenle kentte zührevi hastalıklar için bir hastaneye ihtiyaç vardı. Emraz-ı Zühreviye Hastanesi'nin yapımı 1906 yılında başladı. 1908 yılında inşaatı tamamlanan hastane hizmete açıldı. 1913 yılında, gayret ve emeği nedeniyle, hastaneye Eşref Paşa'nın adı verilerek burası "Eşrefpaşa Hastanesi" diye anılmaya başladı.

1920 yılında haziran başlangıcından bitişine kadar yaklaşık bir ay içinde hastanede 45 emraz-ı dâhiliye, 137 emraz-ı efrenciye ile emraz-ı sâriye ve hastane dispanserinde 32 emraz-ı dâhiliye hastası muayene ve tedavi edildi²⁰⁷. 1 Eylül 1919'da Sıhhiye Heyeti'nin yaptığı toplantıda Emraz-ı Zühreviye Hastanesi üç yüz yatağa ulaştırıldı²⁰⁸.

1919 yılında hastane eczacısı Cevdet Efendi sekiz yüz kuruş maaşla hastanenin idare memurluğuna, Makbule Hanım dispanser açılığın²⁰⁹, Mehmet Efendi ise hastane eczacılığına tayin edildi²¹⁰. Cevdet Fuat Özyar, 1913-1939 yılları arasında hastanede başhekim olarak görev yapıyordu. Hastane, 1921 yılı işgal döneminde doktor ve yöneticilerinin görevlerine son verilerek kapatıldı. Bu tarihten

²⁰³ **İzmir 1905**, s.139-140.

²⁰⁴ Çınar Atay, **İzmir'in İzmir'i**, s.188.

²⁰⁵ Engin Berber, **İzmir 1920.....**, s.44.

²⁰⁶ Hasan Sükuti Tükel, **Tath ve Acı Hatıralar**, İzmir, 1952, s.12.

²⁰⁷ **Ahenk**, 20 Temmuz 1336 (1920).

²⁰⁸ **Ahenk**, 3 Eylül 1335 (1919).

²⁰⁹ **Ahenk**, 4 Ağustos, 1335 (1919).

²¹⁰ **Ahenk**, 13 Ağustos 1335 (1919).

sonra dispanser olarak çalışmaya devam etti. Kurtuluş Savaşı'nın Türkler lehine sonuçlanmasıyla tekrar hastane olarak faaliyete geçti²¹¹.

Bugünlere gelindiğinde, Yenişehir'de faaliyetini sürdüren, “İzmir Büyükşehir Belediyesi Eşrefpaşa Hastanesi”, kentin sayılı hastanelerinden biri olarak en yeni cihazlar ve seçkin hekim kadrosuyla, geçmişten günümüze 100 yıllık birikimle beraber sürekli bir atılım içindedir.

B-SAĞLIK HİZMETİNDE GÖREVLİ PERSONEL

1- Doktorlar

16. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde, sarayda özellikle Yahudi doktorların sayısında ciddi bir artış görüldü. Yahudi doktorlar, Kanuni'den sonraki kayıt defterlerinde “etibba-yı Yahudiyân” başlığı altında toplandılar²¹². 18. ve 19. yüzyıllarda saraydaki Rum ve Ermeni doktorlarının hem sayısı hem de itibarı arttı²¹³. Bunun temel nedeni bu hekimlerin 18. yüzyılda göz ardı edilemeyecek gelişmeler gösteren batı tıbbını, yakından takip etmeleriydi.

1880 yılında İzmir'de birbirlerine yakın olarak sosyal bir dernek biçiminde çalışan doktorların ayrıca bir muayenehaneleri yoktu. Hasta bakımını guruplaşarak eczanelerde topluca yürütüyorlardı. Kordon'daki Missir Şirketi'nin sonradan sinema yaptığı Pathe yapısı, tıp çevrelerinin toplandığı bir kulüp haline geldi²¹⁴. Gene bu yıllarda Dr. Jak Kalika, Dr. Karakuş, Dr. Pengalos, Dr. Nalbantoğlu, Dr. Kostan, Dr. Leon, Dr. Şayan, Dr. Klado, Dr. Lagranatik, Dr. Bernardo, Dr. Macaraki, Dr. Narik ve Dr. Politis ün yapmış doktorların başında geliyordu²¹⁵.

Azınlık gurup doktorlar, İzmir'de saygın bir yere sahipti. Türk doktorlarının yavaş yavaş ortalarda belirmesiyle de ünlerinden bir şey kaybetmediler. Doktorlar sadece bağlı oldukları hastanede değil, diğer hastanelerde de çalışabiliyor, ameliyatlara yapıyorlardı. Örneğin Doktor Psaltof, hem Rum hem de Musevi Hastanesi'nde görev yapıyordu.

²¹¹ Mehmet Karayaman, **a.g.t.**, s.103.

²¹² Meliha Özpekcan, **Türkiye Cumhuriyetinde Sağlık Politikası (1923-1933)**, İ.Ü.A.İ.İ.T.E. Doktora Tezi, İstanbul, 1999, s.17.

²¹³ Arsen Yarman, **a.g.e.**, s.204.

²¹⁴ Yaşar Aksoy, **Bir Kent, Bir İnsan.....**, s.48.

²¹⁵ Adnan Bilget, **a.g.e.**, s.59.

1890 yıllarına gelindiğinde diplomalı yabancı doktorların yanında Türk doktorlar da seslerini duyurmaya başladı. Bu doktorlardan Miralay İshak Hacı Bey, müslüman doktorların, hastaları iyi edebilecekleri inancını kabul ettiren ilk hekim oldu. İshak Bey, Türk doktorlarını tanıtmak adına, muayene ettiği hastalardan para almıyordu. Aynı dönemde kentte beliren diğer Türk doktorları, Mustafa Enver Bey, Binbaşı Mustafa Efendi, Ali Bey ve Ali Nurettin Bey idi²¹⁶. 1905 yılında İzmir’de diplomalı 14 Yahudi doktora karşın 5 Ermeni, 65 Rum ve 9 Türk doktor vardı²¹⁷.

Gureba Hastanesi Başhekimisi Mustafa Enver (Birgi), çok sevilen ve saygı duyulan bir operatördü. Halk O’nu, her derde deva bulan biri olarak tanıyordu. Bu durum O’na “*şeyhületibba*” ünvanını verdi. Taşlızade İbrahim Ethem, Menekşelizade Hüsnü, Hacı Hasanzade Ethem, Tatar Abdurrahman ve kardeşi Mehmet Ali Beyler, Türklerin aranan doktorları arasına girdiler. Taşlızade aynı zamanda tıbbi yazı ve faaliyetleriyle de biliniyordu. Kerestecibaşlıların altıparmak doktor damatları da İzmir’de bilinen doktorlar arasındaydı.

1910’lu yıllarda İzmir’de azınlıklardan 88, Türklerden sadece 7 doktor vardı. Bu durum eğitim düzeyiyle doğru orantılı idi ki, 1920’lerin başında altı yaşından büyük Müslüman nüfusun %10’u bile okuma yazma bilmiyordu²¹⁸.

İngiliz İskelesi’nde Dr. Constand, ve psikiyatrist olan Dr. Condoleon, konsültasyon için aranan doktorlardan olup, hastalarıyla büyük bir titizlikle ilgileniyorlardı. Operatör Esat Cimcoz, Dr. Hüsnü, genç Operatör Nihat Sezai, Kordon’da, meşhurdur. Ermeniler Sezai’ye “mek gözlüklü dâcık doktor” yani tek gözlüklü Türk doktor diye hitap ediyorlardı. Nihat Sezai, Reji Başmüdür Yardımcısı Yarımçıyan’ın kızına âşık olduğundan, Frenk ve azınlıklar arasında epey konuşuluyordu. Dr.Saffet Bey de kentte sevilen doktorlar arasında yerini aldı²¹⁹. 1908-1912 yılları arasında İzmir’de Rumlar arasında Kulak, Burun, Boğaz Mütahassısı Dr. A. Kapatanaki ile Dr. Fildipis, Cildiye ve Efrençkiye Mütahassısı Dr. Markoğlu, Üroloji, Frengi ve Cildiye Mütahassısı Dr. Efestoratya bulunuyordu. Bu doktorların çoğu Fransa’da eğitim görmüş olup, Paris, Berlin, Atina, Viyana

²¹⁶ Yaşar Aksoy, **Bir Kent, Bir İnsan.....**, s.48.

²¹⁷ Siren Bora, **a.g.e.**, s.74.

²¹⁸ Bülent Durgun, **a.g.t.**, s.31.

²¹⁹ Nail Morali, **Mütarekede İzmir Önceleri ve Sonraları**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1976, s.107.

hastanelerinde çalışmışlardı²²⁰. Doktorların Avrupa'da eğitim görmüş olmaları, onlara ayrı bir değer katıyordu.

Gerek Rum doktorlar, gerek Müslüman ve Türk doktorlar hekimliklerinin yanı sıra siyasi olaylarla da iç içe yaşamışlardır. Rumlar'ın tanınan operatörü Doktor Psaltof, aynı zamanda Etnik-i Eteryaya başkanıydı. Etnik-i Eteryaya üyeleri arasında Dr. Peştemalcıoğlu, Dr. Argiroplu, Dr. Yorgiyadis²²¹ gibi kimseler vardı. İzmirli Doktor Abdurrahman Bey'in oğlu İlyas Ragıp Nurettin Bey'in, gerek işgalden evvel İzmir'de ve sonraları İstanbul'daki siyasi faaliyetlerde büyük hizmetleri oluyordu²²². Doktor Saim Bey, Samsun'da Ermeni tehciiriyle ilişkisi olmasından ötürü Dâhiliye Nezareti'nden gelen telgrafla tutuklanmıştı²²³. Dr. Mustafa Enver Bey, Taşlızade Dr. Ethem, Eski Sıhhiye Müdürü Dr. Şükrü, İttihat Gazetesi sahibi Dr. Tevfik Rüştü Bey kalemleri güçlü yazı ustası kimseler²²⁴ olup, maddi ve manevi tüm kaynaklarını, Türk halkı için kullanmışlar, hizmetten bir an olsun geri durmamışlardır. Dr. Ethem'in, mütareke ve milli mücadele dönemlerinde ne yaptığı tam olarak bilinmemektedir. 1919'da Necip Türçü'den boşalan Türk Ocağı başkanlığını bir süre yürüterek, milli örgütlemeye katkıda bulunmuştu. Hizmet, Hıfzıssıhha, Ahenk Gazetesi ve dergilerinde tıbbi yazıların yanında sosyal ve kültürel konulara da yer veriyor²²⁵ bu yönde çeşitli yazılar yazıyordu.

İşgal yıllarında İzmir'de görev yapan doktorlar; Sıhhiye Müdürü Mehmet Ali, Gureba Hastanesi Sertabibi Mustafa Enver, İkinci Tabibi Ali Nurettin, Üçüncü Tabibi Mustafa Nazmi, serbest çalışan Taşlıoğlu Ethem, Menekşelizade Hüsnü, Şükrü Osman Şenozan gibi kimselerdi. Bunlar dışında 88 gayrimüslim, şehadetnameli doktor olarak çalışıyordu²²⁶. Bu doktorlardan bazıları 1919 yılında Karşıyaka'da çalışan, P. Avramidis, K.Amatian, D. Apostolidis, Ag. Ezra, F.

²²⁰ Siren Kırkpınar, **a.g.t.**, s.82.

²²¹ Nail Moralı, **Mütarekede İzmir Olayları**, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1973, s.42.

²²² Nail Moralı, **Mütarekede İzmir Olayları**, s.61-62.

²²³ **Hukuk-u Beşer**, 18 Şubat 1335(1919).

²²⁴ Kamil Dursun, **İzmir Hatıraları**, Yay. Haz. Ünal Şenel, Akademi Kitabevi, İzmir, 1994, s.148-149.

²²⁵ Ömer Faruk Huyugüzel, **Fikir ve Sanat Adamları, (1850-1950)**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Özkan Matbaacılık, Ankara, 2000, s.253.

²²⁶ Nurdoğan Taçalan, **a.g.e.**, s.121.

Zografakis, A. Yordanidis, G. Kosmadis, V. Pilarinos, diş hekimleri, F. Granic ve Savvapulos'tu. Gene aynı yıl Karşıyaka'da ebe olarak A. Drakos²²⁷ görev yapıyordu.

Özellikle işgal yıllarında Türk doktorlarının başarılı çalışmaları sonucu, kentteki azınlıklardan bazıları, Türk doktorlarını tercih etmeye başladılar ve zaman zaman gazetelere ilanen, Türk doktorlarına teşekkürlerini ve minnetlerini bildirdiler. Örneğin, Sarı Yorgi Oğlu Niko, hastalığını ameliyatla tedavi eden şehir Doktoru Bahtiyar Hüseyin Bey'e minnetini, Ahenk Gazetesi aracılığıyla bildiriyordu²²⁸.

1920 yılında kentte Doktor Voudouris, Doktor Nikolaidis başarılı doktorlar arasındaydı. Müslüman doktorlar İzmir'in değişik semtlerine dağılmış vaziyetteydiler. Bunlardan Vasıf Bey, göz hastalıklarının aranan ismi olarak Tepe Sokağı'nda çalışıyordu. Ethem Bey Tilkilik, Memduh Bey Gureba Hastanesi, Mustafa Enver Karantina, Bahtiyar Bey Kokaryalı, Hasan Yusuf Bey Karataş, Hüsnü Menekşeli ise Karantina²²⁹ da hizmet veriyordu.

Kentte seyyar olarak çalışan doktorlar da vardı. Bel ağrısı, sancı, öksürük gibi hastalıkları önlemek ve ağrılarını hafifletmek için yakı, macun, şekerleme gibi ucuz ilaçlar satarak fedakârlık gösteren seyyar doktorlardan bazılarına, yaptıkları hizmete karşılık Sıhhiye Müdürlüğü'nce "fahri belediye tabibi" ünvanı verilerek onurlandırılmalarına karar verildi²³⁰.

İşgalin son yılında (1922) İzmir'de 123 doktor çalışıyor ve bunların çoğunluğunu Rumlar oluşturuyordu. Solomonidis'in belirttiğine göre kentte, 102 Rum, 4 Yahudi, 4 Ermeni, 8 Türk ve kalan 5 doktor da diğer millettendi²³¹. Bu yıllarda İzmir gazetelerindeki doktor ilanlarına baktığımızda, Türk doktorların sayısında artış görmekteyiz.

a- İzmir'de İlk Sivil Türk Hekimi Mustafa Enver Bey (1849-1932)

Ödemiş'in Birgi Kasabası'ndandır. Askeri tıbbiyeyi bitirdikten sonra orduda görev almış ve İzmir'e gelerek sivil tebabete başlamıştı. Bu dönemde kentte hiç sivil Türk doktoru bulunmamaktaydı. Müslim ve gayri müslimler kendilerini Yahudi,

²²⁷Engin Berber, **Kuruluşundan Cumhuriyete Karşıyaka Belediyesi Tarihi**, s.81.

²²⁸ **Ahenk**, 16 Eylül 1336 (1920).

²²⁹ Engin Berber, **İzmir 1920.....**, s.66.

²³⁰ **Aydede**, 6 Şubat 1338 (1922), s.3.

²³¹ Solomonidis, **a.g.e.**, s.132.

Rum ve Ermeni doktorların ünlülerinden Kondoleon, Celiyan, Kostanoğlu, Büyük İshak gibi hekimlere muayene ve tedavi ettiriyorlardı²³².

1900'lü yıllarda Anadolu'da ve doğal olarak İzmir'de bir Türk'ün doktorluk yapması olağan değildi. Doktorluk, azınlıklara ve Rumlara özel bir iş olarak görülüyordu. Miralay İshak Hacı Bey, asker kökenli bir hekim olması nedeniyle halktan olumsuz bir tepki almamıştı. Ancak ne var ki İzmir'in ilk sivil doktoru olan Mustafa Enver Bey için türlü dedikodular dolaşıyordu. Nurdoğan Taçalan'ın ifade ettiğine göre, Süleyman Ferit Eczacıbaşı'nın şahit olduğu bir olay bunun en açık örneğiydi. *"...Önde Mustafa Enver Bey yürüyor, çarşafli iki Türk kadını da arkasından gidiyordu. Kadınlardan biri ötekine Mustafa Enver Bey'i göstererek: "Bu adam Müslüman bir hekim dedi". Öteki: "Aaa! Nasıl olur? Hiç müslümandan, Türk'ten hekim olur mu? Mutlaka dönmedir" cevabını verdi. Ben hemen arkalarındaydım ve ister istemez konuşmalarına kulak misafiri olmuşum ..."*²³³. Burada dikkati çeken nokta, İzmir'in ilk sivil Türk doktoru olan Mustafa Enver Bey'e tepkilerin, yine Türklerden gelmesiydi. Bu durum İzmirli için öylesine sıra dışı bir şey idi ki, şehirde Mustafa Enver Bey'in sünnetli olup olmadığı hakkında tartışmalar dahi yapılıyordu.

Tüm dedikodulara rağmen Enver Bey kısa sürede kentte tanınan ve rağbet edilen doktorlar arasında yerini aldı. Teknolojik gelişmeleri yakından takip etti ve İzmir'e etüv cihazları getirerek ilk steril ameliyatları gerçekleştirdi²³⁴. Katıldığı tıp toplantılarında fikirleri daima beğeni ve takdirle karşılandı. 1879'dan 1924'e kadar Gureba Hastanesi'nde kalarak yarım asra yakın bir süre doktorluk yaptı. Yaklaşık 45 yıl fakirleri parasız muayene etti. Fuar çevresindeki caddelerden birine, hem adı verildi hem de heykeli dikildi²³⁵.

Doktorluk yaptığı süre içinde hastalarına şefkatle yaklaşmakla birlikte, işine her gün erkenden geliyor ve geç saatlere kadar çalışıyordu²³⁶. İşgal yıllarında doktorların çoğu, hastalarına faytonla veya yaya olarak gidiyordu. İzmir'in bazı yerleri iniş-yokuş olduğu için bu gibi yerlere gitmek haliyle zordu. Mustafa Enver

²³² Kamil Dursun, **a.g.e.**, s.8.

²³³ Nurdoğan Taçalan, **a.g.e.**, s.68.

²³⁴ Eren Akçiçek, "Şeyhületibba Doktor Mustafa Enver Bey'in Hizmetleri", **İzmir Devlet Hastanesi Mecmuası**, c.20, S. 3, İzmir, 1982, s.370.

²³⁵ Cemal Saran, **a.g.e.**, s.44.

²³⁶ Kamil Dursun, **a.g.e.**, s.9.

Bey, böyle durumlarda hastalarına, beslediği atı ile gitmeyi tercih ediyordu²³⁷. Alçakgönüllü ve merhametli bu insanın İzmir halkına çok büyük emeği geçmişti.

b- Türk Doktorlar

Doktor Hüsnü Bey: Emraz-ı asabiye mütehasısı idi. İzmir'in aranan ve sevilen doktorlarından biri olan Hüsnü Bey, gece dahi kendisine gelen hastaları kabul ediyor ve onları özenle muayene ediyordu. Nitekim 1919 yılı mayıs ayında belediye reisinin misafiri olan İslahat Gazetesi Sahibi Emir Bey gece rahatsızlandığı vakit hemen Hüsnü Bey çağrılmıştı. Doktor Hüsnü, reisin Kokaryalı'daki evine gelerek, hastayı tedavi etmiş, karşılığında da para almamıştı²³⁸.

Doktor Esad: Emraz-ı dâhiliye mütehasısı idi. 1919 yılında Frenk Mahallesi'nde Ermeni Kilisesi Ferhanesi'ndeki muayenehanesinde, pazar dışında her gün öğleden sonra saat 2'den 5'e kadar hastalarını kabul ediyordu²³⁹. 1920'de cuma günü dışında, her gün öğleden sonra saat 1'den, 5'e kadar Kemeraltı'ndaki Osmanlı Eczanesi'ne²⁴⁰ başvuran hastaları tedavi ediyordu.

Göz Doktoru Midhat Bey: Askeri ve Gureba Hastanesi'nin doktoru idi. Kemeraltı'ndaki İttihad Eczanesi'nde bulunan muayenehanesinde şaşılık, göze perde inmesi gibi göz hastalıklarını²⁴¹, muayene ve gerekirse ameliyat ediyordu. 1919 yılında her gün öğleden sonra Kemeraltı'ndaki İttihad Eczanesi üstünde bulunan özel muayenehanesinde, hastalarını muayene ediyordu. Fakirlere ücretsiz olmak üzere cuma günleri bakıyordu²⁴².

1920 yılında, Hükümet Caddesi'nde, Beyler Sokağı'ndaki Milli Kütüphane karşısında, Midhat Bey'in muayenehanesi yer alıyordu. Burada hastalar için özel yataklar ve hastabakıcılar bulunuyordu²⁴³. O dönemde İzmir Postanesi Deniz Nakliyat Memuru Hasan Basri Bey 20 gün boyunca göz hastalığından acı çekmiş bir halde Midhat Osman Bey'e gelmiş ve Midhat Bey tarafından hastalığı 4 günde

²³⁷ Şahabettin Ege, **Eski İzmir'den Anılar**, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayını, İzmir, 2000, s.52.

²³⁸ **İslahat**, 2 Mayıs 1335 (1919).

²³⁹ **Müsavat**, 23 Mart 1335 (1919).

²⁴⁰ **Ahenk**, 14 Nisan 1336 (1920).

²⁴¹ **Anadolu**, 11 Şubat 1335 (1919); **Selamet**, 9 Kânunusani (Ocak) 1335 (1919).

²⁴² **Müsavat**, 1 Şubat 1335 (1919).

²⁴³ **Ahenk**, 14 Nisan 1336 (1920); **Sada-yı Hak**, 16 Nisan 1338 (1922).

tedavi edilmişti²⁴⁴. Hasta, Ahenk Gazetesi aracılığıyla doktora minnetlerini sunuyordu.

Doktor Kazım Hüsnü: Emrazı dâhiliye, frengi ve bel soğukluğu mütehasısı idi. Cuma dışındaki günlerde, Karantina'daki tramvay makasında, öğleden sonraları Talib Arif Bey'in Eczanesi'nde hastalarını kabul ve tedavi ediyordu. Geceleri Bela Viste, Kozma Sokak'taki 1-13 numaralı hanesinde bulunuyordu²⁴⁵. Geceleri de hasta kabul ettiği için gazete ilanlarında ev adresini, hiç çekinmeden vermiştir.

Doktor Hüsnü: Frengi ve bel soğukluğu mütehasısı olup özellikle zührevi hastalıkların tedavisinde tecrübe sahibi olması nedeniyle İzmir'de aranan doktorlar arasındaydı. Ayafotini civarındaki Fakirler Eczanesi'nde, en son usullerle, her gün öğleden sonra hastalarını tedavi ediyordu²⁴⁶. Ahenk Gazetesi'nin belirttiğine göre Doktor Hüsnü Bey 1919'da 100 kuruş maaş alıyordu²⁴⁷.

Doktor Şehri: Dâhiliye uzmanı olup, Gureba Hastanesi ikinci doktoru idi. Hastalarını, hükümet civarındaki Şifa Eczanesi'nde tedavi ediyordu²⁴⁸. Doktor Şehri, Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nde²⁴⁹ de çalışmıştı.

Doktor Ali Agâh: Çocuk hastalıkları mütehasısı idi. Çocuklardaki ishal, mide ve bağırsak hastalıklarını ilaç ve perhizle tedavi ediyordu²⁵⁰. Dört yıl boyunca Paris'in en büyük hastanelerinde çocuk hastalıklarını okumuş, Paris Tıp Fakültesi'nden 1. derece ihtisas yaparak diplomasını almıştı. Avrupa'dan dönüşte dersaadetteki tıp fakültesinde, emraz-ı dâhiliyeden ihtisas sınavını kazandı. 1919 yılında sabahları Moraiti ve öğleden sonra Şifa Eczanesi'nde²⁵¹, 1920'de sabahları saat 10'a kadar Karantina Tramvay Makası'nda, 481 numaralı hanesinde, sabahları 10:30'dan saat 5'e kadar Hükümet Caddesi'ndeki Şifa Eczanesi'nde çalışıyordu²⁵². 1922 yılında, hastalarını her gün sabah 8-12 saatleri arasında Beyler Sokağı'ndaki 66 numaralı muayenehanesinde, öğleden sonra 2-6 arasında Şifa Eczanesi'nde tedavi

²⁴⁴ **Ahenk**, 8 Şubat 1336 (1920).

²⁴⁵ **Sada-yı Hak**, 3 Kânunuevvel (Aralık) 1338 (1922).

²⁴⁶ **Müsavat**, 24 Kânunusani (Ocak) 1335 (1919).

²⁴⁷ **Ahenk**, 31 Kânunuevvel 1335 (1919).

²⁴⁸ **Sada-yı hak**, 29 Nisan 1337 (1921).

²⁴⁹ Mehmet Karayaman, **a.g.t.**, s.288.

²⁵⁰ **Müsavat**, 11 Temmuz 1335 (1919).

²⁵¹ **Hukuk-u Beşer**, 3 Mayıs 1335 (1919).

²⁵² **Ahenk**, 22 Temmuz 1336 (1920).

ediyordu²⁵³. Doktor Ali Agah, Fransa, Belçika ve İtalya'ya yaptığı Avrupa seyahatinde çocuk hastalıkları ile dâhili hastalıklara ait en son yenilikleri incelemişti²⁵⁴.

Doktor Şükrü Osman (Şenozan): Asıl adı Ahmet Şükrü Şenozan'dır. Babasının adını aldığı için Şükrü Osman adıyla tanınıyordu.

Şehzade Rüştüyesi ve Mülkiye İdadisi'nde okudu. Mekteb-i Tıbbiye-yi Mülkiye-yi Kimyahane'deki hocalarına asistanlık yaptı. İstanbul'da serbest hekimlik yaptıktan sonra Muğla'da belediye hekimi oldu. Ailevi nedenlerden dolayı bir ara Suriye'de bulunan hekim, İstanbul'a dönüşünden sonra Midilli Belediye Hekimliği'ne atandı. 4 yıl burada çalıştıktan sonra Gureba-yi Müslimin Hastanesi'ne geçti. Müziğe ayrı bir ilgisi vardı. Türk sanat müziğinin tanınmış bestecilerinden olup en çok Orhan Rahmi Gökçe'nin şarkı sözlerini besteledi. İzmir'deki ilk sağlık dergisi olan Hıfzıssıhha'nın çıkışı ve yayımlanmasında, büyük emeği geçti. Sıhhiye müdürlüğü de yapan Şenozan işgal sırasında bu görevi bırakarak, orduda doktor olarak çalıştı²⁵⁵. Cerrahi, kadın hastalıkları ve doğum mütehassısı olan doktor, Beyler Sokağı'nda düzenlediği 16 numaralı muayenehanesinde, her gün öğleden sonra başvuracak hastaları, büyük bir dikkatle tedavi ve gerekirse ameliyat ediyordu. Muayenehanede ameliyatları yapılacak hastalar ile hamileler için her türlü donanım bulunmaktaydı²⁵⁶.

Kastamonu milletvekilliği yapan doktorun pek çok eseri vardır. Bunlardan “On İki Öğüt”²⁵⁷ adlı manzum kitabı önemlidir. İzmir'deki incir ziraatini yakından takip ettiği için bu yönde yazıları bulunmaktadır. “İncir Kurdu Mücadelesi”, “İncir Yurdu” bunlardan bazılarıdır. “...İncir üzerine zirai, fenni alakam dikkatinizi çekmiştir. Dokuz sene kadar İzmir'den Amerika'ya sevk olunan incirlerin temizliğini teftiş için konsoloshane sıhhi müşaviri olarak çalıştım. Yirmi otuz sene evvel incirin işlenme esnasında kurtlandığı zannolunurdu. Bunun yanlış olduğunu incirin az

²⁵³ Şark, 31 Mart 1338 (1922).

²⁵⁴ Sada-yı hak, 13 Kânunuevvel (Aralık) 1338 (1922).

²⁵⁵ Ömer Faruk Huyugüzel, a.g.e., s.561-562.

²⁵⁶ Ahenk, 11 Temmuz 1336 (1920).

²⁵⁷ Bezmi Nusret Kaygusuz, a.g.e., s.42.

kurtlu olması için tedbirlere bahçeden başlanması lüzumunu her sene gazetelere yaza yaza incir kurdu mücadelesi üzerine ısrarla çalıştım... ”²⁵⁸.

Doktor Şükrü Nuri: Cerrahi, kadın hastalıkları ve doğum mütehassısı olup, Gureba Hastanesi’nde çalışıyordu. Beyler Sokağı’nda 66 numaralı²⁵⁹ muayenehanesinde, her gün öğleden sonra hasta kabul ediyor, özellikle bel soğukluğu ve lohusa kadın hastalıklarını fennin en son gelişmelerine uygun olarak tedavi ediyordu. Muayenehanesinde, gerek hamile ve gerekse ameliyatı yapılacak hastalar için özel olarak hazırlanmış odalar bulunuyordu. Doktor Şükrü Nuri, fakir hastalara büyük kolaylık gösteriyordu²⁶⁰.

Doktor Ali Bedri: Cerrahi ve kadın hastalıkları uzmanı idi. Gece ve gündüz olmak üzere günün her saatinde, İkiçeşmelik Karakol civarında bulunan 1 numaralı hanede çalışıyordu. Kendisine muayene olmak isteyen hastalar İkiçeşmelik Eczanesi’ne de başvurabiliyordu²⁶¹. Doktor Ali Bedri, çocuğu olmayan kadınlar için özel bir tedavi uyguluyordu.

Doktor Ömer Vasfi: Hastalarını, Karşıyaka’daki Ferah Eczanesi’nde, her sabah saat 8’den, akşam saat 8’e kadar muayene ve tedavi ediyordu²⁶².

Doktor Nevzat Eşref: Osmanlı Tebabet-i Asabiyye-yi Akliye ve Tıbbiye-i Şahane Cemiyetleri üyesi olan doktor, inatçı bel ağrılarıyla, yatağa işeme, bayılma²⁶³, bel soğukluğu, frengi, sinir, inme, adem-i iktidar, ayak ağrısı ve ruhi hastalıkları fennin en son ve kesin yöntemleriyle teşhis ve tedavi ediyordu. Doktor Eşref’in hastalarına uyguladığı tedavi yöntemleri arasında masaj ve elektrik tedavisi de önemliydi. Cuma dışındaki günlerde, sabahtan akşama kadar Hükümet Caddesi’nde bulunan Osmanlı Eczanesi üzerindeki özel muayenehanesinde çalışıyor, 6’dan sonra da Karşıyaka’daki Ferah Eczanesi’nde bulunuyordu²⁶⁴.

Doktor Giritli Ustazade Hasan Kemal: Kadın, çocuk ve iç hastalıkları mütehassısı idi. İkiçeşmelik Eczanesi’nde, hastalarını her gün sabah saat 8’den

²⁵⁸ Ömer Faruk Huyugüzel, **a.g.e.**, s.563-564.

²⁵⁹ **Ahenk**, 13 Temmuz 1336 (1920).

²⁶⁰ **Islahat**, 28 Mart 1338 (1922); **Ahenk**, 7 Eylül 1336 (1920).

²⁶¹ **Sada-yı Hak**, 6 Mayıs 1338 (1922).

²⁶² **Islahat**, 24 Nisan 1338 (1922).

²⁶³ **Islahat**, 28 Mart 1338 (1922).

²⁶⁴ **Ahenk**, 3 Temmuz 1335 (1919); **Müsavat**, 7 Temmuz 1335 (1919).

12'ye, öğleden sonra saat 2'den 6'ya kadar kabul ediyordu. Salı günlerini, fakir hastalara ayırmıştı. Geceleri hasta kabul eden doktorlardan biriydi²⁶⁵.

Doktor Lütfü Rahmi: Emraz-ı efrenkiye ve cildiye mütehasısıydı. Hastalarını, Beyler Sokağı'nda bulunan İzmir Muayenehane-i Tıbbiyesi'ndeki özel muayenehanesinde, cuma ve pazar dışında kalan her gün, sabah saat 9-12, öğleden sonra saat 3-7:30 arasında muayene ediyordu²⁶⁶.

Doktor Behçet Salih: Çocuk ve verem hastalıkları mütehasısı²⁶⁷ idi. Tabip Mektebi ve Sultan Hamit Çocuk Hastanesi ile Şişli Etfal Hastanesi'nde görev yapmıştı²⁶⁸. Müftüzade Doktor Behçet Salih, hastalarını, sabahları Çorakkapı'daki 7 numaralı hanesinde, öğleyn 2'den sonra Başdurak'ta bulunan Anadolu Fakirler Eczanesi'nde, tedavi ediyordu²⁶⁹. Fakir hastalara yakın ilgisinden dolayı, İzmir'de "fukara hamisi"²⁷⁰ diye ün yapmıştı.

Operatör Doktor Nazmi: Seferberlik başlangıcında Osmanlı ordusuna katılarak vazifesini yapmış ve terhisinde, İzmir'e dönerek, Gureba-yi Müslimin Hastanesi'nde göreve başlamıştı. Tilkilik'te Hatuniye Cami Şerifi karşısındaki Eczane-i Umumi'de çalışıyordu. Hastalarını, sabahları 9-10, öğleden sonra 3-5 saatleri arasında muayene ediyordu²⁷¹.

Doktor Yunus Fehmi: Frengi, bel soğukluğu ve dâhiliye hastalıkları mütehasısı idi. Muayenehanesinde; kan, idrar, balgam tahlili ile frenginin her türündeki mikropların tayini yapılıyordu. Sabahtan öğleye kadar, Başdurak'ta Mehmet Lütfü Bey Eczanesi'nde, öğleden akşama kadar Tilkilik'teki Eczane-i Umumi'de bulunuyordu²⁷².

Doktor Reşat Faik: Beyler Sokağı'ndaki Sağlık Muayenehanesi'nde, her türlü mesane, idrar yolu hastalıkları ile bel soğukluğu ve frengiyi, yeni yöntemlerle tedavi ediyor, fakirlere ise ücretsiz²⁷³ hizmet veriyordu.

²⁶⁵ **Sada-yı Hak**, 4 Nisan 1338 (1922).

²⁶⁶ **Sada-yı Hak**, 6 Mayıs 1338 (1922); **Sada-yı Hak**, 5 Teşrinievvel (Ekim) 1338 (1922).

²⁶⁷ **Şark**, 5 Nisan 1338 (1922).

²⁶⁸ **Sada-yı Hak**, 29 Nisan 1338 (1922).

²⁶⁹ **Sada-yı Hak**, 24 Nisan 1337 (1921); **Islahat**, 28 Temmuz 1338 (1922).

²⁷⁰ **Sada-yı Hak**, 29 Nisan 1338 (1922).

²⁷¹ **Anadolu**, 11 Şubat 1335 (1919).

²⁷² **Anadolu**, 11 Şubat 1335 (1919).

²⁷³ **Islahat**, 3 Ağustos 1338 (1922).

Operatör Doktor Bahtiyar Hüseyin: Operatör²⁷⁴ Doktor Hüseyin Bey, Beyler Sokağı'nda, Beyler Hamamı bitişiğindeki 60 numaralı hanede kurduğu tedavihanesinde; dâhili, harici, kulak, burun, boğaz ve kadın hastalıklarını tedavi ve gerekirse ameliyat yapıyordu. Özel bir yöntemle, yüzde bulunan kırışıklıkları tedavi ediyordu. Hastalarını, her gün sabahları saat 9-12, öğleden sonra saat 2-5 arasında fakir hastaları ise, ücretsiz olarak, her gün sabah saat 9-10²⁷⁵ arasında muayene ediyordu.

Derviş Oğlu Doktor İsmail Hakkı: Emraz-ı dâhiliye, kadın hastalıkları ve çocuk doktoru idi. İsmail Hakkı, işgalden 10 yıl önce de İzmir'de tanınıyordu. Hastalarını, her gün sabahtan akşama kadar, İkiçeşmelik Eczanesi'nde kabul ediyordu. Ahenk Gazetesi'nden öğrendiğimize göre, 1919 yılında gazetelerde, İkiçeşmelik civarındaki Çivici Hamamı karşısında, Doktor İsmail Hakkı adıyla başka bir doktor ilanı daha yer almıştı. Bu durumun gerek isim gerek mevki itibariyle yanlışlıklara neden olacağı düşüncesiyle, Doktor İsmail Hakkı “derviş oğlu” ünvanını, ismine ekleyerek, Derviş Oğlu Doktor İsmail Hakkı namıyla anılmaya başladı²⁷⁶.

Doktor İsmail Hakkı: Efrenciye, emraz-ı sariye ve dahiliye mütehasısı idi. Zatürre, tifo, humma gibi hastalıkları, hastanın evinde olmak üzere, frengi, bel soğukluğu ve her çeşit iç hastalıklarını en yeni ve kesin usullerle teşhis ve tedavi ediyordu. Her gün sabahtan akşama kadar Başdurak'ta, Çivici Hamamı karşısındaki özel muayenehanesi²⁷⁷nde bulunuyor, burada hastaların kan, balgam ve idrar tahlilleri de yapıyordu..

Doktor Nazifi Şerif Bey: Emraz-ı asabiye ve akliye mütehasısı olup, İzmir'in yetiştirdiği nadir etibbadandı. Hastalarını, cuma ve pazar dışındaki günlerde Frenk Mahallesi'nde, Ermeni Kilisesi Ferhanesi üzerindeki muayenehanede, sabahları 9-12 saatleri arasında²⁷⁸ kabul ve tedavi ediyordu. Teknolojik gelişmeleri yakından takip eden doktor, Nisan 1919'da Sıhhiye Müdüriyeti'ne tayin edildi ve 7

²⁷⁴ **Islahat**, 26 Mayıs 1338 (1922).

²⁷⁵ **Ahenk**, 8 Temmuz 1336 (1920).

²⁷⁶ **Ahenk**, 24 Temmuz 1335 (1919).

²⁷⁷ **Müsavat**, 7 Temmuz 1335 (1919).

²⁷⁸ **Müsavat**, 25 Mart 1335 (1919).

Nisan 1919²⁷⁹,da göreve başladı. Şerif Bey, İzmir’de gayret ve istikametiyle tanınıyor, halk tarafından oldukça seviliyordu.

Göz Tabibi Doktor Safvet: Beyler Sokağı’ndaki hamam sırasında 22 numaralı muayenehanesinde, hastalarını, cumadan başka her gün sabahları 9-5 saatleri arasında tedavi ediyordu. Her türlü göz hastalıklarıyla beraber aksu ve karaca²⁸⁰ hastalıklarını başarıyla ameliyat yapmasından ötürü kentte, adını kısa sürede duyurdu.

Genellikle gazete ilanlarına dayanarak belirttiğimiz doktorlar, işgal yıllarında hastalarını; hastanelerde, eczanelerin girişi ile üst katında veya evlerinde kurdukları teşkilatla tedavi ettiler. Ayrıca hemen hepsi, fakir hastalar için ya özel bir gün ya da gün içinde belirli bir zaman ayırmaya özen göstermişlerdir.

c-Azınlık Doktorlar

Göz Doktoru Enfeciyan Efendi: Göz hastalıklarını, Şefkat Muayenehanesi’nde tedavi ediyordu²⁸¹.

Doktor J. Ganon: Hollanda ve Avusturya Dar’ülfünundan mezun olmuştu. Hastalarını, Karşıyaka’daki Kulüp Sineması’nda muayene ediyordu²⁸².

Doktor Arzuyan: Amerika Dar’ülfünunundan mezun, emrazı dâhiliye, frengi, bel soğukluğu ve kadın hastalıkları mütehassısı idi. Kalp, akciğer, mide, böbrek gibi iç hastalıklarını, tıbbın son gelişmelerine uygun şekilde tedavi ediyordu. Damar içine iğne vurarak veya son sistem tedavi yöntemleriyle frengiyi iyileştirmeye çalışıyor, iktidarsızlığı olan hastaları ciddiyetle ele alıyordu. Her cins rahim hastalıklarını ve bu hastalıktan doğan kansızlık ve zafiyeti gidermek için tedavi uyguluyor, sıtma hastalığını kökten iyileştirmeye çalışıyordu. 1922 yılında, muayenehanesi Konak karşıındaki Evliyazade Hanı’nda, 8 numaralı yer olup, her gün öğleden sonra saat 3’ten 8’e kadar hasta kabul ediyordu²⁸³.

Doktor Seteyedi: Harici ve dâhili hastalıklarla, verem, kemik, rahim, meme, mide ve cilt hastalıklarını, röntgenle teşhis ve tedavi ediyordu²⁸⁴.

²⁷⁹ **Müsavat**, 8 Nisan 1335 (1919).

²⁸⁰ **Müsavat**, 1 Nisan 1335 (1919).

²⁸¹ **Anadolu**, 11 Şubat 1335 (1919).

²⁸² **Sada-yı hak**, 13 Kânunuevvel (Aralık) 1338 (1922).

²⁸³ **Islahat**, 31 Mart 1338 (1922).

²⁸⁴ **Islahat**, 25 Temmuz 1338 (1922).

Doktor D. Yuakimidis: Emraz-ı beqliye ve tenasüliye hastalıklarını, Hacı İstam Süzgülü Sokak, numara 11’de muayene ediyordu. Sabah saat 8’den 11’e, öğleden sonra saat 3’ten 5’e kadar hasta kabul ediyordu²⁸⁵.

Doktor Faru: Paris hastanelerinden mezun olan Doktor Faru; göz, kulak, burun, boğaz mütehassısı idi. Hastalarını, her gün saat 8’den 9’a kadar Karataş Seyfiye Sokağı’ndaki 7 numaralı özel muayenehanesinde, 9’dan öğleye kadar Başdurak’ta bulunan Fakirler Eczanesi ve Şifa Eczanesi’nde, öğleden sonra ise saat 2’den 5’e kadar Ermeni Mahallesi Yeni Fırın karşısındaki Fındık Sokağı’nda, 32 numaralı hanede muayene ediyordu²⁸⁶.

Doktor Etnaş Efendi: Mide ve kalp hastalıkları mütehassısı idi. Paris hastanelerinde bu hastalıklarla çokça meşgul olmuştu. Her gün öğlen üstü saat 12’den 1’e kadar, Hükümet Caddesi’ndeki Osmanlı Eczanesi’ne başvuran hastaları kabul ve tedavi ediyordu²⁸⁷.

Doktor Margoliz: İşgalin ilk yıllarında hastalarını, Frenk Mahallesi’nde Gül Sokağı’ndaki hanesinde muayene ediyordu. 1922 yılında evinin yanması nedeniyle hastalarını, Göztepe’de Katolik Kilisesi Sokağı’ndaki cadde üzerinde bulunan 479 numaralı hanede kabul etmeye başladı²⁸⁸.

Doktor Perman: Amerikan Hastanesi’nde mütehassıs olarak çalışan doktor, İskoçez Hastanesi’nde sertabiblik yapmıştı. Daha sonra İzmir’e gelerek uzmanlık alanı olan göz, kulak, burun ve boğaz hastalıklarını muayene etmeye başladı. Hastalarını, her gün saat 2’den 5’e kadar Ermeni Mahallesi’nde, Mehpere Sokak’taki 43 numaralı özel muayenehanesinde, Amerikan son sistemiyle²⁸⁹ tedavi ediyordu.

Doktor Kapadanaki: Frengi, bel soğukluğu ve cilt hastalıkları mütehassısı olup, eski ve yeni bel soğukluklarını, frengiyi, Ayayorgi Mahallesi’nin Delbir Sokağı’nda 15 numaralı hanesinde²⁹⁰ muayene ediyordu. Tedavi sırasında hastalarına çeşitli aşılar da uyguluyordu.

Doktor Sokrat-Loizidi: Frengi, bel soğukluğu ve cilt hastalıkları mütehassısı idi. Paris’in Luiz, Peruka, Nekker gibi meşhur hastanelerinde uzun yıllar bulundu.

²⁸⁵ **Müsavat**, 15 Nisan 1335 (1919).

²⁸⁶ **İslahat**, 28 Mart 1338 (1922); **Müsavat**, 12 Temmuz 1335 (1919).

²⁸⁷ **Ahenk**, 3 Eylül 1335 (1919); **Ahenk** 27 Ağustos 1335 (1919); **Ahenk**, 28 Ağustos 1335 (1919).

²⁸⁸ **Sada-yı Hak**, 30 Eylül 1338 (1922).

²⁸⁹ **Şark**, 15 Mayıs 1338 (1922).

²⁹⁰ **Ahenk**, 17 Kânunuevvel (Aralık) 1335 (1919).

Sokrat-Loizidi Tedavihanesi (Avrupa Tedavihanesi); 1920 yılında Kasap Oğlu Sokağı'nda, 6 numaralı dairede bulunuyordu. Doktor hastalarına özel masajlar uyguluyor, erkek hastaları öğleden evvel; saat 9-11, kadın hastaları ise 11-12 arası kabul ediyordu²⁹¹.

İzmir'deki meşhur doktorlardan Alexander Buruneti ve beraberinde çalışan kişiler, 1922 yılındaki İzmir yangınında, evlerinin yanması nedeniyle kentten ayrılmak zorunda kaldılar. Buruneti, kısa bir süre sonra İzmir'e dönerek, Ocak 1923'te hastalarını sabah saat 9-12 ve öğleden sonra saat 3'ten 5'e kadar Tilkilik Eczanesi'nde kabule başladı²⁹².

d- Diş Hekimleri ve Dişçiler

Uzun yüzyıllar boyunca diş hekimliği; küçük cerrahi ile uğraşan kimseler ve ebelerin işi olarak görülüyordu. Çoğu kimse dişçiliği, sünnetçilik gibi berberlerin işi olarak kabul ediyordu. Ülkenin pek çok yerinde olduğu gibi İzmir'de de diş doktorlarının dışında yaklaşık 100 kadar dişçi bulunuyordu. Bunlar, herhangi bir eğitim almamış, ancak ustalığıyla meşhur alaylı kişiler olup, halktan büyük ilgi görüyorlardı.

19. yüzyılın sonundan itibaren dişçilik alanında gelişmeler oldu. 1909 yılında İstanbul'da Dişçilik Okulu açıldı. Bu tarihten sonra İzmir'de, fenni dişçilik kendini göstermeye başladı ancak istenen düzeyde değildi. 1920'de kentte, Amerika ve Avrupa'nın değişik yerlerinden diploma almış 12-15²⁹³ kadar diş tabibi görev yapıyordu. Gazete haberlerinden edindiğimiz bilgiler ışığında, dişçilerin çoğunun son usul ve yöntemlerle çalışıp, yurtdışındaki gelişmeleri takip ettiğini gözlemlemekteyiz. Sözü edilen diş doktorları ve dişçiler aşağıda belirtilmiştir.

Diş Doktoru Mehmet Ali Bey: Fenni dişliği, İzmir'de tanıtan ve yayan doktor; Operatör Esat Cimcoz'un kardeşi, Mehmet Ali Bey olmuştur. Frenk Mahallesi'ndeki, Ermeni Kilisesi Ferhanesi'nde 101 numaralı hanede çalışıyordu²⁹⁴.

Diyarbakırlı Diş Tabibi Mustafa Vasfi: Askeri Hastane'de görev yapmıştı. Müşterilerinden büyük ilgi gören Mustafa Vasfi, Tilkilik'teki²⁹⁵ Hatuniye Camii

²⁹¹ **Ahenk**, 7 Eylül 1336 (1920).

²⁹² **Sada-yı Hak**, 5 Kânunusani (Ocak) 1338.

²⁹³ Zafer Toprak, **a.g.m.**, s.232.

²⁹⁴ **Müsavat**, 1 Şubat 1335 (1919).

²⁹⁵ **Şark**, 5 Nisan 1338 (1922).

Şerifi karşısında, 4 numaralı muayenehanede²⁹⁶ çalışıyor, Avrupa'dan getirdiği yeni malzemelerle iskorpit (diş eti kanaması ve çatlaması) başta olmak üzere, diş hastalıklarını tedavi ediyordu. Muayenehanesi Ramazan ayında geceleri de açık olup, tedavi fiyatları, rekabet etmeyecek kadar ucuzdu²⁹⁷.

Diş Tabibi Hacı Süleyman: Mekteb-i Tıbbiye-yi Şahane'den mezun olan, doktorun muayenehanesi, Basmane'deki 4 numaralı yer idi. Ağzı temiz tutmamak sonucu oluşan iskorpit hastalığını tedavi ediyor, özel istek üzerine hastalarına altın diş yapıyordu. Cuma sabahları, fakirleri ücretsiz²⁹⁸ tedavi ediyordu.

Diş Tabibi Hacı Süleyman: Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'den mezun olmuş ve Avrupa'da eğitim görmüştü. 30 sene başarılı diş ameliyatları yapmıştı. Ağız kokusu yapan iskorpit hastalığının tedavisine oldukça özen gösteriyordu. Muayenehanesi, Kemer Caddesi'ndeki 40 numaralı hane idi. Müşterilerinin tercihinine göre dişi, gerek kauçuk gerek altın olarak yapıyor, yaptığı dişleri kullanamayan kimselere de parasını geri veriyordu. Diş Tabibi Hacı Süleyman, muayenehanesinde, sünnet makinesi olması nedeniyle "sünnetçi başı"²⁹⁹ diye de anılıyordu.

Diş Doktoru Andor Diyamandidi: Eğitimini Paris'te tamamlayarak İzmir'e yerleşti. Gureba-yi Müslimin Hastanesi'nde 2 yıl fahri diş doktorluğu yaptı. Hükümet civarındaki Merkez Eczanesi'ne her gün 5-8 ve 12 saatleri arasında müracaat edecek hastaları tedavi ediyordu. Diyamandidi, hastaların çokça tercih ettiği altın diş konusunda, uzman biriydi. Fakir hastaların tedavilerini, cuma günü ücretsiz yapıyordu³⁰⁰.

Diş Doktoru Müftiç Bey: Almanya ve Avusturya'daki eğitimi sonucu dişçilikte altın yerine platin (beyaz altın) kullanmaya başlayacağını gazetelere ilanla bildirdi. Böylece dişler yarı fiyatına daha ucuz yapılıyordu. Basmahane karşısında 41 numaralı muayenehanesinde çalışıyordu³⁰¹.

²⁹⁶ Şark, 7 Haziran 1338 (1922).

²⁹⁷ Şark, 7 Haziran 1338 (1922).

²⁹⁸ Şark, 29 Mart 1338 (1922).

²⁹⁹ Ahenk, 4 Kânunusani 1336 (1920).

³⁰⁰ Ahenk, 1 Kânunusani 1336 (1920).

³⁰¹ Şark, 3 Eylül 1338 (1922).

Dişçi Ahmet Cevdet: Basmane’de Sadık Bey Oteli çevresinde ve her çeşit aleti bulunan muayenehanesinde, ağrısız ve fenni bir surette diş söküyor; altın, gümüş, platin gibi kimyevi maddelerden diş dolduruyordu³⁰².

Dişçi Hasan Hüseyin Rauf Bey: 1922 yılında Amerika’dan, teknolojinin son yöntemleriyle hazırlanmış yeni dişler³⁰³ getirdi. El marifetiyle meşhur olup, her çeşit diş yapıyordu.

Dişçi İstanbullu Selahattin Efendi: Odun Pazarı’nda Kantarcılar içinde bulunan muayenehanede çalışıyordu. Selahattin Efendi, kararmayan ve fiyatı 22 krata³⁰⁴ diş yapıyordu.

2- Aşı Memurları

Osmanlı Devleti’nde 1846 yılına kadar küçük sağlık memuru uygulaması yoktu. Ancak 1846’da çiçek aşısı uygulamasında görevlendirilmek suretiyle aşı memuru yetiştirilmesine karar verildi. Yaşları 13-18 arasındaki uyanık çocuklar³⁰⁵ birtakım kurslardan geçirilerek geldikleri yerlere atandılar. Bu çocuklara bir de aylık bağlandı.

İzmir’de salgın hastalıkların baş göstermesi nedeniyle, pek çok önlem alınıyordu. Bu önlemlerden biri de aşı memurlarını hastalıklı bölgelere göndermekti. Özellikle salgın zamanlarında memurlara büyük iş düşüyordu. Aşı memurları içinde Türklerden başka Rumlar da bulunuyor ve buldukları bölgelerde belediye, hekim ve diğer sağlık görevlilerinin işlerini kolaylaştırıyorlardı. Gazete haberlerinden öğrendiğimize göre aşı memurlarının işgal yıllarında en fazla uyguladığı aşılarından biri de çiçek aşısı olmuştur.

3- Baytarlar

Hayvanların verimlerinin düşmesine, hastalanmalarına veya ölümlerine sebep olan hastalıkların, teşhis ve tedavi yollarını araştıran kişiye baytar denir. Baytarlık, Osmanlılarda babadan oğula geçen bir meslekti.

Ülkemizde ilk veteriner okulu 1842 yılında İstanbul Harbiye Mektebi’nde “Baytar Sınıfı” adıyla ve özel dersane olarak kuruldu. Abdülmecit zamanında Tıbbiye’ye bağlandı. 1909’da Harbiye Nazırı Mahmud Şevket Paşa’nın çabaları

³⁰² Şark, 5 Nisan 1338 (1922).

³⁰³ Şark, 5 Nisan 1338 (1922).

³⁰⁴ Sada-yı Hak, 23 Nisan 1337 (1921).

³⁰⁵ Ali Gürsel, a.g.t., s.17.

sonucu Selimiye'deki İtfaiye Kışlası'na taşındı. Baytarlık eğitimi için Avrupa'ya bir çok öğrenci gönderildi. Salgın hayvan hastalıkları ile mücadele için gereken aşı ve serumları hazırlamak üzere “bakteriyoloji” ve hayvanlardan yüksek verim elde etmek için “zooteknik kurumları” açıldı. İzmir'de hayvan sağlığı ve hastalıklarının tedavisinde baytarlara büyük sorumluluk düşüyordu.

Baytarlığın amiri olan baytar müfettişleri, Ticaret ve Ziraat Nezareti tarafından atanıyorlardı. Müfettişler, her ne kadar vilayet memurundan sayılmasalar da, yaptıkları iş gereği onun ayrılmaz bir parçası durumundaydılar. Mondros Mütarekesi imzalandığı dönemde, Ticaret ve Ziraat Nezareti tarafından İzmir'e günde 75 kuruş ücretle çalışacak, on dört baytar gönderildi³⁰⁶. Emraz-ı sâriye baytarları diğer memurlar gibi pahalılık zammı alıyorlardı. Ancak 1919 yılında Maliye Nezareti'nin İzmir'e gönderdiği telgrafnamede baytarların ekmek bedeli alamayacakları³⁰⁷ belirtiliyordu. Buna karşın, Ödemiş'te Baytar Müfettişliği'nden Makam-ı Defterdariye'ye bildirilen bir yazıda, mücadele baytarlarına pahalılık zammıyla, ekmek bedeli verilmesi, ifade ediliyordu³⁰⁸.

1922 yılındaki gazetelere baktığımızda, kentte baytarların açtığı muayenehaneleri görmekteyiz. Bunlardan adını en çok duyurana, Hasan Tahsin Bey'in sahibi olduğu “muayenehane-i baytari” idi. Kemeraltı'nda Büyük Salepçioğlu hanında 31 numaralı hane, muayenehane olarak kullanılıyordu. Burada merkep, inek, öküz, koyun, keçi, köpek, tavuk, kuş gibi hayvanların dâhili veya harici her türlü hastalığı muayene ve tedavi ediliyordu³⁰⁹. Hayvanlar, fenni ve sıhhi olarak özel makinelerle kırkılıyor, böylece kıllar arasına sıkışıp kalan bir takım cilt hastalıklarından hayvanları korumak, kolaylaşıyordu. Bazı kimseler bu muayenehaneyi taklit ederek bir takım yerler açtılar. Sıhhi şartları taşımayan ve temizliğe dikkat edilmeyen bu yerlerde, hayvan hastalıklarını değil tedavi etmek, aksine kirli makinelerle hastalıklar, bir hayvandan diğerine çabucak bulaşıyordu. Hayvan sağlığının bozulması ile dolaylı olarak insan sağlığı da etkileniyor, gazeteler bu konuya dikkat çekerek halkı uyarıyordu.

³⁰⁶ Engin Berber, **Yeni Onbinlerin Gölgesinde Bir Sancak: İzmir (30 Ekim 1918- 15 Mayıs 1919)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, s.96.

³⁰⁷ **Ahenk**, 18 Temmuz 1335 (1919).

³⁰⁸ **Ahenk**, 29 Temmuz 1335 (1919).

³⁰⁹ **Islahat**, 2 Nisan 1338 (1922); **Sada-yı Hak**, 24 Mayıs 1337 (1921).

4- Ebeler

Ebe, kendisine başvuran kadınları doğuma hazırlayan ve gerekli önlemleri alan sağlık görevlisidir. Hekimlik kadar eski bir meslek olan ebelik anneden kıza geçen görgü ve deneyime dayanan bir meslekti.

19. yüzyılda İstanbul ve İzmir gibi büyük kentlerde isim yapmış ebeler ve ebelerin yanında usta-çırak yöntemi ile yetişen, “küçük ebe” adı verilen genç hanımlar bulunuyordu. Ana ve çocuğu muayene etmek, doğumun seyrini dikkatle ve sürekli bir şekilde izlemek, ebelerin başlıca görevleri arasındaydı. Ülkemizde ilk ebelik kursu, İstanbul’da 1846 yılında kuruldu. Ebe olacak kişilere, Mekteb-i Tıbbiye’de yer alan ve 2 yıl süreli kursta, günde 1 saat olmak üzere haftada 2 gün, ders verilmeye başlandı. Kurs sonunda başarılı olanlara yemin ettirilerek, 1848 yılından itibaren sertifika verildi. Daha sonraki zamanlarda, Dr. Besim Ömer Paşa, kursa kayıt ve kabul koşullarını ele alarak, Türkçe konuşmayı ve 30 yaşını aşmamış olmayı şart olarak öngördü³¹⁰.

Ebeler “kabile” diye adlandırılıyor ve kendilerine ait muayenehanelerde çalışıyorlardı. 1907’de İzmir’de Beyler Sokağı’nda Kabile Madam Depanyan, ün yapmış bir ebe idi ve muayehanesi bulunuyordu. Madam Depanyan, aynı zamanda iyi terbiye görmüş mütevazı bir insandı. Ermeni komitelerinden birine de kuvvetle muhtemel üyeydi. Muayenehanesinin yanındaki ev, aralarında Bezmi Nusret Kaygusuz’un da bulunduğu yazarlarla birlikte İzmir Gazetesi’nin idarehanesi olarak kullanılıyordu³¹¹. İşgal yıllarında hastanelerde görevli ebeler, hekimlerin yardımcıları konumundaydılar.

C-DİĞER SAĞLIK KURULUŞLARI

1-Hilal-i Ahmer Cemiyeti

Hilal-i Ahmer Cemiyeti 11 Haziran 1868 tarihinde “Osmanlı Yaralı ve Hasta Askerlere Yardım Cemiyeti” adıyla kuruldu. Cemiyetin adı, 1877 yılında “Osmanlı Hilal-i Ahmer” oldu ve en kapsamlı çalışmalarını I. Dünya Savaşı’nda gerçekleştirdi.

Cemiyetin amacı, savaş ve barış zamanında muhtaç insanlara karşılıksız yardımda bulunmaktı. Kurtuluş Savaşı boyunca, topluma yayılarak ulusal bilinci

³¹⁰ Ali Gürsel, **a.g.t.**, s.160.

³¹¹ Bezmi Nusret Kaygusuz, **a.g.e.**, s. 23.

aşılama ve ayakta tutma görevini³¹² üstlenmeye çalışan örgütlerden biri oldu. Bu nedenle cephelerde yaralı, hasta subay ve askerlere özel hastaneler kurdu. Durumu ağır olan kimselerin büyük hastanelere ulaştırılmasını sağladı. Savaş sırasında muhacirlere giyecek ve battaniye dağıttı. Oluşturduğu sağlık heyetleri dispanser ve hastaneler aracılığıyla, tüm imkânlarını seferber ederek yardımlarda bulundu. Kuruluşundan itibaren askerlere, kimsesizlere, bakıma muhtaç olanlara, şehit ve asker ailelerine, göçmenlere, esirlere yardım eden Hilal-i Ahmer Hanımlar Merkezi, düzenlediği bağış kampanyalarıyla cemiyetin ihtiyaçlarını temin etmeye çalıştı.

İzmir Hilal-i Ahmer Cemiyeti, işgal yıllarında önemli çalışmalar yaptı. Hilal-i Ahmer İzmir Merkeziyesi Heyeti'nce fakir halkın yararlanması için İkiçeşmelik'te bir muayenehane kurularak, 10 Haziran 1918 günü saat 3'te Vali Bey ile Hilal-i Ahmer Heyeti Merkeziyesi üyeleri ve pek çok kişinin bulunmasıyla, muayenehanenin resmi açılışı yapıldı³¹³. İkiçeşmelik'teki bu binanın her tarafı temiz ve badanalıydı. Aşağıda iki bekleme salonu ve eczane bulunuyordu. Kapıdan giren her hasta bir bilet alıyor, merdivende bekleyen hademeye gösteriyor ve sıra alarak muayeneye çıkıyordu. Böylece muayene olan hasta, reçetesini eczaneye göstererek ilacını alıp gidiyordu³¹⁴.

Hilal-i Ahmer Heyeti Merkeziye Kitabeti, Kordon'daki Ticaret Odası Ferhanesi'ndeydi. 500 kuruş maaşlı kâtip muavinliğine Fransızca ve iyi muhasebe bilen³¹⁵ kişiler alınıyordu. Hilal-i Ahmer, işgal yıllarında bulaşıcı hastalıklarla da mücadele ederek hastane, ilaç ve malzeme eksikliğini gidermeye, açtığı dispanserlerle halkın yaralarını sarmaya çalıştı. Buraya müracaat eden hastalara, cins ve mezhep ayrımı yapılmaksızın bakılıyordu.

Hilal-i Ahmer Cemiyeti sağlığın ayrılmaz parçası olan temizliğe son derece önem veriyor, Anadolu Gazetesi'ndeki bilgiye göre, memurlara sabun dağıtacağını duyuruyordu³¹⁶. Cemiyet, kentte bir de "çamaşırhaneler" kurmuştu. Ancak buraların geliri, giderleri karşılayamadığı için kapanma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştı. Vali Rahmi Bey'in gayretleriyle bulunan gelir sayesinde, çamaşırhane kapatılmaktan

³¹² Türkmen Parlak, *Yeni Asır'ın İzmir Yılları (1924-1954)*, İstanbul, 1989, s.48.

³¹³ *Anadolu*, 11 Haziran 1334 (1918).

³¹⁴ *Anadolu*, 1 Eylül 1334 (1918).

³¹⁵ *Müsavat*, 13 Mart 1335 (1919).

³¹⁶ *Anadolu*, 1 Eylül 1334 (1918).

kurtarıldı ve fakirler için ücretsiz hale geldi³¹⁷. Rahmi Bey valiliği süresince çok başarılı çalışmalar yaptı ve İzmirli'lerin gönlünde taht kurdu.

10 Şubat 1919 tarihinde Hilal-i Ahmer'den istifa eden 6 üye yerine seçim yapmak amacıyla bir toplantı düzenlendi. Geçici başkanlığa Sertabip Mustafa Enver Bey, ikinci başkanlığa ise Taşlızade Doktor Edhem Bey seçildi. Mustafa Enver Bey Hilal-i Ahmer Heyet-i Merkeziyesi'nin açıklamalı raporunu okuduktan sonra Vali Nurettin Paşa cemiyeti öven bir konuşma yaptı. Yapılan seçim sonunda başkanlığa Mustafa Enver Bey, üyeliklere İtibar-ı Milli Bankası Müdürü Ferid Bey, Operatör Binbaşı Esad, Viladethane Sertabibi Hasan Yusuf, Taşlızade Doktor Edhem, Doktor Şahap Sıtkı, Eski Polis Müdürü Cemal Bey ile diğer azalıklara Ali Nazmi Bey, Sıhhiye Müdürü Şükrü Bey ve Adfranko Efendi seçildi³¹⁸.

İşgal yıllarında, Hilal-i Ahmer Merkez-i Umumiyesi, Almanya, Macaristan ve Avusturya'da bulunan Türk çocuklarına, aileleri tarafından gönderilen para ve mektupları iletme görevini de üstlenmişti. Hastabakıcı iki hanım, yurtdışındaki Türk çocuklarına mektup ve paraları götürmek amacıyla görevlendirildi. Cemiyet; gönderilecek paraları, makbuz karşılığı kabul ediyordu³¹⁹.

İşgal boyunca fakir hastalar kesinlikle ihmal edilmedi. Bu hastaların hem muayeneleri hem de ilaçları ücretsizdi. Hilal-i Ahmer muayenehanelerinde tedavi edilen hastalıklar, dönemin gazetelerinde sürekli olarak yayımlandı. İlanlarda hasta kişilerin milliyetleri de belirtiliyordu. Gazetelerden edindiğimiz bilgilere göre, 1919 senesi temmuz ayı boyunca Hilal-i Ahmer Cemiyeti muayenehanesine başvuran hasta sayıları ve milliyetleri şöyleydi: 1256 emraz-ı dahili, 175 emraz-ı nisai, 400 emraz-ı harici olmak üzere toplam 1831 hasta müracaat etmiş ve 1717'si Müslüman, 99'u Musevi, 13'ü Hıristiyan, 2'si Ermeni'de oluşan toplam 1831³²⁰ kişi muayene ve tedavi edilmişti. 1919 yılı ekim ayı içinde 1761 emraz-ı dâhiliye, 448 emraz-ı hariciye, 186 emraz-ı nisaiye hastası, muayene ve tedavi edilmiş, bu hastaların 2206'sı Müslüman, 142'si Musevi, 29'u Rum, 18'i Ermeni'den oluşuyordu ki toplam 2390 kişi³²¹ cemiyetten faydalanmıştı.

³¹⁷ **Anadolu**, 1 Eylül 1334 (1918).

³¹⁸ **Anadolu**, 11 Şubat 1335 (1919); **Müsavat**, 11 Şubat 1335 (1919); **İkdam**, 13 Şubat 1335 (1919).

³¹⁹ **Müsavat**, 15 Şubat 1335 (1919); **İleri**, 12 Şubat 1335 (1919).

³²⁰ **Ahenk**, 7 Ağustos 1335 (1919).

³²¹ **Ahenk**, 7 Teşrinievvel 1335 (1919).

1920'de İkiçeşmelik'teki muayenehanede, ocak ayı içinde 1348 hasta muayene edilerek, 2200 adet reçete verildi. Muayenehanede, 1040 emraz-ı dâhili, 217 emraz-ı harici, 91 emraz-ı nisaiye hastalığına bakıldı. Başvuran hastaların 1207'si İslam, 121'i Musevi, 15'i Rum, 5'i Ermeni'den oluşuyordu³²². Böylece Hilal-i Ahmer'in İkiçeşmelik'teki umumi muayenehanesinde 1 Ocak 1920'den, 3 Haziran 1920 sonuna kadarki 6 ay içinde cins ve mezhep ayrımı olmaksızın, 11730 hasta muayene edildi. Bunların 8950'si dâhili, 1932'si harici, 893'ü ise kadın hastalıklarına aitti. Hastaların, cins ve milliyet itibariyle 9165'ini İslam, 2208'ini Musevi, 200'ünü Rum, 56'sını Ermeniler oluşturuyordu. Yine bu süre içinde 17810 adet reçete düzenlenerek, 812 kan tahlili yapıldı³²³.

Hilal-i Ahmer İzmir Murahhaslığı, Ahenk Gazetesi aracılığıyla Karşıyaka'daki muhacir ve muhtaçların, Belediye Eczanesi'ne başvurmaları halinde hem bedava muayene edileceklerini, hem de ilaçlarını ücretsiz alabileceklerini³²⁴ müjdeliyordu.

1920 yılında Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin hesaplarını incelemek ve cemiyetin faaliyetlerini teftiş etmek amacıyla Ticaret ve Ziraat Nazırı Cemal Bey'in başkanlığında Sıhhat-i Umumiye Müdürü Abdullah Cevdet, Maliye Müfettişlerinden Nazım Vekarnik, Hukuk Müşaviri Burhanettin Bey'den oluşan bir komisyon³²⁵ kuruldu.

Cemiyetin, İzmir'in çeşitli yerlerinde dispanser ve muayenehane açtığını belirtmiştik. Hilal-i Ahmer'in İkiçeşmelik ve Karşıyaka'da da birer dispanseri vardı³²⁶. 1922 yılı nisan ayı içinde İkiçeşmelik Hilal-i Ahmer dispanserine; 1257 emraz-ı dâhiliye, 281 emraz-ı hariciye, 155 emraz-ı nisaiye olmak üzere toplam 1693 hasta müracaat etti. Bunlardan 1312'si İslam, 340'ı Musevi, 30'u Rum, 11'i Ermeni'den oluşuyordu. Bu arada cemiyetin eczanesinde 2400 adet reçete verildi³²⁷.

Sayılar bize Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin sağlık faaliyetleri ve boyutunu göstermektedir. Topluma bu denli faydalı olan bu kurumun faaliyetlerinin artması için, halkın maddi olarak kurumu desteklemesi gerekiyordu. Bu bilinçle, cemiyete

³²² **Ahenk**, 6 Şubat 1336 (1920).

³²³ **Ahenk**, 15 Ağustos 1336 (1920).

³²⁴ **Ahenk**, 10 Mayıs 1336 (1920).

³²⁵ **Dersaadet**, 1 Eylül 1336 (1920).

³²⁶ **İzmir Vilayeti Salnamesi (1927-1928)**, Bilgi Matbaası, İzmir, 1929, s.42.

³²⁷ **Islahat**, 10 Mayıs 1338 (1922).

bağışlar yapıyor, yapılan yardımlar gazetelerde günü gününe ilan ediliyordu. Mehmet Selim Efendi adlı hayırsever vatandaş, Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin faydalarını kavramış biriydi. Bu hayırlı kuruma, değerli bir saat bağışladı. Diğer bir hayırsever Doktor Celal Muhtar Bey, bin lira bağışta bulundu. Muhtar Bey, 1921 yılında da aynı miktarda bağış yapmıştı³²⁸. 1922 yılında 25 Eylül akşamına kadar cemiyete yapılan yardım miktarı 619885 kuruş, 30 Eylül akşamına kadar toplanan yardım 1,295842 kuruş³²⁹ olarak kayıtlara geçti.

Cemiyet, maddi bağışlar dışındaki yardımlar için zaman zaman gazetelere ilan veriyor, Gureba Hastanesi'ndeki kumaşların biçilmesinde kadınlara ihtiyaç duyduğunu ve dileyenlerin, hastane ambar memuruna başvurmaları gerektiğini³³⁰ bildiriyordu. Hilal-i Ahmer Heyet-i Temsiliyesi tarafından tüm geliri Hilal-i Ahmer'e kalmak üzere bey ve bayanlara ayrı ayrı günlerde, tek perdelik komedi oyunu düzenleneceğini³³¹ gazeteler yoluyla duyurdu.

Hilal-i Ahmere bağışlar, 1922 yılında da artarak devam etti. Sada-yı Hak Gazetesi halkın yaptığı yardım ve bağışları, yardım yapan kişileri ve toplanan parayı belirtmek suretiyle ilan ediyordu. 30 Eylül günü gazetede verilen ilana göre, cemiyete yapılan yardım, 499468 kuruş³³² ulaştı.

İzmir çevresinde de Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin çalışmaları dikkat çekmekteydi. 1919'da Alaşehir'e bir Kızılay Heyeti geldi. Bunların başında Bakteriolog ve Dâhiliyeci Doktor Seyfettin Bey bulunuyordu. Nisaiye ve Doğum Mühassısı olan Muavini, Ali Rıza Bey, kazanın sıhhat işlerinde çok yararlı çalışmalar yapmıştı. Hükümet Tabibi Necati Bey'in cephede görevlendirilmesi ve Belediye Tabibi Abidin Bey'in yetersiz oluşu gibi nedenler, burada kızılây şubesine olan ihtiyacı doğurmuştu. Bezmi Nusret Kaygusuz, "Bir Roman Gibi" adlı eserinde kendisinin her iki olayda da önemli bir rolü olduğunu belirtmektedir³³³.

2- Salib-i Ahmer (Yunan Kızılhaçı) Cemiyeti

Mavri Mira'ya bağlı olan cemiyetin merkezi Atina, yoğunlukla çalıştığı yer ise Batı Anadolu Bölgesi'ydi. Salib-i Ahmer, hastane ve dispanserler açarak cins ve

³²⁸ **Islahat**, 7 Eylül 1338 (1922).

³²⁹ **Şark**, 1 Ekim 1338 (1922).

³³⁰ **Sada-yı Hak**, 5 Teşrinievvel (Ekim) 1338 (1922).

³³¹ **Sada-yı Hak**, 5 Teşrinievvel (Ekim) 1338 (1922).

³³² **Sada-yı Hak**, 30 Eylül 1338 (1922).

³³³ Bezmi Nusret Kaygusuz, **a.g.e.**, s.190.

mezhep ayrımı gözetmeksizin hastalara ücretsiz bakıyor, ilaçlarını temin ediyor ve onlara yiyecek dağıtıyordu³³⁴. Halka iyi gözükmeye çalışan bu hareketlerinin altında yatan neden, Rum askerlerine silah, cephane desteği sağlayarak onları güçlendirmek ve Megola Idea'yı gerçekleştirmektir. Cemiyetin, İzmir ve çevresinde pek çok şubesi, hastane, eczane ve muayenehanesi bulunuyor, bu kurumlar çalışmalarını, işgalle birlikte daha da alevlendiriyordu.

20 Ocak 1919'da, Yunan Heyeti, Yunan Hastane Gemisi Anfitriti'yle İzmir'e gelerek, İzmir Rum Hastanesi'ne yerleşti. Heyetle birlikte 12 doktor ve 15-20 hastabakıcı bulunuyordu. Anfitriti ile gelen heyette, savaş malzemeleri ve doktor kimliği altında gelen subaylar vardı. Heyetin en büyük destekçisi, İngiltere idi. Salib-i Ahmer'in ilk işi, İzmir'de üç dispensar açarak, aralarında Türkler'in de bulunduğu hastaları, muayene ve tedavi etmektir.

İşgal yıllarında Salib-i Ahmer Cemiyeti, hız kesmeden İzmir'e ilaç getirmeye devam etti. 9 Şubat 1919 yılı Köylü Gazetesi'ndeki bir haberde, cemiyetin ilaç getirdiği vapurdan silahlı iki Yunan askerinin rahatça İzmir'e çıktığı³³⁵ belirtilerek, heyetin gerçek amacına hizmeti bir kez daha doğrulanıyordu. Nitekim bu olaydan birkaç gün sonra Salib-i Ahmer Cemiyeti'nde çalışan hastabakıcılar, Bornova'da sarhoş olmuş ve Türklere hakaret³³⁶ savurmuşlardı. 19 Şubat'ta, Salib-i Ahmer için 300 elemanla birlikte sandıklar dolusu tıbbi malzeme İzmir limanına³³⁷ yanaştı. Bu malzemelerin arasında cephane olduğu şüphesizdi. Adriyatikos adlı Yunan bandıralı vapurdan da kurşunlar çıktı³³⁸. Böylece işgal yıllarında el altından pek çok savaş malzemesi, İzmir'de istiflenmeye çalışıldı.

Yunan Salib-i Ahmer İzmir Heyeti Sertabibi, Doktor Vasilaki Çunukas idi. Çunukas tarafından 1919 yılı haziranına ait bir raporda belirtildiğine göre, Salib-i Ahmer Hastanesi'nde, emraz-ı dâhiliye, sâriye ve göz hastalıklarından 2654 Yunanlı, 220 Türk, 118 Musevi, 99 Ermeni ve 68 Katolik muayene ve tedavi olmuştu. Aynı yıl Ayayani Şubesi'nde de haziran ayı içinde 1035 Yunanlı, 58 Türk, 56 Musevi, 25 Ermeni ve 28 Katolik, Karantina Şubesi'nde; 649 Yunanlı ve 96 Musevi, Urla

³³⁴ Ali Güler, **Yakın Tarihimizde Pontus Meselesi ve Rum Yunan Terör Örgütleri**, Ankara, 1984, s.36-37.

³³⁵ **Köylü**, 9 Şubat 1335 (1919).

³³⁶ **Köylü**, 12 Şubat 1335 (1919).

³³⁷ **Hukuk-u Beşer**, 19 Şubat 1335 (1919).

³³⁸ **Köylü**, 25 Mart 1335 (1919).

Şubesi'nde; 1229 Yunan ve 690 Musevi tedavi edilmişti³³⁹. Tüm hastalar ücretsiz muayene edilerek gerekli olan ilaçlar ücretsiz sağlanıyordu.

1919 yılı eylül ayı içinde Yunan Salib-i Ahmer Heyeti'nin İzmir, Urla ve Aydın'daki hastane ve muayenehanelerine; 10429 Rum, 1041 Türk, 308 Ermeni, 1264 Musevi ve 147 Katolik olmak üzere toplam 13,189 hasta müracaat ederek, ücretsiz muayene ve tedavi edilmiş ayrıca hastalara 13,682 reçete ücretsiz verilerek, cemiyetin kimyahanesinde 172 tahlil yapılmıştı. Bunun dışında 193 kişinin ameliyatı, ücretsiz yapılmıştı. Heyetin İzmir'e ulaştığı 21 Kanunsani (Ocak) 1919 tarihinden itibaren 30 Eylül 1919 tarihine kadar çeşitli şubelerinde 60423 Rum, 5369 Türk, 5028 Musevi 1487 Ermeni ve 1343 Katolik olmak üzere toplam 73650 hasta müracaat etmiş ve ücretsiz olarak muayene ve tedavi edilmişlerdi³⁴⁰.

Doktor Vasilaki Çunukas'ın kalemi müdüriyeti tarafından yayınlanan bir istatistikte, heyetin 1920 yılı haziran ayı içindeki faaliyeti görülmektedir. Salib-i Ahmerin İzmir, Urla, Aydın, Manisa, Karaburun, Foça, Ödemiş'teki dispanser ve hastanelerine, haziran ayında 15654 Rum, 2709 Türk, 1206 Musevi, 549 Ermeni ve 92 Katolik olmak üzere toplam 25190 hasta müracaat ederek ücretsiz tedavi edilmiş, 20539 reçete verilmiş ve 118 hasta ücretsiz ameliyat edilmişti. Ayrıca heyetin kimyahanesinde 184 ameliyat tahlili de ücretsiz yapılmıştı. Genel toplamda, heyetin İzmir'e gelip 21 Ocak 1919'dan, 20 Haziran 1920'ye kadar geçen zamanda dispanser ve hastanelerine 158172 Rum, 12898 Musevi, 4771 Ermeni ve 2546 Katolik'ten oluşan hasta müracaat ederek ücretsiz tedavi edilmişti³⁴¹. Yunan Salib-i Ahmer Heyeti tarafından yapılan diğer bir istatistiğe göre 1920 yılı mayıs ayı içinde çeşitli milletlere mensup 15761 kişi tedavi olmuş ve 16876 reçete yazılarak ilaçlar, ücretsiz dağıtılmıştı³⁴².

Heyetin 1920 Eylül ayı içinde yeni çalışmaları dikkat çekmektedir. İzmir, Urla, Aydın, Manisa, Karaburun, Foça, Ödemiş, Akhisar şubelerine 9698 Rum, 4619 Türk, 919 Musevi, 514 Ermeni ve 81'i Katolik fakir hasta müracaat ederek, ücretsiz tedavi edilmiş, bundan başka heyet 16200 reçete ile 264 idrar, kan, balgam tahlilini ücretsiz yapmış ve 98 kişi de ücretsiz ameliyat edilmişti. Rumi 21 Kânunusani 1919

³³⁹ **Ahenk**, 21 Temmuz 1335 (1919).

³⁴⁰ **Ahenk**, 17 Teşrinievvel (Ekim) 1335 (1919).

³⁴¹ **Ahenk**, 20 Temmuz 1336 (1920).

³⁴² **Ahenk**, 23 Haziran 1336 (1920).

tarihinden itibaren, Rumi 30 Eylül 1920 tarihine kadar 194700 Rum, 36559 Türk, 15911 Musevi, 6639 Ermeni ve 2825 Katolik hasta, Salib-i Ahmer Cemiyeti'ne başvurarak tedavi edilmiş, hastalara 282161 reçete yazılmış, 3493 idrar, kan ve balgam tahlili yapılmış ve 2745 hasta ameliyat edilmişti³⁴³. Belirtilen tüm bu işlemler ücretsiz olarak gerçekleştirilmişti.

Yunan İşgal İdaresi, Türk göçmenleri için 1921 yılında İzmir'de dispanser açarak ilk yedi ay içinde göçmenlere, 3796 reçeteyi ücretsiz olarak verdi ve dispansere gelemeyenlerin evlerine doktor gönderdi. Dispanser, hastalara maddi yönden de destek³⁴⁴ sağladı. 1921 yılı sonuna gelindiğinde İzmir'de 375.000'in üzerinde aşılama çalışmaları yapıldı. Bunların 200.000'i veba, 19.839'u grip, 91.130'u kolera, 70.215'i tifo ve 376'sı dizanteri aşısı idi. Aşılama işleminden sonra veba, çiçek ve tifo, salgın olmaktan çıkarak, münferit hastalık haline geldi³⁴⁵.

İstatistiklere baktığımızda Salib-i Ahmer'in işgal boyunca, İzmir ve çevresinde önemli sağlık faaliyetleri yaptığını ve Yunanlıların halka sunduğu sağlık hizmetlerinin, gerçekten büyüleyici olduğunu görmekteyiz.

Gazetelerde, 1922 yılında eylül ayının ikinci haftasında (İzmir'in Kurtuluşu'ndan hemen sonra), bir Amerikan Salib-i Ahmer Heyeti'nin, İzmir'e geleceği³⁴⁶ yönünde haberlere yer verildiğini görmekteyiz.

3- Sosyal Yardım Kurumları

a- Azınlıklara Ait Hayır Kurumları

İzmir'deki hayır kurumlarının çoğu, azınlık guruplarına aitti ve daha çok kendi milletlerine yardım amaçlı kurulmuştu. Hayır kurumlarının çoğuna, kadınlar öncülük ediyor, kurumlara yapılan yardımlar ise, genellikle para, yiyecek ve giyecek şeklinde oluyordu. Zenginlerden toplanan yardımlar ile balo gelirleri, başlıca kaynaklarıydı. Hayır kurumları tarafından; yetimlere, öksüzlere, sermayesini kaybedenlere, okuma-yazma bilmeyen kız çocuklarına gerekli yardımlar yapılıyor ve kişilerin yaşantılarını devam ettirebilmeleri için her türlü ihtiyaçları karşılanıyordu. Yabancıların hayır kurumları genellikle misyonerlik amacıyla kurulmuştu.

³⁴³ **Ahenk**, 17 Teşrinievvel (Ekim) 1336 (1920).

³⁴⁴ Serap Cerezci, **a.g.t.**, s.71.

³⁴⁵ Engin Berber, **Sancılı Yıllar**, Ayraç Yayınevi, Ankara, 1997, s.245.

³⁴⁶ **Şark**, 8 Eylül 1338 (1922).

Rumlar İzmir’de yoksul halka hizmet vermek için pek çok hayır kurumu açtı. Hrisostomos’un yönlendirmesiyle Stilianos Kollaros tarafından yapılan “halk merkezi” binasının içinde, Yunan Ortodoks Cemaatine ait “aşevi”³⁴⁷ bulunuyordu. Burası İzmir’deki göçmenlere ve fakirlere yemek dağıtılması amacıyla 1914’te kurulmuş ve Yunanlıların bağışlarıyla ayakta duruyordu. Yardım amaçlı düzenlenen gösterilerden elde edilen gelir, aşevine bırakılıyordu. Müslümanların yardımları, kişisel seviyede olup, daha çok dini bayramlarda fakirleri gözetmekten ibaretti. Büyük afetlerde ise toplu çağrı yapılıyor ve onlarla birleşiliyordu³⁴⁸.

Rumlara ait hayır kurumları şu şekilde idi;

Rum Ortodoks Cemaati Halk Evi (The Common House of the Greek Orthodox Community): 1915 yılında, fakirlere çok küçük bir ücret karşılığında, yiyecek dağıtmak amacıyla kurulan halk evi, Fasulya Mahallesi’nde üç katlı bir binada faaliyet gösteriyordu. Burada her etnik guruptan insana hizmet veriliyor, günde 400-500 kap yemek dağıtılıyordu³⁴⁹. Kurumun ihtiyaçlarını; ayinlerde toplanan paralar, balo gelirleri, hediyeler, konserler ve bağışlar karşılıyordu.

Ulusal Öksüzler Yurdu (The National Home Orphanage³⁵⁰): Savaş sırasında sokaktaki kimsesizler ile mülteci çocuklara hizmet veren yurttaki, dördüncü sınıfa kadar eğitim veriliyordu. Daha sonra diğer okullara gönderilen çocuklar marangozluk gibi zanaatlarda çalıştırılıyordu. Böylece çocukların meslek edinmeleri sağlanıyor, kız çocuklarına dikiş-nakış öğretiliyordu³⁵¹.

Bayraklı Yetimhanesi ve Fakirin Küçük Dostları (The Little Friends of the Flovers): Burada kalan çocukların büyük kısmı Rum idi. Yetimhanenin anaokulu ve ilkokul bölümleri vardı. Bu yardım kurumunda hizmet veren kişiler, olgun hanımların kontrolünde bulunan 16 yaşın altındaki kızlardı. Kızlar, yardım edecekleri aileleri kendileri belirler, bunun dışında papazdan yardım alırlardı. Bu hayır kurumu

³⁴⁷ Onur Gülsün Vere, **Mütareke’den İşgale İzmir’de Rumlar**, D.E.Ü. A.İ.İ.T.E., Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2007, s.18.

³⁴⁸ Çınar Atay, **Tarih İçinde İzmir**, s.66.

³⁴⁹ **İzmir 1921**, Çev: Aykan Candemir, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, I. Basım, İzmir, 2000, s.105; Bülent Şenocak, **a.g.e.**, s.145.

³⁵⁰ Zafer Toprak, **a.g.m.**, s.235.

³⁵¹ Bülent Şenocak, **a.g.e.**, s.146.

genellikle battaniye ve kıyafet yardımı yapıyordu³⁵². Yetimhanede yapılan hizmetler için ücret alınmıyordu.

Rum Yetimhanesi (The Greek Orphanage): Binaları ve oyun alanları 1870’te alınmış olan yetimhanede, kız-erkek çocuk ve yetimhanedeki öğretmenler için yatakhane bulunuyordu. Her yaş gurubundan çocukların yer aldığı yetimhanede, kız öğrenciler için terzilik, erkek öğrenciler için, marangozluk derslerinin yanı sıra İngilizce, ticaret ve müzik dersleri veriliyordu³⁵³. Ekim 1919’da açılan Bayraklı Yetimhanesi’nde, 1921 yılında yaşları 5-13 yaş arasında 240 çocuk bulunmaktaydı ve çocukların tamamına yakını Rum’du³⁵⁴.

İşgal yılları gazetelerinde; sokağa, cami veya karakol önlerine terkedilen bebek haberleriyle karşılaşmaktayız. Terkedilmiş bebekler, genellikle hastane ve yetimhanelere bırakılıyor, bazıları da evlatlık veriliyordu. Nitekim 16 Kânunuevvel (Aralık) 1919’da, Yunan jandarmaları tarafından, yolun orta yerine terk edilen yeni doğmuş bir Rum çocuk³⁵⁵ ile Göztepe’de Yunan jandarmaları bölüğüne bırakılan diğer bir çocuk, Rum Yetimhanesi’ne teslim edilmiş ve jandarma karakolu, çocuğun canı validesini bulmak için çaba sarfetmişti³⁵⁶.

Çocuk Kliniği: İzmir’de 1919 yılında Dr. Emanuel Lambadarios’un liderliğinde, Atina’daki Patriotikan İdrima Derneği’nin çabaları ve yardımlarıyla Fasulya Sokağı’nda, hizmete açıldı. Klinik; 5- 15 yaş arası çocukları ücretsiz tedavi ediyor, onlara ilaç yardımında bulunuyordu³⁵⁷. Rum yetimhanesi binasında, kiraladığı bekleme odaları ile büro ve ameliyat odasını kullanıyordu³⁵⁸.

Ermenilere Ait Hayır Kurumları: Haziran 1921’de Miss A. E. Pinneo’nun hazırladığı rapora göre, Ermeni hayır kurumları; Aşkadinian-Fukarayı Himaye Cemiyeti, Erkek Çocuklar Ermeni Merkez Yetimhanesi, Vorpahinam Kız Yetimhanesi, Ermeni Gençler Birliği (The Armenian Young Men’s Association)³⁵⁹

³⁵² İzmir 1921..., s.105-106.

³⁵³ İzmir 1921..., s.104-105.

³⁵⁴ Bülent Şenocak, a.g.e., s.145.

³⁵⁵ Ahenk, 17 Kânunuevvel (Aralık) 1335 (1919).

³⁵⁶ Ahenk, 22 Kânunuevvel (Aralık) 1335 (1919).

³⁵⁷ Onur Gülsün Vere, a.g.t., s.19.

³⁵⁸ Bülent Şenocak, a.g.e., s.146.

³⁵⁹ Arsen Yarman, a.g.e., s.398.

idi. “Amies de l’Education”; Ermeni Genç Kızları (Eğitim Dostları), adı altındaki teşkilatlarında kendi toplumlarındaki fakir ve yetimlerin gelişmesi için çalışıyordu.

Aşkadakinian Fakirleri Koruma Derneği; başlangıçta fakir hastalara yönelikti. Burada Dr. Konstantinyan, bir doktorla beraber, fakirler için çalışıyor, yoksul dullara bakıyor ve onların kiralarna yardım ediyordu. Ayrıca, yılbaşı ve paskalya günlerinde tüm milletlere ziyafet veriliyordu. 1920’de Ermeni Kızılhaç Derneği kurulduğunda, bu dernekle birleşti. 1919 yılında açılan Ermeni Çocuklar Erkek Merkez Yetimhanesinde, Antep, Maraş, Afyon, Kayseri ve Halep’ten tehcir sonrası gelen, çocuklar kalıyordu. Burada 1921 yılında, yaşları 5-16 arasında değişen, yaklaşık 350 kadar çocuk barındırılıyor, 50 çocuk ise anaokulunda eğitim alıyordu. Ermeni cemaati, yetimhaneyi desteklemek için her yıl yardım balosu düzenliyordu. Diğer bir hayır kurumu olan Vorpahinam Kız Yetimhanesi, son sınıfta okuyan Ermeni kızlar tarafından kuruldu³⁶⁰. Burası, 1919’da Alman yetimhanesiyle birleşti ve yönetimi, Yakınoğu Yardım Komitesi’ne devredildi. 1920 yılında Ermeniler, idareyi tekrar devraldılar³⁶¹.

Musevilere Ait Hayır Kurumları: Genellikle yetimlere ve kadınlara yönelikti. Dans ve müzik gurupları bulunan kurumda, genç kızlar evlendiriliyor, zenginlerden hediyeler alınarak, yoksullara kucak açılıyordu. Yahudiler, birbirlerini çok tuttuklarından dolayı yardımları da kendi milletleriyle sınırlı kalıyordu.

20. yüzyılda İzmir’de yaklaşık 35.000 Musevi nüfusu bulunuyordu. 1840’lardan beri 6 kişi tarafından yönetilen hanlarında 200 kadar muhtaç Musevi ailesi barındırılıyordu. Kurumun amacı, kendi dinlerinden olan kişilerin dilenmelerini önlemektir. Bu amaçla halk, her hafta buraya, 500 frank yardım yapıyor, cuma günleri kişi başına 2,5 kilo ekmek dağıtılıyordu. Ticarete çok usta olmalarının yanında 8 kişiden kurulmuş olan bir heyet, sermayesini kaybedenlere, zor duruma düşenlere, sermayesi, kapitali veya garantisi olmayanlara destek oluyordu. Ayrıca her sene dini bayramlarda 300 kişiyi giydiren dernekleri, fakirlerin ölüleri ve gömülmesiyle uğraşan bir kuruluşları ile İzmir’e yerleştikleri günden beri çalışan bir kardeşlik teşkilatları vardı ki, 400 kişiden oluşuyor ve fakirlerle zenginler arasında sürekli bir ilişki sağlıyordu. Tüm bunların dışında iki büyük kuruluşları

³⁶⁰ Bülent Şenocak, **a.g.e.**, s.146.

³⁶¹ Mehmet Karayaman, **a.g.t.**, s.252.

daha vardı. Bunlardan birisi İstanbul'daki Museviler ile ilişki kuruyor, diğeri üst konsey adı altında, bütün Musevilerin davranış ve tutumlarını denetleyerek, toplumlarının refahı için büyük Rabbin ile temasta bulunmayı sağlıyordu³⁶².

Hayır kurumunun yanı sıra, Talmut Tora Kadınlar Komitesi, Oyer Dahim, Marbish Aroumim Musevi Yetimhaneleri de önemli çalışmalar yapıyordu. 1922'de Amerikan Komitesi ile Bene Berit locasının yardımları sayesinde Mezarlıkbaşı'nda kurulan "yetimler yuvası" daha sonra ortaya çıkan bir yangında yok oldu³⁶³. Talmut Tora Yetimhanesi, Rochild'in bağışlarıyla lüks bir yapıya kavuşmuş ve bina, 12 kişinin oluşturduğu bir heyet³⁶⁴ tarafından idare ediliyordu. 1920'de okulun beş sınıfı ile 600 kadar erkek öğrencisi bulunuyordu. Müdürü; İskenderiye Yahudi Okulu Eski Müdürü olan Bay Hayim Kalmi idi. Diğer personel (öğretmen), Türk Hükümeti tarafından atanıyordu. Yetimhanede beşinci sınıfa kadar okuyan çocuklar, altıncı sınıfa, Yahudi Birliği Cemaati Okulu'nda devam ediyorlardı³⁶⁵.

b- Dar'ül Eytam (Öksüzler Yurdu)

İşgal yıllarında yetim sayısında büyük artış olduğundan³⁶⁶, çocukların büyük kısmı Dar'ül Eytam Mektebi'nde barındırılıyordu. Mektebin Müdüriyeti, Beyler Sokağı'nda³⁶⁷ idi.

1918 yılında, öksüzler yurdunun kapandığı yönünde haberler yer almıştı. Fakat Anadolu Gazetesi'nde belirtildiğine göre, Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'nce, yurttaki 600 şehit çocuğun yiyecek, elbise, talim ve terbiyesine özen gösteriliyor³⁶⁸ ve buradaki çocukların her türlü ihtiyaçları karşılanıyordu. Mütarekeden önce yurdun hamisi, Müdafaa-i Milliye idi. Müdafa-i Milliye'nin lağvı çocuklar için iyi olmadı. Vali Rahmi Bey öksüzler yurdunun eski gücüne kavuşması için çaba sarfetti. Seçkin kimselerden oluşan komisyonla çocuklara daha fazla yardım edebilmek için yeni planlar yapıldı, bağışlar toplandı. İzmir'in ünlü tacirlerinden Hacı Mustafa Efendi'nin başkanlığında oluşturulan komisyona, Yavaşzade Mehmet Efendi,

³⁶² Çınar Atay, *Tarih İçinde İzmir*, s.66.

³⁶³ Siren Bora, *a.g.e.*, s.60.

³⁶⁴ Moşe Grossman, *Dr. Markus (1870- 1944) Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Geçişte Türk Yahudilerinden Görünümler, Dünden Bugüne Yarına I*, İstanbul, 1992, s.365.

³⁶⁵ Engin Berber, *İzmir 1920*, s.41.

³⁶⁶ Zafer Toprak, *a.g.m.*, s.235.

³⁶⁷ *Ahenk*, 25 Temmuz 1335 (1919).

³⁶⁸ *Anadolu*, 5 Kânunuevvel (Aralık) 1334 (1918).

Gureba-yi Müslimin Hastanesi etibbasından Nazmi Bey, Buldanlızade Ahmet, Şerbetçizade Hüseyin Galip, Maarif Başkâtibi Sabıkı Ali Efendi seçildi. İlk toplantısını belediyede yapan komisyon, aralarında 12.500 kuruş topladı. Öksüzler Yurdu'ndaki 25 yetime arasında yeni doğmuş olanlar, darülacezeye gönderildi. İki yetimi, Buldanlı Hafız Ethem Efendizade Ahmet Bey, birini Şerbetçizade Hüseyin Galip Bey ve bir diğerini Doktor Nazmi Bey koruma altına aldı. Komisyon, Müdafaa-i Milliye'den taahhüd defterini alarak, toplanacak para ve yardımlarla yurt sorunlarının çözümüne çalıştı³⁶⁹. Dar'ül Eytam'ın, İzmir çevresinde de şubeleri bulunuyordu. 1919 yılında Çeşme kazası Eytam Müdürüyeti'ne, Mehmet Saim Efendi tayin edildi³⁷⁰.

Dar'ül Eytam'a devam eden talebeden bir kısmı çeşitli sanat dallarında çalışıyordu. Müdürüyetten yapılan açıklamaya göre, çalışan çocuklar adına hibe defterleri tutularak, yevmiyelerinin biriktirileceği veya harçlık olarak çocuklara verileceği belirtiliyor, yanında eytam talebesi çalışan ustaların acilen Müdürlüğe başvurusu isteniyordu³⁷¹. 1919 yılında Dar'ül Eytam talebesi olup ta, velilerinin yanına gidenlerden bazı kişilerin okula dönmemesi sonucu, talebelere "firari" nazarıyla bakılmakta olduğundan, gazetelere ilan verilerek, 77-54 numaralı Hulusi Efendi, 101-243 numaralı Mahmut Efendi, 113-336 numaralı Zekeriya Efendi, 134-955 numaralı Sabri Efendi'nin, 15 Temmuz'a kadar mektebe dönmemeleri halinde kayıtlarının silineceği belirtildi³⁷².

Gazeteler aracılığıyla, kuruma, halk tarafından büyük yardım yapıldığını görmekteyiz. Fitre, sadaka ve zekâtlar talebelere dağıtılmak üzere veriliyor, ayrıca ölümler için yapılan hayırlar, lokmalar³⁷³ buraya gönderiliyordu. Şefkatli ve merhametli Türk halkı, gölgesini Dar'ül Eytam'dan bir an olsun eksik etmedi. Özellikle hayırsever kadınların ve tüccarların yardımlarıyla Öksüzler Yurdu işgal boyunca ayakta kalmayı başardı.

Dar'ül Eytam talebesinin kış mevsiminde banyo ihtiyaçlarını sağlamak amacıyla mektep dahilinde bulunan hamamın tamir masrafı için tüccardan Hasan

³⁶⁹ **Islahat**, 13 Mayıs 1335 (1919).

³⁷⁰ **Selamet**, 9 Kânunusani (Ocak) 1335 (1919).

³⁷¹ **Müsavat**, 3 Temmuz 1335 (1919).

³⁷² **Müsavat**, 3 Temmuz 1335 (1919).

³⁷³ **Ahenk**, 28 Mayıs 1336 (1920); **Ahenk**, 9 Haziran 1336 (1920).

Bey tarafından 40 ve Uncu Hacı Süleyman Efendi tarafından 5 olmak üzere toplam 45 lira bağışlandı. Fırtınadan kırılan camların yeniden taktırılması için Dar'ül Eytam Komisyonu Reisi Hacı Mustafa Efendi ile üye Şerbetçizade Hüseyin Galip, Dürrüzade Mehmet Şükrü, Menemenli Ömer Lütfü ve Mustafa Reşid Bey tarafından toplam 23 lira ve tüccardan Hasan Bey tarafından 10 adet Osmanlı lirası Dar'ül Eytam'a bağışlandı³⁷⁴.

Yurtta barınan çocukların temel ihtiyaçlarının önemli kısmı da İzmir esnafı tarafından karşılanıyordu. Ömer Muharrem ve sabun ticarethanesinden Zühtü Bey tarafından yedi kıyye sabun, Laz Hancısı Mustafa Bey tarafından iki küfe semizotu³⁷⁵, ismini vermeyen bir hayırsever bir koyun ve eski Ceza Reisi Cemal Bey'in hanımı 100 kuruşu yurda verdi³⁷⁶. Hafız Ali Efendi 1 kutu lokum, Hacı Velizade Sıtkı Bey biraderleri ticarethanesi 144 kıyye pirinç ve Menemenli Raşid Bey zekât olarak 125 ve Müslim Bey 500 kuruş, Maden ve Orman İdaresi Müfettişi Emin Bey tarafından da 6 kıyye koyun eti verildi³⁷⁷. Tüm bu yardımlar iyi bir dayanışma örneğiydi.

Kemeraltı'nda tuhafıye ticarethanesi sahibi Ali Haydar Bey adına kardeşi Kenan Bey 1500 kuruş³⁷⁸, Bakteriyolog Mehmet Bey'in ruhu için onun vefadar eczacısı Ferid Bey tarafından, Dar'ül Eytam'a 22 kıyye pirinç, 25 kıyye zeytinyağı, otuz kıyye kuzu fasulye³⁷⁹ ve tüccardan Mehmet Bey 1000 kuruş yardımda bulundu³⁸⁰. Eski mahkeme önünde Sevili Han civarında Terzi Ahmet Hamdi Efendi, yetimlerin elbiselerini dikti. Laz Hancısı 70 kıyye patates, Uncu Hacızade Mehmet Bey 60 kıyye pirinç, Hocasade Hüsnü 2 top pazen fanila, Matbaacı Ali Rıza Efendi 200 kuruş³⁸¹, Aydınli Kasap Mustafa Efendi 22 kıyye kuskus, 1 teneke sade yağ, Ömer Ağa müsteciri Ali Rıza Bey 1 tane kesilmiş kuzu, 20 kıyye pirinç, Fatma Naime Hanım, 2 küfe pırasayı³⁸² yurda yardım amacıyla verdi. 1 kuzu ve 30 kıyye bakla Batak Hancısı Hasan Efendi, 230 kabak Laz Hanı'ndaki Süleyman Efendi, 42

³⁷⁴ **Ahenk**, 23 Teşrinisani (Kasım) 1335 (1919).

³⁷⁵ **Ahenk**, 3 Ağustos 1335 (1919).

³⁷⁶ **Ahenk**, 27 Eylül 1335 (1919).

³⁷⁷ **Ahenk**, 14 Haziran 1336.

³⁷⁸ **Ahenk**, 8 Kânunusani (Ocak) 1336.

³⁷⁹ **Ahenk**, 10 Eylül 1336 (1920).

³⁸⁰ **Sada-yı Hak**, 13 Mayıs 1337 (1921).

³⁸¹ **Sada-yı Hak**, 23 Mayıs 1337 (1921).

³⁸² **Islahat**, 20 Nisan 1338 (1922).

kıyye sabun 40 çift çorap Tokatlızade Faik Bey, 19 kıyye üzüm Kızılcalı Hasan Efendi, 1 teneke sade yağ Şevket Bey, 1500 kuruş Hacı Mehmet Bey³⁸³ tarafından yetimlerin ihtiyaçlarının karşılanması için bağışlandı.

Hindistanlı olup ta misafir olarak İzmir'de bulunan Abdülkadir Bey tarafından 500 kuruş, talebelerin hamamı için peştamal almak üzere tüccardan biri tarafından 400, diğer bir hayırsever tarafından 500 kuruş yardım yapıldı³⁸⁴. İsmi belirtmeyen bir hayır sahibi İkiçeşmelik'te okuttuğu mevlüt nedeniyle 20 külah şekeri³⁸⁵ mektebe gönderdi. 20 kıyye et ve turfanda kiraz³⁸⁶ İzmirli bir hayırsever tarafından, 30 kıyye bakla ve 1 kuzu Hasan Efendi, 23 kıyye kabak Laz Han'ndaki Süleyman Efendi, 23 kıyye sabun ve 40 çift çorap tüccardan Tokatlızade Faik Bey, 19 kıyye üzüm Koklucalı Hüseyin Efendi, 1 teneke sade yağ Debbağ Şevket Bey, nakden 1500 kuruş Hacı Mehmet Bey³⁸⁷, 40 çift kundura Menemenli Tüccar Raşid Bey³⁸⁸ ve tüccardan bir yardımsever tarafından 5 lira³⁸⁹ Eytam Müdürlüğü'ne bağışlandı.

Dar'ül Eytam'ın giderlerini karşılamak üzere bağışların yanı sıra müsamereler ve balolar düzenleniyordu. 1919 yılında yurt yararına Milli Sinema'da bir müsamere düzenlenerek, elde edilen 16.625³⁹⁰ kuruş gelirin tamamı, Dar'ül Eytam'a bağışlandı. Tüm geliri yurda kalmak üzere sanatkâr Hasan Bey tarafından resmedilen ve Marifet Matbaası tarafından basılan imsakiyeler satışa çıkarıldı³⁹¹. Ahenk Matbaası Müdürü Süleyman Bey, imsakiye satışından elde edilen 5700 kuruşu³⁹² yetimler için yurda verdi.

Hanımlardan oluşan bir gurubun himaye ve idaresi altında 30 Eylül 1920 Perşembe günü saat 14.00'da milli sinemada halka bir konser verileceği³⁹³ gazeteler aracılığıyla duyuruldu. Karantina, Kokaryalı ve Göztepe hanımlarının oluşturduğu ve milli kütüphanede düzenlenen müsamere ile piyangodan gelen hâsılat 406 lira 70

³⁸³ **Islahat**, 18 Mayıs 1338 (1922).

³⁸⁴ **Ahenk**, 12 Teşrinievvel (Ekim) 1335(1919).

³⁸⁵ **Ahenk**, 24 Mayıs 1336 (1920).

³⁸⁶ **Islahat**, 1 Mayıs 1338 (1922).

³⁸⁷ **Şark**, 19 Mayıs 1338 (1922).

³⁸⁸ **Islahat**, 27 Mayıs 1338 (1922).

³⁸⁹ **Islahat**, 9 Haziran 1338 (1922).

³⁹⁰ **Ahenk**, 27 Eylül 1335 (1919).

³⁹¹ **Sada-yı Hak**, 1 Mayıs 1338 (1922).

³⁹² **Sada-yı Hak**, 13 Mayıs 1337 (1921).

³⁹³ **Ahenk**, 23 Eylül 1336 (1920).

kuruş olarak, Dar'ül Eytam veznesine teslim edildi³⁹⁴. Müdürüyet bu hanımlara duyduğu minneti gazetelere ilanla da belirtiyordu.

Yalılarda oturan hanımlar her ay düzenli olarak Dar'ül Eytam'a para yardımında bulunuyor ve toplanan paralar, tüm hanımlar adına Cevriye Hanım tarafından teslim ediliyordu. Gazete haberlerinden edindiğimiz bilgiye göre, hanımlar mart ayında 6250 kuruş³⁹⁵, mayıs'ta 6250 kuruş³⁹⁶, haziran'da 6250 kuruş³⁹⁷, temmuz'da 5000 kuruş³⁹⁸ taahhütte bulunarak, toplanan bu paraları Dar'ül Eytam'a teslim ettiler.

Tüm bu yardımlar dışında Yunan Milli Bankası tarafından İslam Dar'ül Eytamı'na 1000 drahmi para³⁹⁹ yardımı yapıldı. Görüldüğü gibi Yunanlılar kendi milletlerinden olanlara büyük hizmetler sunarken, Türkleri ihmal etmediler. Türk halkına, zulüm ve baskı uygulamanın yanı sıra, ele geçirdikleri her fırsatta yardım ederek, onların gönüllerini almaya çalıştılar. Böylece İzmir'de işgal sonrası hızlı yerleşmeyle birlikte kabul görme ümidini taşıdılar.

1920 yılında Dar'ül Eytamda Kemal Efendi idareci olarak bulunuyor, Giritli Hasan Efendi, Şehabettin Efendi, Sıtkı Efendi ve Cemal Hoca öğretmen olarak çalışıyordu⁴⁰⁰. 1922'de Eytam Müdürüyeti'ne Bahaeddin Bey'in⁴⁰¹ tayini, halk arasında memnuniyetle karşılandı.

c-Yardım Komisyonları

İzmirli Türk kadınlar, 1921 yılı Kasım ayında tutsak garnizonlarında sivil tutukluların ve savaş tutsaklarının durumlarını iyileştirmek amacıyla önemli girişimlerde bulundular.

İzmir Müftüsü Rahmetullah Efendi'nin başkanlığında, Hacı Ali Paşazade Refik Bey'in Hanımı, Doktor Şükrü Bey'in Hanımı, Doktor Memduh Bey'in Hanımı, Doktor Mustafa Enver Bey'in kızı ve pek çok kişiden oluşan bir "yardım komisyonu" kuruldu. Gazete aracılığıyla yapılacak yardımların Ahenk Gazetesi

³⁹⁴ **Ahenk**, 5 Teşrinievvel (Ekim) 1336(1920); **Ahenk**, 6 Teşrinievvel (Ekim) 1336 (1920); **Ahenk**, 7 Teşrinievvel (Ekim) 1338.

³⁹⁵ **Islahat**, 4 Nisan 1338 (1922).

³⁹⁶ **Islahat**, 4 Haziran 1338 (1922).

³⁹⁷ **Şark**, 11 Temmuz 1338 (1922).

³⁹⁸ **Islahat**, 13 Temmuz 1338 (1922); **Şark**, 14 Ağustos 1338 (1922).

³⁹⁹ **Ahenk**, 26 Temmuz 1336 (1920).

⁴⁰⁰ Şahabettin Ege, **a.g.e.**, s.11.

⁴⁰¹ **Sada-yı Hak**, 5 Kânunuevvel (Aralık) 1338 (1922).

Matbaası'na ya da Karantina'daki komisyon evine verilmesi gerektiği, halka duyuruldu. Böylece İzmir halkı tarafından bağışlanan eşyalardan oluşan sergi açılacak ve muhtaç insanlara yardım edilecekti⁴⁰². 26 Aralık 1921'de Müftü Rahmetullah Efendi, Doktor Mustafa Enver Bey'in kızı Mediha Hanım ve daha pek çok kişinin katıldığı komisyon, Yunan komutanlığı tarafından görevlendirilmiş bir memurla, Tepecik'teki tutsaklara kışlık elbise ve para dağıttı⁴⁰³.

4- Muayenehane ve Tedaviehaneler

Hastane ve dispanser dışında kentte birçok muayenehane ve tedaviehane bulunuyordu. Bunlardan biri olan “Şefkat Muayenehanesi” frengi ve bel soğukluğu hastalıklarının, yeni yöntemlerle iyileştirilmesi amacıyla kurulmuştu. Burada göz hastalıkları da muayene ediliyordu⁴⁰⁴. 1918'de Başdurak'taki muayenehane, Salepçi Camii Şerifi sırasında bulunuyordu. Muayenehanede; Doktor Yunus Fehmi her gün sabahtan öğleye kadar, Doktor Azra Bey, her gün öğleden sonra⁴⁰⁵, frengi, bel soğukluğu ve emraz-ı dâhiliye hastalıklarını tedavi ediyordu.

İkinci Kordon'da Avcı Kulübü arkasında, “Sihhiye Muayenehanesi” yer alıyordu. Muayenehane, 1919'da Sporting Kulüp arkasındaki sokakta 12 numaralı haneye taşınmış⁴⁰⁶ olup, burada pek çok hastalığın muayene ve tedavisi yapılıyordu.

Kentte diğer bir tedaviehane, Beyler Hamamı bitişiğinde bulunan 60 numaralı hanedeki “Şifa Yurdu” idi. Burada hastalıkların tedavisi yanında ameliyat da yapılıyordu⁴⁰⁷. “Sihhat Yurdu”, Kemeraltı Beyler Sokağı'nda Salepçioğlu Konağı'nın yenilenmesiyle oluşturuldu. Dâhili, harici, asabi ve doğum hastalıklarının muayene ve tedavi edildiği yurttan, hastalara genellikle su tedavisi uygulanıyordu. Burada, 1920'de Eski İl Sihhiye Müdürü Doktor Şükrü Osman ve Askeri Hastane eski Sertabibi Operatör Doktor Esad Bey, görev yapıyordu. Masaj, elektrik ve röntgen tertibatı ile sanatoryum haline dönüşen bu yerde emraz-ı efrenkiye ve cildiye, Mütihazıs Doktor Cevdet Bey'e bırakılmıştı⁴⁰⁸. Hastabakıcıların da yardımıyla, tebabetin en son yenilikleri, bir aile samimiyeti içinde yürütülüyordu.

⁴⁰² **Ahenk**, 17 Kasım 1337 (1921).

⁴⁰³ **Ahenk**, 27 Aralık 1337 (1921).

⁴⁰⁴ **Anadolu**, 7 Kânunuevvel (Aralık) 1334 (1918).

⁴⁰⁵ **Anadolu**, 7 Kânunuevvel (Aralık) 1334 (1918).

⁴⁰⁶ **Ahenk**, 22 Ağustos, 1335 (1919).

⁴⁰⁷ **Ahenk**, 9 Temmuz 1336 (1920).

⁴⁰⁸ **Ahenk**, 7 Eylül 1336 (1920).

Beyler Sokağı 64 numarada bulunan tedavihanede, Operatör Recep Şefik Bey, kadın hastalıklarından başka diğer hastalıkları da tedavi ediyor, sabahları Karantina’da Talib Arif Bey’in Eczanesi’nde bulunuyordu. Muayenehanede, Doktor Reşat Faik idrar yolu ve bel soğukluğunu, Doktor Osman Nuri her türlü iç hastalıklarını tedavi ediyordu. Ayrıca balgam, kan, idrar ve gaita tahlilleri, tedavihanede yapılabiliyordu⁴⁰⁹. Tüm bu tedavihaneler hastanelerin yükünü hafifletmişti.

5-Bakteriyolojihane

1893’te İstanbul’da çıkan kolera salgını üzerine II. Abdülhamit’in isteğiyle Paris’ten Dr. Andre’ Chantemesse, gerekli sağlık önlemlerini almak üzere ülkemize geldi. Doktor Chantemesse, bir rapor hazırlayarak İstanbul’da bakteriyolojihane kurulmasını önerdi. Bunun üzerine Demirkapı’daki tıbbiyenin bahçesine ahşap bir bina yapıldı. “Bakteriyolojihane-i Şahane” olarak çalışmaya başlayan kurumun temel görevi, bulaşıcı hastalıklarla mücadelede kullanılmak üzere aşı üretmek, çeşitli kimyasal tahliller yapmaktı. Bu amaçla bakteriyolojihanede, çeşitli aşılar ve serumlar üretildi⁴¹⁰. Bakteriyolojihane-i Baytari kurulduktan sonra hayvan hastalıkları için de aşılar hazırlandı.

Bakteriyoloji laboratuvarında balgam ve kan tahlilleri başta olmak üzere diğer bakteriyolojik tahliller ücretsizdi. Hamid Bey, İzmir’de bakteriyolog, Doktor Ali Vehbi Bey, bakteriyolog muavini olarak görev yapıyordu. 1919 yılı sonunda Ali Vehbi Bey görevinden istifa etti⁴¹¹. 1920’de de Bakteriyolog Hamid Bey, hayatını kaybetti. Cenazesine, hem müslüman hem de gayr-i müslim eczacılar büyük ilgi gösterdi⁴¹². Hamid Bey’den sonra yerine Memduh Bey atandı. Yunan işgali döneminde Vilayet Bakteriyoloji Laboratuvarı müdürlüğü yapan Memduh Bey, görevini 13 Haziran 1920 tarihine kadar sürdürdü. Bu tarihten sonra görevinden ayrılarak, yenilikleri takip etmek ve çeşitli tespitlerde bulunmak üzere, 1 Nisan 1922 günü Almanya’ya gitti⁴¹³.

⁴⁰⁹ **Sada-yı Hak**, 5 Mayıs 1338 (1922).

⁴¹⁰ Nuran Yıldırım, **a.g.m.**, s.1336-1337; Ekrem Kadri Unat, “Osmanlı İmparatorluğunda Aşı ve Serum Hazırlama Müesseseleri”, **Türk Tıp Alemi**, c.I, S.2, 1970, s.148.

⁴¹¹ **Ahenk**, 26 Kânunuevvel (Aralık) 1335 (1919).

⁴¹² **Ahenk**, 9 Eylül 1336 (1920).

⁴¹³ **Sada-yı Hak**, 1 Nisan 1338 (1922).

Bakteriyoloji laboratuvarında yapılan tahlillerle hastalıklar ve salgınlar, zamanında teşhis edilerek gerekli önlemler alındı.

D- ECZACILIĞIN GELİŞİMİ ve ECZANELER

Tıpla birlikte doğan ve gelişen eczacılık, milattan çok asır evvel en eski Sümer ve Etiler ile sonraları Mısır, İran, Hint, Roma gibi yerlerde etibba-yı nebatiyun arasında önemli keşiflere ulaşmıştı. Bitkileri kullanarak, eczacılığın ilk temellerini atan, ilaç hazırlanması ve yapımıyla ilk uğraşanlar Araplar olmuştur. Araplarda hâkim ne kadar çok ise hekim ve eczacıda o kadar çoktu.

İlaçlara hile karışmasından dolayı eczacıların hepsi sınava tabi olup, sınavda başarılı olanlara “şehadetname” veriliyordu. Etibba ve eczacılar, seferde dahi ordunun hizmetinde bulunuyor, maaş alıyorlardı. Türklere gelince; 730 yılında “Natto” adında bir Türk hekim, Türkistan’dan Çin’e giderken, Çinli tabiplerin hiç bilmedikleri ecza-yı tıbbiyeyi beraberinde götürmüştü⁴¹⁴.

Daha sonraki dönemlerde İbni-Sina’nın yazmış olduğu kitaplar, Anadolu Selçuklu Devleti’nin Kayseri, Tokat, Sivas, gibi yerlerde yaptırdığı darüşşifalar ve Anadolu Beylikleri’nin faaliyetleri tıp ve eczacılık açısından önemli sayılmaktadır. Yavuz Sultan Selim’in annesi tarafından yaptırılan, Manisa’daki Dar’üş-şifanın Tabibi Merkez Efendi’nin birçok bitkiyi karıştırarak “mesir” denilen macunları hazırlaması, eczacılığa olan ilgi ve merakı gösteriyordu.

Osmanlı Devleti döneminde Türk ve müslüman eczacıların sayısı oldukça yetersizdi. Çünkü Türkler eczacılığı esnaflık gibi gördüklerinden, bu mesleğe itibar etmedikleri gibi, çocuklarını da gayrimüslim eczacıların yanına çırak olarak göndermiyorlardı. Bu nedenle, özel eczaneler uzun bir müddet yabancıların elinde kaldı. Eczacılık sonradan yaygınlaşarak gelişti.

Osmanlı Dönemi’nde I. Bayezit’ in yaptırdığı Dar’üt-Tıb Hastanesi’nde “şerbetçi⁴¹⁵” adı verilen eczacılar bulunuyordu. Eczacılık faaliyetleri, darüşşifalardaki hekimlerin tarifleri üzerine hekim yamakları ve yardımcıları tarafından yürütülüyor ve hekimlerin yamak diye kullandığı kişiler, sağlık kurallarına

⁴¹⁴ İzzet Kumbaracılar, **Eczacılık Tarihi ve İstanbul Eczaneleri**, Yay. Haz. Ömer Kırkpınar, İstanbul Kütüphanesi Yayınları, İstanbul, 1988, s.15-17.

⁴¹⁵ İzzet Kumbaracılar, **a.g.e.**, s.25

dikkat eden, merhametli, şefkatli, güler yüzlü, asabi olmayan kişilerden seçiliyordu. İlaçlar, hekimler tarafından yapılıyor, eczacılar doğrudan doğruya hekimlerin verdiği tarif üzerine hareket ediyorlardı. Eczacılar, ilaçların tıbbi maddelerini tartarken, özel teraziler kullanıyorlardı⁴¹⁶. Reçetelerdeki drogların tamamı bitkisel, ölçü birimi ise dirhem (3,2 gram), miskal (1.5 dirhem), kef (avuç dolusu) idi. İlaçların kullanılış şekli; Farsça, drog isimleri; Arapça, Türkçe ve Farsça olarak yazılmış olup, reçetenin üstünde ilacın kime ait olduğu, altında ise kullanılması gereken miktar ve süresi belirtiliyordu⁴¹⁷.

19. yüzyıl ortalarına kadar Osmanlı ordularının daimi kadrolarında sağlık personeli olarak yalnız cerrahlar vardı. Aynı zamanda birer eczacı olan hekimler sadece sefer zamanı orduya alınır, savaş bitince ordudan ayrılırlardı. 1835'te Askeri Eczane-i Amire kurulunca hastane ve kıta revirlerinin ilaç, çiçek, gül, nane suları, şeker, karbonat ve pamuk gibi ihtiyaçları buradan karşılanmaya başlandı⁴¹⁸. Askeri Tıbbiye Mektebi'nden 1840, Sivil Tıbbiye Mektebi'nden 1870 yılından itibaren mezun olan Türk ve Müslüman eczacılar, ordu ve devlet hastanelerinde çalışmaya⁴¹⁹ başladılar.

Sivil eczacılar ve eczaneler hakkında yürürlüğe giren ilk yasa, "Nizamname-yi Eczacıyan"dır. 1861 yılında "Tebabet-i Belediye ve Beledi İspençiyarlık Nizamnameleri" hazırlanarak hekimlik ve eczacılık tamamen birbirinden ayrıldı⁴²⁰. 1862'de yapılan bir nizamname ile eczanesiz yerler hariç, eczacıların ilaç yapmaları kesinlikle yasaklandı. Böylece diplomasız kişilerin eczane açma imkanı ortadan kalkmış oldu⁴²¹.

1868'de Mekteb-i Tıbbiye-yi Mülkiye'de açılan sivil Eczacılık şubesinden diploma alan eczacıların mezuniyet sınavları da, İstanbul'dan gönderilen mümeyyizler huzurunda yapılarak, diplomaları, Askeri Tıbbiye tarafından hazırlanmaya başlandı⁴²². Tüm bu aşamalar eczacılık mesleğini, üç sınıfa ayırdı. Askeri eczacılar; ordu hizmetinde ve askeri hastanelerde, mülkiye memuru eczacılar;

⁴¹⁶ İzzet Kumbaracılar, **a.g.e.**, s.55-59.

⁴¹⁷ Turhan Baytop, **Türk Eczacılık Tarihi**, İ.Ü. Yayınları, İstanbul, 1985, s.153.

⁴¹⁸ Bedi Şehsuvaroğlu, **Eczacılık Tarihi Dersleri**, İ. Ü. Yayını, İstanbul, 1970, s.341.

⁴¹⁹ Turhan Baytop, **a.g.e.**, s.131.

⁴²⁰ Ayşegül Demirhan, **a.g.e.**, s.145.

⁴²¹ İzzet Kumbaracılar, **a.g.e.**, s.60; Arsen Yarman, **a.g.e.**, s.269.

⁴²² Bedi Şehsuvaroğlu, **a.g.e.**, s.324.

belediye ve hükümet hastanelerinde, serbest eczacılar ise dükkânlarda çalışıyor, eczacıların davalarına ilk önceleri Umur-u Mülkiye’de, daha sonraki zamanlarda Mekatib-i Askeriye Nezareti tarafından bakılıyordu⁴²³.

Ülkemiz’deki ilk özel eczane, bir azınlık⁴²⁴ tarafından 1753 yılında Çemberlitaş’ta açıldı. Osmanlı Devleti’ndeki ilk Türk Eczanesi, 1895’te İstanbul Şehzadebaşı’nda açılan Hamdi Bey Eczanesi oldu. Bu eczaneyi, Sultanahmet Meydanı’ndaki Ziya Bey, Aksaray’daki Pertev, Sirkeci’de Beşir Kemal Eczaneleri takip etti⁴²⁵. Eczanelerin açılmasıyla birlikte müstahzarlar (ilaç) yapılmaya başlandı.

1-İzmir’de Eczacılık

Hasta muayene ve tedavisinde doktorlar kadar eczacılar da önem taşıyor, belediyeler, sağlık sorunları için sadece tabip değil, aynı zamanda maaşlı eczacılar da görevlendiriyordu⁴²⁶.

İzmir’de Rum unsuru, yaşamını Türklerden daha rahat ve iyi şartlarda sürdürmekteydi. Doktor, eczacı gibi meslek guruplarının çoğu Rum idi. 20. yüzyıl başında Türklerden sadece 7 doktor var iken, azınlıklarda bu sayı 88’di. Sayısı 43’e varan eczacıların tamamını, azınlıklar oluşturuyordu. 1905 yılında, İzmir’de 52 eczane vardı. Hüseyin Rifat’ın Şifa, Giritli Mehmet Esat’ın Kemeraltı ve Ferit Bey’in Kanaat Eczaneleri 1322 yılında kurulmuştu⁴²⁷. Bezmi Nusret Kaygusuz aynı yıl İzmir’de hiç Türk eczanesinin bulunmadığını, Ferit Bey’in Kanaat Eczanesi’nin ise 1906 yılında açıldığını belirtmektedir⁴²⁸. Bunlar dışındaki eczaneler Rum, Ermeni ya da Yahudi eczaneleri idi⁴²⁹. Argiropoulos, İkar ve Macar İzmir’deki eczanelerin en ünlüleri idi⁴³⁰. Gayri müslimlerin eczanelerine bakıldığında Rum eczanelerinin sayı olarak üstünlüğü tartışılmaz olup, eczaneler kente yayılmış durumdaydı. Yahudi eczaneleri genellikle Havra Sokağı, Tilkilik, Karataş gibi Yahudi Mahalleleri’nde bulunuyordu.

⁴²³ İzzet Kumbaracılar, **a.g.e.**, s.77.

⁴²⁴ Ayşegül Demirhan, **a.g.e.**, s.154.

⁴²⁵ Bedi Şehsuvaroğlu, **a.g.e.**, s.255.

⁴²⁶ Ersin Doğer, **İlk İskânlardan Yunan İşgaline Kadar Menemen Ya da Tarhaniyat Tarihi**, Sergi Yayınevi, İzmir, 1997, s.141.

⁴²⁷ Nurdoğan Taçalan, **a.g.e.**, s.121; Arsen Yarman, **a.g.e.**, s.279.

⁴²⁸ Bezmi Nusret Kaygusuz, **a.g.e.**, s.14.

⁴²⁹ **Nevsal-i İktisat 1321**, s. 214-216.

⁴³⁰ Yaşar Aksoy, **Bir Kent, Bir İnsan, İzmir’in Son**, s.48.

1889'da Karşıyaka'da sadece 1 eczane bulunuyordu⁴³¹. 1910 yılında buradaki eczane sayısı 3'e yükseldi. Bunlar Kaça, Progra ve Sovor Eczaneleri'ydi. On yıl içinde eczane sayısı 4'e çıktı ve adları değişti. Eczanelerin isimleri, I. Vassatis, I. Ioannidis, Theophilius Skiças oldu. Bu eczanelerin yanında ilk kez, bir Türk eczacısı olan Vehbi Ömer Bey'in Eczanesi de bulunuyordu⁴³². İzmir'de, merkezdeki eczaneler dışında, İzmir çevresindeki kazaların bazılarında da eczaneler bulunuyordu. Kaza eczanelerinin açılmasındaki maksat, ticaret değil⁴³³, halk sağlığını korumaktı. 1907'de Memleket Hastanesi Eczacıbaşısı Süleyman Ferid Bey, İzmir'deki eczanesinde büyük ilgi gören çocuk pudrası, katran-ı ferid gibi basit müstahzarlar yapmaya başladı.

Zafer Toprak, Mayıs 1920 tarihli İzmir'in üretim kapasitesinin dökümünü verirken (sınaî koşullar), İzmir'de 67 eczanede, 152 kişinin çalıştığını⁴³⁴ belirtmektedir. 1922 yılında İzmir'deki 50 eczane sahibinin 37'si Rum, 4'ü Türk, 4'ü Levanten, 2'si Musevi ve 2'si Ermeni'ydi. Ayrıca İzmir, İstanbul'dan sonra "eczacılar cemiyetinin" kurulduğu ilk kenttir. 1919'da kurulan cemiyet, 1915 yılında kapatıldı⁴³⁵.

Eczaneler, aynı zamanda tedavihane olarak kullanılıyordu. Doktorlar, hastalarını, eczanelerde ya giriş kısmında ya da üst katta muayene ediyorlardı⁴³⁶. İşgal yıllarındaki gazetelere baktığımızda "diplomalı eczacılar" için ilanlar verildiğini görmekteyiz⁴³⁷. Nitekim 1921 yılında Sada-yı Hak gazetesinin ilanlarında Altı Dersaneli Rüştüye mektebinden iyi derecede diploma ile mezun olmuş ve Fransız Mektebi'ne devam etmiş olan kişi, bunlardan biriydi. Ali adlı 17 yaşındaki bu genç, çeşitli eczanelerde çalışmış, Fransızca okuyup yazabiliyor ve herhangi bir reçete hazırlayabiliyordu⁴³⁸. O dönemde hazır ilaçların sayısı az olduğu için, ilaçlar doktorların gözetiminde ve genellikle eczanelerde yapılarak hastalara veriliyordu. Bu nedenle reçete hazırlayan kişilere daima ihtiyaç duyuluyordu.

⁴³¹ Engin Berber, **Kuruluşundan Cumhuriyete Karşıyaka Belediyesi Tarihi**, s.15.

⁴³² **İzmir 1920**, s.101-102; Yaşar Ürük, **Şu Bizim Karşıyaka**, Atadost Yayınları, İzmir, Haziran 1999, s.97.

⁴³³ **Anadolu**, 26 Kânunuevvel (Aralık) 1334 (1918).

⁴³⁴ Zafer Toprak, **a.g.m.**, s.230.

⁴³⁵ Arsen Yarman, **a.g.e.**, s.279.

⁴³⁶ Nail Moralı, **Mütarekede İzmir Önceleri ve Sonraları**, s.108

⁴³⁷ **Ahenk**, 8 Eylül 1336 (1920).

⁴³⁸ **Sadayı Hak**, 16 Nisan 1337 (1921).

İzmir'deki Rum doktorlar yanında Rum eczacılar da, Megola İdea'ya her türlü desteği vermekten geri durmadılar. 1921 Nisan ayında, aralarında topladıkları 1117 lira parayı, Yunan Teşkilat Cemiyeti'ne verdiler⁴³⁹.

2- İzmir Eczaneleri ve Ecza Depoları

Moraiti Eczanesi: Eczanenin sahibi Yorgaki Moraiti 1895 yılında İzmir'e gelerek bu eczaneyi açtı. Frenk Mahallesi'ndeki Moraiti Eczanesi, aynı zamanda "Etnik-i Eteryacıların karargâhı durumundaydı. Moraiti, zengin bir kurum olduğu için Avrupa müstahzarları, Welcome Borogh'un bütün ilaçları, Kurtuluş Savaşı sonuna kadar buradan eksik olmadı. Moraiti, isim benzerliğinden dolayı Nail Morali'ya özel bir alaka ve sempati duyuyordu⁴⁴⁰. "Moraiti Çelik Şurubu", iştahsızlık halsizlik, düşkünlük gibi hastalıkları tedavi ediyordu⁴⁴¹. 1922 yılındaki yangında eczane zarar gördü ve Moraiti, İzmir'den ayrılmak zorunda kaldı.

Merkez Eczanesi: 20. yüzyıl başında, Kemeraltı'ndaki Hükümet Caddesi'nde bulunan Nikolaidi'nin "Merkez Eczanesi", adından söz ettirmeye başladı. Doktor Mustafa Bey, savaş sırasında hastalarını burada muayene ve tedavi ediyordu. Eczanede, çeşitli ilaçların yanında özel amaçlı ilaçlar üretiliyor, bunlardan biri olan romatizma ilacı; sinire bağlı baş ağrıları, romatizma ve yüzde oluşan ağrılara iyi geliyordu⁴⁴².

Süleyman Ferit Eczacıbaşı ve Şifa Eczanesi: Sivil Tıbbiye Mektebi'nin eczacılık kısmından, 1903 yılında diploma⁴⁴³ olarak mezun olan Süleyman Ferit Bey, Gureba-yı Müslimin Hastanesi'nin ilk eczacısı ve aynı zamanda kozmetik ürünleri yapan ilk kişiydi. Kızılay Cemiyeti ile Müdafa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti'nde önemli hizmetlerde bulundu.

İzmir Valisi Kamil Paşa'nın yardımıyla Gureba-yı Müslimin Hastane'sine eczacı olarak girdi. 1905'te bu hastanenin başeczacısı olan Moiz Santo'nun Almanya'ya göç etmesiyle, onun yerini aldı. 1909'da İzmir Vilayeti Genel Meclisi

⁴³⁹ Sada-yı Hak, 22 Nisan 1337 (1921).

⁴⁴⁰ Nail Morali, *Mütarekede İzmir Önceleri ve Sonraları*, s.108.

⁴⁴¹ *Nevsal-i İktisat 1321*, s.214-238.

⁴⁴² *Ahenk*, 14 Mart 1325 (1909).

⁴⁴³ Turhan Baytop, *a.g.e.*, s.146.

tarafından ömür boyu kullanılmak üzere kendisine “eczacıbaşı” ünvanı⁴⁴⁴ verildi. İzmir Gureba Hastanesi’nde 3 yıl eczacılık yaptıktan sonra istifa etti.

Taşlızade İbrahim Ethem, Doktor Mustafa Enver Bey ve gayrimüslim doktorlarla beraber Tilkilik’te 215 liraya satın aldığı Eczane-i Umumi’yi açtı. Ancak eczaneye yakından ilgilenemediler ve ortaklaşa açtığı arkadaşları, Eczane-yi Umumi’yi kapatarak Süleyman Ferit Bey’e devrettiler. Süleyman Ferit Bey eczanenin adını Kanaat Eczanesi olarak değiştirdi. Kadızade Hüseyin Rıfat Bey’in eczanesini satın alarak Konak’ta 1911’de Şifa Eczanesi’ni açtı. O dönemde eczane mobilyası taşıyan İzmir’in tek müessesesi Şifa Eczanesi’ydi⁴⁴⁵. Eczane, Hükümet Caddesi’nde, Beyler Sokağı girişindeydi. Burada masa başında sürekli bir doktor bulunuyor, hastaları muayene ediyor ayrıca eczaneye gelemeyen hastaların evlerine gidiyordu. Gelen hastaların nabzı sayılarak, ateşleri ölçülüyor, gerekirse reçete yazılıyordu. Reçeteyi genellikle eczacı kalfası alıyordu, ilaç kaynatılacaksa kaynatıyor, dövülecekse dövüyor sonra da müşterisine veriyordu⁴⁴⁶.

Şifa Eczanesi, hastalığına çare arayan İzmirliilerin yanısıra, Eczacıbaşı’nın sohbetinden yararlanmak isteyen kent seçkinleriyle doluydu. Yaşar Aksoy, Özdemir Hazar’ın dilinden Şifa Eczanesi’ni şöyle anlatıyor: “... *Kapı, oymalı kapı. Kapının üzerindeki tokmakların Süleyman Ferit Bey tarafından itinayla çizildiğini, İstanbul’da pirinç ve dökme ustası Karabet Efendi’ye yaptırıldığını öğrenmişizdir. Yavaş sesle konuşulan bu yer, bize o zamanlar çocuk dünyamızda kutsal, büyük, çok büyük bir yer gibi gelirdi. İlacı verirken illada tartardı bizi Süleyman Bey. Zayıfsak hemen bize mis gibi kokan teneke kutular içinde bir ilaç tutuştururdu elimize. Sonradan anlardık ki bu çikolata kokulu ilaç, iştah açıcıdır...*”⁴⁴⁷.

İzmir’in Yunanlılar tarafından işgal edilmesiyle kentteki diğer Türk eczaneleri gibi Şifa Eczanesi de yağmalandı. Bir ara İstanbul’a giden Ferit Bey, işgalden bir yıl sonra tekrar İzmir’e döndü. 1920 yılında Hükümet civarında Tramvay Durak mahallindeki bu eczaneye devam eden Doktor İsmail Vasıf ve Doktor Şonşol, özellikle emraz-ı dâhiliye, efrensiye ve bevlıyeye ait hastalıkları bilimin en son teknikleriyle tedavi ediyordu. Eczanede yerli ve yabancı ilaçlar

⁴⁴⁴ Melih Gürsoy, **a.g.e.**, s.282-283.

⁴⁴⁵ Turhan Baytop, **a.g.e.**, s.146; Ömer Faruk Huyugüzel, **a.g.e.**, s.251.

⁴⁴⁶ Şahabettin Ege, **a.g.e.**, s.51.

⁴⁴⁷ Yaşar Aksoy, **Efsaneden Gerçeğe**, s.242.

bulunmakla beraber ilaçlar taze ve reçeteler özenle hazırlanıyor⁴⁴⁸, bakteriyoloji muayenesi ücretsiz yapılarak, bel soğukluğu ve cilt hastalıkları tedavi ediliyordu. 1922’de Eczacıbaşı Süleyman Ferit, müstahzarat ve ıtriyat fabrikasını kurarak burada tıbbi ilaçlarla birlikte kozmetik ürünler de imal etmeye başladı⁴⁴⁹.

Süleyman Ferit Eczacıbaşı, 1911 yılında ataları Şam’da yaşamış olan ve İzmir’in tanınmış işadamlarından, Caferizade Kemal Bey’in en büyük kızı Saffet Hanımla evlendi⁴⁵⁰. Daha sonraki yıllarda çocukları, İstanbul’da büyük bir ilaç fabrikası kurdular.

Kemal Kamil Aktaş ve Hilal Eczanesi: Eczane, 1922 yılında Kemeraltı’nda kuruldu. Eczanenin sahibi İzmir’in ilk eczacılarından biri olan Kemal Kamil Aktaş⁴⁵¹, tır.

Kemal Kamil (1889-1958), Eczacı Mektebi’nden 1909’da asker eczacı olarak mezun olmuş, Selanik Asker Hastanesi Eczanesi’nde⁴⁵² bir süre çalıştıktan sonra cephelerde savaşıp ve I. Dünya Savaşı sonunda İzmir’e atanmıştı. Kemal Kamil, 1922’de askerlikten istifa ederek Hilal Eczanesi’ni açtı. Eczanede Kamil Bey tarafından hazırlanan müstahzarlar bulunuyordu. Kamil Bey’in edebiyata ve güzel sanatlara da ilgisi olup bu yönde yazılar yazıyordu. Tanınmış işadamlarından Caferizade Kemal Bey’in kızıyla evlenerek⁴⁵³, Süleyman Ferit Eczacıbaşı’yla akraba oldu.

İttihat Eczanesi: 1903 yılında Kemeraltı’nda Esat Bey tarafından kurulan ilk müslüman Türk eczanesidir. 38 yıl eczacılık yapan Esat Bey, başarılı bir öğrencilik yaşamında dereceler alarak altın ve gümüş madalyalarla ödüllendirilmiş, Padişah Abdülhamit tarafından Paris’e kursa gönderildiğinde, Fransızlardan bir madalya kazanmıştı⁴⁵⁴.

Eczanenin açılışından sonra yaklaşık 3-4 ay boyunca eczaneye hiçbir müşteri uğramamıştı. Tıpkı ilk Türk doktorlara olduğu gibi, genç ve müslüman eczacılara itibar yoktu. Dönemin İzmir Valisi Kamil Paşa, şehirdeki gezilerinden birinde İttihat

⁴⁴⁸ Sada-yı Hak, 23 Nisan 1336 (1920).

⁴⁴⁹ Turhan Baytop, a.g.e., s.415.

⁴⁵⁰ Melih Gürsoy, a.g.e., s.270.

⁴⁵¹ Bülent Moralı, a.g.e., s.73-74.

⁴⁵² Turhan Baytop, a.g.e., s.398.

⁴⁵³ Melih Gürsoy, a.g.e., s.270.

⁴⁵⁴ Melih Gürsoy, a.g.e., s.241-242.

Eczaanesi'ne kimsenin gitmediğini öğrenir öğrenmez, Gureba-yi Müslimin ve diğer hastanelere emir vererek, hastane ilaçlarının İttihat Eczaanesi'nden karşılanmasını istedi. Böylece vali, eczaaneyi kapanmaktan kurtardı.

Emniyet Eczaanesi: İzmir'de Basmane'de bulunuyordu⁴⁵⁵. 1922 yılında Süleyman Şevket Bey, Emniyet Eczaanesi'ndeki muayenehanesinde mide, akciğer, karaciğer, bağırsak, bel soğukluğu gibi hastalıkları tedavi ediyor, eczaahane her türlü şurup ve ilaç bulunuyordu⁴⁵⁶.

Osmanlı Eczaanesi: Kemeraltı'nda, Nicolaidi'nin "Merkez Eczaanesi"nin karşısında bulunuyordu⁴⁵⁷.

Kanaat Eczaanesi: İkiçeşmelik'te açıldı. Eczaanenin yaptığı ilaçların nefaseti ve fiyatı İzmirli'lerin dilinden düşmüyordu. Eczaane sahibi 1921 yılında Cevdet Bey idi⁴⁵⁸.

Kemeraltı Eczaanesi: Giritli Mehmet Esad 1906⁴⁵⁹ yılında bu eczaaneyi kurdu.

Ecza Depoları: Natürel ve taze drogların kullanıldığı geçmiş dönemlerde, depoculuk diye bir kavram yoktu. 19. yüzyılda kurulan askeri hastanelerin ve birliklerdeki revirlerin ilaç ihtiyacının tek elden karşılanması amacıyla 1835'te Askeri Eczaane-yi Amire (Askeri Ecza Ambarı Müdürlüğü) kuruldu. 20. yüzyıl başlarında müstahzaratçılık (ilaç hazırlama) ve ecza ticareti geliştikçe serbest eczanelerle birlikte yavaş yavaş serbest ecza depoları da kendini göstermeye başladı⁴⁶⁰.

1921 yılında ülkemizde 325 eczaane var iken ecza depolarının çoğalması üzerine sayı 28'e indi. Gene bu yıllar içinde sayıları 68 olan ecza depoları 78'e çıktı. Eczacılar Cemiyeti'nin müracaatı üzerine İstanbul'daki eczaneler tasfiye edildi. Böylece eczaane sahipleri, Türkiye'nin çeşitli yerlerine yayılarak yeni eczaneler açtılar. Bu durumdan İzmir ve çevresi de nasibini aldı. Manisa 4, Alaşehir 1, Salihli 2, Kırkağaç 1, Kula 1, Soma 1, Gördes 1, Akhisar 3, Demirci 1, Çeşme 1, Tire 2,

⁴⁵⁵ Nevsal-i İktisat 1321, s.214.

⁴⁵⁶ Şark, 28 Mart 1922.

⁴⁵⁷ Nail Moralı, Mütarekede İzmir Önceleri ve Sonraları, s.108.

⁴⁵⁸ Sadayı Hak, 2 Mayıs 1337 (1921).

⁴⁵⁹ Bezmi Nusret Kaygusuz, a.g.e., s.14.

⁴⁶⁰ Bedi Şehsuvaroğlu, a.g.e., s.264.

Ödemiş 2, Çine 1, Nazilli 2, Kemalpaşa 1, Bergama 2, Menemen 1, Denizli 2 ve İzmir, 19 yeni ecaneye⁴⁶¹ kavuştu.

Ahenk Gazetesi'nden öğrendiğimize göre işgal yıllarında kentte, Sait Bey'in "baharat deposu", Şadırvan altında Mehmet Lütfü Bey'in "ecza ve baharat deposu"⁴⁶², "Moreno Ecza Deposu"⁴⁶³ ve Frenk Mahallesi'ndeki büyük ecza deposunda, harp sonuna kadar her şey bulunuyordu⁴⁶⁴. İlaçlar depolarda daha ucuz fiyata veriliyordu.

3- İlaçlar ve Kişisel Temizlik Ürünleri

İşgal yıllarındaki gazetelerde, kuvvet ilaçları ve bakım ürünleri reklamlarının büyük yer tuttuğunu belirtmeliyiz. Dönemin şartlarını düşündüğümüzde hem savaşla hem bulaşıcı hastalıklarla mücadele eden ve zayıf düşen kişiler için özellikle kuvvet ilaçlarının, önemli olduğunu söylemek mümkündür.

Hüsnü Kuvvet Şurubu: Mühimme-i Askeriye Eski Nazırı Nail Paşa, Hıfzıssıhha-i Umumiye Eski Müfettişlerinden Doktor Şerafettin Paşa, İzzet Emin Paşa, Doktor Refet Hüsamettin Paşa, Aziz Paşa, Ali Namık Paşa, Doktor Akil Muhtar Bey gibi meşhur doktorların raporlarıyla, Hüsnü Kuvvet Şurubu'nun en iyi kuvvet şurubu olduğunu ve pek çok hastalığa iyi geldiğini gazete haberlerinden öğreniyoruz. Bu ilaç İngiltere, Fransa ve İtalya'da birincilikle madalyalar kazanmıştı. Özellikle mide şikâyetlerine, dermansızlığa iyi geliyor, iştahı açıyor ve hazmı kolaylaştırıyordu⁴⁶⁵.

Balık yağından 6 kat daha kuvvetli⁴⁶⁶ olup, kansızlık, müzmin romatizma, kemik hastalıklarına, iktidarsızlığa, çelimsiz kız çocuklarına, sinirli ve hastalıklı kadınlara, veremlilere, lohusalara, hastalıktan yeni kalkmış olanlara, düzenli adet göremeyenlere tavsiye ediliyordu. Şurup, 1920 yılında Beyler Sokağı'nda Ahenk Matbaası karşısındaki umumi deposunda, Başdurak'ta Ömer Lütfü Bey'in Fakirler Eczanesi'nde, Sait Bey'in Baharat Deposu'nda, Yeni Türkiye Eczanesi'nde, Şadırvanaltı'nda Mehmet Lütfü Bey'in ecza ve baharat deposunda, şişesi 50 kuruşa,

⁴⁶¹ İzzet Kumbaracılar, **a.g.e.**, s.71-72.

⁴⁶² **Ahenk**, 14 Nisan 1336 (1920).

⁴⁶³ **Sada-yı Hak**, 6 Mayıs 1338 (1922).

⁴⁶⁴ Nail Moralı, **Mütarekede İzmir Önceleri ve Sonraları**, s.108.

⁴⁶⁵ **Ahenk**, 3 Temmuz 1336 (1920).

⁴⁶⁶ **Sada-yı Hak**, 6 Mayıs 1338 (1922).

umumi depoda ise şişesi 5 kuruşa satılıyordu⁴⁶⁷. 1922 yılındaki gazete haberlerinden öğrendiğimize göre şurubun umumi deposu, İstanbul'daki Bahçekapı Hasan Ecza-yı Tıbbiye Deposu ile İzmir'deki Moreno Ecza Deposu⁴⁶⁸ idi. Eczanelere, toptan alanlara ve boş şişesini genel depoya verenlere % 10 iskonto yapılıyor, depolarda birçok Osmanlı ve ecnebi müstahzaratı da uygun fiyata veriliyordu⁴⁶⁹.

Sıhhi Asım Sabunları: Gazete haberlerinde, sıhhi asım sabunlarının reklamlarını sık sık görüyoruz. Bu sabundan gazete reklamlarında “...*cilde letafet, vücuda halâvet verir, saçları güzelleştirir. Pembe renkli ve hoş kokuludur...*”⁴⁷⁰ diye bahsedilmektedir.

Fortin Hapları: Gençlik, kuvvet ve iktidarsızlık için kullanılıyor, günde ortalama 6 hap içilebiliyordu. Genel deposu İzmir'de, Frenk Mahallesi'ndeki 77 numaralı yer olup, şişesi 200 kuruşa⁴⁷¹ satılıyordu.

Ferid Kuvvet Hapları: Gazete ilanlarında bol miktarda ilanı bulunan bu haplar, özellikle gençlere tavsiye ediliyordu. Tesirinin geçici değil, daimi⁴⁷² olduğu, ilacı kullananların gazetedeği ifadelerinden anlaşılıyordu. Perhizi olmayan bu hap özellikle el ve ayak titremesi ile iktidarsızlığa iyi geliyor, sağlam bir vücuda sahip olmak isteyenlere tavsiye ediliyordu. Yemekten sonra 1'er olmak üzere, günde 2 hap öneriliyordu.

Genel deposu Kemeraltı'nda Şifa Eczanesi olup, kutusu 75 kuruş⁴⁷³tan satılıyor, toplu alanlara özel indirim yapılıyordu. Beyler Sokağı'nda Şark Ticarethanesi ve Tilkilik'teki Faik Bey Eczanesi⁴⁷⁴ başta olmak üzere diğer eczanelerde bu ilacı bulmak mümkündü.

Ferid Kuvvet Şurubu: 17 adet onaylı raporu bulunan şurup, verem hastalığı ile zayıflık nedeniyle düzenli adet göremeyenler için oldukça faydalıydı. 12 yaşına kadar günde 2 kahve kaşığı, büyüklere ise çorba kaşığıyla⁴⁷⁵ verilmesi gerekiyordu.

⁴⁶⁷ **Ahenk**, 14 Nisan 1336 (1920).

⁴⁶⁸ **Sada-yı Hak**, 6 Mayıs 1338 (1922).

⁴⁶⁹ **Ahenk**, 3 Temmuz 1336 (1920).

⁴⁷⁰ **Ahenk**, 1 Teşrinievvel 1336 (1920).

⁴⁷¹ **Ahenk**, 13 Teşrinievvel (Ekim) 1336 (1920).

⁴⁷² **Islahat**, 24 Ağustos 1338 (1922).

⁴⁷³ **Islahat**, 28 Mart 1338 (1922).

⁴⁷⁴ **Sada-yı Hak**, 28 Nisan 1337 (1921).

⁴⁷⁵ **Islahat**, 21 Ağustos 1338 (1922).

Genel deposu Kemeraltı'ndaki Şifa Eczanesi idi. Şişesi 250 gram olup, fiyatı 50 kuruş⁴⁷⁶ satılıyor, toplu alanlara indirim yapıyordu.

Öksürük Şurubu Katran-ı Ferid: Öksürük düşmanı olan ilaç, aynı zamanda kuvvetli bir balgam söktürücüydü. Şifa Eczanesi umumi deposunda şişesi 40 kuruş⁴⁷⁷ tan satılıyordu.

Ferid Diş Macunu ve Odol Diş Suyu: 1921 yılındaki gazetelerde diş için önerilen ilaçların başında “odol diş suyu” gelmekte olup, gazete ilanlarında “...*diş tozu sularının en iyisi...*”⁴⁷⁸ ve en sıhhi olarak belirtiliyordu. Ferid Diş Macunu, Şifa Eczanesi⁴⁷⁹, Frenk Mahallesi'ndeki eczanelerde bulunuyordu⁴⁸⁰.

Prevantil Merhemi: Frengi ve bel soğukluğuna iyi gelen merhem 50 kuruş fiyatla, Moraiti Eczanesi'nde satılıyordu⁴⁸¹.

En İyi Rastık Boyaları: O dönemde hanımların en büyük süslerinden biri rastık idi. Gazete ilanlarında, Tilkilik'te Berber Giritli Âşık İsmail Usta'nın mağazasında, Avrupa imalatından daha mükemmel rastık boyalarının bulunduğu belirtiliyordu. Rastıklar İsmail Usta'nın kendi imalatı idi⁴⁸² idi.

⁴⁷⁶ **Islahat**, 28 Mart 1338 (1922).

⁴⁷⁷ **Sada-yı Hak**, 4 Nisan 1338 (1922).

⁴⁷⁸ **Sada-yı Hak**, 29 Nisan 1337 (1921).

⁴⁷⁹ **Şark**, 28 Mart 1338 (1922).

⁴⁸⁰ **Sada-yı Hak**, 25 Mayıs 1337 (1921).

⁴⁸¹ **Sada-yı Hak**, 14 Mayıs 1337 (1921).

⁴⁸² **Ahenk**, 16 Teşrinisani (Kasım) 1335 (1919).

III. BÖLÜM

A-BULAŞICI HASTALIKLAR (EMRAZ-I SÂRİYE)

Geçmiş yüzyıllarda dünyanın pek çok yerinde, kentlerde, köylerde büyük kayıplara yol açan afetlerin başında salgın hastalıklar gelmekteydi. Veba, kolera, verem salgınları bunların en önemlileri ve en korkunçları olmuştur.

Eski İzmir tarihinde salgın hastalıklar büyük ter tutar. İlk çağlardaki salgınlardan kralların bile kurtulamadığı bilinmektedir. Salgın hastalıklar arasında özellikle veba, kolera ve sıtma hastalığı insan sağlığını olumsuz yönde etkilemiş, bu hastalıklar, haziran ve temmuz aylarında sıkça görülmüştür⁴⁸³. Çünkü hava sıcaklığının arttığı bu aylar, mikropların barınmasını kolaylaştırmaktaydı.

Savaşın meydana getirdiği en büyük olumsuzluklardan biri, elbette hastalıklardır. Osmanlı Devleti, başta Balkan Savaşları olmak üzere gerek Birinci Dünya Savaşı gerek Kurtuluş Savaşı süresince bulaşıcı hastalıklarla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Balkan Savaşları'ndan sonra Anadolu'ya göçlerin artmasıyla birlikte cephelerde kolera, veba, frengi, tifo gibi salgın hastalıklar giderek yaygınlaşmıştır. Hastalıklar sadece askerleri değil, sivil halkı da etkileyerek ciddi oranda kayıplar verdirmiş, Türk ve müslüman nüfusla birlikte azınlıklar da sıkıntı çekmiştir. Devlet, hastalıktan kaynaklanan ölümleri önlemek için her türlü imkânı seferber ettiyse de pek başarılı olamamış, hastalıkların önüne geçememiştir.

İç bölgelerden gelen kervanlar ile İstanbul yoluyla Karadeniz, Marsilya ve diğer batı limanlarından gelen gemiler salgınları kente bulaştırmıştır⁴⁸⁴. Temizliğe gereken önemin verilmemesi, beslenme şartları ve sağlık hizmetlerinin iyi olmaması, hastalıkların yayılmasına zemin hazırlamış, Birinci Dünya Savaşı yıllarında Rusya'daki bulaşıcı hastalıklar göçmenlere, Galiciya bölgesindeki frengi hastalığı cepheden dönen Osmanlı askerlerine, Hicaz'daki kolera, Mısır ve Beyrut bölgesindeki veba ve ispanyol nezlesi, hacılar ve esirler tarafından deniz yoluyla Anadolu'ya taşınmıştır⁴⁸⁵.

⁴⁸³ Kazım Çavdar, **İzmir**, İzmir Yazım-Dağıtım, İzmir, 1986, s.55.

⁴⁸⁴ Rauf Beyru, **İzmir'de Yüzyıl Öncesinin Bir Salgını ve Düşündürdükleri, II. Uluslar Arası İzmir Sempozyumu (Tebliğler)** Necmi Ülker, E.Ü. Basımevi, İzmir, Nisan 1998, s.125.

⁴⁸⁵ Mehmet Temel, "**İşgal Yıllarında İstanbul'un Durumu**", T.C Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998, s.74,141-142, 229; Nuran Yıldırım, **a.g.m.**, s.1324, 1326.

İzmir kenti, 17. ve 18. yüzyıllarda büyük depremler ve önemli salgınlarla karşı karşıya kaldı. Ticaret kenti olması nedeniyle diğer coğrafi mekânlarda ortaya çıkan salgınlar, eninde sonunda hızla yayılarak kente hâkim olmayı başardı. Yaşar Aksoy, “İzmir Efsaneden Gerçeğe” adlı eserinde Chevalier D’arvieux isimli gezginin İzmir’e (1654 yılı) ait gezi notlarını belirtirken, kıyıların arkasında tek katlı kerpiç yapılı evlerin bahçesinde, kazınmış bir lağım çukuru olduğunu ve yağmurlu mevsimlerde buraların su ile dolduğunu, böylece sivrisinekler için beslenecek uygun ortam hazırlandığını belirtmektedir. Gezgin, kentte özellikle sonbahar ayında ateşli hastalıklardan ölenler olduğunu⁴⁸⁶ da ilave etmektedir.

Salgınlara yol açan mikropların, genelde başka yerlerden buraya taşınmış olmasına rağmen, 19. yy başlarında kentte Türk nüfusunun giderek azaldığı dikkat çekmektedir. İzmir halkı hastalıklara yenik düşmüş, başta veba ve kolera olmak üzere Türk nüfusu oldukça zarar görmüştü. Sonraki yıllarda frengi de artık Türkler arasında yaygınlaşmaya başladı.

1920 yılında bulaşıcı hastalıkların artması üzerine Sıhhiye Müdüriyeti Umumiyesi’nden İzmir’e, 75 bin kuruşluk bir havalename gönderildi⁴⁸⁷. Vilayet Emraz-ı Sâriye Kâtibi İsmail Hayri Efendi’nin ücret-i şehriyesi (aylık) 1000 kuruşa yükseltildi⁴⁸⁸. Şubat 1920’de emraz-ı sâriye muvakkat mücadele memurlarından Usturumcalı Rıza Efendi’nin memuriyetine ise son verildi⁴⁸⁹.

1920 tarihi Kanunusani (Ocak) ayında, ortaya çıkan emraz-ı sariye ve adiyeye ölümlerini gösteren cetvele göre; emraz-ı cihaz-ı teneffüsünden 129, emraz-ı cihazı hazmiden 73, emraz-ı kalpten 83, emraz-ı muhtelifeden 108, emraz-ı kalbiyeden 11, ispanyol nezlesinden 38, humma-yı tifodan 5, mecruhan 1, mağrukan (boğularak) 1, zehirlenerek 1, lekeli hummadan 2, vebadan 4, çiçekten 15, kızamıktan 4, difteriden 1, humma-yı nefasiden 2 kişi⁴⁹⁰ vefat etti. Gazete haberlerinde, kentte sinir hastalıklarının yaygın olduğunu ve hastalığa karşı çeşitli kuvvet ilaçlarının tavsiye edildiğini görmekteyiz. Bu hastalığın tedavisi zaman aldığından hastaların direnci

⁴⁸⁶ Yaşar Aksoy, **Efsaneden Gerçeğe**, s.193.

⁴⁸⁷ **Ahenk**, 10 Mayıs 1336 (1920).

⁴⁸⁸ **Ahenk**, 26 Teşrinisani (Kasım) 1335 (1919).

⁴⁸⁹ **Ahenk**, 4 Şubat 1336 (1920).

⁴⁹⁰ **Ahenk**, 5 Şubat 1336 (1920).

kalmıyor, birçok kişinin hayatı, intiharla⁴⁹¹ sonuçlanıyordu. Cumhuriyetin ilan edilmesinden günümüze kadar İzmir’de çiçek, kolera ve veba hastalıkları görülmemiştir⁴⁹².

1-Verem Hastalığı: Soluduğumuz hava ile akciğerlere giren Tbc basilinin (mikrobunun) yol açtığı, kan ve lenf yoluyla tüm vücuda dağılabilen mikrobik, bulaşıcı bir hastalıktır.

Verem, milattan önce Mısır ve çevresinde bilinen bir hastalıktı. Zamanla göçler ve ticaret sayesinde tüm dünyaya yayıldı. 1918 yılında Prof. Dr. Besim Ömer Paşa tarafından kurulan “Veremle Mücadele Osmanlı Cemiyeti” hastalıkla mücadele eden ilk kuruluş olmasına rağmen, İstanbul’un İşgali zamanında kapanarak, faaliyetlerini terketmek zorunda kaldı. Mustafa Kemal Atatürk, 1 Mart 1923 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi’ni açış konuşmasında, verem hastalığının çok yaygın olduğunu belirterek, İstanbul’da bir veremliler tedavihanesi kurulması gerektiğini belirtmişti.

Savaşlardaki göç hareketleri, yoksulluk, sağlık ve beslenme koşullarının kötü olması İzmir’deki veremli hasta sayısını arttırdı. Ancak işgal yıllarındaki gazetelere baktığımızda, verem hastalığı ile ilgili müsab ve vefat haberlerine pek yer verilmediğini görmekteyiz. 1920’li yıllarda hastalığın ilaçla tedavisi mümkün olmadığından, genellikle aşı yapılıyordu. Doktor Behçet Salih, 1922’de fukara ahaliden 10 kişiye veremin en etkili ilacı olan “fridman” aşısını yapmıştı⁴⁹³.

1923’te Dr. Behçet Uz, İzmir’de Veremle Mücadele Cemiyeti’ni kurdu. Cemiyetin kurulduğu yıllarda, diğer ülkelerde verem savaşı işareti olarak, yatay yolu çift olan bir kıvrık kullanılmaktaydı. Dernek yetkilileri, Verem Savaş Kurumu için haç yerine hilal kullanılmasından yola çıkarak, sola bakan çift kıvrımı ay şeklini kabul etti.

Engin Berber, İzmir Belediyesi kayıtlarına göre, 1919 yılında veremle ilgili istatistikî bilgileri belirtmiştir. Buna göre hastalığa yakalanan ve hastalıktan ölen 415 kişinin, 165’i Türk, 16’sı Yahudi, 12’si Ermeni ve 222’si Rum⁴⁹⁴ idi.

⁴⁹¹ **Islahat**, 15 Nisan 1338 (1922).

⁴⁹² Kazım Çavdar, **İzmir’de Tarih**, s.81.

⁴⁹³ **Sada-yı Hak**, 29 Nisan 1338 (1922).

⁴⁹⁴ Engin Berber, **Yeni Onbinlerin Gölgesinde....**, s.104.

2- Sıtma (Malarya) Hastalığı: Sivrisinekle bulaşan, kesikli ateş nöbetleriyle ortaya çıkan⁴⁹⁵ bir hastalıktır. Sivrisinekle mücadele yöntemi kesin olarak bulunamadığından sıtma yaygın hastalıklar arasında geliyordu. 1898’de İtalyan bilim adamları, sıtma hastalığına sivrisineklerin neden olduğunu bulmuşlardı⁴⁹⁶.

Halka Doğru Mecmuası’nda Doktor Hasan Ragıp Bey’in belirttiğine göre, “...sıtma tahminen cinsine göre ya hafif, ya şiddetli olur. Hafif cinsi az soğuk yapan yerlerde, fenası da çok sıcak memleketlerde bulunur. İzmir’imizde ikisi de boldur”⁴⁹⁷.

1910’dan sonra sıtmayla mücadeleye ağırlık verildi. Sıtmanın en etkili silahı olan kinin, halka parasız dağıtıldı. 1917’de kinin tedariki ve ucuza satılmasıyla ilgili kanun çıkarılarak, orduda sıtmanın yaygınlığı nedeniyle geniş önlemler alındı⁴⁹⁸. Sıtma için genellikle şişelerde satılan “Sulfatokinin” adlı toz kullanılıyordu. “... bu tozdan bir miktar sigara kağıdına sarılır, yuvarlak yapılır, ve yutulurdu. Alınacak miktar göz tahmini ile olurdu. Kinin çok acı bir madde olduğundan sargı kâğıtlarının ağızda dağılmayacak şekilde dikkatle yapılması lazım geliyordu. Toz için “Gülleçe” denilen kutucuklar da kullanılmaya başlanmıştı...”⁴⁹⁹.

İzmir’in Menemen kazasında Gediz Nehri kenarlarında oluşan bataklıklar nedeniyle sıtma (malarya), buradaki başlıca bulaşıcı hastalıktı⁵⁰⁰. 1919 yılında belediye sınırları içinde sıtma hastalığına yakalanarak ölenlerin sayısı 162⁵⁰¹ kişi idi. Hastalık, Rumlar arasında yaygın olup, hemen ardından Türkler geliyordu.

Cumhuriyetin ilanından sonraki dönemde İzmir’de zehirli sıtma görülmesi üzerine bataklıkların kurutulması yoluna gidilmiştir.

3- Kolera Hastalığı: Bağırsak enfeksiyonuna bağlı olan ve şiddetli ishalle seyreden bir hastalıktır. Hastalığın yayılmasını önlemek için sıkı önlemler alınmasına karşın, tarih boyunca İzmir’de geniş bir insan kitlesinin ölümüne neden olmuş, kentte küçük çapta ortaya çıkan her salgına daima kolera damgası vurulmuştur.

⁴⁹⁵ Okyanus Ansiklopedik Sözlük, Cem Yayınevi, Haz. Pars Tuğlacı, c. V, s.2583.

⁴⁹⁶ Ana Britannica, Genel Kültür Ansiklopedisi, Ana Yayıncılık, İstanbul, 1989, c. 19, s.336.

⁴⁹⁷ Halka Doğru, 1 Mart 1335 (1919), s.4.

⁴⁹⁸ Nuran Yıldırım, a.g.m., s.1327.

⁴⁹⁹ Şahabettin Ege, a.g.m., s.51-53.

⁵⁰⁰ İzmir Vilayet Salnamesi (1927-1928), s.75.

⁵⁰¹ Engin Berber, Yeni Onbinlerin Gölgesinde....., s.104.

Kolera salgınına karşı en büyük önlem, karantina uygulamasıydı. Öyle ki, hastalık görülen evler, karantina altına alınarak, evlerin kapılarına sarı renkli bildirme kâğıtlar yapıştırılıyordu. Bu süre içinde evlere girip-çıkma kesinlikle yasaklanıyor, evlere kireç vurularak, yiyecekler dahi pencereden veriliyordu.

Urla'da, 1846'da 40, 1862'de 15 Yahudi, koleradan hayatını kaybetmişti⁵⁰². Urla'da olduğu gibi İzmir'de de 1282 (1865) yılında ortaya çıkan kolera salgını en çok Yahudileri etkiledi. Ucuz olması nedeniyle çürümüş sebzeleri satın alan ve mikroplu şeyleri yiyen Yahudi topluluğu, zayıf vücudunu koleraya teslim ederek feci şekilde can veriyordu. Haberin İngiltere'de duyulmasıyla, Yahudilerin en büyük koruyucusu olan avam kamara azasından Sirmontifrivor, İngiliz doktorları ve bir Yahudiyi yanına alarak harekete geçti. Gerekli malzeme ve ilaçlarla İzmir'e gelip buradaki Yahudilere yardım etti⁵⁰³. Ne var ki, Yahudi halkını, sefaletten kurtarmak hiç te kolay değildi.

1893'te İzmir'de yeni bir salgın belirtisi yokken her tarafta kolera salgınlarından bahsediliyor ancak gazetelerde salgın haberlerine pek yer verilmiyordu. Rauf Beyru'ya göre başka yerlerde var olan kolera salgınının İzmir'e gelirken isim değiştirdiği, İzmirli yöneticilerin bilerek salgını gizlemeye çalıştıkları, iddialar arasındaydı⁵⁰⁴. Bu arada kentteki Polis Müdürü, Dr. Benaki'yi koleradan bahsetmemesi için tehdit etmiş, aksi takdirde hastalıktan bahsedenlerin hapse atılacağını belirtmişti⁵⁰⁵. Bu dönemdeki kolera salgınları bu şekilde örtbas edildi.

Ülkemizdeki ilk karantina uygulaması, bu salgın nedeniyle yapıldı. I. Dünya Savaşı'nda salgın tehlikesi nedeniyle ordumuza kolera aşısı uygulandı⁵⁰⁶.

Sıhhiye Müdürlüğü, gerek işgal öncesi ve gerek işgal yıllarında etibbanın, koleraya karşı dikkatli olmasını, şüpheli görülen vakaları, hemen müdürlüğe bildirmesi gerektiğini belirtti. 1916'da kentte kolera vakalarının artması üzerine 200.000 kişiye aşı yapıldı⁵⁰⁷. İşgalin ilk yıllarında da bağırsak hastalıkları çokça

⁵⁰² Nedim Atilla, Nezih Öztüre, **Vourla**, Öztüre Holding, İzmir Basımevi, 2002, s.72.

⁵⁰³ Raif Nezihi, **İzmir'in Tarihi**, Hazırlayan ve Tamamlayan, Erol Üyepazarcı, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, Ekim 2001, s.8-9.

⁵⁰⁴ Rauf Beyru, **İzmir'de Yüzyıl Öncésinin Bir Salgını ve.....**, s.129.

⁵⁰⁵ Solomonidis, **a.g.e.**, s.70.

⁵⁰⁶ Nuran Yıldırım, **a.g.m.**, s. 1331.

⁵⁰⁷ Memduh Say, **İjiyen Bakımından İzmir Şehri**, Bilgi Matbaası, İzmir, 1941, s.90.

görölmeye başladı. Hastalığa yakalanma ve öleme oranı Rumlar arasında yaygın olup ikinci sırayı Türkler alıyordu.

1919 yılında bazı etibba tarafından, Sıhhiye Müdürüyeti'ne bildirilen şüpheli kolera olaylarında, hastaların muayene ve bakteriyolojilerinde hiç bir kolera belirtisi ortaya çıkmayınca müdürüyet, etibbaya yeni bir görev yükledi. Bundan böyle etibbanın yapacağı ilk iş, şüpheli gördüğü hastanın madde-i gaitasını alarak, Gureba Hastanesi'ndeki bakteriyolojihaneye göndermekti⁵⁰⁸. Böylece hastalığa kesin teşhis koyulmuş olacak ve salgına dönüşmesi önlenecekti. Hastalıkla mücadelede gerekli tüm malzemeler eczanelere gönderilmiş olduğundan etibba, ihtiyacını en yakın eczaneden karşılayabiliyordu.

4- Kuduz Hastalığı: Merkezi sinir sistemini ağır şekilde tutan ve hastalıklı hayvandan geçen bir hastalıktır. Kuduz, en ufak bir ihmali kabul etmeyecek kadar tehlikelidir. Hastalık virüsü cansız bir ortamda kalamayacağından, mikrobun hayat siklusunu tamamlayabilmesi için hayvanlar arasında birinden diğerine hızlıca geçmektedir. Kuduz hastalığı kadar insanlığı ve hekimliği güçsüz bırakan başka bir hastalık daha yoktur⁵⁰⁹.

Kuduz aşısı ilk defa Fransız Louise Pasteur tarafından yapıldı. Sultan Abdülhamit'in desteğiyle, 1887'de İstanbul'da Zoeros Paşa'nın kliniğinde "Da'ül Kelb Ameliyathanesi" (kuduz tedavi müessesesi) kuruldu. Böylece kuduza yakalananlar İstanbul'a gönderiliyor ancak ameliyathanedeki yoğunluk nedeniyle büyük sorun yaşıyordu. Bu nedenle ülkenin pek çok yerinde kuduz istasyonları ve pavyonları kuruldu.

Ülkemizde kuduzla mücadele, 1910'da Şehremini (belediye başkanı) Tevfik Bey'in İstanbul sokaklarındaki başıboş köpekleri toplattırmasıyla başladı⁵¹⁰. İşgal yıllarında İzmir ve çevresinde kuduz hastalığı görüldü fakat diğer bulaşıcı hastalıklar kadar yaygın değildi. Kuduz köpek tarafından ısırılanlar, tedavi olmak için Yunan Komiserliği'nde açılan "da'ül kelb" adlı tedavihaneye⁵¹¹ başvurarak muayene olabiliyordu.

⁵⁰⁸ **Ahenk**, 31 Ağustos 1335.

⁵⁰⁹ İzmir Tabip Odası, **İzmir Çevre Kirliliği ve Sağlık Sempozyumu**, İzmir, 1987, s.2.

⁵¹⁰ Nuran Yıldırım, **a.g.m.**, s. 1333,1335.

⁵¹¹ **Ahenk**, 10 Eylül 1335 (1919).

İzmir gazetelerinden öğrendiğimize göre, 1335'te 1'i Buldan, 1'i Nif'te (Kemalpaşa) olmak üzere 3 kuduz vefatı, 1336'da 1'i Buldan'da olarak, 2 vefat görülmüştü. Bornova'da kuduz bir köpek, bir süvari yüzbaşısı ile beraber bir asker, bir kadın ve Yorgi Çita adında bir kişiyi ısırması⁵¹².

5- Tifo Hastalığı: Kirli içme suları ve pis yiyeceklerle bulaşan mikrobik bir hastalıktır. Salgın şeklinde olup, genellikle yaz ve sonbahar aylarında görülmektedir.

İzmir'de işgal yılları boyunca yaygın hastalıklardan biri haline gelen tifo haberlerinden, gazeteler hemen her gün söz ediyor, müsab ve vefatları günü gününe veriyordu. 1334 (1918) yılında, İzmir ve Bozdoğan'da adından söz ettiren hastalık, 1335'te Çeşme'de 2, Karaburun'da 1, İzmir'de 7 müsab ile 7 vefata neden oldu. Belediye sınırları içinde toplam 38⁵¹³ kişi hastalığın pençesine düştü. 1336 yılında Salihli'de 1, Karşıyaka'da 3, İzmir'de 5 müsab ile Kuşadası'nda 1, Urla'da 1, İzmir'de 4 vefat görüldü. 1337 yılında gazetelerde hastalık haberlerine pek rastlamamakla beraber, 1338 yılında İzmir'de 19 müsab ve 1 vefat görüldüğünü öğrenmekteyiz. 1923 yılında humma-yı tifoidi hastalığı kısmen ortadan kalkmıştı⁵¹⁴.

6- Frengi Hastalığı: Cinsel yolla bulaşan bakteriyel bir hastalıktır. Özellikle Romanya ve Galiçya'da bulunan ordularımızın geri dönüşleri sırasında Osmanlı Devleti'nde yaygınlaştı.

Amerika'dan gelen hastalık 1495 Napoli Kuşatması'yla Avrupa'ya yayıldı. O dönemde Avrupa ile ilişkilerimizin zayıflığı nedeniyle ülkemizi pek etkilemedi. Ancak Kırım ve Osmanlı-Rus savaşlarından sonra salgın halini alarak, Karadeniz'den ülkemizin her tarafına yayıldı. Osmanlı hekimlerinin frenk uyuzu, Daü'l efrenc, maraz-ı efrenci diye bahsettikleri bu hastalıktan ilk söz eden hekimimiz, Cerrah İbrahim Abdullah⁵¹⁵ Bey'dir.

Frengi irsi bir hastalık olduğu için 1913 yılında çıkarılan bir nizamnameye göre, evlenmek isteyenlerin sağlık cüzdanlarını mutlaka göstermeleri, cüzdanı olmayanların, tabipten frengili olmadıklarına dair rapor almaları zorunluluğu getirildi. Ayrıca din görevlileri frengili bir şahsın nikâhını kıyamayacaktı. 18 Ekim 1915'te "emraz-ı zühreviyenin men-i sirayeti hakkında nizamname" yürürlüğe

⁵¹² Sada-yı Hak, 26 Mayıs 1337 (1921).

⁵¹³ Engin Berber, *Yeni Onbinlerin Gölgesinde.....*, s.104.

⁵¹⁴ Sada-yı Hak, 5 Kânunusani (Ocak) 1339 (1923).

⁵¹⁵ Nuran Yıldırım, *a.g.m.*, s.1330.

konularak hastalıkla mücadeleye girildi. Frengi hastalığı ve hastalıktan korunma yolları ile ilgili aydınlatıcı bildiriler halka dağıtıldı⁵¹⁶. İşgal yıllarında doktorların tedavi ettikleri hastalıklara baktığımızda, frengi hastalığının büyük yer tuttuğunu ve savaş boyunca devam eden bulaşıcı bir hastalık olarak karşımıza çıktığını görmekteyiz. Ayrıca T.B.M.M.'nin çıkardığı ilk kanunlar arasında frengiyle mücadele kanununun yer alması, hastalığın boyutu hakkında fikir vermektedir.

Frengiyle mücadelede, seyyar doktorlar ve memurlara büyük iş düşüyordu. 1918 yılında İzmir seyyar frengi tebabetine, Bolu Hastanesi Sertabibi Ali Roman Bey tayin edilir edilmez hemen mücadeleye başladı⁵¹⁷. Seyyar Frengi Sıhhiye Memurluğuna, Aydın Aşı Memuru Yusuf Kenan Efendi getirildi⁵¹⁸. İzmir'de tarih boyunca yüzlerce kişinin ölümüne neden olmuş hastalıklar içinde en büyüğü veba ise de, salgın hastalıklar içinde ikinci sırayı frengi almıştır. Bu nedenle mücadele sırasında yeni dispanserler ve muayenehaneler açılarak, hastaların muayenesi ücretsiz yapılmış, hastalara ilaç dağıtılmıştır⁵¹⁹.

T.B.M.M Hükümeti, 1921 yılında 90 nolu "frenginin men ve tehdi" yasası ile bütün frengililerin devlet tarafından parasız tedavi edilmelerini sağladı⁵²⁰. Aynı yıl çıkarılan diğer bir kanunla frengililerin evlenmeleri yasaklandı⁵²¹. Emraz-ı zühreviye komisyonu, sıhhiye müdüriyet-i umumiyesinde yapılan toplantıda frengiye ait konular üzerinde uzun uzadıya müzakerelerde bulunarak⁵²² hastalığa karşı yeni çözümler aramaya koyuldu.

Belediyeye ait olan Eşrefpaşa Hastanesi, daha çok umumhanelerde çalışan ve frengi hastalığına yakalanma olasılığı yüksek olan kadınların tedavi edildiği yerdi⁵²³. Bu nedenle hastane, hastalıkla mücadelede çok önemli bir yer teşkil ediyordu.

7- Çiçek Hastalığı: Her yaş ve cinsteki kişilerde görülen, irinli kabarcıklar dökerek yüzde izler bırakan, ateşli, ağır ve bulaşıcı bir hastalıktır.

⁵¹⁶Mehmet Temel, "Birinci Dünya Savaşı ve Muharebe Yıllarında Türkiye'deki Bulaşıcı ve Zührevi Hastalıklara Karşı Alınan Önlemler", **Ç.T.T.A.D.**, c. III, S: 8, İzmir, 1999, s.338-339.

⁵¹⁷ **Anadolu**, 20 Teşrinisani (Kasım) 1334 (1918).

⁵¹⁸ **Ahenk**, 6 Teşrinievvel 1335(1919).

⁵¹⁹ **MMZC**, Devre:3, C. 2, İçtima: 4, s.490.

⁵²⁰ Ali Gürsel, **a.g.t.**, s.23.

⁵²¹ Ali Gürsel, **a.g.t.**, s.81.

⁵²² **Payitaht**, 10 Mart 1337 (1921).

⁵²³ Nedim Atilla, **Gelişen İzmir**, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, I. Basım, Stil Matbaacılık, İzmir, Mart 2001, s.17.

Dünya tıp tarihi bakımından 18. yüzyılın en önemli olayı, “vaccination” yani çiçek aşısının İngiliz Edward Jenner tarafından bulunmasıydı. Jenner, inek cerahatini çiçekli bir çocuğa aşılayarak, bunun insan çiçeğine bağışıklık kazandığını gördü. Osmanlı Devleti’nde ise 1840 yılında çiçek aşısı uygulamasına geçildi. Galatasaray Tıbbiyesi’nde halka, parasız aşı yapılmaya başlandı. 1890’da Aşı Enspektörlüğü ve Telkikhane-i Aşı Hazırlama İstasyonu⁵²⁴ kuruldu.

Ülkemizde çiçek salgınları 17. 18. ve 19. yüzyıllarda görüldü. 20. yüzyılın başında daha ciddi boyutlarda çiçek vakaları ortaya çıktı. İzmir’de 1880-1919 yılları arasında kolera, dizanteri, sıtma gibi hastalıkların görülmesine karşın herhalde sansür nedeniyle olsa gerek gazetelerde en çok çiçek hastalığına yer verildi⁵²⁵.

Hastalıkla mücadele için alınan önlemlerin başında aşı geliyordu. 1909 yılında çiçek hastalığı, kentte varlığını iyice hissettirmeye başladığında, İzmir Belediyesi tarafından aşı memurları görevlendirildi⁵²⁶. Ancak Rum aileler, aşı memurlarını kabullenemeyerek, aşı olmayı reddediyor hatta hastalığını saklayanlar dahi oluyordu. Hele Rum yazarlar daha da ileri gittiler. İzmir Belediyesi aleyhine yalan yanlış haberlerle dolu yazılarını, gazete manşetlerine taşıyarak, belediyenin ilgisizliğinden⁵²⁷ dem vurdular.

1910’da İzmir’den Ulucak’a misafir olarak gelen sonra da burada ölen Athina adlı Rum bir çocukta çiçek hastalığı görüldü ve hastalık, doğal olarak buradaki çocuklara geçti. Köyde çiçek salgını başlaması nedeniyle Ulucak, karantinaya alınarak, İzmir Sıhhat Müdürlüğü’nin sıkı takibiyle çocukların hepsi aşılandı. Hastalığın artmasına paralel olarak devamlı surette aşı kampanyaları düzenlenerek, vilayet, aşı istatistik cetvellerini düzenli bir şekilde istemeye başladı⁵²⁸.

Emraz-ı sâriye nizamnamesinin birinci maddesi gereğince doktorlar, hastalık ve salgınları, geciktirmeden, Sıhhiye Müdürlüğü’ne bildirmek zorunda olup, ayrıca hastalıkla ilgili bir de rapor yazmaları⁵²⁹ gerekiyordu. Bu yönde sıkı takip yapılmaya başlandı. Milli mücadele dönemi gazetelerine baktığımızda çiçek salgınları

⁵²⁴ Ayşegül Demirhan, **a.g.e.**, s.151.

⁵²⁵ Ersin Doğer, **a.g.e.**, s.140.

⁵²⁶ **Ahenk**, 6 Ağustos 1909 (1325).

⁵²⁷ **Ahenk**, 13 Ağustos 1909 (1325).

⁵²⁸ Ersin Doğer, **a.g.e.**, s.140.

⁵²⁹ **Ahenk**, 5 Ağustos 1335 (1919).

haberleriyle sıkça karşılaşmaktayız. Hastalığın görüldüğü yerler açıkça belirtilmekle birlikte tedavi yöntemleri ve önlemler haberler arasında yer almaktaydı.

1919 yılında İzmir’de parça parça bir surette çiçek hastalığı ortaya çıkması nedeniyle İkiçeşmelik, Sevili Mescidi Karakolları, Mortakiye Kilisesi ve Salepçi Camii’ndeki sıhhiye dairesine tayin olan sıhhiye memurları, tüm ahaliye çiçek aşısı yapmaya başladı⁵³⁰. Aşılarla hastalığın yayılmasını önlemeye çalışan Sıhhiye Müdürüyeti gazetelere, halkı ve esnafı bilgilendirmeye yönelik yazılar vermeyi ihmal etmedi. Aşağıda belirtilen bölgelerde umumi aşı mahalleri kurarak, halkın buralara müracaatla, aşı yaptırmasını istedi.

Tablo 4: 1919’da Çiçek Aşısı Uygulanacak Yerler ve Başvuru Merkezleri

Sıra	Aşı Mahali	Müracaat ve Aşı Mahali
1	Yukarı Ayayani	Ayayani Kilisesi’nde
2	Ayatrifona	Ayatrifona Kilisesi’nde
3	Ayanikola	Ayanikola Kilisesi’nde
4	Debbağhane	Nevingilistera(?) Kilisesi’nde
5	Tepecik	Kostatiye Kilisesi’nde
6	Fasulya	Fasulya Kilisesi’nde
7	Darağaç	Ayamer kale Kilisesi’nde
8	İkiçeşmelik	Hilal-i Ahmer
9	Salepçi Cami	Salepçi Cami-i Şerifi altında
10	Gureba Hastanesi	Sıhhiye Dispanserinde
11	Basmane	Sıhhiye Dispanserinde
12	Mortakiye	Mortakiye Kilisesi’nde.

Kaynak: Ahenk, 23 Teşrinisani (Kasım) 1335 (1919).

İzmir’de baş gösteren salgınlardan çevre vilayetler ve merkezler oldukça tedirgin oldular. Bunlardan biri olan Konya Vilayeti, çiçek hastalığından büyük

⁵³⁰ Ahenk, 24 Temmuz 1335 (1919).

endişe duyuyor ve İzmir'den Konya'ya seyahat edecek kişilerin mutlaka aşı yaptırarak, aşı şahadetnamesini⁵³¹ almaları gerektiğini duyuruyordu.

Uzun süredir devam eden ve önemli bir salgın haline gelen çiçek hastalığı, Kasım 1919'da kenti istilaya yüz tuttu. Hastalığa yakalanma ve ölüm oranı gittikçe arttı. Bu durum karşısında Sıhhiye Dairesi, ciddi önlemler aldı. Cins ve mezhep ayırmaksızın tüm ahaliye ücretsiz aşı yapılacağını, özel olarak aşı yaptırmak isteyenlere de ücretsiz aşı topları vereceğini bildirdi⁵³². Doktorlarla birlikte 12'si sabit, 3'ü seyyar olmak üzere 15 aşı memurunu, hastalığın en fazla görüldüğü Ayatrifona, Tepecik, Ayavukla, Ayakanrina, Belaviste, Darağaç bölgelerinde, her gün birer mahallede halka aşı yapmak üzere görevlendirdi. Ancak İzmir halkı, Sıhhiye Müdürüyeti'nin önerilerini yeterince dikkate almıyordu. Halk, eskiden beri çiçek hastalığının devam ettiği sırada aşılmanın, hastalığı davet edeceği düşüncesini taşıyor ve aşılarmaktan kaçınmakla beraber, çiçek müsabının önemli kısmını da saklıyordu. Genellikle ölüm vakalarından haberdar olan Sıhhiye Dairesi, hastalıklarla mücadelede çoğu zaman yalnız kalıyor, halkın desteğini alamıyordu. İzmir gibi bir irfan yurdunda çiçek hastalığının devamı⁵³³ şüphesiz tuhaf karşılanacak bir olaydı. Engin Berber'in, 1919 yılı İzmir Belediyesi kayıtlarından aktardığına göre, çiçek hastalığına yakalanarak ölenlerin sayısı toplam 153⁵³⁴ kişiydi.

1920 yılındaki uyarılar, biraz da cezaya dönüştü. Çocuğu çiçek hastalığına tutulduğu halde Sıhhiye Müdürüyeti'ne bildirmeyenler, derhal mahkemeye sevk ediliyor, emraz-ı sariye mücadele heyeti, hız kesmeden aşı uygulamasına devam ediyordu⁵³⁵. Belki bu suretle aileler hastalıkları gizleyemeyeceklerdi.

1921 yılında çiçek hastalığı etkisini sürdürürken, görülen lüzum üzerine Zekur ve Anas Mektepleri'nin müslüman talebelerine, Doktor Hacı Muhsin Bey çiçek aşısı yaptı⁵³⁶. 1922 yılı başlangıcında, hastalık nedeniyle Zekur ve Anas İdadileri tatil edildi⁵³⁷. Bu yılın sonlarında çiçek hastalığı ve vefatları azalmaya

⁵³¹ **Müsavat**, 23 Nisan 1335 (1919).

⁵³² **Ahenk**, 27 Teşrinisani (Kasım) 1335 (1919).

⁵³³ **Ahenk**, 25 Teşrinisani (Kasım) 1335 (1919).

⁵³⁴ Engin Berber, **Yeni Onbinlerin Gölgesinde....**, s.104.

⁵³⁵ **Ahenk**, 26 Kânunuevvel (Aralık) 1336 (1920); **Payitaht**, 10 Mart 1337 (1921).

⁵³⁶ **Sada-yı Hak**, 29 Nisan 1336 (1920).

⁵³⁷ **Islahat**, 2 Mart 1338 (1922).

başladı. Yalnız Karşıyaka'da bir çiçek vakası ortaya çıktıysa da Sıhhiye Müdürlüğü tarafından gerekli önlemler alındı⁵³⁸.

İzmir gazetelerine baktığımızda, 1919 yılında kent ve çevresinde çok sayıda hastalık ve vefat olayı görmekteyiz. Öyleki Karşıyaka'da 6, Manisa'da 10, Bornova'da 6, Buca'da 6, Kula'da 1, Seferihisar'da 3, Kuşadası'nda 1 ve İzmir'de 83 çiçek müsabına karşılık, Manisa'da 7, Karşıyaka'da 3, Buca'da 4, İzmir'de 69 kişi hastalıktan hayatını kaybetti. 1920 yılında Urla'da 1, İzmir'de 12 müsab ve Karşıyaka'da 2, İzmir'de 13 vefat görüldü. Elbette alınan önlemler, aşı uygulamaları ve cezalar sonunda meyvesini vermişti ki, 1921 ve 1922 yıllarındaki gazetelerde çiçek hastalığı vakalarına pek rastlamamaktayız. Günümüzde çiçek aşısı yaptırmak zorunlu hale gelmiştir.

8- Kızıl (Skarlatin) Hastalığı: Genellikle kasıklarda başlayan, kol ve boyunda yoğunlaşan ve kızıl renkte döküntülerle kendini gösteren, bakteriyel bir hastalıktır.

İşgal yıllarındaki gazetelerden edindiğimiz bilgilere göre, 1335'te kızıldan Karşıyaka'da 1 müsab ile 1336'da İzmir'de 1 ve 1338'de 23 müsab, buna karşın 1338 yılında hastalıktan 4 vefat haberine ulaşıyoruz.

9- Yılcık Hastalığı: Küçük yara veya sıyrıklardan giren mikropların neden olduğu bir çeşit deri hastalığıdır. Mikrop kapıldıktan bir kaç saat veya gün sonra; hastada ateş ve titreme görülür. Özellikle yüz, burun kanatları veya baldırlarda kızarıklık ve ağrı oluşur, bir süre sonra bu bölge şişer.

1919 yılında belediye sınırları içinde, hastalığa yakalanarak hayatını kaybeden kişi sayısı 5'tir⁵³⁹.

10- Veba Hastalığı: Bulaşıcı ve öldürücü bir hastalıktır. Veba salgınlarının olduğu yerler, genellikle liman kentleri olup, hastalık fare ve fare piresinden⁵⁴⁰ bulaşmaktadır. Pis ve güneş girmeyen yerler veba hastalığına adeta davetiye çıkarır.

Veba hastalığı, Müsavat Gazetesi'nde şu şekilde tarif ediliyordu. “... *Vebadan sakınınız, veba ocak söndüren dehşetli bir hastalıktır, bu hastalık şiddetli bir titremeyi müteakiben yüksek bir ateş, bulantı, kusmak, baş ağrısı, mide ve bel ağrısı,*

⁵³⁸ Sada-yı Hak, 5 Kânunusani (Ocak) 1339 (1923).

⁵³⁹ Engin Berber, *Yeni Onbinlerin Gölgesinde...*, s.105.

⁵⁴⁰ Sabri Yetkin, “İzmir’de Veba Salgını”, *Ç.T.T.A.D.*, 1/3, İzmir, 1993, s.371.

kollarda bacaklarda sancılar ile başlar. Hasta çok su içer. Aydınlığa kolay bakamaz. Hararet 2 günde 40, bazen 41-45 dereceye yükselir. Üçüncü gün bir-iki derece düşerse de yeniden yine artar. Kasık, koltuk altı, boyun bezlerinden biri veya bir kaçışıştır. Bu hastalıktan sakınmak için fareleri öldürmeli, pirelerden sakınmalı, fare ve pire öldürmek için lazım gelen tedbirleri sıhhiyemiz herkese öğretip yapıveriyor, ilaç dağıtıyor. Rahatsızlık hissedenlere doktorlarımız, bilhassa sıhhiye dairemiz memnuniyetle hizmete amadedirler... ”⁵⁴¹. Hastalığa karşı yapılacak ilk iş, hastayı yalnız bırakmak ve etrafındaki sağlıklı kişileri mutlaka aşı yaptırmaktı. Hastalık, kişide ruhsal çöküntü meydana getirdiğinden, hastanın toparlanması oldukça güç oluyordu.

Vebanın kentten uzak olduğu dönem neredeyse yok gibiydi. Salgınlar içinde özellikle 1717, 1724, 1728, 1735, 1754, 1765, 1780, 1784, 1788, 1789, 1792 salgınları nüfusu önemli ölçüde etkilemiş, hatta bazı dönemlerde kent nüfusunun neredeyse %’de 15-20’si ölmüştür⁵⁴².

Yaşar Aksoy, “İzmir Efsaneden Gerçeğe” adlı eserinde gezginlerin ifadeleriyle İzmir’in tanıtılmasına yer vermiştir. Bu gezginlerden Tavernier(1650), İzmir’i anlatırken Türklerin vebadan korkmadıklarını belirtmektedir. “...Şayet İzmirli kış boyunca şehrin civarında toplanıp kokuşan suları arıtıp akıtmaya çalışsalar, sanırım veba o kadar sık görülmezdi. Vebanın İzmir’de mayıs, haziran ve temmuz aylarında ortaya çıkması olağandır. Fakat habis sıtma eylül ve ekim aylarında vebanın peşinden gelmeden edemez ve ondan daha da çok tahribat yapar... ”⁵⁴³.

Gezginler, İzmir’deki veba salgınının oluşum ve gelişiminde, cehalet başta olmak üzere, aldırılmazlık ve tedbirsizliğin, hastalığı tetiklediği fikrinde birleşmektedirler. 18. yüzyıl içinde tıp biliminin İzmir’deki veba salgınlarına karşı etkili bir önlem alamadığı, hastalığa yakalananlara perhizden başka bir tedavi uygulanmadığı⁵⁴⁴ ve hastalığın doğal akışına bırakıldığı tahmin edilse de, bunlar hastalıkla mücadele için gayret gösterilmediği anlamına gelmemektedir.

⁵⁴¹ “Vebadan Sakınınız”, **Müsavat**, 30 Temmuz 1335 (1919).

⁵⁴² Rauf Beyru, **İzmir’de Yüzyıl Öncesinin Bir Salgını ve.....**, s.125.

⁵⁴³ Yaşar Aksoy, **İzmir Efsaneden Gerçeğe**, s.192.

⁵⁴⁴ Rauf Beyru, **19. Yüzyılda İzmir’de Sağlık Sorunları ve Yaşam**, s.9-10.

Gezginler, İzmir’i vebanın kaynağı ve yuvalandığı yer olarak tasvir etmiştir. İlhan Pınar, gezginlerin gözüyle İzmir’i anlatırken, “Wilhelm Lüdeke’nin İzmir’i (1759-1768)” başlığında veba hastalığından söz etmektedir. Yazıda, Alman Papaz Chirstoph, İzmir’de geçirdiği 9 yıl boyunca veba hastalığını yaşadığını, hastalığın en çok mayıs, haziran ve temmuz aylarında görüldüğünü anlatmakta ve “... *halk arasında yaygın bir uygulamada, hastanın kendi idrarını içmesi...*”⁵⁴⁵ ifadesiyle, hastalıktan korunma yöntemini belirtmektedir. 19. yüzyılın sonlarında İzmir’e gelen Fransız Hekimi Dr. Bulard De Meru, İzmir’deki salgınlarla ilgili olarak çalışmalar yapmış, yayınladığı istatistikî bilgilerde hastalıkların milletlere göre dağılımını vermişti. İzmir’de kurulan bir komisyon, düzenlediği toplantıda Fransız hekime çalışmalarından ötürü, teşekkürlerini bildirdi. Komisyon, toplantıyı, azınlıkların meydana getirdiği sosyal kulüpler içinde en saygını olan, Frenk Gazinosu’nda yapmış ve doktora verilecek altın madalya töreni de bu gazinoda gerçekleşmişti⁵⁴⁶.

19. yüzyılda Türk mahalleleri yanında yeterince temiz olmayan Frenk Mahallesi de çoğunlukla İskenderiye’den gelen gemilerle taşınan ve İzmir’de yayılmak için uygun bir ortam bulan vebaya karşı, korunaklı değildi⁵⁴⁷. Bu hastalık 1812 yılından beri Türkiye’nin hemen her yerinde ardı arkası kesilmeyen yıkımları ile büyük kayıplara yol açtı. Sadece bir yaz içinde İstanbul’da 250 bin can alırken, İzmir’de bu afet 45 bin kişinin ölümüne neden oldu. 1837’de İzmir’de korkunç bir salgın daha ortaya çıktı. Türk mahallesinde, 5000 veba olayı görüldü⁵⁴⁸.

Hastalıkları algılama ve hastalıkla mücadele konusunda, kentte yaşayan Türkler ile yabancı unsurlar arasındaki farklılıklar dikkat çekmektedir. Türkler, kadere inançları yüzünden hastalıklarla mücadeleyi ikinci plana atarken, Fransızlar kendilerini tehdit eden tehlikenin bilincinde olarak, hastalıktan korunmak için alabildiğine çareler aramışlardır. İskenderiye’den gelen veba resmen ilan edildiğinde, Türkler işlerini bırakmıyor, buna karşın Frenk Mahallesi’nde oturan (Frenk Mahallesi; bugün Alsancak’ta Gül Sokağı’nın arka kesimleri, o zamanlar Fasulya

⁵⁴⁵ İlhan Pınar, **a.g.e.**, s.91.

⁵⁴⁶ Rauf Beyru, **19. Yüzyılda İzmir’de Yaşam**, s.125.

⁵⁴⁷ Olaf Yarangı, **19. Yüzyılın İlk Yarısında Fransız Gezginleri Anlatımlarında İzmir**, Çev. Gürhan Tümer, İzmir Yayıncılık, Ekim 2000, s.78.

⁵⁴⁸ J. M. Tancoigne, **İzmir’e, Ege Adalarına ve Girit’e Seyahat** (Voyage A Smyrne Dans L’archipel Et L’île De Candie, Bir Fransız Diplomatının Türkiye Gözlemleri(1811-1814), Çev. Ercan Eyüboğlu, Buke Yayınları, İstanbul, 2003, s.28, 132.

Mahallesi olarak adlandırıyor ve mahalle, Fasulya semtinden başlayarak Hisar Cami'ye kadar uzanıyordu⁵⁴⁹) herkes, kendini hastalıktan en iyi şekilde koruyor, kalabalıktan kaçıyor, eve kapanıyor ve kimse dışarı çıkmıyordu⁵⁵⁰. Ne var ki hayat standardı, yaşam tarzı, mahalle olarak birbirlerinden ayrılırsalar dahi yabancılarla Türkler, aynı tehlike karşısında ortak paydada birleşiyorlardı.

Mütareke ve işgal yılları boyunca hastalık, kendini unutturmadı. İzmir'in bazı mahallerinde 1918 yılında 2 ay boyunca zayıf bir surette kendini gösterdi. Hastalığın mümkün oldukça hızlı bir şekilde yok edilmesi ve sıhhi tedbirlerin alınması için, veba hastalığının zamanında duyurulması, hastalığa rastlayan doktorların, hastalık vakasını ve hararet derecesini hemen bildirmeleri⁵⁵¹ gerekiyordu. İzmir'de Fransızca yayınlanmakta olan Journal de Smyrne Gazetesi'nde veba salgınından söz edilerek, hastalanan ve ölenlerle birlikte kent sağlığı hakkında ayrıntılı bilgi veriliyordu⁵⁵².

Veba, milli mücadele döneminin başlangıcı olan 1919 yılında sıklıkla görülmeye başladı. Bandırma üzerinden İstanbul'a gelecek olan yolcuların tamamına muayene ve karantina uygulandı⁵⁵³. Mücadelede kullanılmak üzere gerekli olan malzemeler, Doktor Masar Bey'le birlikte Manisa'ya gönderildi⁵⁵⁴. Sadece İzmir değil çevresindeki yerlerde de salgınla mücadeleye önem verildi.

Hastalığın yoğun olarak yaşandığı Başdurak, Arap Fırını, Beyler Sokağı, Damlacık, Uzun Yol, Dolaplı Kuyu ve civarı olan mahallelerde, Sıhhiye Müdürlüğü tarafından, halkın tümüne ücretsiz veba aşısı yapıldı. İsteyen kişiler, Sıhhiye Dairesi'nde, özel şişeler içinde bulunan aşığı, kendileri veya doktorları⁵⁵⁵ aracılığıyla temin ederek, kendi doktorlarına yaptırabiliyorlardı. Yunan askeri doktorları İzmir limanına gelerek, burada çalışan işçileri muayene edip, sandalcı ve liman amelelerine veba aşısı yapıyorlardı⁵⁵⁶. Uygulanan aşılardan tamamı, ücretsiz idi.

İncelediğimiz gazetelerden elde ettiğimiz bilgilere göre, 1335'te vebadan Urla'da 3, İzmir'de 17 müsab ile Urla'da 2, Manisa'da 1, İzmir'de 8 vefat görüldü.

⁵⁴⁹ Bülent Moralı, **a.g.e.**, s.2.

⁵⁵⁰ Olaf Yaranga, **a.g.e.**, s.79.

⁵⁵¹ **Anadolu**, 12 Teşrinisani (Kasım) 1334 (1918).

⁵⁵² Rauf Beyru, **İzmir'de Yüzyıl Öncesinin Bir Salgını ve.....**, s.126.

⁵⁵³ **İleri**, 11 Temmuz 1335 (1919).

⁵⁵⁴ **Ahenk**, 22 Temmuz 1335 (1919).

⁵⁵⁵ **Ahenk**, 30 Temmuz 1335 (1919).

⁵⁵⁶ Serap Cerezci, **a.g.t.**, s.69.

Şüpheli vebadan 1335'te 5 müsab ve 1 vefat ile 1336'da şüpheli vebadan Urla'da 1 müsab, İzmir'de 1 vefat görüldü. 1338'de, hastalıktan 5 müsab olayına rastlıyoruz. Veba hastalığı, belli aralıklarla 1920 yılına kadar etkisini sürdürdü⁵⁵⁷, 1921 yılında yavaş yavaş ortadan kaybolmaya başladı.

Ağustos 1922'de İzmir'de tek tük veba hastalığı görülse de alınan önlemler sayesinde hastalık, salgına dönüşmüyordu⁵⁵⁸. Aynı yıl ağustos ayında bir veba vakası görülmesi üzerine, hastalık görülen hane, hemen kordon altına alınarak civardaki ahaliye aşı yapıldı⁵⁵⁹. Bu tarihten sonra gazetelerde veba vakaları daha seyrek yer almaya başladı. İzmir, kurtuluşa doğru adım adım ilerlerken hastalıkları da silip süpürüyordu. 1923 yılına gelindiğinde veba müsabı pek görülmediğinden⁵⁶⁰ aşuya ihtiyaç kalmamıştı.

11- İspanyol Nezlesi: 1918-20 yılları arasında ortaya çıkan grip salgınıdır. İspanyol gribi, insanlık tarihinde bilinen en büyük salgın olarak, sağlıklı ve genç erişkinleri etkilemiş, 18 ay içinde 50 ile 100 milyon arası insanın (o dönemde yaşayan nüfusunun % 5'i) ölümüne sebep olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı'nın son aylarında tüm dünyayı etkisi altına alan hastalık, doğal olarak ülkemizde ve 1918 yılında İzmir'de sıkça görüldü. Bu dönemde okullara sıçrayan hastalık nedeniyle, Darülmüallimin Mektebi, 20 gün tatil edildi⁵⁶¹ ve bunu diğer mektepler izledi. Hemen belirtelim ki Rum Nasturidis Mektebi, Sıhhiye ve Maarif Müdürüyeti'nin emirlerini dinlemeyerek 2 gün tatilden sonra açıldı⁵⁶². Çiçek hastalığında belediyeyi suçlayan Rumlar, bu kez de diledikleri gibi davranarak yine emirlere meydan okuyorlardı. Seferihisar kazasında İspanyol nezlesinin şiddetli baş göstermesi nedeniyle acilen bir doktor talep edildi⁵⁶³. 1920 tarihli Ahenk Gazetesi'nden öğrendiğimize göre, hastalığın kentte tam bir salgına dönüşmesi nedeniyle, İzmir Sıhhiye Müdürüyeti, gereken tedbirleri hazırlayarak halka duyurdu. Bu tedbirler şunlardı:

⁵⁵⁷ Mehmet Temel, **a.g.m.**, s.331.

⁵⁵⁸ **Şark**, 30 Temmuz 1338 (1922).

⁵⁵⁹ **İslahat**, 25 Ağustos 1338 (1922).

⁵⁶⁰ **Sada-yı Hak**, 5 Kânunusani (Ocak) 1339 (1923).

⁵⁶¹ **Anadolu**, 6 Teşrinisani (Kasım) 1334 (1918).

⁵⁶² **Anadolu**, 12 Teşrinisani (Kasım) 1334 (1918).

⁵⁶³ **Anadolu**, 22 Teşrinisani (Kasım) 1334 (1918).

1- Hastalıktan korunmak için hastalığa yakalanmış kişilerle temas edilmemelidir.

2- Sinema, tiyatro, mektep, pazar ve kahvehane gibi toplanma yerlerine gitmek gayet tehlikelidir. Mekteplerin kapatılması için Sıhhiye Müdüriyeti tarafından, Maarif Müdüriyeti'ne, sinemalar için Polis Müdüriyeti'ne yazılar yazılmıştır.

3- Soğuk almak, içki kullanmak hastalığa yakalanma riskini arttırdığı için bunlardan sakınmak gerekir.

4- İspanyol nezlesi, ağız yoluyla vücuda girdiğinden ağız, sık sık mentollü maddelerle yıkanmalı ve dişlerin temizliğine önem verilmelidir.

5- Öksürük zamanında herkesin, ağızına mendil tutması gerekmektedir.

6- Ufak kırıklık, ateş, nezle, baş ağrısı gibi durumlarda dinlenilmeli ve belirtiler artınca mutlaka doktora başvurulmalıdır.

7- Bir evde hastalığa yakalanan bir kişi ayrı bir odada kalmalı ve hastaya bakmak için aileden yalnız bir kişi ilgilenmeli, diğerleri hastayla temas etmemelidir.

8. Hastayla temas edenler ellerini dezenfektan maddeler ile yıkamalıdır.

9. Hastalar, mutlaka kapaklı bir kap içine tükürmelidir. Ayrıca çamaşır, mendil, çarşaf v.s. eşyaları mutlaka kaynatılmalıdır⁵⁶⁴.

Sıhhiye Müdüriyeti, İspanyol nezlesinin diğer emraz-ı sariye hastalıkları gibi ihbarını, mecbur hastalıklardan saydı. Bu nedenle hastalığa rastlayanların, her ne vasıtayla olursa olsun müdürlüğe bilgi vermesi kesin emir halini aldı⁵⁶⁵. Ahenk Gazetesi 1 Şubat 1920 günlü sayısında “*emr-i yevmi*” başlığıyla Sıhhiye Müdüriyeti'nin aldığı yeni önlemleri yayınladı ve Muhasara Kanunu'nun 4. 9. ve 10 maddeleri dikkate alınarak şu hususlar emredildi:

1- Mağaza ve dükkân sahipleri, otel müdürleri, doktorlar, özel fabrikalar, tüm okul müdürleri, ispanyol nezlesi vakalarını en yakın zabıta memuruna haber vermeye mecburdur.

2- Hastalık vakaları ertelenmeden haber verilmelidir. İhbarın şekli, hastanın ismi ve lakabı, adresi mutlaka belirtilmelidir, eğer ihbar eden kişi doktor ise hastalığın durumunu belirtmekle yükümlüdür. Hastaları ihbar etmekten maksat,

⁵⁶⁴ Ahenk, 26 Kânunusani (Ocak) 1336 (1920).

⁵⁶⁵ Ahenk, 4 Kânunusani (Ocak) 1336 (1920).

onları karantina altına almak değil, sıhhiye memurlarını haberdar ederek vaktinde tedbir almaktır. Bu emirlere uymayanlar, İzmir Fevkalade Divan-ı Harb'ine sevk olunup, Kanun-u Mahsus'un 10. maddesi gereğince 5 seneye kadar hapis cezasına çarptırılacaktır. Bu günlük emrin İzmir, Karşıyaka, Bornova ve Buca için gazetelerde ilan edildiği günün ertesiinden itibaren, işgal altında bulunan diğer yerler için emrin ilan edildiği günden 5 gün sonra geçerli⁵⁶⁶ olacağı belirtiliyordu.

Ocak 1920'de Sıhhiye Müdüriyeti'nin gördüğü lüzum üzerine, resmi ve özel mektepler 10 gün süreyle tatil edildi, bu süre bitiminde mektepler tekrar eğitime başladı⁵⁶⁷. Zaten bu tarihten sonra hastalık daha hafif seyretmeye başlamıştı.

İşgal dönemindeki hastalık vakalarına baktığımızda, gazetelerde genellikle vefat haberleriyle karşılaşıyoruz. Nitekim hastalıktan 1336'da Menemen'de 3, İzmir'de 28 kişi hayatını kaybetmişti.

12- Lekeli Humma(Tifüs) Hastalığı: Çok tehlikeli ve bulaşıcı bir hastalıktır. Bitler yoluyla bulaşır. Tifüsü meydana getiren nedenler, pislik, aşırı kalabalık yerlerde yaşamak, açlık ve yorgunluktur. Lekeli humma, kalp ve beyin zarını hasta ederek, kol ve bacaklarda kangrene neden olan ve her yaşta görülebilen bir hastalıktır.

Hasta, sağlıklı kişilerden ayrı bir yerde bakıma alınarak eşyaları ve bulunduğu yerin dezenfekte edilmesi, bunun dışında hastanın beslenmesine ve vücut temizliğine özen gösterilmesi gerekmektedir.

İşgal yıllarında İzmir'de çıkan mecmualarda sağlığa ilişkin bilgilere rastlamak mümkündür. Bunlardan biri olan Halka Doğru Mecmuası'nda Doktor Ragıp Bey'in "Can Sağlığı" adlı eserinden alıntılara yer verilmiştir. Mecmuada belirtildiğine göre hastalık, eskiden "kehle" (bit) bulunan her yerde görülürken, yalnız savaş zamanlarında önemsenmiştir. Aslında hastalığın ne ile bulaştığı tam olarak anlaşılmış değildi. Hatta Kırım Muharabesi'nde doktorlar, hastalığın yalnız havayla geçtiğini sanarak, türlü fikirlere başvurmuşlardı. Balkan Savaşı sırasında bir taburda temizlik yapılmış, tüm kehleler öldürülmüş ve hastalık böylece sona ermişti. Tabur kehlelenmiş, hastalık tekrar ortaya çıkmıştı. Böylece, hastalığın asıl nedeni bulunmuş oldu⁵⁶⁸. Kehle, sıcak kanı çok sever. Kişi bazen bit ısırmasını duymaz.

⁵⁶⁶ Ahenk, 1 Şubat 1336 (1920).

⁵⁶⁷ Ahenk, 3 Şubat 1336 (1920).

⁵⁶⁸ Halka Doğru, 1 Şubat 1335(1919), s.9.

“...Bir keresinde Almanlar bir Rus askerinden 3800 bit bulmuşlar, adam bunların farkında dahi değilmiş...”⁵⁶⁹. Hastalık fakirlerde, köylerde ve hapishanelerde kendini daha çok belli eder ve savaş zamanlarında çoğalırdı.

İzmir gazetelerine baktığımızda, 1334 yılında hastalığın İzmir, Kula, Aydın, Akhisar, Ödemiş, Denizli, Söke gibi yerlerde yaygın olarak görüldüğünü öğreniyoruz. İncelediğimiz gazete haberlerine göre, 1335'te Bornova'da 4, Kula'da 3, Menemen'de 2, Manisa'da 1, Karşıyaka'da 1, Karacasu'da 1, İzmir'de 17 tifüs müsabına karşılık; Manisa'da 1, İzmir'de ise 10 vefat görüldü. 1336'da Urla'da 1, Bornova'da 1, Karşıyaka'da 1, Kula'da 2, Bergama'da 1 ve İzmir'de 7 müsab buna karşılık Kula'da 1, İzmir'de 1 vefat görüldü. 1337 ve 1338 yıllarında, hastalık önemli oranda kontrol altına alındığı için gazetelerde hastalıkla ilgili vakalar, pek yer almamaktadır.

13-Difteri (Kuşpalazı) Hastalığı: Hastanın bulunduğu yerde, havaya yayılan mikroplarla bulaşır. Hastalığa tutulularda yutkunma zorluğu, ses kısıklığı, nefes darlığı, kuru öksürük, yüzde morarma, bademcikler üzerinde kurşuni beyaz renkte bir zar, boğaz ağrısı, boyun bezlerinde şişlik, iştahsızlık, kol ve bacaklarda ağrılar görülür. Ateş 38-40 derece arasındadır. Hastanın nefesi tamamen kesilmeden müdahale edilmediği takdirde, ölümlerle sonuçlanır.

Hastalık, özellikle savaş yıllarında ortaya çıkan açlık ve sefalet nedeniyle salgına dönüştü. 1892 yılının ekim ayında Karşıyakalı çocuklarda kuşpalazı hastalığı görülmesi üzerine Aydın Valisi Abdurrahman Paşa derhal harekete geçmişti. Jandarma komutanı, Sağlık Müfettişi Ali Rıza Bey ve belediye başkanını yanına alarak olay yerine gelmiş, hastalık görülen eve bir ay karantina uygulanmasına ve evdeki süprüntülerin yakılmasına karar verilmişti. Yaklaşık bir ay sonra hastalık tehlikeli olmaktan çıktı. Bunda belediyenin rolü şüphesiz çok büyüktü. Ancak Karşıyaka Belediyesi'nin bir tabibi ve denetimi yapacak belediye çavuşunun olmaması bir başka gerçektir⁵⁷⁰.

Mütareke ve işgal yıllarında, diğer salgınlarla birlikte difteri hastalığı can almaya devam etti. Bu dönemde aşı çalışmalarına hız verildi. Sıhhiye Müdüriyeti Umumiyesi tarafından, İzmir Sıhhiye Müdüriyeti'ne 15 apol difteri serumu

⁵⁶⁹ Halka Doğru, 1 Şubat 1335 (1919), s.10.

⁵⁷⁰ Engin Berber, *Kuruluşundan Cumhuriyete Karşıyaka Belediyesi Tarihi*, s.22.

gönderildi⁵⁷¹. Bu yıllardaki gazetelere baktığımızda, 1918 yılına ait bir kaç vefat haberiyle birlikte 1335'te Karşıyaka'da 1, Menemen'de 2, İzmir'de 5 müsab ile 2 vefat, 1336'da Karşıyaka'da 1, İzmir'de 2 müsab ve 3 vefat olayına, 1337'de hastalık haberine pek rastlanmazken 1338'de 5 müsaba tesadüf ediyoruz.

14- Kızamık Hastalığı: Kızamık, kış sonu ve ilkbahar döneminde görülen, ateş ve döküntü ile seyreden, bulaşıcı bir hastalıktır. Hastalığın başlangıcında birkaç gün süren ateş döneminden sonra öksürük, burun akıntısı ve gözlerde kızarıklık belirtileri gelişir.

Araştırdığımız İzmir gazetelerinde kızamık hastalığıyla ilgili şu bilgileri görmekteyiz. 1335'te; Tire'de 4, Çal'da 2, Karşıyaka'da 1, İzmir'de 2 müsab ile İzmir'de 1 vefat, 1336'da; Torbalı'da 4, Karşıyaka'da 6, Seferihisar'da 3, İzmir'de 30 kızamık müsabı ve 6 vefat olayına rastlıyoruz. 1337 ve 1338 yıllarında gazetelerde hastalıkla ilgili haberler pek yer almamaktadır.

İncelediğimiz gazetelerde belirtilen hastalıklar dışında zaman zaman iltihab-ı sehaya-yı dimağ-ı şevki (beyin zarı iltihabı, menenjit) hastalığı yer almaktadır. Hastalıktan, İzmir'de 1335'te 1 müsab, 1336'da 1 müsab ile 1 vefat olayı görülmüştür.

B- BULAŞICI HASTALIKLARA KARŞI ALINAN SAĞLIK ÖNLEMLERİ

Eskiden bulaşıcı hastalıklara karşı koca-karı ilaçları kullanılıyor, sebebi bilinmeyen hastalıklar da genel kanı “nazar değdi”, “göze geldi” oluyordu. Kurşun döktürmek ve muska yazmak, tedavi yöntemlerinin başını çekerken, tıbbın ilerlemesiyle beraber bu yöntemler yerini, hastane ve doktorlara bırakıyordu. Ancak bu uygulamalar, Türk ve müslüman toplumlarda özelliğini tam olarak yitirmedi.

Salgın hastalıklara yakalanma ve ölümler, daha çok Türkler ve Yahudilerin başına geliyordu. Kalabalık aile oluşları, genellikle tek odalı evlerde yaşamaları ve sağlıklı beslenme koşulları, hastalıkları bu topluluklara daha hızlı yayıyor, tedavisini güçleştiriyordu.

Bulaşıcı hastalıklarla baş etme konusunda Türklerle, Frenklerin farklılıklarından kısaca söz etmiştik. Richard Chandler adlı gezgin 1765'teki salgın

⁵⁷¹ Anadolu, 3 Haziran 1334 (1918).

konusunda bu farkı şöyle anlatmaktadır; “...Türkler tutucu bir mukadderat inancı ile sağlık ve hastalıkla birlikte zevk ve ıstırapı hatta hayatta en önemsiz olayları bile yalnızca Tanrı'nın bozulamaz iradesi ve hükmü olarak kabul ediyorlardı. Bu yüzden Türkler, hastalıktan korunmak için önlem almaya çalışan ve düşünen Frenklerin çaba ve telaşlarını alaylı bir küçümseme ile seyretmekte onları korkaklık ve dinsizlikle suçlamaktadır. Normal zamandaki sessizliğini salgın zamanında da korumak Türk'ün övündüğü konulardandır. Salgın dönemlerinde Levantenlerin yaptığı şey, hastalığın henüz ulaşamadığı yakın köylere, Bornova, Buca, Seydiköy gibi yerlerdeki yazlık köşklarine sığınmak ve dış âlemdeki olaylarla alabildiğince ilişkiyi kesmek olmuştur. Yazlıkları olmayanlar da benzer uygulamayı, kentteki evlerinde sürdürmüşlerdir...⁵⁷².”

Rauf Beyru 19. yüzyılda İzmir'e gelen gezginlerin izlenimlerini anlatırken yüzyıl sonlarında İzmir'de meyvelerin bol ve iyi olduğunu, özellikle karpuzların çok büyük ve sağlığa yararlı olduğunu, ateşli hastalara bile verildiğini belirtmektedir⁵⁷³.

18. yüzyılın sonları ile 19. yüzyıl başlarında meydana gelen bulaşıcı hastalıklar, kentin özellikle Türk nüfusunu, diğerlerinden daha fazla etkiledi. İşgal yıllarında hastalıklarla mücadele ön plana çıktığından türlü önlemler alındı. Bu önlemlerin başında karantina, gelmekteydi. Ayrıca temizlik kurallarının bildiriler halinde ticarethanelere ve halka duyurulması, etibbanın yönlendirilmesi ve aşılar diğer uygulamalar arasındaydı.

İşgal öncesinde halkın verem ve frengiye karşı biliçlenmesini sağlamak amacıyla Halka Doğru Cemiyeti tarafından Berlin'den sinema şeritlerinin getirilerek halka gösterilmesi, şeritlerdeki resim ve açıklamaların, risale şeklinde tab ettirilerek dağıtılması planlandı. Ayrıca frengi hastalığı için, ücretsiz risaleler dağıtılacağı gazeteler aracılığıyla İzmirli'lere duyuruldu⁵⁷⁴. Küçük dezenfeksiyon birlikleri kurularak, kıtalar sürekli dezenfekte edildi. Büyük sevkiyat yerlerinde, dezenfeksiyon istasyonları kuruldu⁵⁷⁵.

İşgal yıllarındaki şartlar, çok ağırdı. Savaş daha çok Türklerin aleyhine geliştiğinden hastalıklardan oldukça etkileniyorlardı. Vilayet Sıhhiye Müdürüyeti,

⁵⁷² Rauf Beyru, *İzmirde Yüzyıl Öncesinin Bir Salgını ve Düşündürdükleri*, s.127.

⁵⁷³ Rauf Beyru, *19. Yüzyılda İzmir'de Yaşam*, s.25, 51.

⁵⁷⁴ *Anadolu*, 1 Eylül 1334 (1918).

⁵⁷⁵ Nuran Yıldırım, *a.g.m.*, s.1325.

salgınları önlemek için azami çaba sarfediyordu. Bu nedenle bakkal, kasap, lokanta, aşçı dükkânları, kahve, meyhane, birahaneler, fırınlar, zahire ambarları, uncu mağazaları, değirmenler, toplu amele çalışan iş yerleri, oteller, hanlar, apartmanlar, hamamlar, ahırlar, manifatura mağazalarının temizliğine ve sağlığa uygunluğuna öncelik verildi. Müdüriyetin buralarda dikkat çektiği noktalar şöyleydi:

- 1- Yukarıda söz edilen ticarethanelerde ciddi temizlik yapılacaktır. Süprüntü varsa sönmemiş kireçle karıştırılarak atılacak ve tekrar birikmesine meydan verilmeyecektir. Toprak zeminler kireç badanasıyla örtülecek, taş ve tahta zeminler kaynar suyla, haftada iki defa fırçalanarak temizlenecektir.
- 2- Eczanelerden fare zehiri alınarak, fare çıkabilecek deliklere konulacak ve on gün içinde fare kapanları tedarik olunacaktır.
- 3- Kendi kendine veya fare zehiriyle ölmüş fare bulunursa hemen üzerine petrol döküp yakarak veya bol sönmemiş kireçle örterek üzerine biraz su serptikten sonra kaldırılacaktır.
- 4- Dükkân ve ticarethanelerde tedbir olarak çok miktarda sönmemiş kireç ve fare zehiri bulundurulacaktır.
- 5- Talimata uymayan ticarethanelere, emraz-ı sariye nizamnamesi gereğince uygun ceza verilecektir⁵⁷⁶. Bu emirler tüm ticarethanelere gönderilerek, buralara asılması ile gazoz ve limonata gibi meşrubatın tahlili ve yiyeceklerin her gün muayene ettirilmesi⁵⁷⁷, ısrarla istenen hususlar arasındaydı.

Sıhhiye Müdüriyeti Umumiyesi, sağlık harcamaları için ülkemizin diğer yerlerine olduğu gibi, İzmir'e de belirli aralıklarla havalename gönderiyordu. Bu nedenle 1919'da, emraz-ı sâriye tahsisatından elli bin kuruşluk havalename⁵⁷⁸ ile bir ay sonra elli bin kuruşluk diğer bir havalenmeyi⁵⁷⁹ kente gönderdi. Müdürlük, Menemen kazası emraz-ı sariye mücadelesi için Makam-ı Defterdariye tahsisatından, 3 bin kuruşluk havalename gönderilmesi isteğinde bulundu⁵⁸⁰.

Emraz-ı sariye nizamnamesinin 1. maddesine göre etibba, emraz-ı sariyeyi ihbara mecburdu. Hastalıkla ilgili rapor yazmak ve raporlarında hastalığın başlangıcı

⁵⁷⁶ **Müsavat**, 9 Mart 1335 (1919).

⁵⁷⁷ **Ahenk**, 22 Temmuz 1335 (1919).

⁵⁷⁸ **Ahenk**, 21 Temmuz 1335 (1919).

⁵⁷⁹ **Ahenk**, 26 Ağustos 1335 (1919).

⁵⁸⁰ **Ahenk**, 6 Teşrinievvel (Ekim) 1335 (1919).

ve seyrini belirtmeleri gerekiyordu. Ancak etibba, hastalık veya vefat vukuunda sokak, mahalle isimlerini, hane numaralarını tam yazmadığı ve hastalıkla ilgili raporlara gerekli hassasiyeti göstermediği⁵⁸¹ için müdürüyetten sıkça uyarı alıyordu.

1919 yılındaki gazete haberlerinde sıhhiye dairesi ve belediye çalışanlarının yetersizliğiyle ilgili şikâyetlere yer veriliyordu⁵⁸². Oysa halk, sağlık kurallarına gereken önemi vermediği gibi uyarıları da kulak arkası ediyordu. Temmuz 1919'da İkiçeşmelik'ten Mezarlıkbaşı'na kadar olan caddede bulunan manav, bakkal ve yiyecek mağazalarındaki eşyalar boşaltılarak temizletildi. Kestelli Caddesi'nde ve Kemeraltı Vali Paşa Meydanlığı'na giden cadde ile Başdurak Caddesi'nde aynı işlemler yapıldı. Çalışmalarda Belediye Sertabibi Ağaşıyan ve Müfettiş Muavini Kenan Bey, belediye zabıtalrı, sıhhiye hademeleri bulundu. Tüm gereçleri belediye karşıladı. Yunan jandarmalarından yardım istendi⁵⁸³. Çünkü Yunanlı jandarmalar güvenlik ve düzenin sağlanmasında kentte söz sahibi idiler.

Sokakları pislik ve olası bir hastalıktan korumak için çarşı ve sokaklara keçi, koyun bağlamak, tavukları salıvermek yasaklandı⁵⁸⁴. Şiddetli bir mücadele ile hastalığa sed çekmek isteyen belediye, 1919 yılı ağustos ayında iki günde 68 dükkân, 8 fırın, 18 Yahudihane ve 10 umumhaneyi temizlettirdi. 3 lokanta ile tatlıhanedeki çatlak tabaklar ve 5 manav dükkânındaki bozuk meyveler imha edildi. 3 berber dükkânı talimat-ı sıhhiyeye mecbur tutularak, iki gazoz imalathanesindeki meşrubatlar tahlil ettirildi⁵⁸⁵. İncir işletecek hanlarda, gereken tedbir-i sıhhiye hakkında izahat ve resmi ruhsat almak zorunlu oldu, teftiş ve resmi ruhsatı olmaksızın incir işleyen hanların kapatılacağı ilan edildi⁵⁸⁶. Vilayat-ı Sıhhiye Müdürüyeti'nin bildirdiğine göre, 1919 yılı ağustos ayı içinde 711 dükkân, 8 fırın, 26 han, 21 otel, 3 ahır, 28 Yahudihane, 3 Rumhane ve 42 umumhanede mecburi temizlik yapıldı. Oturulmamasından dolayı 11 Yahudihane boşaltıldı. 21 dükkân, 21 fırın, 3 han ve 2 otelden nakit para cezası alındığı gibi 17 dükkân, 1 fırın, 1 han ve 2 ahır kapatılmak suretiyle cezalandırıldı. Ayrıca 66 bulaşık, 104 mücavir, 7 han ve mektep, 5 hamam ile 300 parça eşyada mecburi ve ücretsiz temizlik yapıldı. Eylül

⁵⁸¹ **Ahenk**, 5 Ağustos 1335 (1919); **Hukuk-u Beşer**, 21 Şubat 1335 (1919).

⁵⁸² **Ahenk**, 4 Kânunusani (Ocak) 1335 (1919).

⁵⁸³ "Sıhhat-i Umumiyyeye Hadim Bir Tedbir", **Ahenk**, 20 Temmuz 1335 (1919).

⁵⁸⁴ **Ahenk**, 24 Temmuz 1335 (1919).

⁵⁸⁵ **Ahenk**, 18 Ağustos 1335 (1919).

⁵⁸⁶ **Ahenk**, 1 Eylül 1335 (1919).

ayında 1 ahır ile 1 Rumhane’de mecburi temizlik yapılarak, 1 ahır boşaltıldı ve 129 dükkân, 31 fırın, 4 han ve 11 Yahudihaneden ceza-yı nakdi (para cezası) alındı. 15 dükkân, 1 fırın, 2 han, 1 ahır ve 1 Yahudihane kapatılmak suretiyle cezalandırıldığı gibi 64 bulaşık, 37 mücavir oda, 2 han ve 5 hamamda, günde 84 parça elbise ve eşyada mecburi ve ücretsiz temizlik yapıldı⁵⁸⁷. İzmir’de bulunan Fransız miralaylarından Latur, Bahribaba tarafındaki muhacir evlerini teftiş ederek sıhhi kurallara uymaları nedeniyle memnuniyetlerini ifade etmişti⁵⁸⁸.

Yunan jandarmaları, İzmir’de sağlık faaliyetlerinde aktifti. Kentte sağlık önlemleri alarak belediye işlerine de müdahale ediyorlardı. Böylece İzmir halkının hem sempatisini, hem de beğenisini kazanıyorlardı. Ahenk gazetesindeki şu ilginç olay, durumu ifadeye gerek bırakmayacak türdendi. “...*Düinkü gün muharrirlerimizden biri sabahleyin matbaamıza gelirken gayet musib bir takım tedabir-i sıhhiyenin suret-i tatbiki şahit olarak mütehayyir kalmıştır: Yunan jandarması İkiçeşmelik’ten Mezarlıkbaşı’na kadar olan caddede vaki manav, bakkal dükkânları ile sair me’kulat mağazalarındaki eşyanın kâffesi cadde ortasına çıkartarak dükkânların iç taraflarını da tethir ettirmekle beraber kireçle badana edilmesini emir vermiş ve bu emrin ancak ifa ve tatbiki cihetinin serien temini için caddelerin muhtelif mevakiine jandarma efradı ikame eylemiştir. Hakikatı söylemek icab ederse bu gibi icraatın ifasına memur olan daire-yi belediyemizin bu ana kadar bu derece ciddi ve nafi emr-i sıhhiyeyi seracaat ettiğini görmedim; bunun içindir ki, bu gibi vezaiife müdahaleye hakkı olmasa bile, Yunan Jandarma İdaresi’nin bu babdaki tedbirinden memnun kaldık*⁵⁸⁹. İzmir Belediyesi onca ikaz ve önleme rağmen halk üzerinde yeterince tesirli olamamasına karşın Yunan jandarması bu işin nasıl yapılması gerektiğini, adeta belediyenin gözüne sokuyordu.

Bulaşıcı hastalıklarla mücadelede aşı uygulamaları önemli bir yer tutuyordu. Sıhhiye Müdürüyeti tarafından hastalık ortaya çıkan bölgelere doktor, aşı topları ve aşı memurları gönderiliyordu. Yunan Fevkalade Komiserliği, özellikle fakir hastaları hedef alarak onların ihtiyaçlarını karşılıyor, ahalinin aşılınması konusunda hassas

⁵⁸⁷ **Ahenk**, 12 Ekim 1335 (1919).

⁵⁸⁸ **Müsavat**, 25 Temmuz 1335 (1919).

⁵⁸⁹ **Ahenk**, 17 Temmuz 1335 (1919).

davranıyordu. Bu nedenle çiçek salgınına karşı, halkın acilen aşılması için doktor ve sağlık memuru⁵⁹⁰ görevlendirdi.

Çal Kazası halkı çiçek, kolera, tifo gibi hastalıkların aşısına önem vermediğinden hastalıklar ve ölümler günden güne artmaya başladı. Önlem paketi olarak muhtar kanalıyla halka dağıtılmak üzere yetmiş cilt halindeki bildiri, acilen kazaya gönderildi⁵⁹¹. Aşı nizamnamesine göre çocukların velileri, nizamname hükümlerine uymak zorunda olup, aksi davranışlar cezalandırılıyordu. İşgalin son yılında Urla'ya da bin kişilik aşı topu⁵⁹² gönderildi.

Sağlıklı beslenme, hastalıkları önlemede önem taşımaktadır. İşgal yıllarında halkın yeterli beslenmesi istenen ölçüde ve sağlıklı değildi. Daha önce de bahsettiğimiz gibi zayıf, yorgun ve hastalıklı kişiler için kuvvet hapları ve ilaçları oldukça revaçtaydı. Gazete ilanlarında bunlara büyük yer verildi. Hükümet Caddesi'nde Tütüncü Ali Efendi, çocukları ve göz hastalarını beslemek için 25 kuruşa bir kutu Anadolu süt satıyor⁵⁹³, sütanne olmak isteyen kadınlar, gazete matbaalarına bizzat başvurarak⁵⁹⁴ gazetelere ilan veriyordu. 1338 yılında Şark Gazetesi'ne baktığımızda "*sıhhi ve tıbbi suallere cevaplar*" başlığı altında hemen hemen her gün okuyuculardan gelen sağlık sorunlarına cevap verildiğini görüyoruz.

C- ÇEKİRGE MÜCADELESİ ve HAYVAN HASTALIKLARI

20. yüzyıl başlarında, ziraate zarar vermekle birlikte, sağlığı da tehdit eden çekirgelerle mücadele, önem taşımaya başladı.

Sıhhiye Müdürlüğü, çekirge mücadelesinde görevli memurların Haziran 1919 yılından itibaren başka hizmetlerde görevlendirilmesini kaldıran bir genelge⁵⁹⁵ yayınladı. Çekirgelerin yok edilmesi için 400 bin kuruş Saruhan⁵⁹⁶'a, bin kuruş Denizli'ye⁵⁹⁷ ve 15 bin kuruşluk havalename ise Bayındır'a gönderildi⁵⁹⁸.

⁵⁹⁰ **Ahenk**, 7 Kânunuevvel (Aralık) 1335 (1919).

⁵⁹¹ **Ahenk**, 14 Ağustos 1335 (1919).

⁵⁹² **Ahenk**, 7 Temmuz 1338 (1922).

⁵⁹³ **Ahenk**, 11 Kânunuevvel (Aralık) 1335 (1919).

⁵⁹⁴ **Ahenk**, 23 Mayıs 1336 (1920).

⁵⁹⁵ **Anadolu**, 21 Haziran 1334 (1918).

⁵⁹⁶ **Anadolu**, 30 Temmuz 1334 (1918).

⁵⁹⁷ **Anadolu**, 2 Eylül 1334 (1918).

⁵⁹⁸ **Anadolu**, 1 Teşrinisani (Kasım) 1334 (1918).

Genellikle bahar aylarında ortaya çıkan çekirgelerin, itlafı ve imhasında kullanılan malzemeler, mücadele müdürü ve zabıtalardan tarafından karşılanıyordu. Ziraat Müfettiş Umumiliği, malzemelerin istenen yere gönderilmesi konusunda halkın desteğini istedi⁵⁹⁹.

Manisa Çekirge Mücadele Müdürlüğü'ne atanan Kemal Bey'in, İzmir Çekirge Mücadele Müdürlüğü'ndeki işleri çok iyi bilmesi nedeniyle Ziraat Nezareti tarafından İzmir'de kalması kararlaştırıldı⁶⁰⁰. Tekrar İzmir'e dönen Kemal Bey burada önemli çalışmalar yaptı. Ziraat Nezareti tarafından, Manisa Çekirge Mücadele Müfettişi İbrahim Bey, Ezine'ye memur edilmişti. İzmir ve çevresindeki çekirge afetinin önlenmesinde büyük rolü olması nedeniyle, İzmir'den ayrılmasının uygun olmayacağı gerçektir. Bu nedenle Manisa Mutasarrıflığı'ndan Ziraat Nezareti'ne bildirilen yazıyla, Müfettiş İbrahim Bey'in İzmir'de kalmasının uygun olacağı belirtildi⁶⁰¹. Bu arada İzmir Merkez Çekirge Mücadele Heyeti'nde de görev değişiklikleri oluyordu. Zabıt Vekili Serya Efendi, 18 Temmuz 1919'da görevinden ayrıldı. Cumaovası Çekirge Mücadele Zabıt Vekili Remzi Efendi'nin memuriyetine son verildi⁶⁰².

Çekirge Mücadele Müdürlüğü, çekirge mücadelesinde kullanılmak üzere, Seferihisar'a dört ve Nif Kazası'na altı bin kuruşluk havalename isteğini, Makam-ı Defterdari'ye bildirdi⁶⁰³. Bunun üzerine sözü edilen yerlere 10 bin kuruşluk havalename geldi⁶⁰⁴. Gelen para çekirge mücadelesinde kullanılacaktı. Ancak çekirgeler, temmuz ayında uçan hale girdiklerinden yok edilmeleri mümkün değildi. Bu nedenle çekirge mücadele zabıta müstahdemlerine, gereksiz yere para vermemek amacıyla, işlerine son verilmesi uygun bulundu⁶⁰⁵ ve bu kişilerin görevlerine son verildi. Böylece Merkez Vilayet Çekirge Mücadele Müdürlüğü, emri altındaki memurin ve müstahdemden devlete ait malzemeleri istedi. Çekirge itlafında

⁵⁹⁹ **Müsavat**, 23 Mart 1335 (1919).

⁶⁰⁰ **Anadolu**, 27 Teşrinisani (Kasım) 1334 (1918).

⁶⁰¹ **Hukuk-u Beşer**, 29 Mart 1335 (1919).

⁶⁰² **Ahenk**, 18 Temmuz 1335 (1919).

⁶⁰³ **Ahenk**, 24 Temmuz 1335 (1919).

⁶⁰⁴ **Ahenk**, 29 Temmuz 1335 (1919).

⁶⁰⁵ **Ahenk**, 21 Temmuz 1335 (1919).

kullanılan alet ve evrakların Ziraat Müdürüyeti'ne, diğer eşyaların Emlak-ı Emiriye İdaresi'ne teslim edilmesi gerekiyordu⁶⁰⁶.

Çekirge mücadelesine öğrenciler de katılıyor, mücadele günlerinde kırlara gidiyorlardı. Şahabettin Ege, anılarında bu durumu şöyle anlatmaktadır. “...Elimizde süpürge çalılar veya dalları iri sinek büyüklüğündeki siyah çekirgeleri yere yayılan büyük beyaz çarşaf lar üzerine kovalıyor, çarşaf dolunca toprakta açılan çukurlara dökülüyor ve üstü toprakla örtülüyordu. Bu şekilde öldürülmeyip te kalan çekirgeler uçkun hale geldiklerinde artık mani olma imkânı kalmıyordu...”⁶⁰⁷. Temmuz 1919'da Soma ve Kırkağaç kazalarındaki çekirgeler, mahsullere zarar vermeden mücadele memurlarının gayretleriyle tamamen imha oldu⁶⁰⁸.

İzmir ve çevresinde hayvan hastalıkları ve hastalıklarla mücadele, işgalden önce başlamıştı. Manisa livası çevresindeki veba ve bulaşıcı hayvan hastalıklarının bir an önce önlenmesi ve yok edilmesi için, Manisa'ya Baytar Ali Rıza Sabri, Ahmet Mümtaz ve Halid Efendilerden oluşan bir mücadele heyeti tayin edildi⁶⁰⁹. 1918'de Çine'de, şiddetle hüküm süren hayvan hastalıkları, heyet-i fenniye'nin çalışmalarıyla sınırlandırılarak, hastalık yalnız üç karyede kaldı. Diğer karyedeki hayvan hastalıkları da kontrol altına alındı⁶¹⁰. Temmuz 1918 yılında Ödemiş'in Şemd Karyesi'nde hayvan hastalıkları baş göstermeye başladı⁶¹¹. Hayvan hastalıklarının gerektirdiği fenni tedbirlerin masrafı ile hayvanat itlafi için Ticaret ve Ziraat Nezareti'nden İzmir'e 30 bin kuruşluk havale geldi⁶¹².

Selçuk ve çevresindeki hayvan hastalıkları için fenni önlemler almak üzere Baytar Ahmet Muhtar ve Hasan Zeki Efendi görevlendirildi⁶¹³. Bu arada Çeşme Kazası'nın Alaçatı nahiyesi hayvanlarında ortaya çıkan veba hastalığının tehlikesi kalmadığı için daha önceden koyulmuş olan kordon kaldırıldı⁶¹⁴. Hayvan hastalıklarının tedavisinde çok başarılı olan Baytariye Etibbası Binbaşı Zeki Bey,

⁶⁰⁶ **Ahenk**, 24 Ağustos 1335 (1919).

⁶⁰⁷ Şahabettin Ege, **a.g.e.**, s.46.

⁶⁰⁸ **Ahenk**, 20 Temmuz 1335 (1919).

⁶⁰⁹ **Anadolu**, 23 Kasım 1334 (1918).

⁶¹⁰ **Anadolu**, 5 Aralık 1334 (1918).

⁶¹¹ **Anadolu**, 17 Temmuz 1334 (1918).

⁶¹² **Anadolu**, 4 Kasım 1334 (1918).

⁶¹³ **Anadolu**, 4 Kasım 1334 (1918).

⁶¹⁴ **Anadolu**, 17 Kasım 1334 (1918).

Salihli'ye giderek, oradaki Belediye Eczanesi'nde hastalıkları tedaviye başladı⁶¹⁵. Temmuz ayında Foça Kazası'nın Eylikar Karyesi keçilerinde zatürre hastalığı ortaya çıktı. Kırk- elli kadar keçinin telef olduğu yere, mücadele baytarlarından Hulusi Efendi gönderilerek, gerekli tedbirlerin alınması sağlandı⁶¹⁶.

İzmir Belediyesi, hayvanları hiçbir zaman ihmal etmiyor ve hayvanların beslenmesine önem vererek, onlar için gerekli olan samanın nasıl ve ne suretle⁶¹⁷ temin edileceğini gazetelere ilanla belirtiyordu.

⁶¹⁵ **Müsavat**, 15 Nisan 1335 (1919).

⁶¹⁶ **Ahenk**, 15 Temmuz 1335 (1919).

⁶¹⁷ **Ahenk**, 7 Ağustos 1335 (1919).

IV. BÖLÜM

A- GENELEVLER

Osmanlı Devleti'nde frengi hastalığı, 1810'dan sonra görülmeye başlamış, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra artarak salgın şeklini almıştı. İlk genelevler 1856-58'de İstanbul'da açıldı. Fuhuşu kontrol altına almak için, genelevlerden sonra 1869'da Beyoğlu Altıncı Daire-i Belediyede bir komisyon kurularak, başına Dr. Serviçen Efendi getirildi⁶¹⁸.

Genelevlerde daha çok Rum, Ermeni, Yahudi kadınlarıyla dışarıdan gelen fahişeler çalışıyordu. Paşa konaklarında çalışan aşçı, ayvaz ve müstahdemler, genelevlerden aldıkları frengiyi ailelerine bulaştırarak, hastalığın hızla ilerlemesine neden oluyorlardı. 1878'de Dr. Michael, genelevlerde çalışan kadınların sağlık kontrolünden geçirilmeleri için Beyoğlu Altıncı Daire-i Belediye Reisliğine başvurdu. Dr. Michael ile Muallim Dr. Miralay Agpo Handanyan bu konuda bir rapor hazırladılar. Raporda hükümetin hastalığa önem vermesi gerektiği belirtilerek, Beyoğlu ve Galata'da bulunan genelevlerin sürekli teftiş edilip, fahişelerin sağlık kontrolünden geçirilmesi gerektiği üzerinde duruldu. 1879⁶¹⁹ yılında tüm genelevler teftiş edildi.

Umumhane adını da taşıyan evlerde çalışan kadınların, müslüman veya gayrimüslim olmaları farketmiyordu. Güvenlik güçleri, meşhur olan bu umumhaneleri biliyor, buraları kontrol altında bulunduruyorlardı. Fakat hükümetten bir emir gelmediği müddetçe, evlere müdahale etmiyorlardı.

Umumhanelerden ayrı olarak, "koltuk" adı verilen randevuevleri, her mahallede olabiliyor ve gizli işletiliyorlardı. Koltuklar, mahalle arasında olduğundan normal bir ev olarak kabul ediliyor, ancak mahalleli, fuhuş yapıldığını tespit ederse eve baskın düzenleniyordu. Mahalleye gelen bir kiracının ahlâka aykırı iş yaptığını, evine değişik insanların girdiğini anlayan komşular, öncelikle mahallenin delikanlılarına, sonra mahalle imamına, muhtara ve ihtiyar heyetine haber veriyor, böylece mahalle aralarında faaliyet gösteren yerler, mahallelinin yaptığı baskınlarla kapatılıyordu. Hükümet, fuhuş sektörü belli mekânlarda tutmak başka yerlere

⁶¹⁸Nuran Yıldırım, **a.g.m.**, s.1327.

⁶¹⁹Nuran Yıldırım, **a.g.m.**, s.1330.

yayılmasını engellemek amacıyla, meşhur umumhanelerin faaliyetlerine göz yumuyordu.

1900'lü yılların başında Galata ve çevresinde 100 civarında umumhane bulunuyordu. II. Meşrutiyet'in 1908'de ilanı ile birlikte yürürlüğe giren anayasada, mesken dokunulmazlığı hükmü ile hane sahibinin izni olmaksızın, hiç kimsenin evine zorla girilemeyeceği belirtiliyordu. Bu nedenle eski dönemlerdeki gibi baskın yapılamadığı için fuhuş, daha da yaygınlaştı. II. Meşrutiyet'ten sonra gerek İstanbul'un birçok semtinden, gerekse çeşitli vilâyetlerden gelen şikâyet yazıları, fuhuşun anormal derecede arttığını gösteriyordu. Mesken dokunulmazlığına güvenen birçok ahlâksız, artık fuhuş yaptırmaktan kaçınmıyordu. Valiler, fuhuşun önüne geçebilmek için ya eski baskın yönteminin yeniden uygulanmasını ya da yeni bir yasanın çıkarılmasını istiyorlardı. Ard arda gelen savaşlar, yenilgiler, fakirlik ve işsizlik fuhuşu yaygınlaştırdı. Emniyet Müdürlüğü, umumhanelerin tamamının kapatılmasının mümkün olamayacağını ve bir araya toplayarak kontrol altında tutulabileceğini düşünüyordu. Ancak umumhaneleri bir araya toplamak, uzun vadeli ve belediyenin el atması gereken bir işti. Yapılabilecek tek şey, fuhuş mekânlarının sıkı bir şekilde denetlenmesi ve mahallelinin rahatsız olmasının önüne geçilmesiydi. Sonuç itibarıyla kesin bir çözüm bulunamamış, umumhaneler faaliyetlerini sürdürmeye devam etmiştir. Genelevlerde çalışan kadınların ortak adı fahişe idi. Buralarda çalışan kadınlar gerçek adları yerine Afet, Benli Eda, Ceylan, Dilbaz, Bülbül-Efkende, Feleknaz, Handan, Cilvekususu, İfakat, İşve, İşvebaz, Kamer, Mestnaz, Pembe, Cihanyandı Pesend, Sadberk, Sevda, Seza, Suzide, Şazimend, Şemsişeb, Sivekâr, Kartopu, Şöhret, Gümüşgerdan, Ülfet, Vuslat, Candayanmaz Zışan, Kaymaktabağı, Servet ve Ziyet gibi takma isim kullanıyorlardı⁶²⁰. Bu isimler, büyük ölçüde sahibinin özelliklerini yansıtıyordu.

Osmanlı'nın her döneminde var olan fuhuş, özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaygınlaştı. İzmir'in, liman kenti olması nedeniyle, uzun deniz yolculukları yapan gemiciler ve yolcuların bir kısmı kıyıya vardıklarında hemen genelevlere gidiyorlardı. Günümüzde İkinci Kordon adıyla bilinen "Sahiliye Caddesi"nde, pek çok umumhane bulunuyordu. Burası o dönemde Maltızlar

⁶²⁰ akintarih.com/osmanli/genelev.htm

Mahallesi olarak anılıyor, İkinci Kordon'a cepheli Alman Postanesi'nin karşısındaki sokakta bulunuyor ve İngiliz İskelesi'ne kadar uzanıyordu. Yaklaşık elli yıl hizmet verdikten sonra Alsancak'ın nezihliğini bozduğu gerekçesiyle, Maltızların durumu tehlikeye girdi. Çevre sakinleri yolcuların daha vapurdan iner inmez bir umumhaneyle karşılaşmasının hoş olmadığını belirterek, buranın kapanmasını istediler. Tüccarların şikâyetlerinin artmasıyla Vali Faik Paşa, konuyu polis müdürlüğüne iletti ve olayın Dâhiliye Nezareti'ne bildirilmesini sağladı. Bu arada umumhane işletmecileri, Kanun-i Esasi'de yer alan "konut dokunulmazlığı" ve "kişi özgürlüğünü" hatırlattılar. Gazino ve meyhaneciler, daha fazla para kazanmak için umumhane işletmecilerini desteklediler. Umumhane işletmecileri adına haklarını savunan Artin Ekizler, bu evlerin kapatılmasıyla aç kalacaklarını ve devlete vergi ödeyemeyeceklerini belirtti. Ancak ne dilekçeler, ne de ikna yolları bir işe yaramadı. Şura-yı Devletin, 2 Mart 1909 tarihli kararıyla İkinci Kordon'daki umumhanelerin mabet, okul ve mezarlıklardan uzak bir yere nakli kararlaştırıldı. Ancak 1915 yılına kadar bu karar uygulanmamış, polisler, buraların işlemesine ses çıkarmamışlardır⁶²¹.

Frenk Mahallesi'nde, Meyhane Boğazı semtindeki umumi evlerin bulunduğu sokaklarda, İngiliz askerleri zil zurna sarhoş olarak, şarkı söyleyerek dolaşüyor, Rum delikanlıları da onları coşturuyordu⁶²². İzmir ve Kıbrıs Şehitleri Caddesi'nin en dar sokağı olan 1449 Sokak (Ferhane Sokak) 20. yüzyılın başında genelev sokağıydı. Sokak daha sonradan temizlenerek namuslu ailelerin oturduğu nezih bir yer haline geldi⁶²³.

İzmir çarşısından, Peştemalcılar veya Ormaniye Caddesi ile Kemer yolu takip edilip, yolun sonundaki Ermeni Mahallesi geçildiğinde Kervanlar Köprüsü'ne çıkılıyordu. Meles Çayı'nın geçtiği bu yerdeki bitişik evlerde, hafif meşrep kadınların oturduğu⁶²⁴ söylentiler arasındaydı. Ayrıca İzmir'de Sakallı'nın Umumhanesi vardı ki burada da Hizmetçi Marika ünlüydü⁶²⁵.

İzmir'deki genelevlerin yönetimi genellikle Rum çaçaların kontrolünde idi. İngiliz İskelesi'nin ilerisindeki "Madame Julia"nın lüks rendez-vous evi (bu evlerin

⁶²¹ ege@milliyet.com.tr

⁶²² Kamil Dursun, a.g.e., s.30.

⁶²³ Bülent Moralı, a.g.e., s.81.

⁶²⁴ Çınar Atay, *İzmir'in İzmir'i*, s.96.

⁶²⁵ *Anadolu*, 5 Kânunuevvel (Aralık) 1334 (1918).

tamamı Rum tekelinde idi) sıradan bir ev olmayıp, kapılarını herkese açmazdı. Julia, daima en iyi kadınları buluyordu. Bundan başka “Maison Dorée”, “Madam Eme” İzmir’deki gözde genelevlerdendi. Café Costi’ye çıkan sokak, baştanbaşa genelev mahallesiydi. Rum patronların işletmelerini yaptığı Kemer’de “demiryolu genelevler mahallesi” üçüncü sınıf genelevlerdi.

I. Dünya Savaşı’nda Vali Rahmi Bey, kontrolsüz çalışan Türk fahişelerini biraraya toplayabilmek için Kemer Semtî’nde, yeni bir genelev mahallesi kurulmasına izin verdi. Bu evlerin patronları ve idarecileri Türk’tü. Yeni mahalle oldukça ilgi gördüğü için Rum sermayeler de buraya aktı. Fahişelerin orada burada dolaşmasını önleyip, yeni mahalleye izin verdiği için Vali Rahmi Bey, “Büyük Patron” diye anılmaya başlandı. Mersinli, Bayraklı, Punta’nın arka sokakları, bu ticaretin yapıldığı en işlek yerler arasında geliyordu. Savaş yoksulluğu işletmelerin hem sayısını, hem de çalışanını arttırdı. İzmir’de sonradan zengin olmuş erkekler, çoluk-çocuktan uzakta eğlenmeyi çok sevdiklerinden İstanbul’u tercih ediyorlardı. Bu nedenle İstanbul’dan gelen eğlence ve hayat kadınları, İzmir’de pek barınamıyorlardı⁶²⁶.

B- KENT SULARI

İzmir’de su problemi, Türkiye’nin diğer şehirlerinde olduğu gibi uzun yıllar devam etti. Kente, gerek Türk yöneticileri gerek yabancı şirketler tarafından çeşitli kaynaklardan su getirilerek çeşmelerden akıtıldı. Vezir ve Osmanağa suları ile Halkapınar Suyu, kentin ihtiyacını karşılayan başlıca sulardı.

Vezir Suyu, 17. yüzyılda Fazıl Ahmet Paşa’nın Kızılçullu’daki kaynağından getirdiği sudur. Köprülü Mehmet Paşa’nın oğlu Fazıl Ahmet Paşa sadrazamlık yaptığı sırada İzmir’de yaptırdığı sosyal tesisler yanında Vezir Suyu’nu, İzmir’in her yerine ulaştırmak üzere çeşmeler⁶²⁷ yaptırarak büyük bir kemer vakfeyletti. Bu suyun üç katlı ve büyük bentleri vardı⁶²⁸ ve başlıca dört kola ayrılıyordu. Bu kollar

⁶²⁶ Nail Moralı, *Mütareke’de İzmir Önceleri ve Sonraları*, s.106.

⁶²⁷ Münir Aktepe, “İzmir Çeşmeleri”, *Üç İzmir*, YKY, I. Baskı, İstanbul, Aralık 1992, s.102-104.

⁶²⁸ *İzmir Vilayet Salnamesi (1927-1928)*, s.18.

sırasıyla, Faik Paşa Mahallesi'ne, Abdullah Efendi Mahallesi'nin üst taraflarına, Taşlıçeşme'ye ve son olarak Şeyh Camisi ve Emir Sultan yönünde yapılmıştı⁶²⁹.

Osman Ağa Suları, 17. yüzyılda Fazıl Ahmet Paşa'nın vekilharcı⁶³⁰ Osman Ağa tarafından yaptırılmış ve Kızılçullu mevkiinden getirilerek çeşmelerden⁶³¹ akıtılmıştı. Bu su, İzmir'in Tamaşalık denilen yerine kadar getirilmiş olup (Altınpark'ın üst kısmıdır), buradan toprak künkler vasıtasıyla Selatinoğlu, Taşlıçeşme ve Namazgâh'a kadar ulaşıyordu⁶³².

İzmir'deki bu vakıf sularının yolları gün geçtikçe tahrip olduğundan su israfi çok oluyor, zamanla artan nüfusa yeterli gelmediği için halk, kuyu sularına yöneliyordu. Kuyu suları ve bu sulara bağlı tulumbalar ise yetersiz kalıyordu. Su yollarında yapılan düzenleme ve tadilatla şebeke kısmen rahatlatılmaya çalışılıyor ayrıca sarnıçlardan da faydalanılıyordu. Şehirdeki suların her türlü işiyle "Su Yolları Komisyonu" ilgileniyordu.

19. yüzyılın ortalarında Narik isimli bir Ermeni mühendisi, İzmir'de artezyen kuyuları açma girişiminde bulundu⁶³³. 11 Mayıs 1310'da İzmir Valisi Mehmet Kamil Paşa zamanında "İzmir Osmanlı Su Şirketi"nin resmen kurulmasıyla, kentin fakir semtleri ve yukarı mahalleleri suya kavuşmuş olacaktı. Şirket, Belçika ortaklığı ile kurulmuş olup yönetim kurulu yabancılardan oluşuyordu. Vezir ve Osmanağa Suları, kentin ihtiyacını karşılamaya çalışıyordu ancak istenildiği ölçüde ve sıhhi değildi. Bu su yollarının tamiri için sürekli para toplanmasından bıkan halk, Su Şirketi'nin kentte yaptıracığı "Halkapınar Tesislerine" dört elle sarıldı⁶³⁴.

Halkapınar eskiden büyük su birikintileriyle sazlıktan oluşuyordu⁶³⁵. Sertliği 29 Fransız derecesi olduğu için oldukça kireçli bir su idi. Belçika Şirketi, bu suyu belediye adına kullanıyordu. Suyun bulunduğu kaynağa, eskiden "Diyana Hamamları" deniliyor ve burada yıkananların günahlarının su tarafından alındığına inanılıyordu. Su uzun yıllar Halkapınar kıyısında denize boşuna akıyordu. Cemal

⁶²⁹ Sadık Kurt, **İzmir'de Kamu Hizmeti Gören Kuruluşlar (1850-1950)**, D.E.Ü.A.İ.İ.T.E., Doktora Tezi, İzmir, 1996, s.22.

⁶³⁰ **İzmir Vilayet Salnamesi (1927-1928)**, s. 18; Şahabettin Ege, **a.g.e.**, s.47.

⁶³¹ Münir Aktepe, **a.g.m.**, s.110; Cemal Saran, **a.g.e.**, s.12.

⁶³² Cemal Saran, **a.g.e.**, s.12; Sadık Kurt, **a.g.t.**, s.23.

⁶³³ Münir Aktepe, **a.g.m.**, s.102.

⁶³⁴ Münir Aktepe, **a.g.m.**, s.101; Raif Nezih, **a.g.e.**, s.14

⁶³⁵ Naci Gündem, **Günler Boyunca**, İzmir, 2002, s.105.

Saran, 1881 yılında Niyazi Bey adlı bir kişinin Evliya Çelebi'nin Seyahatname adlı kitabını okurken, bu su ile ilgilendiğini ve şehre alınmasının sağlandığını belirtmektedir⁶³⁶.

Halkapınar Semti'ndeki büyük bir kaynaktan çıkararak, göl haline dönüşen, "Halkapınar Suyu" tesisleri, Delkorof adlı müteahhitin, beraberindeki fen adamlarıyla, gerekli malzeme ve makineleri getirmek için Belçika'ya gitmesiyle, resmen başlamış oldu. Evlerine bu sudan almak isteyenler para toplayıp, peşin olarak Belçika şirketine verdiler. Şirket, bu sayede daha yatırım yapmadan sermayeye kavuştu⁶³⁷. Ancak Yukarı Mahalle fakir halkından toplanan bu paralar halka değil, yöneticilere yaradı. Ücretsiz hiçbir çeşme yapılmadı. Eaux de Smyrna, "Frenk Suyu" adıyla bilinen su, 1895 yılından itibaren bir Fransız şirketi aracılığıyla şehre dağıtıldı⁶³⁸ ve kaynağından demir borular sayesinde "terkos suyu" getirildi. Herkesin kullanımına ait olarak mahalle aralarında "terkos çeşmeleri"⁶³⁹ yaptırıldı.

Evlerdeki çeşmeler için "su hazinesi" adı verilen su depoları bulunuyordu. Bu hazinenin üst hizasına kadar yükselen borudan "su yolcusu" denilen kişi, miktarı ayarlayarak suyu evlere veriyordu. Ancak su az harcanmış olursa ve bu arada hazine de dolarsa üst tarafta bulunan delikten dışarıya taşıyordu⁶⁴⁰. Osmanağa ve Halkapınar sularındaki kireç oranı binde 26⁶⁴¹ idi.

Vezir ve Osmanağa suları kimi zaman açıktan, kimi zaman da mezarlara yakın yerlerden geçtiğinden, bu durum, kolera salgınlarının nedeni sayılıyordu. Vezir Suyu mezarlığın üstünden, Osmanağa ise içinden geçerek kente gelmekte, uğradığı evlerde mutfakların pis sularını da beraberine alarak iyice kirlenmekteydi. Sular için evlerde bulunan depolar, genellikle abdesthane ve merdiven boşluğunda yer aldığından su, her haliyle mikrop yuvası haline geliyordu. Suların dağıtıldığı mahallelerde, tifo⁶⁴² salgınının ortaya çıkması nedeniyle, salgın geçinceye kadar sular kesildi.

⁶³⁶ Cemal Saran, **a.g.e.**, s.11.

⁶³⁷ Münir Aktepe, **a.g.m.**, s.101.

⁶³⁸ Nurdoğan Taçalan, **a.g.e.**, s.88.

⁶³⁹ Şahabettin Ege, **a.g.e.**, s.48.

⁶⁴⁰ Şahabettin Ege, **a.g.e.**, s.48.

⁶⁴¹ Yaşar Ürük, **a.g.e.**, s.79.

⁶⁴² Engin Berber, **Yeni Onbinlerin Gölgesinde.....**, s.119.

1910- 11 yıllarında pis olduğu gerekçesiyle kapatılan sular, İzmir halkına sıkıntılı günler yaşattı. Sıhhiye Komisyonu, suyollarının tamir edilmesine karar vererek, 1913 tarihinde Tamirat ve İnşaat Komisyonu⁶⁴³ kurdu, böylece tamirat başladı.

1920 yılında Kantar Ağası bahçelerinden geçen umumi mecranın tamirine başlandığı için sular bir kaç gün kesildi⁶⁴⁴. Su Yolları Komisyonu, Osmanağa Suyollarının yenilenmesi için hummalı bir çalışmaya koyuldu. Ancak tamir işleri büyük bir masraf kapısı açarak, suların akmasını sekteye uğrattı⁶⁴⁵. Tamiratta 70 amele ve yapıcı çalışıyordu. Yaklaşık 500 su sahibinden ancak 188 kişi, 1346,5 lira vermiş, karşılığında 2169 lira masraf yapılmıştı. Su sahiplerinden toplanan para, masrafı karşılamadığı için tahsilâtla sarfiyat arasındaki fark, komisyon tarafından borç yapıldı. Şayet su sahipleri tamirin yapıldığı yere gidip, Mühendis Hulusi Bey'den suyollarını gezdiğine dair pusula getirdiklerinde, masraftan birer lira düşülüyordu. Masraf karşısında kolaylık göstermek için ağustos ayında sabah 8'den 10'a, öğleden sonra 5'ten 7'ye kadar ödemeler kabul ediliyor, sonraki zamanlarda para kabul edilmeyip, önceki mektuplarla yapılan tebligat geçerli oluyordu⁶⁴⁶. Suyollarının yapılmasında 1500 lira daha harcanacağı için para getirmeyenler hakkında komisyonca gerekli önlemler alındı. Yolların tamiri sırasında, mağazalarını kapatarak, bilfiil üç gün boyunca eski sipahi, Pazarlı Nevşehirli Hafız Mustafa Efendi ile Telefoncu Sabri Çavuş'un çabaları takdire değerdi⁶⁴⁷. Ancak tüm çabalara rağmen tamir için gereken paranın temin edilememesi nedeniyle suların demir borulara alınması işi ancak 1938 yılında tamamlanabildi⁶⁴⁸. Ayrıca tamiri kararlaştıran Mennan Ağa sularının şehir dışında bulunan umumi yolu (kanal) ihaleye açılacağından şartları anlamak için her gün saat 9'dan 12'ye kadar Nafia-yı Ser Mühendisliği'ne müracaat edilmesi gazeteler yoluyla halka duyuruldu⁶⁴⁹.

Kentteki Artemis memba suyu, depo içinde sınırlı bir su kaynağı olup adını, kaynağın içindeki Tanrıça Artemis'i tasvir eden heykelin kafasından almıştır. Fransız

⁶⁴³ Mehmet Karayaman, **a.g.t.**, s.196-197.

⁶⁴⁴ **Ahenk**, 4 Şubat 1336 (1920).

⁶⁴⁵ **Ahenk**, 24 Ağustos 1336 (1920).

⁶⁴⁶ **Ahenk**, 25 Ağustos 1336 (1920).

⁶⁴⁷ **Ahenk**, 8 Teşrinevvel (Ekim) 1336 (1920).

⁶⁴⁸ Mehmet Karayaman, **a.g.t.**, s.197.

⁶⁴⁹ **Ahenk**, 29 Haziran 1336 (1920).

Anonim Şirketi 1897’de bu kaynağın üzerini uygun bir şekilde örtmüş ve suyu demir borularla şehre taşımıştı⁶⁵⁰. Ayrıca kentte sebiller, şadırvanlar, çeşmeler ve ılıcalar halkın ihtiyacına cevap vermeye çalışıyordu.

1908 yılında, kentte 51 çeşme⁶⁵¹ bulunuyordu. Bunlardan en önemlileri olan Çankırılıoğlu Sebili, Çelebizade Hacı Mustafa Efendi Sebili, Dönertaş Sebili, Fatma Hanım Sebili, Gaffab Zade Sebili, Hacı Ahmet Ağa Sebili, Hadice Hatun Sebili, Şadırvanaltı Cami Şadırvanı, Hisar Cami Şadırvanları, Kestane Pazarı Şadırvanı⁶⁵² halkın su ihtiyacını karşılamaktaydı. İşgal yıllarında da bu suların varlığı ve hizmetleri devam etti. 1922 yılında gazetelerde Mezarlıkbaşı’nda, özellikle hayvanlar için Vezirsuyu İdaresi tarafından büyük bir çeşme⁶⁵³ yaptırılacağı haberini, halk sevinçle karşıladı. İkiçeşmelik’teki Aynalı Kahve’de bulunan Selanikli Hüseyin oğlu Mustafa Usta her türlü suyolunu tamir⁶⁵⁴ etmesiyle meşhur olup, gazetelerdeki ilanlarda yer alıyordu.

Hayırsever bir kişi tarafından yaptırılan ve Damlacık Pınarı adlı çeşmeye Nevşehirli Damat İbrahim Paşa sahip çıktı ve padişahın hükmüyle 1720 yılında, suyu, yakınındaki mescid ve sabunhanelere akıttı. Kentteki Fatma Hanım Çeşmesi, Gaffarzade Çeşmesi, Giridlizade Hacı Süleyman Ağa Çeşmesi, Hacı Bey Çeşmesi, Hasta Mescidi Çeşmesi, İki Çeşme, Kaymakam Çeşmesi, Kızlar Ağası Hanı Çeşmesi, Mısırlızade Hacı Mustafa Efendi Çeşmesi, Sahlepçioğlu Çeşmesi, Yapıcıoğlu Çeşmesi halkın ihtiyacını karşılıyordu⁶⁵⁵. Bunlar dışında pek çok çeşme bulunmaktaydı. Bornova Köyü yolu üzerinde ve Meles Irmağı kıyısına yakın bir yerde bulunan çeşme, Rumlar arasında Artemis Kaplıcaları olarak anılıyordu⁶⁵⁶.

İzmir’e bağlı Balçova karyesinde Aga Memnun adıyla bilinen ve Vilayet Muhasebe-i Hususiye idaresinin malı bulunan ılıca, sinir hastalıklarına iyi geliyordu. 1919 yılında Kokaryalı’daki Orman İdaresi karşısında dinlenme salonu kurulmuş ve salon önündeki arabalarla ılıcaya kolaylıkla gidilebiliyordu⁶⁵⁷. Agamemnun

⁶⁵⁰ Engin Berber, **İzmir 1920.....**, s.100.

⁶⁵¹ Siren Bora, **a.g.e.**, s.24

⁶⁵² Münir Aktepe, **a.g.m.**, s.121.

⁶⁵³ **Şark**, 20 Ağustos 1338 (1922).

⁶⁵⁴ **Ahenk**, 27 Mayıs 1337 (1921).

⁶⁵⁵ Münir Aktepe, **a.g.m.**, s.112,115.

⁶⁵⁶ J.M Tancoigne, **a.g.e.**, s.32.

⁶⁵⁷ **İzmir Vilayeti Salnamesi**, s.21; **Müsavat**, 13 Temmuz 1335 (1919).

Kaplıcaları, kükürtlü idi. Mehmet Efendi tarafından Balatcık İskelesi'ne yarım saat mesafede açılan "gümüş ılıcaları" başta romatizma olmak üzere birçok hastalığa şifa oluyordu⁶⁵⁸.

C- KENT HAMAMLARI ve DUŞHANELER:

İzmir'de pek çok hamam yapılmış olup, toplum sağlığına hizmet veriyordu. 1908 yılında 39⁶⁵⁹, 1920 yılında ise 44 hamam bulunuyor ve bu hamamlarda 71 kişi çalışıyordu⁶⁶⁰.

İşgal yıllarında kentte bulunan başlıca hamamlar; Bedesten dışında Balık Pazarı Hamamı, Yeşildirek Hamamı, Topal Hamam, Namazgâh Mahallesi'nde Namazgâh Hamamı, Mezarlıkbaşı'nda Tevfik Paşa Hamamı, Basmahane'de Çorakkapı Hamamı, Keçeciler Mahallesi'nde Keçeciler Hamamı, Yukarı Mahalle'de Osman Meciye Hamamı, Başdurak Mahallesi'nde Çivici Hamamı'dır. Bunlar dışında Beyler Sokağı'nda İstanköy Hamamı, Başdurak'ta İstanköy Hamamı, Bitpazarı'nda Bitpazarı Hamamı, Bölükbaşı Hamamı, İkiçeşmelik Hamamı, Kemeraltı'nda Veysel Hamamı, Pazaryeri'nde Müftü Hamamı ve Kasım Hamamı, Faik Paşa Mahallesi'nde Çürük Hamam, Beyler Sokağı'nda Beyler Hamamı, Çukur Hamamı, Tilkilik Mahallesi'nde Kelli Hamam ve Agios Konstantinos Hamamı⁶⁶¹ kent halkına hizmet veriyordu.

İstanköy Hamamı: Temizliği ve düzeniyle meşhur olan ve Salepçioğlu Cami-i Şerifi civarında bulunan İstanköy Hamamı, 1919'da kumpanya suyu ile idare ediliyordu. Her türlü malzemesi mükemmel olup, herkese açıktı. Hamamın kiracısı Sadık Efendi pazartesi ve perşembe günleri öğleden sonrayı hanımlara ayırmıştı⁶⁶². Hamam, sıhhi kurallara uygun surette donatılmıştı. Hamamı işleten Arnavut Sadık Efendi, yaptığı yardımlarla da tanınıyordu. Mekteplere gidip 15 gün süreyle talebelerin isteklerini ücretsiz karşılamıştı⁶⁶³.

Beyler Hamamı: İzmir'in Beyler Sokağı'nda bulunan hamam, 1919 yılında kiraya verildi. Temizlik için iki ay kapalı tutularak, tüm banyo takımları yenilendi ve

⁶⁵⁸ Ahenk, 8 Ağustos 1335 (1919).

⁶⁵⁹ Siren Bora, a.g.e., s.24

⁶⁶⁰ Zafer Toprak, a.g.m., s.230.

⁶⁶¹ Engin Berber, **İzmir 1920**, s.37; **Sada-yı Hak**, 10 Mayıs 1337(1921); Ahenk, 1 Eylül 1335 (1919).

⁶⁶² Ahenk, 23 Kasım 1335 (1919).

⁶⁶³ Ahenk, 3 Şubat 1336 (1920).

sihhi şartlar yerine getirildi⁶⁶⁴. 1922 yılında temizliğiyle ünlü, şehrin en temiz ve en sıcak hamamı olan Beyler Hamamı, sahibi Sadık Efendi tarafından soğuk-sıcak banyo ve bir duş ilavesiyle zenginleştirildi⁶⁶⁵. İstanköy Hamamı'ndaki müşterilerinden gördüğü yoğun ilgi üzerine, Beyler Hamamı'nın temizliğine daha çok özen gösteriyordu⁶⁶⁶. Ortasında göbek taşı olmayan hamam susuzluk nedeniyle, daha sonraları yıkıldı⁶⁶⁷.

Çukur Hamamı: İzmir'in İkiçeşmelik mevkiinde bulunuyordu. Halil Efendi'nin Çukur Hamamı, kiracısı Necati Efendi tarafından tamir ve yenilenerek her gün öğleden önce beylere ve öğleden sonra hanımlara bırakılıyordu. Tüm banyo takımları sıhhi şartlar taşıyor, Ramazan ayında geceleri açık bulunduruluyordu. Hamama gelen müşterilere, limonata ikramı yapılıyordu⁶⁶⁸.

Deniz Hamamları: İzmir halkı deniz banyolarına oldukça ilgi gösteriyordu. 1920'de İzmir'de 11 tane deniz hamamı mevcut olup, Konak'taki deniz banyosunda 32 kabin bulunuyordu. Kordon'daki deniz banyosunda ise kadın ve erkeklere eşit olarak dağıtılmış 16 soyunma odasıyla beraber, banyoların bazılarında çevresi kapalı havuzlar bulunuyordu. En büyük banyo Mersinli idi ve onu sırasıyla Ala Bey, Ayia Triada, Karataş, Salhane, Karantina ve Karakol⁶⁶⁹ banyoları izliyordu. Deniz banyolarındaki, banyo binası, ağaç kazıklar içinde olup, banyolarda erkek ve kadınlara özel olarak hazırlanmış iki bölme ile deniz üzerinde oturmak için taraçalar bulunuyordu⁶⁷⁰.

Banyolar ve hamamlar dışında hastalıklara iyi gelen duşhaneler de kent sağlığına hizmet vermekteydi. Gazete haberlerinde sık sık bunlarla ilgili ilanlara yer verilmiştir. Pisahandi Efendi'nin duşhanesinde; romatizma için kükürtlü su ile sade duş banyoları bulunmaktaydı. Duşhanede özel doktorlar çalışmakta ve doktorlar tarafından frengisi geçmiş olanlarla, felçli olanlara masaj uygulanıyordu. Kadın ve erkekler için ayrı ayrı sıcak ve soğuk su duşhanesi bulunuyor, özellikle tedavi için bir

⁶⁶⁴ **Ahenk**, 20 Ocak 1336 (1920); **Ahenk**, 2 Kasım 1335 (1919); **Ahenk**, 1 Eylül 1335 (1919).

⁶⁶⁵ **Şark**, 14 Ağustos 1338 (1922).

⁶⁶⁶ **Ahenk**, 21 Ocak 1336 (1920).

⁶⁶⁷ Cemal Saran, **a.g.e.**, s.46.

⁶⁶⁸ **Sada-yı Hak**, 10 Mayıs 1337 (1921); **Ahenk**, 13 Temmuz 1335 (1919); **Sada-yı Hak**, 5 Mayıs 1337 (1921).

⁶⁶⁹ Zafer Toprak, **a.g.m.**, s.232.

⁶⁷⁰ Şahabettin Ege, **a.g.e.**, s.20.

ay boyunca duşhanede kalmak isteyenlerin her türlü ihtiyacı karşılanıyordu. Duşhane, hastalıklı kimselerin geldiği yer olmasıyla birlikte sağlıklı kişiler için de faydalıydı. Ermeni Hastanesi Caddesi yakınında, Yeni Fırın karşısındaki Fındık Sokağı'nda 19 ve 32 numaralı yer duşhanenin adresi idi⁶⁷¹.

Viyana Tedavi Mektebi'nden mezune Madam Anna Seperling'in, Frenk Mahallesi'ndeki Kasaboğlu Sokağı'nda, 7 ve 16 numaralı yerlerde sıcak, kükürtlü deniz banyoları ile duşları bulunuyordu⁶⁷².

D- MEZARLIKLAR

İzmir, kozmopolit yapısıyla Türkler dışında yabancılar için de ayrı bir öneme sahipti. Her iki unsurun kentte mezarlıkları bulunuyordu. Kent içinde kalan mezarlıklar, zamanla nüfus artışına bağlı olarak, kent dışına taşındı.

Mezarlıkların şehir dışına taşınması işine Halil Rıfat Paşa'nın Valiliği sırasında başlanmış, Mezarlıkbaşı, Katipoğlu, Namazgâh ve Kemer Kabristanları'nın bir kısmı Osmanlı Dönemi'nde, bir kısmı Cumhuriyet Dönemi'nde kaldırılmıştır⁶⁷³.

İkiçeşmelik'ten Bayramyeri'ne uzanan yolun iki yakasındaki Müslüman mezarlıklara, Uluyol Mezarlığı adı veriliyordu. Yolun her iki tarafı, iki metreye kadar yüksek olan duvarlarla çevrili olup, duvarların arkasında birçok mezar taşları vardı. Mezardan geceleri geçmek cesaret işiydi⁶⁷⁴. Günümüzde mezarlık alanı tamamen kaldırılmış, yerine pazar kurulmuştur.

1920 yılında, Bornova'da Müslümanlara ait olan mezarlık hakkında bazı incelemelerde bulunmak üzere Meclis İdare-i Vilayet Azası'ndan iki kişi görevlendirildi⁶⁷⁵. Aynı yılda, kentte Kokluca Karyesi altında belediyeye ait bir de kabristan duruyordu⁶⁷⁶.

20. yüzyıl başlarında İzmir'de Türk mezarlıkları dışında Yahudilerin üç mezarlığı bulunuyor, bunlar Maşatlık, Kañeşme (Gürçeşme) ile Bornova mezarlıkları idi. Bornova Mezarlığı, günümüzde kullanılmamaktadır. Musevilere ait olan Maşatlık, Memleket Hastanesi'ndeki binalardan başlamak üzere Eşrefpaşa

⁶⁷¹ **Ahenk**, 21 Ağustos 1335 (1919); **Islahat**, 18 Haziran 1338 (1922).

⁶⁷² **Şark**, 15 Mayıs 1338 (1922).

⁶⁷³ Mehmet Karayaman, **a.g.t.**, s.225.

⁶⁷⁴ Şahabettn Ege, **a.g.e.**, s.50.

⁶⁷⁵ **Ahenk**, 4 Şubat 1336 (1920).

⁶⁷⁶ **Ahenk**, 1 Teşrinievvel (Ekim) 1336 (1920).

Bayramyeri noktasına kadar giden ve şimdiki Varyant'ın bulunduğu alanda idi. Burası günümüzde Bahri Baba Parkı olarak adlandırılmaktadır. Önceleri Bahribaba Mezarlığı kentin dışında kalmasına karşın, zamanla kentin şehir dışına yayılmasıyla, merkezde kalmıştı. 1885'te mezarlığın bir bölümü cadde yapımı için istimlak edilerek Vali Halil Rifat Paşa tarafından mezarlığa gömü yapılması yasaklandı⁶⁷⁷. Ağaç bakımından oldukça zengin olan mezarlık, I. Dünya savaşı yıllarında Vali Rahmi Bey'in gayretleriyle şehir dışına taşındı. Mezarlıktaki kemikler, Kançeşme'deki mezarlığa götürülerek, bu arazide (Bahribaba) okul yapımı çalışmaları başladı. Okul binalarına, Yahudi göçmenleri yerleştirildi. 1919 yılında İzmir'i işgal eden Yunanlılar, göçmenleri buralardan çıkarıp, aynı yerde Helen Üniversitesi açma⁶⁷⁸ hayaliyle mezarlığı taşımaya karar verdiler.

Yunanlılar, taşıma işini 1921 yılında tamamladılar. Düzey olarak yere yatırılmış mezar taşlarının bulunuşu ve asıl ağaçsız oluşu nedeniyle mezarlık⁶⁷⁹, çocukların eğlence ve uçurtma uçurdıkları yer haline geldi. İşgalden sonra, park halini aldı.

Bahribaba Parkı'nın üst tarafları, Rum Mezarlığı olarak kullanılıyordu. Aynı zamanda Yahudilerin ve Avrupalıların mezarlığı idi. İngiliz ve Rumlar arasındaki dostluk nedeniyle Türk limanlarında ölen İngilizler, çoğunlukla Rum Mezarlığı'na gömülmüştür. Aydın-Turgutlu Demiryolları'nın kesiştiği yerden başlayarak, St. Polycarpe'nin kuzey doğusundaki geniş alanda diğer bir Rum Mezarlığı bulunuyordu. İşgalden sonra Rumların İzmir'i terk etmesiyle birlikte buraya ölü defnedilemedi. Bu nedenle Bakanlar Kurulu toplantısında Belediyeler Kanunu'nun 160. maddesi gereğince arazinin İzmir Belediyesi'ne devredilmesine karar verildi⁶⁸⁰.

Buca'daki mezarlar ve mezar taşları özenle yapılmış, heykeltraş yapıtı niteliğindedir. Buca'yı İzmir'e bağlayan Gürçeşme (Kançeşme) karayolunun onarılmasından önce, Kemer tren istasyonu arkasındaki karayolunun her iki tarafında selvi ağaçlarıyla donanmış, iki hristiyan mezarlığı bulunuyordu⁶⁸¹.

⁶⁷⁷ Siren Bora, **a.g.e.**, s.53.

⁶⁷⁸ Siren Bora, **a.g.e.**, s.54.

⁶⁷⁹ Şahabettn Ege, **a.g.e.**, s.49.

⁶⁸⁰ Mehmet Karayaman, **a.g.t.**, s.231.

⁶⁸¹ Feyyaz Erpi, **Buca'da Konut Mimarisi**, O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Basım İşliği, Ankara, 1987, s.189.

Buca Anglikan Kilisesi Kabristanı'ndaki bazı mezarlar, 1919 yılında ölen Elizabeth Williamson, Spencer Whiteman ve 1921'de ölen, E. O. Webber ve A.W. Heginbotham, adlı kişilere aittir⁶⁸².

⁶⁸² Feyyaz Erpi, **a.g.e.**, s.191.

SONUÇ

Bir Avrupa kenti görünümünde olan İzmir, hem zengin tarihsel geçmişinde hem de günümüzde önemli bir ticaret, turizm, kültür ve sanat merkezi olarak yeniliklere daima açık ve ülkemizin batıya dönük yüzü olmuştur.

İzmir'i İzmir yapan en önemli unsur, şüphesiz tüm kurum ve kuruluşlarıyla birlikte hareket eden İzmirliilerin, kentin gelişmesi ve kalkınması için varolan fırsat ve imkânları iyi kullanma gayretleridir. Yaşayan, nefes alan, sürekli değişen bir iç dinamiğe sahip kent ihtiyacının, en başta gelen unsuru sağlıktır ve sağlıklı olmaktır. Bu nedenle sağlık kavramı, kent çalışmaları içinde yerini almıştır.

19. yüzyılda batının etkisiyle birlikte Osmanlı Devleti'nde, sağlık alanında önemli gelişmeler görüldü, buna bağlı olarak pek çok yeni kurum açıldı. Sıhhiye Müdürlükleri, Karantina İdaresi, batı tarzında yapılan hastaneler ve tıp okulları ile sıhhiye memurları yetiştiren okullar bunlardan birkaçıdır.

Milli mücadele sırasında İzmir'deki sanayi, ticaret, sağlık faaliyetleri genel anlamda yabancıların elinde ve kontrolünde oldu. Azınlıklar, uzun yıllar bir yandan kenti sömürerek, ondan azami derecede faydalanırken, kendilerine ait hastane, eczane dispanser gibi kurumlar açarak, sağlık hizmetlerine damgalarını vurdular. Aynı zamanda İzmir'i Avrupa kenti yapmaya çalıştılar. Hele şaşalı, süslü ve gösterişli Frenk Caddesi, İzmir'in en gözde mekânı oldu.

Sıhhiye Müdürlüğü'nün yaklaşımları, kent sağlığı ile ilgili faaliyetlerin koordinasyonunu ve gelişimini kolaylaştırıcı ve sağlıklı bir çevre oluşturulmasına, önemli katkılar sağlayacak yönde oldu. İzmir'in çeşitli yerlerinde muayenehane açarak, buralara hemen her branştan doktor atadı. Sıhhiye Komisyonu, Hükümet Dairesinde yaptığı haftalık toplantılarda, hastalıklara karşı sağlık önlemleri aldı.

Pislik, bu dönemin en büyük sorunu oldu. Yoksulluk, gıda ve temiz su kaynaklarının kıtlığı, çevre sorunları, kültürel farklılıklar ve beraberinde oluşan hastalıklar, başlıca sağlık problemleriydi. Bu gelişmelere bağlı olarak kent yerleşkesinde meydana gelen olaylara karşı İzmir, tüm kurumlarıyla sürekli bir mücadelenin içine itildi. Sorunlar bazen içinden çıkılmaz karışık ve çok yönlü mücadeleyi beraberinde getirdi. Savaş ortamı olduğundan, sağlık çalışmaları daha

çok salgınlarla mücadele şeklinde oldu. Aşı ve serum ile çeşitli temizlik tedbirleri, önem kazandı.

Sıhhiye Müdüriyeti salgın hastalıkların üzerine şiddetle eğildi. Hastalıkların geciktirilmeden ihbarına önem vererek, bu yönde etibbaya, büyük sorumluluk yükledi.

1871'de kurulan İzmir Belediye Teşkilatı, kenti, bakımlı, estetik ve çekici ve yaşanır hale getirmek için bir dizi çalışmalar yaptı. Günlük tüketim maddelerinin kontrolü, gıda imalathanelerinin ve yiyecek satan yerlerin temizliği, hayvan sağlığı, su ihtiyacı ve fakirlerle ilgilenmek, belediyenin başlıca görevleri arasındaydı. Halkı bilinçlendirerek, hizmetlerin sunuluş ve uygulamasını kolaylaştırmayı amaçladı. Ancak sokakların temizlettirilmesi, alt yapı hizmetleri, işçilerin ücretleri, fakirler için yapılan harcamalar belediye için önemli bir masraf kapısıydı. 1919 yılı sene-yi maliyesine ait bütçede, sıhhiyeye ayrılan tahsisat 10.904.370 kuruş olup, bu miktarın 4.542.030 kuruşu İzmir Gureba Hastanesine aitti⁶⁸³.

Kent sağlığına ilişkin karar verici merci olan Sıhhiye Müdüriyeti ve belediye yanında halkın da, kentin sağlık platformunda katılımcı ve destekçi olarak aktif görev alması, sağlık faaliyetinin başarıyla yürütülmesinde en önemli etkendi. Sıhhiye Müdüriyeti ve belediye çevre ve insan sağlığını, iyileştirmek ve çevre kirliliğine yol açan her türlü kirleticiye karşı denetim yaparak, kente etkin hizmet sunmaya çalıştılar. Bunu yaparken halkın duyarlı davranması ve çözüme yönelik katılımını sağlamak için çaba sarfetti. Temelde sokakları süpürenlerin çoğu, kadın veya küçük kız çocukları olduğundan yeterince çalışma yapılamıyor denetimler de eksik kalıyordu. Bu duruma bir de halkın duyarsızlığı eklenince, sokaklar süprüntü içinde kaldı. Özellikle Türkler alışkanlıklarından vazgeçmedi. Çöpler sokaklara atıldı, hayvanlar meydanlara salıverildi. Hal böyleyken, başta gazeteler olmak üzere kentte yaşayan halk, sokak kirliliğinden, sağlıksız ortamlardan, çöplerin zamanında toplanmamasından, içme sularının kirliliğinden ve alt yapı sorunlarından şikâyet ediyordu.

Sokakların pisliği, yetersiz beslenme koşulları, sahipsiz ve başıboş bırakılan hayvanlar, dükkânlardan dışarıya çıkarılarak sokak önlerinde sayılan yiyecekler,

⁶⁸³ Engin Berber, **Yeni Onbinlerin Gölgesinde.....**, s.127.

salgınları tetikledi. Sıhhiye Müdürlüğü ve memurların çabalarının bir kısmı, halkın, kuralları kulak arkası etmesi nedeniyle, sonuçsuz kaldı.

İşgal yılları boyunca, sağlık hizmetlerine erişebilme ve hizmetlerden yararlanmada tüm hastaneler ve sağlık kurumları cins ve mezhep ayrımı yapmadan hastaları muayene ettiler. Fakir halk için tüm sağlık kurumları ücretsizdi. Doktorlar fakirlerin tedavi ve muayenesi için özel çalışma saatleri ayırdılar.

Kentte artan hastalık ve salgınlardan dolayı İzmir'deki azınlıklar, kendi milletlerini salgınlardan korumak amacıyla hastaneler kurdular. Bu hastaneler birarada olup, buldukları yer, "hastaneler sokağı" diye adlandırılıyordu. Türklere ait olan Gureba-i Müslimin Hastanesi, ihtişamlı yapısıyla herkesi büyülüyordu. Avrupanın ünlü kentlerinde bile buradaki kadar teçhizatlı hastane yoktu. Ancak işgal yıllarında hastanenin yönretiminin değişmesiyle hastanedeki düzen ve sıhhi şartlar sekteye uğradı. Yunanlıların işgalinden, Karantina Binası, Askeri Hastane başta olmak üzere diğer sağlık kurumları nasibini aldı. Emraz-ı Zühreviye Hastanesi, 1921'de kapatılarak, dispanser olarak çalışmaya başladı.

İzmir'de azınlık doktorların sayıca üstünlüğü yanında Türk doktorları da seslerini duyurmaya başladılar. Doktor Mustafa Enver Bey tedavileri ve ameliyatlardaki başarısıyla, şeyhületibba ünvanını kazandı. Kentteki doktorların çoğu, gece dahi hasta muayene ediyorlardı. Diplomalı diş hekimlerinin sayısı az olmakla birlikte, kentte alaylı dişçiler mevcuttu.

Türk Kızılayı Hilal-i Ahmer ile Yunan Salib-i Ahmer'i savaş boyunca açtıkları dispanserlerle halka ücretsiz hizmet ettiler. Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin çalışmaları, halk tarafından yapılan yardımlar ve bağışlarla desteklendi.

Hem azınlıklar hem de Türkler tarafından kurulan yetimhaneler, öksüzler yurdu, yardım komisyonları gibi hayır kurumları, kent sağlığına ve sosyal yapıya önemli yararlar sağladı. Bu yerler, yardıma muhtaç kimsesizlere ve bakıma muhtaç çocuklara sığınak oldu. Kadınlar başta olmak üzere İzmir halkı tarafından yapılan bağış, yiyecek ve giyecek yardımına ek olarak, balo, sanat etkinlikleri ve piyango gelirleri, bu sosyal yardım kurumlarının idamesini sağlayarak, devletin yükünü hafifletmeye çalıştı.

Süleyman Ferit Eczacıbaşı ve Kemal Kamil gibi ünlü eczacıları ülkemize kazandıran İzmir kenti, İstanbul'dan sonra en fazla eczacı bulunduran yer oldu.

Eczanelerin büyük çoğunluğu yabancılara ait olup en büyük payı Rumlar alıyordu. Eczanelerin çoğu, Hükümet Caddesi ile Frenk Mahallesi civarında bulunuyordu. Doktorlar, hastalarını eczanelerin girişinde veya üst katında muayene ve tedavi ediyor hasta ilaçları da buralarda hazırlanıyordu. Savaş yıllarının etkisiyle dengesiz beslenme şartları ve hastalıklar, halkı kuvvet şuruplarına itti.

Milli mücadele döneminde savaşın vermiş olduğu sıkıntılarla beraber, bulaşıcı hastalıklar, sağlık koşullarının bir türlü istenen seviyeye gelmemesi, kentte önemli bir sorun haline geldi. Salgınlara yakalanmada ve hastalıkların salgına dönüşmesinde, toplumsal inanışların etkili olduğunu söyleyebiliriz. Türklerin önlem almadan kaderciliğe teslim oluşları, ne yazık ki ölümle neticelenebiliyordu. Hastalık oranlarına baktığımızda, özellikle 1919 yılında Rumların önemli ölçüde salgınlara yenik düştüğünü, söyleyebiliriz. Çoğu Rum aileler Sıhhiye Müdürlüğü'nin tedbirlerini dikkate almadı, hatta hastalığını gizleyenler oldu. Ayrıca Rum okulları da hastalıklar yüzünden tatil uyarılarını sadece birkaç gün dikkate aldılar.

Hastalıklar, kesintisiz olarak her dönemde İzmir'i yasa boğan olayların ilk sırasında gelmektedir. Çiçek, lekeli humma, tifo, veba, kolera, verem başlıca salgın hastalıklar arasındaydı. İstanbul ya da Mısır'dan gelen gemilerin veya Anadolu'dan gelen kervanların sıradan bir eşyaymış gibi taşıdıkları veba hastalığı, kent insanının başına bela oldu. Kış mevsimiyle birlikte emraz-ı sâriye hastalıkları artış gösteriyor, yaz aylarında ise ölümler görülüyordu. Sivrisineklerin neden olduğu sıtma için hastalara ücretsiz kinin dağıtılma yoluna gidildi. Bataklıkların kurutulması, önem kazandı. Tüm dünyayı etkisine alan ve hızla yayılan İspanyol nezlesi, İzmir'de de ölümlere neden oldu. 1920 yılında Sıhhiye Müdürlüğü, hastalığa karşı ciddi önlemler aldı. İzmir gazetelerinde, frengi hastalığı ile ilgili vakalar pek belirtilmemektedir. Ancak gazete ilanlarında hastalığa iyi gelen ilaçlara yer verilmesi, bunun yanında bel soğukluğu, frengi gibi zührevi hastalıklarla ilgili tedaviehanelerin yer alması, bu konuda uzman olan doktorların ilanları, kentte açığa vurulmak istemeyen bir salgının habercisiydi. Fuhuşu kontrol altında tutmak için, genelevlerin belli merkezlerde toplanması sağlandı.

Bulaşıcı hayvan hastalıklarıyla mücadele etmek için seyyar baytarlara önem verilerek gündelikleri arttırıldı. İşgalin ilk yıllarında hayvanlarda sığır vebası, şarbon, koyun ve keçi çiçeği gibi hastalıklar görüldü. Bunlara karşı uygulanan en etkili

yöntem, kordon vaz etmek ve aşı uygulaması idi. İşgal yıllarında Yunan Ordusu, koşum hayvanlarını satın aldı⁶⁸⁴. Hayvanlar, daha çok Çeşme, Bergama, Tire, Menemen gibi kazalarda bulunduğundan hayvan hastalıklarıyla mücadele de bu yerlerde oluyordu.

İzmir halkı su ihtiyacını genellikle kuyulardan karşılıyordu. Ancak bu suların sıhhi olduğunu söylemek zordur. Kanalizasyon şebekesinin derme çatma olması, çoğu yerde açıktan akan lağım suları, salgınları kolaylaştırdı. Vezir ve Osmanağa su kanalları tesisatının iyi olmaması, tamiri için ikide bir para toplanması halkı bıktırdı. İşgal döneminde İzmir'de pek çok hamam ve duşhaneler bulunuyor, halk deniz banyolarına yoğun ilgi gösteriyordu. Aslında kent hamamları, hastalıkların yuvalandığı yerlerden biriydi. Gazete ilanlarında bazı hamamların sıhhi olduğuna ilişkin haberlere dikkat çekilmesi, temizlik kavramına olan ihtiyacın göstergesiydi. Beyler Hamamı ve İstanköy Hamamı, ilgi gören yerlerin başındaydı. Yerleşim birimlerinin genişlemesi nedeniyle mezarlıkların kent dışına taşınması yoluna gidildi.

Sağlık bilincine sahip ve onu geliştirme yönünde çaba harcayan İzmir kenti, günümüzde bunu başarmaya yönelik bir yapı ve işleyişe sahip olmak için imkânlarını seferber etmektedir.

⁶⁸⁴ Engin Berber, **Yeni Onbinlerin Gölgesinde....**, s.96.

KAYNAKÇA

I-SÜRELİ YAYINLAR

A- GAZETELER

Ahenk
Anadolu
Dersaadet
Hukuk-u Beşer
Islahat
İkdam
İleri
Köylü
Müsavat
Payitaht
Sada-yı Hak
Selamet
Şark

B- DERGİLER ve MECMUALAR

Aydede, 6 Şubat 1338.
Halka Doğru, 1 Şubat, 1 Mart, 1335.
Nevsal-i İktisat 1321.

C- ARŞİVLER

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

D- SALNAMELER ve ZABIT CERİDELERİ

Aydın Vilayet Salnamesi 1326.
İzmir Vilayeti Salnamesi (1927-1928), Bilgi Matbaası, İzmir 1929.
MMZC, Devre:3, C.2, İctima:4.

II- İNCELEME YAPITLAR

A- KİTAPLAR

Aksoy, Yaşar, **Bir Kent, Bir İnsan, İzmir'in Son Yüzyılı**, S. Ferit Eczacıbaşı'nın Yaşamı ve Anıları, Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Vakfı Yayınları, İstanbul, Haziran 1986.

Aksoy, Yaşar, **İzmir Efsane'den Gerçeğe**, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, I. Basım, İzmir, Ocak, 2002.

Aybars, Ergün, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, Ercan Kitabevi, 7. Baskı, İzmir, 2000.

Atay, Çınar, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İzmir Planları**, İzmir, Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayını, 1998.

Atay, Çınar, **İzmir'in İzmir'i**, Esiad Yayın No: 93/ KY- 1, İzmir, 1993.

Atay, Çınar, **Tarih İçinde İzmir**, Tifset Basım ve Yayın Sanayii A. Ş., Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayını, İzmir, 1978.

Atilla, Nedim, **Gelişen İzmir**, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, I. Basım, Stil Matbaacılık, İzmir, Mart 2001.

Atilla, Nedim-Öztüre, Nezh, **Vourla**, Öztüre Holding, İzmir Basımevi, 2002.

Avcıoğlu, Doğan, **Milli Kurtuluş Tarihi I**, Tekin Yayıncılık, İstanbul, 1995.

Baykara, Tuncer, **İzmir Şehri ve Tarihi**, E.Ü. Matbaası, İzmir, 1974.

Bayar, Celal, **Ben de Yazdım, Milli Mücadeleye Giriş**, c. 5, Yön Matbaacılık, Sabah Kitapları, İstanbul, 1997.

Baytop, Turhan, **Türk Eczacılık Tarihi**, İ.Ü. Yayınları, İstanbul, 1985.

Bayat, Ali Haydar, **Osmanlı Devleti'nde Hekimbaşılık Kurumu ve Hekimbaşılar**, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 1999.

Berber, Engin, **Bir İzmir Kâbusu- Mütareke ve İşgal Dönemi Üzerine Yazılar**, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayını, Mart 2002.

Berber, Engin, **Kuruluşundan Cumhuriyete Karşıyaka Belediyesi Tarihi**, Karşıyaka Belediyesi Kültür Yayını, Şanal Matbaası, İzmir, Aralık 2005.

Berber, Engin, **Sancılı Yıllar**, Ayraç Yayınevi, Ankara, 1997.

Berber, Engin, **İzmir 1920, Yunanistan Rehberinden İşgal Altındaki Bir Kentin Öyküsü**, Akademi Kitabevi, İzmir, 1998.

Berber, Engin, **Rumeli'den İzmir'e Yitik Yaşamların İzinde**, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, I. Basım, Ekim 2002, s. 10.

Berber, Engin, **Yeni Onbinlerin Gölgesinde Bir Sancak: İzmir (30 Ekim 1918- 15 Mayıs 1919)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999.

Beyru, Rauf, **19. Yüzyılda İzmir'de Sağlık Sorunları ve Yaşam**, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, İzmir, Mart 2005.

Beyru, Rauf, **19. Yüzyıl'da İzmir'de Yaşam**, Literatür Yayınları, I. Basım, Temmuz, 2000.

Beyru, Rauf, **İzmir'de Yüzyıl Öncesinin Bir Salgını ve Düşündürdükleri, II. Uluslar Arası İzmir Sempozyumu** (Tebliğler) Necmi Ülker, E.Ü. Basımevi, İzmir, Nisan 1998.

Bilget, Adnan, **Son Yüzyılda İzmir Şehri (1849-1949)**, Mehşer Basımevi, İzmir, 1949.

Bolak, Orhan, **Hastanelerimiz (Eski Zamanlardan Bugüne Kadar Yapılan Hastanelerimizin Tarihi ve Mimari Etüdü)**, İstanbul Matbaacılık, 1950.

Bora, Siren, **İzmir Yahudileri Tarihi (1908- 1923)**, Gözlem Gazetecilik ve Yayın A.Ş. , Tıglat Matbaacılık, İstanbul, 1995.

Çavdar, Kazım, **İzmir'de Tarih**, E.Ü. Matbaası, İzmir, 1980(?).

Çavdar, Kazım, **İzmir**, İzmir Yazım-Dağıtım, İzmir, 1986.

Demirhan, Ayşegül, **Kısa Tıp Tarihi**, Bursa Üniversitesi Basımevi, 1982.

Doğer, Ersin, **İlk İskânlardan Yunan İşgaline Kadar Menemen Yada Tarhaniyat Tarihi**, Sergi Yayınevi, İzmir 1997.

Dursun, Kamil, **İzmir Hatıraları**, Yay. Haz., Ünal Şenel, Akademi Kitabevi, İzmir, 1994.

Ege, Şahabettin, **Eski İzmir'den Anılar**, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayını, İzmir, 2000.

Erpi, Feyyaz, **Buca'da Konut Mimarisi**, O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Basım İşliğı, Ankara, 1987.

Güler, Ali, **Yakın Tarihimize Pontus Meselesi ve Rum Yunan Terör Örgütleri**, Ankara, 1984.

Gündem, Naci, **Günler Boyunca**, İzmir, 2002.

Gürsoy, Melih, **Bizim İzmirimiz**, Yaylacık Matbaası, İzmir, Mayıs, 1993.

Goffman, Daniel, **İzmir ve Levanten Dünya**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Yay. Haz. Aysen Anadol, İstanbul, Ekim 1995.

Goffman Daniel-Kuban, Doğan, **İzmir ve Ege'den Mimari İzlenimler**, Çimentaş Yayını, İzmir, 1994.

Grossman, Moşe, **Dr. Markus (1870- 1944) Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Geçişte Türk Yahudilerinden Görünümler, Dünden Bugüne Yarına I**, İstanbul, 1992.

Huyugüzel, Ömer Faruk **İzmir Fikir ve Sanat Adamları (1850- 1950)**, T.C. Kültür Bakanlığı, Özkan Matbaacılık, Ankara, 2000.

İzmir 1905, Sami, Cevat - Hüsnü, Hüseyin, Sadeleştirerek Yay. Haz. Erkan Serçe, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, Ekim, 2000.

İzmir 1921, Çev. Candemir, Aykan, I. Basım, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, İzmir, 2000.

İzmir Çevre Kirliliği ve Sağlık Sempozyumu, İzmir Tabip Odası, İzmir, 1987.

Kaygusuz, Bezmi Nusret, **Bir Roman Gibi**, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, İzmir, Ekim 2002.

Kumbaracılar, İzzet, **Eczacılık Tarihi ve İstanbul Eczaneleri**, Yay. Haz. Ömer Kırkpınar, İstanbul Kütüphanesi Yayınları, İstanbul, 1988.

Moralı, Bülent, **Punta'dan Alsancak'a (Alsancak'ın Tarihine Kısa Bir Bakış)**, Güzele Matbaası, Alsancak, İzmir.

Moralı, Nail, **Mütareke'de İzmir Önceleri ve Sonraları**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1976.

Moralı, Nail, **Mütarekede İzmir Olayları**, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1973.

Nahum, Henry, **İzmir Yahudileri**, Çev. Estreya Seval Vali, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.

Nezihi, Raif, **İzmir'in Tarihi**, Hazırlayan ve Tamamlayan: Erol Üyepazarcı, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, İzmir, Ekim 2001.

Olgaç, Ulvi, **Güzel İzmir Ne İdi Ne Oldu?**, Meşher Basımevi, İzmir, 1939.

Öktem, Haydar Rüştü, **Mütareke ve İşgal Anıları**, Haz: Zeki Arıkan, Ankara, 1991.

Parlak, Türkmen, **Yeni Asır'ın İzmir Yılları (1924-1954)**, İstanbul, 1989.

- Pınar, İlhan, **XVIII. Yüzyıl Gezginlerin Gözüyle İzmir**, Akademi Kitabevi, İzmir, 1996.
- Saran, Cemal, **İzmir**, Birlik Matbaası, Bornova, İzmir, 1973.
- Say, Memduh, **İjiyen Bakımından İzmir Şehri**, Bilgi Matbaası, İzmir, 1941.
- Saygılı, Refet, **Son Yüzyıllarda, İzmir ve Batı Anadolu Uluslar Arası Sempozyumu**, Akademi Kitabevi, İzmir, 1992.
- Sertel, Sabiha, **Roman Gibi**, Belge Yayınları, İstanbul, 1987.
- Solomonidis, Christos, **İzmir’de Tıp**, Atina, 1955.
- Sotiriu, Dido, **Ölümler Bekler**, Çev: Dr. Kriton Dinçmen, Arion Yayıncılık, İstanbul 1995.
- Şehsuvaroğlu, Bedi, **Eczacılık Tarihi Dersleri**, İ.Ü. Yayını, İstanbul, 1970.
- Şenocak, Bülent, **Levant’ın Yıldızı İzmir (Levantenler, Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler)**, Şenocak Kültür Yayını I, İzmir, 2003.
- Taçalan, Nurdoğan, **“Ege’de Kurtuluş Savaşı Başlarken”**, Milliyet Yayıncılık, Ekim 1971.
- Tancoigne, J.M. **İzmir’e, Ege Adalarına ve Girit’e Seyahat** (Voyage A Smyrne Dans L’archipel Et L’île De Candie, Bir Fransız Diplomatının Türkiye Gözlemleri(1811–1814), Çeviri: Ercan Eyüboğlu, Büke Yayınları, İstanbul, 2003.
- Tartan, Hakan, **Atatürk’ün İzmir’i**, Tülov Kültür Dizisi-1, İzmir, 2003.
- Telci, Cahit- Mert, Hasan- Gökçe, Turan, **Seydiköy’den Gaziemir’e Bir Kentleşme Süreci**, Gaziemir Belediyesi Kültür Yayını, I. Basım, Nisan 2003.
- Temel, Mehmet, **İşgal Yıllarına İstanbul’un Durumu**, T.C Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998.
- Tükel, Hasan Sükuti, **Tatlı ve Acı Hatıralar**, İzmir, 1952.
- Türkmen, Zekeriya, **Belgelerle Yunan Mezalimi**, Ankara, 2000.
- Türkiye’de Yabancı Müesseselerin Durumu Hakkında Rapor**, T.C. Maarif Vekâleti, Maarif Basımevi, Ankara, 1956.
- Ürük, Yaşar, **Şu Bizim Karşıyaka**, Atadost Yayınları, İzmir, Haziran 1999.
- Yarman, Arsen, **Osmanlı Sağlık Hizmetlerinde Ermeniler ve Surp Pirgiç Ermeni Hastanesi Tarihi**, Editör: Ali Çakmak, Surp Pirgiç Ermeni Hastanesi Vakfı Yayını, İstanbul, 2001.

Yaranga, Olaf, **19. Yüzyılın İlk Yarısında Fransız Gezinlerin Anlatımlarında İzmir**, Çev. Gürhan Tümer, İzmir Yayıncılık, Ekim 2000.

Yerasimos, Stefanos, **Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye III**, Belge Yayınları, 6. Baskı, Türkçesi: Babür Kuzucu, İstanbul, 1992.

B- MAKALELER

Akçiçek, Eren, “Şeyhületibba Doktor Mustafa Enver Bey’in Hizmetleri” **İzmir Devlet Hastanesi Mecmuası**, c.20, S. 3, İzmir, 1982.

Aktepe, Münir, “İzmir Çeşmeleri”, **Üç İzmir**, YKY, I. Baskı, İstanbul, Aralık 1992.

Arı, Kemal, “Kurtuluş Savaşı Sonrasında İzmir’e Yönelik Göçler ve Etkileri”, **Üç İzmir**, I. Baskı, İstanbul, Aralık 1992.

Arıkan, Zeki, “II. Meşrutiyet Döneminde İzmir 1908–1918”, **Üç İzmir**, I. Baskı, İstanbul, Aralık 1992.

Erginöz, Hilmi, “Türkiye’de Sağlık İdaresi”, **Dünyada ve Türkiye’de 1850 Yılından Sonra Tıp Dallarındaki İlerlemelerin Tarihi**, İstanbul, 1988.

Rauf Beyru, İzmir’de Yüzyıl Öncesinin Bir Salgını ve Düşündürdükleri, II. Uluslar arası İzmir Sempozyumu (Tebliğler), Necmi Ülker, Ege Üniv. Basımevi, Nisan 1998, İzmir.

Sürgevil, Sabri, “Türk Yunan İlişkileri İçinde İzmir’in İşgali Sorunu”, **Ç.T.T.A.D.**, 1/3, İzmir, 1993.

Temel, Mehmet, “Birinci Dünya Savaşı ve Muharebe Yıllarında Türkiye’deki Bulaşıcı ve Zührevi Hastalıklara Karşı Alınan Önlemler”, **Ç.T.T.A.D.**, c. III, S. 8, İzmir, 1999.

Taçalan, Nurdoğan, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Son Yıllarında İzmir”, **Ege Kültürü’nden Damlalar**, Asır Matbaacılık, İzmir, 1997.

Toprak, Zafer, “Yayımlanmamış Bir Monografiden İzmir (1920- 1921)”, **Üç İzmir**, I. Baskı, İstanbul, Aralık 1992.

Unat, Ekrem Kadri, “Osmanlı İmparatorluğunda Aşı ve Serum Hazırlama Müesseseleri”, **Türk Tıp Alemi**, c.I, S.2, 1970.

Ülker, Necmi, “Bizans’ın Son Dönemlerinden Cumhuriyet Devrine Kadar İzmir”, **İzmir**, Mas Matbaacılık, İstanbul, 1993.

Yetkin, Sabri, “İzmir’de Veba Salgını”, **Ç.T.T.A.D.**, 1/3, İzmir, 1993.

Yıldırım, Nuran, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Koruyu Sağlık Uygulamaları”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, c.V, Ankara, 1985.

C- TEZLER

Cerezci, Serap, **1919-1922 Yılları Arasında İzmir’de Gündelik Yaşam**, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2003.

Durgun, Bülent, **1919-1922 Yılları Arasında İzmir’de İktisadi Durum**, Yüksek Lisans Tezi, D.E.Ü., İzmir, 1998.

Gürsel, Ali, **1920-1960 Yılları Arası Cumhuriyet Hükümetlerinin Sağlık Politikası**, Hacettepe Üniversitesi, Doktora Tezi, Ankara, 1998.

Karayaman, Mehmet, **İzmir’de Sağlık (1920–1938)**, Doktora Tezi, İzmir, 2005.

Kırkpınar, Siren, **1908–1912 İzmir Sancağında Rumlar (Sosyal, Ekonomik, Kültürel Durumları)**, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç.Dr. Zeki Arıkan, İzmir, 1988.

Kurt, Sadık, **İzmir’de Kamu Hizmeti Gören Kuruluşlar (1850-1950)**, D.E.Ü.A.İ.İ.T.E., Doktora Tezi, İzmir, 1996.

Özpekcan, Meliha, **Türkiye Cumhuriyetinde Sağlık Politikası (1923-1933)**, İ. Ü. A.İ.İ.T.E. Doktora Tezi, İstanbul, 1999.

Vere, Onur Gülsün, **Mütareke’den İşgale İzmir’de Rumlar**, D.E.Ü. A.İ.İ.T.E., Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2007.

D- ANSİKLOPEDİ ve SÖZLÜKLER

Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi, Ana Yayıncılık, İstanbul, 1989, c. 19.

Okyanus Ansiklopedik Sözlük, Haz: Pars Tuğlacı, Cem Yayınevi, c. V.

Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat, Ferit Devellioğlu, Ankara, 1978.

Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi, c.V, Ankara, 1985.

E- INTERNET

ege@milliyet.com.tr

akintarih.com/osmanli/genelev.htm

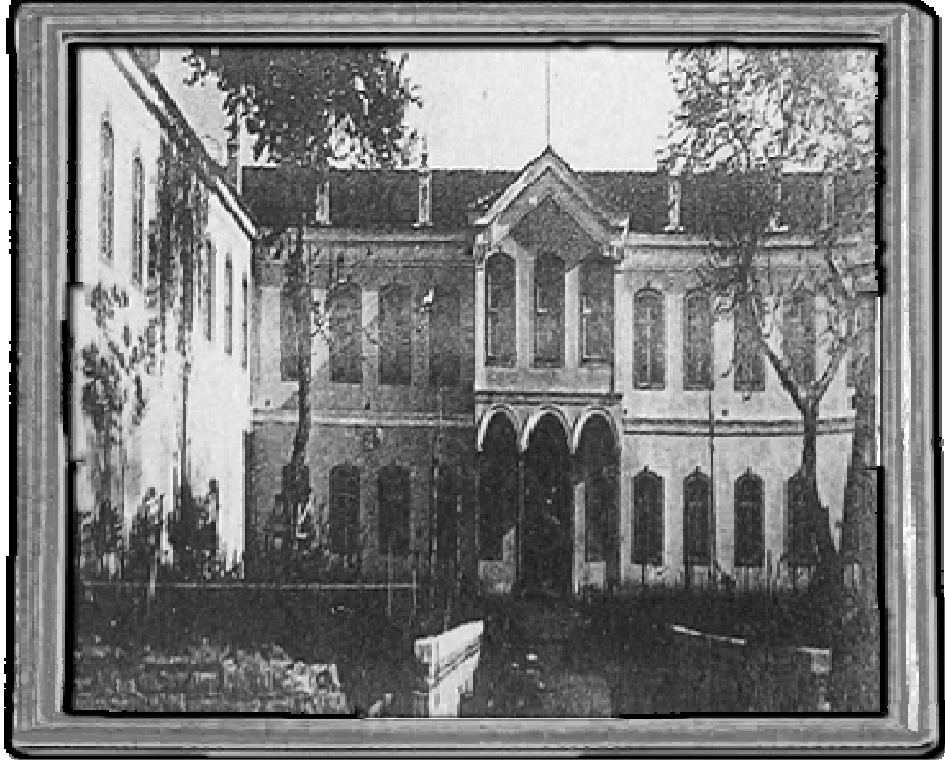
EKLER

- 1- 20. Yüzyıl Başlarında İzmir ve Mahalleleri
- 2- Askeri Hastane
- 3- Askeri Hastane Açılış Töreni
- 4- Askeri Doğum Evi
- 5- Gureba-yı Müslimin Hastanesi
- 6- Rum Hastanesi
- 7- Rum Hastanesi ve Kızılhaç Görevlileri
- 8- Rum Hastanesi'nde Ayin
- 9- İzmir Fransız Hastanesi'nde Sergilenen Bir Tiyatro Gösterisi
- 10- Süleyman Ferit Eczacıbaşı
- 11- Taşlızade Doktor Ethem Bey
- 12- Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin İlk Amblemi
- 13- İzmir Ermeni Kız Yetim Okulu ve Hocaları
- 14- İzmir Ermeni Erkek Yetim Okulu ve Hocaları
- 15- 1920 Yılında Dar'ül-Eytam (Öksüzler Yurdu)'da Görevli Öğretmenler
- 16- Piçhane
- 17- Frenk Mahallesi'nde Bir Türk Bayan Yol Temizleyicisi
- 18- Hekimbaşı Odası'nda Kullanılan Bir Terazî
- 19- El Ecza Havanları
- 20- İlaç Ezmeye Yarayan El Taşı
- 21- Hilal-i Ahmer Pulları
- 22- Vezir, Osmanağa Tarihi Su Kemerleri
- 23- Su Yolcusunun Ayarladığı Su
- 24- Türk Mezarlıklarından İzmir
- 25- Menemen Hükümet Tabipliğine Tayin Edilen Doktor, I. Belge
- 26- Menemen Hükümet Tabipliğine Tayin Edilen Doktor, II. Belge
- 27- 1336 (1920) Yılında İzmir'de Ortaya Çıkan Veba Hastalığı
- 28- İzmir Belediyesi, Sağlık, Avans İtası
- 29- İzmir'deki Kolera Salgınının Önlenmesinde Önemli Hizmeti Görülen Midilli Mutasarrıfı Hıfzı Paşa'nın Rütbe İle Taltifi, I.Belge

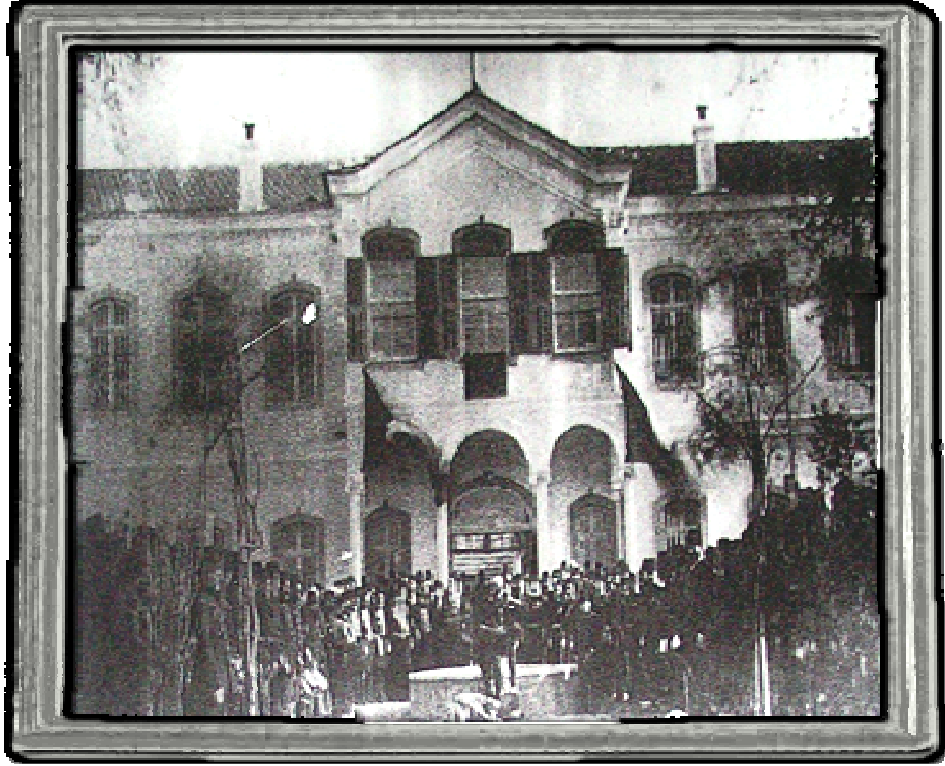
- 30- İzmir'de Ortaya Çıkan Kolera Salgınının Önlenmesinde Önemli Hizmeti Görülen
Midilli Mutasarrıfı Hıfzı Paşa'nın Rütbe İle Taltifi, II. Belge
- 31- İzmir ve Denizli'deki Salgına Dair

1- 20. Yüzyıl Başlarında İzmir ve Mahalleleri

2- Askeri Hastane

3- Askeri Hastane Açılış Töreni

4- Askeri Doğum Evi

5- Gureba-yi Müslimin Hastanesi

6- Rum Hastanesi

7- Rum Hastanesi ve Kızılhaç Görevlileri

8- Rum Hastanesi'nde Ayin(1919)
(İzmir'in Şehidi Metropolit Hrisostomos, İşgal Bölgesi Komutanı Albay
Mavroudis, Doktor Apostolos Psaltof)

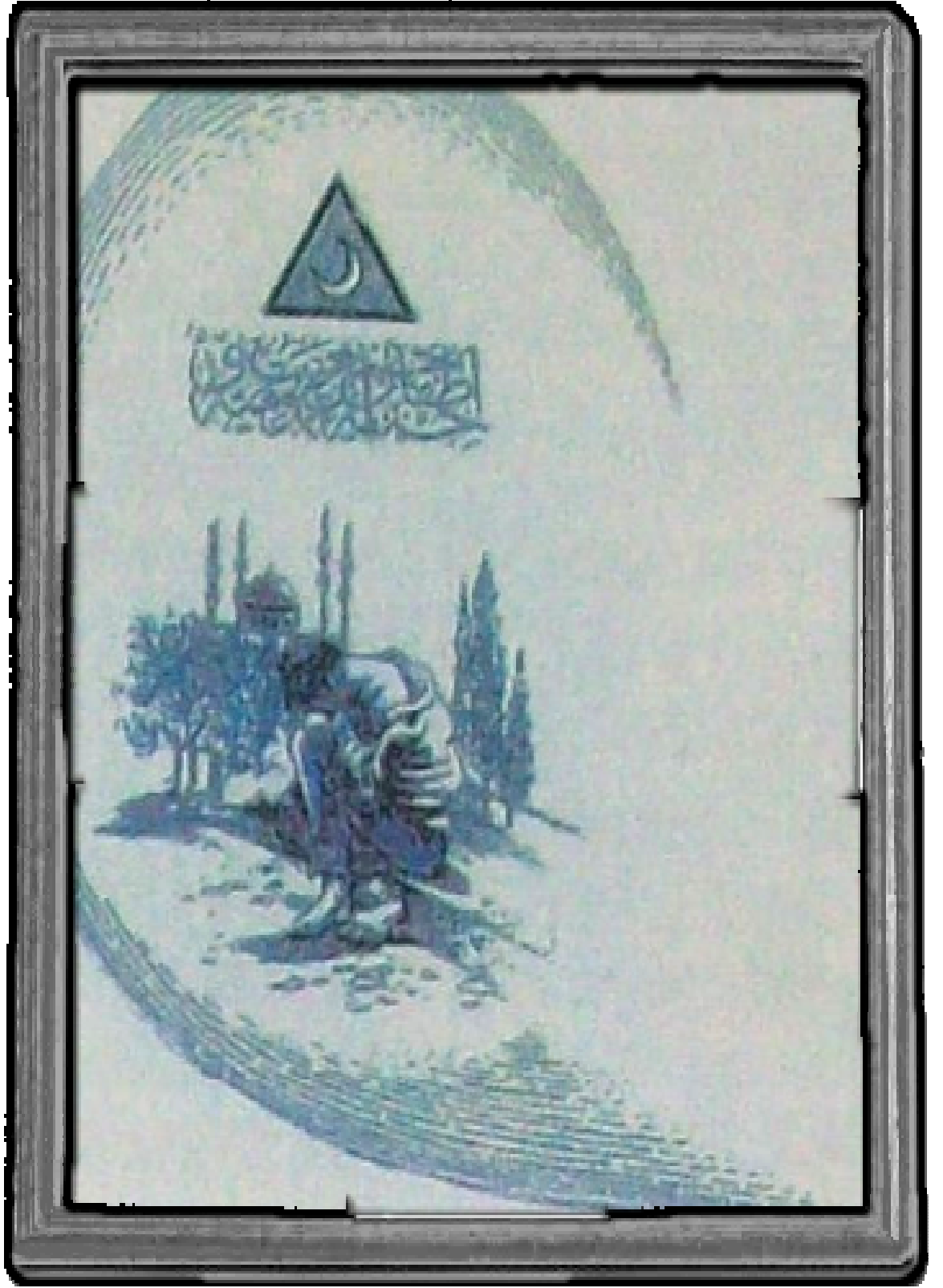
9- İzmir Fransız Hastanesi'nde Sergilenen Bir Tiyatro Gösterisi

10- Süleyman Ferit Eczacıbaşı

11-Taşlızade Doktor Ethem Bey

12- Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin İlk Amblemi

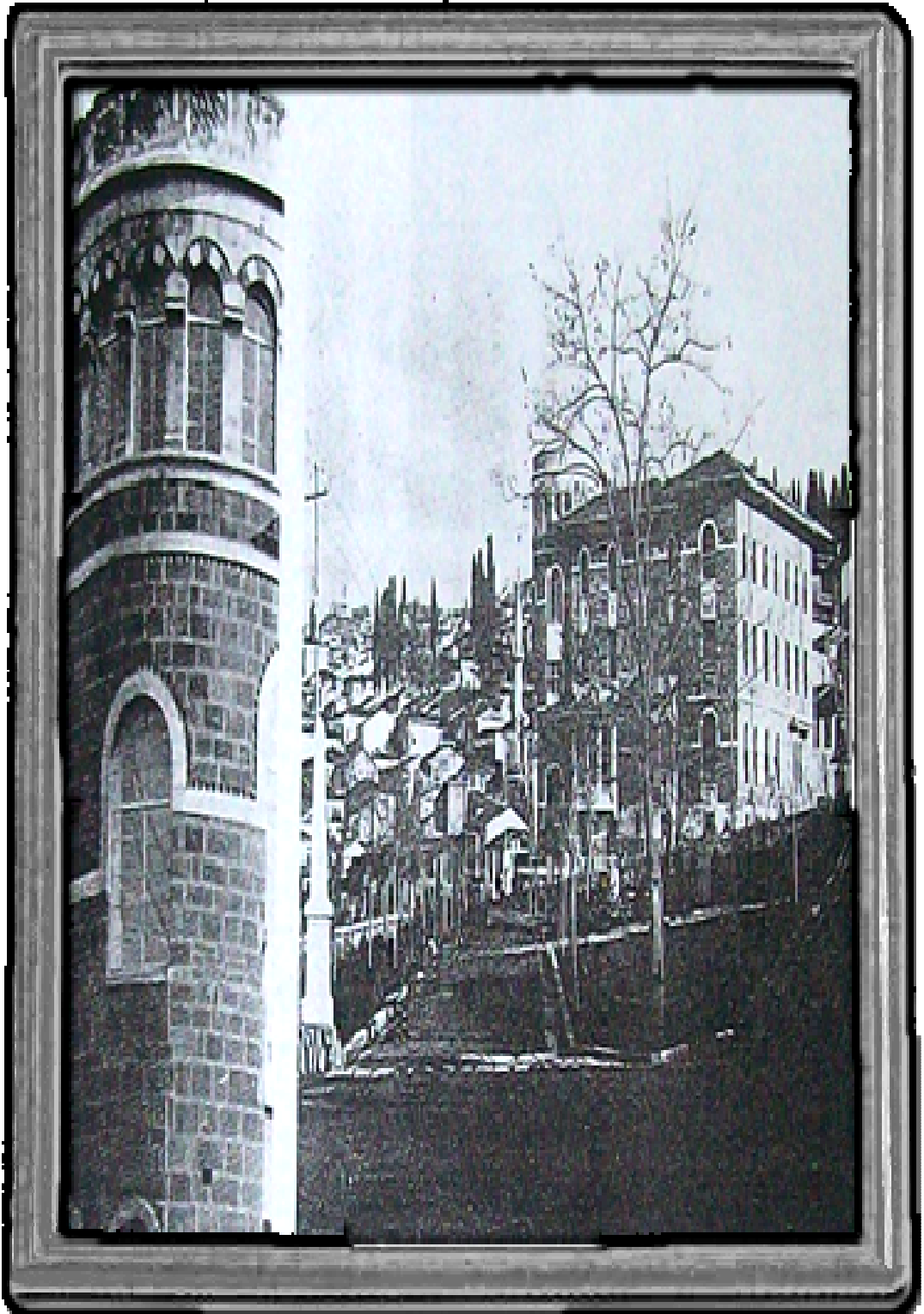
13- İzmir Ermeni Kız Yetim Okulu ve Hocaları

14- İzmir Ermeni Erkek Yetim Okulu ve Hocaları

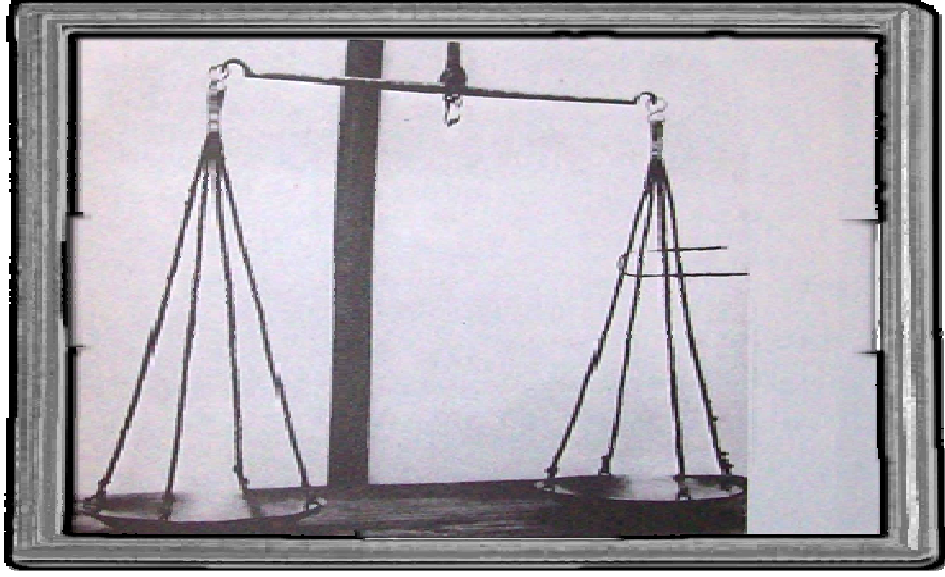
**15- 1920 Yılında Dar'ül-Eytam (Öksüzler Yurdu)'da Görevli Öğretmenler
(İdareci Kemal Efendi, Öğretmen Giritli Hasan Efendi, Sıtkı Efendi, Cemal
Hoca ve Öğretmen Şehabettin Efendi)**

16- Piçhane

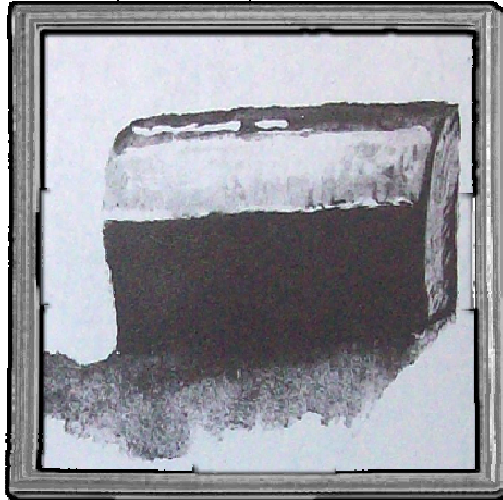
17- Frenk Mahallesi'nde Bir Türk Bayan Yol Temizleyicisi

18- Hekimbaşı Odası'nda Kullanılan Bir Terazi

19- El-Ecza Havanları

20- İlaç Ezmeye Yarayan El Taşı

21- Hilal-i Ahmer Pulları

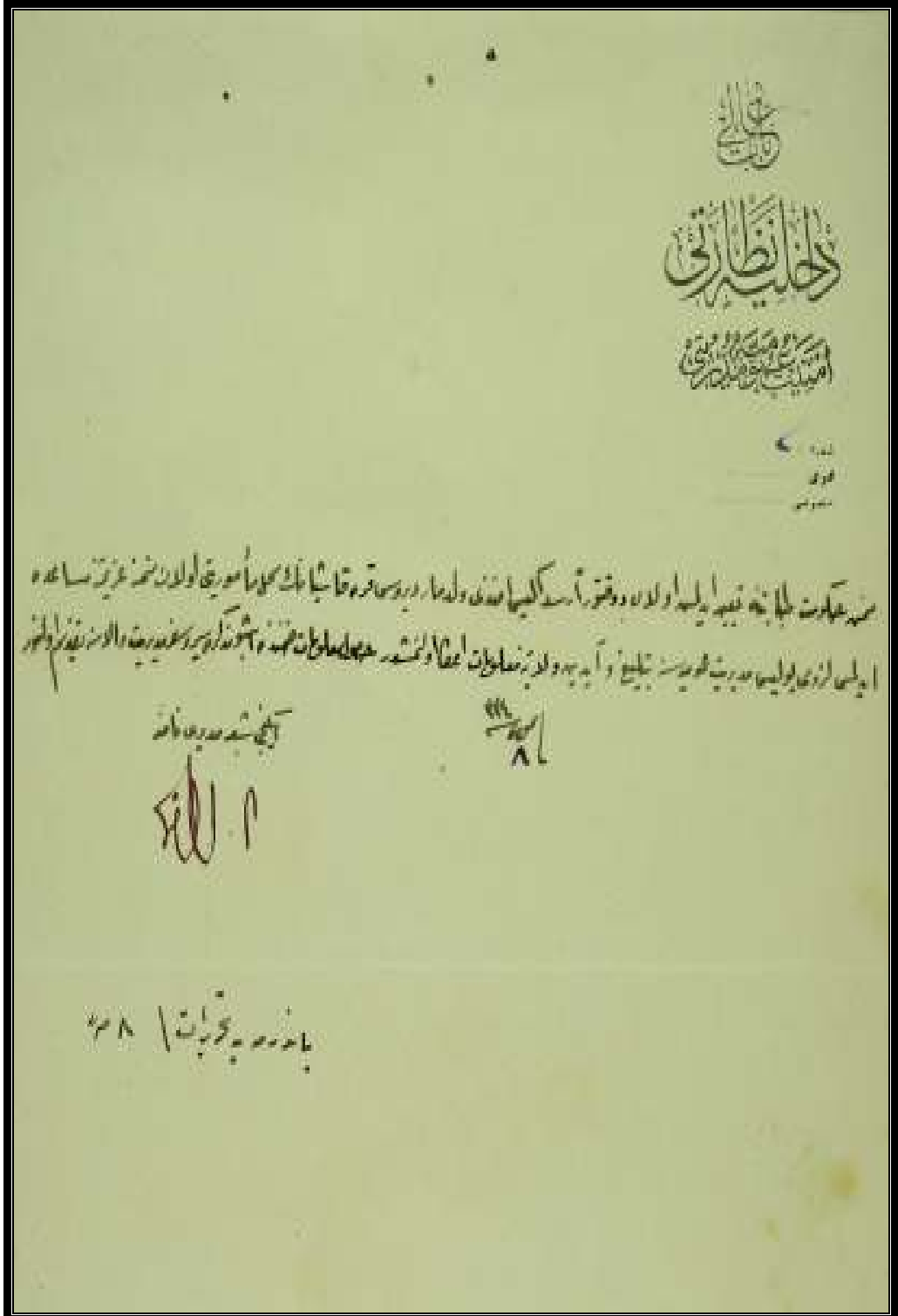
22- Vezir, Osmanağa Tarihi Su Kemerleri

23- Su Yolcusunun Ayarladığı Su

24- Türk Mezarlıklarından İzmir

25- Menemen Hükümet Tabipliğine Tayin Edilen Doktor, I. Belge
(BOA, DH. EUM-SSM., 1336, 23/69)

Menemen Hükümet Tabipliğine Tayin Edilen Doktora Ait I. Belgenin
Transkripsiyonu
(BOA, DH. EUM-SSM., 1336, 23/69)

Bab-ı Ali

Dahiliye Nezareti

Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Seyrüsefer Kalemi

Şube: 2

Umumi

Hususi

Menemen Hükümet tebabetine tayin idilmiş olan Doktor Arşidakis Efendi veled-i Mardiros Karakaşyan'ın mahalli-i memuriyeti olan Menemen'e azimete idilmesi lüzumu bulunmuş, Müdüriyet-i Umumiyesine tebliğ ve Aydın vilayetine malumat ita olunmuştur. Husulu malumat zımında işbu tezkere seyr-ü sefer müdüriyet-i valasına takdim olunur.

İkinci Şube Müdürü Namına

.....

Bandırma'ya Tahrirat

۹۹۹۱

داخلیه نظارتی امینت عمومیہ مذریعہ

اطلاعات تاریخ ورودی	موضوع	تاریخ رسید	تاریخ ارسال	مقام	مقام

بابت درجہ امتیاز

سید محمد طہانہ نقیبہ اہلسیہ اولیہ درختہ آریہ البیاض اولیہ
 مار درختہ قرہ تاسیلات محو ما سوی اولیہ منہ عدیۃ مدعی
 اہلسیہ اولیہ نقیبہ سیاحتہ سماعتہ اہلسیہ اولیہ البیاض اولیہ

نقیبہ

مقام مذریعہ - ۲۳۶

26- Menemen Hükümet Tabipliğine Tayin Edilen Doktor, II. Belge
 (BOA, DH. EUM-SSM., 1336, 23/69)

Menemen Hükümet Tabipliğine Tayin Edilen Doktora Ait, II. Belgenin

Transkripsiyonu

(BOA, DH. EUM-SSM., 1336, 23/69)

Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdiriyeti					Mübeyyizi	Müsevvidi	Evrak Umumi Numerosu
Battalının Kaleme Tarih-i Vürudu					Muhammet Cemal		
Mukabele Edenler					Tarihi Tebyiz	Tarihi Tesvid	Kalem Numerosu
					9 Temmuz Sene 334	9 Temmuz Sene 334	
<p>Bandırma Emniyet Müfettişliğine</p> <p>Menemen Hükümet Tebabetine tayin edilmiş olan Doktor Arsidakis Efendi veled-i memurisi Karakaşyan'ın mahalli-i memuriyeti olan Menemen'e azimetine müsaade edilmiş olduğundan seyahatine muhalefet edilmemesi lüzumu mesaid olunur.</p> <p>Behçet</p>							

Hilal Matbaası- 267

دائمیہ نظارتی کمیٹی عمومی ہسپتالی				موسمی	موسمی	کوری ہسپتالی
طوائف الہ شرح	تعداد	مقامہ ابتدائی	بیماری	تاریخ شروع	تاریخ تسود	تاریخ تسود
			بیماری			
<p>بیماری اور اس کے اسباب</p> <p>بیماری اور اس کے اسباب</p> <p>بیماری اور اس کے اسباب</p> <p>بیماری اور اس کے اسباب</p> <p>بیماری اور اس کے اسباب</p> <p>بیماری اور اس کے اسباب</p> <p>بیماری اور اس کے اسباب</p> <p>بیماری اور اس کے اسباب</p>						

27- 1336 (1920) Yılında İzmir'de Ortaya Çıkan Veba Hastalığı
(BOA, 23/40-A, DH.EUM.SSM)

1336 (1920) Yılında İzmir’de Ortaya Çıkan Veba Hastalığına Ait

Transkripsiyon

(BOA, 23/40-A, DH.EUM.SSM)

Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti				Mübeyyiz	Müsevvid	Evrak Umumi Numerosu
Battalının Kaleme Tarih-i Vürudu						
Mukabele Edenler				Tarihi Tebyiz	Tarihi Tesvid	Kalem Numerosu
					Temmuz Sene 334	
<p>İzmir’de veba bulunduğu tahkik edilmiş ve Konya Vilayat-ı Sıhhiye Müdüriyetine İzmir’den gelecek yolcuların bir kıt’asının Konya’da ikamet edecekleri mahaller dahi gösterilmek üzere ihzar ve edildiği bildirilmekte olduğundan seyyar polis memurları vasıtasıyla İzmir’den Konya’ya geçecek yolcuların bir kıt’a listesinin de suret-i mıntıkada Konya Sıhhiye Müdüriyeti’ne verilmek üzere İstanbul Polis Komiserliğine takdim edilmesi leffen beyan olunur.</p>						

Hilal Matbaası- 762

قالتظاري

قائمة

٩١٤

قائمة

مادة ١٠٠٠ - في صورتها بغير صفة المزداد ايضاً فتمتد الى غير ذلك من الامور التي يكون لها صفة
مادية او غير مادية .
مادة ١٠٠١ - في صورتها بغير صفة المزداد ايضاً فتمتد الى غير ذلك من الامور التي يكون لها صفة
مادية او غير مادية .
مادة ١٠٠٢ - في صورتها بغير صفة المزداد ايضاً فتمتد الى غير ذلك من الامور التي يكون لها صفة
مادية او غير مادية .

عظيم	تتويج	استعداد	مات	الغنى	ميراث	برهان
عظيم	تتويج	استعداد	مات	الغنى	ميراث	برهان
عظيم	تتويج	استعداد	مات	الغنى	ميراث	برهان
عظيم	تتويج	استعداد	مات	الغنى	ميراث	برهان

DUIT 97/13

28- İzmir Belediyesi, Sağlık, Avans İtası (BOA, DUİT, 97/13)

**İzmir Belediyesi, Sağlık, Avans İtasına Ait Belgenin Transkripsiyonu
(BOA, DUIT, 97/13)**

**Maliye Nezareti
414**

Kararname

Mehmet Sahib Efendi

Madde 1- Akd-i Sulhden bir sene sonra istirdat edilmek üzere İzmir Belediyesi'ne 10 bin lira avans itası için Maliye Nezareti'ne muavenet verilmiştir.

Madde 2- Tarih-i Teşrinden itibaren mer'i olacak olan işbu kararnamenin icra-yı itasına dahiliye ve maliye nezaretleri memurdur.

Meclis-i umumisinde ictimasında kanuniye teklif olunmak üzere işbu kararnamede mevki-i mer'iyeye İrade eyledim.

Fi 26 Cemazievvel sene 1338/ Fi 20 Kanunuevvel sene 1335

Şehriyar ... Hariciye Nezareti Dahiliye Nezareti Harbiye Nezareti

Meclis-i Vükelaya Memur Şeyhülislam Sadrazam Maarif Nezareti

..... Ticaret ve Ziraat Nezareti Nafia nezareti Maliye Nezareti

Adliye Nezareti

سوی الی محمد بن مدلولت صرفی حقیقی پاشا ۱۷۷۷ م خدمت دولتہ دہلی و ۱۸۱۲ م رابع
و ۱۸۱۶ م ثالثہ و ۱۸۱۷ م اولی الامر تانیہ و ۱۸۱۸ م ہجری اولی الامر تالیہ رتبہ لہ
و ۱۸۱۹ م رتبہ رابعہ میر میرانیہ و ۱۸۲۰ م رتبہ رابعہ میر میرانیہ و ۱۸۲۱ م رتبہ رابعہ
عثمانیہ نائل اہم و مجلس دارالکتاب تالیہ خدیجات اقدی سعادتہ ۱۸۲۲ م خدمت دولتہ
دخول ایام سعادتہ رتبہ سی و سانی اولی الامر و بلدی کاتبی تالیہ قزاقیہ قزاقیہ قزاقیہ قزاقیہ
افدیک ترجمہ حالہ و رودیجیب یوزباشی علی اقف و بلدی رئیس قوٹاکی و زری و ابوری
سوارسی احمد اقدی قیودانک علی حوالہ دستا بولند قاری معروضہ امروزہ حضرت ولی الامر

۱۸۱۸ م ہجری اولی الامر

DB MKT.

213/52

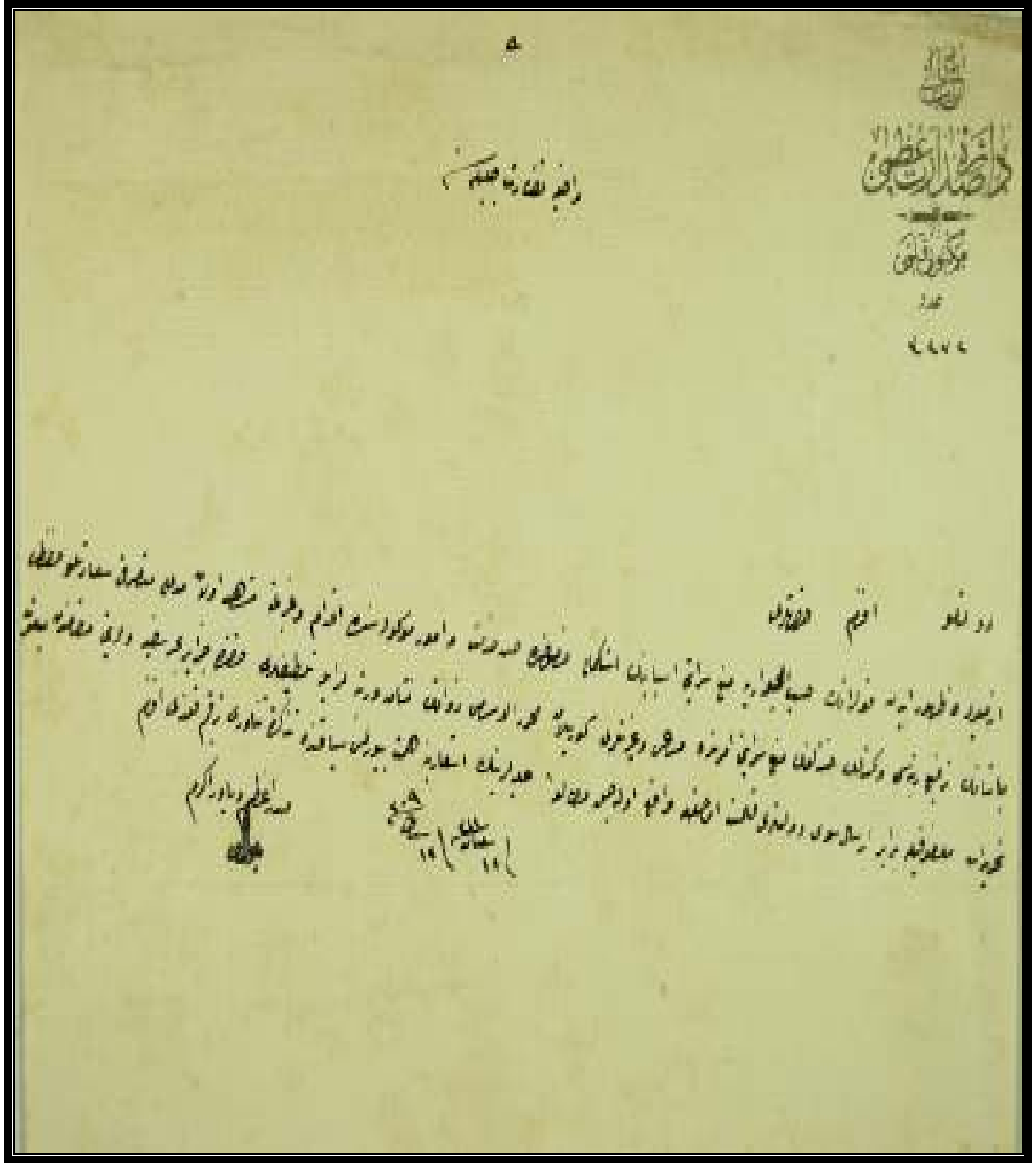

29- İzmir'deki Kolera Salgınının Önlenmesinde Önemli Hizmeti Görülen Midilli Mutasarrıfı Hıfzı Paşa'nın Rütbe İle Taltifi, I.Belge (BAO, DH. MKT. 213/52)

**İzmir'deki Kolera Salgınının Önlenmesinde Önemli Hizmeti Görülen Midilli
Mutasarrıfı Hıfzı Paşa'nın Rütbe İle Taltifi, I.Belgeye Ait Transkripsiyon
(BAO, DH. MKT. 213/52)**

Muma ileyhimden Midillü Mutasarrıfı Hıfzı Paşa 1277'de hidmet-i devlete dahil ve 1283'de rabian ve 1284'de salisen ve 2 Cemazievvel sene 1297'de saniyen ve 26 Cemazielahirde sene 1299'da temayüz rütbelerine ve 7 Şaban sene 1305'de rütbe-i refia-yi mirmiraniye ve 17 Rebiülevvel sene 1307'de üçüncü rütbeden ve nişan-ı ali-yi Osmaniye nail olacağı ve Meclis-i İdame-i Liva Katibi Sanisi Halil Neşet Efendi, Şaban sene 1292'de hidmet-i devlete duhul eylemiş ise de rütbesi ve nişanı olmadığı ve Beledi Katibi Tahsin Efendi ile Karantina Tabibi Komariyanos Efendi'nin tercüme-i halleri vürud itmeyüp Yüzbaşı Ali Efendi ve Beledi Reisi Kolçaki Efendi ve Rozi Vapuru Süvarisi Ahmet Efendi kapudanın, sicil-i ahvalden müstesna buldukları maruzdur. Emru veliyyül emrindir.

Fi 6 Şaban sene 1311

30- İzmir’de Ortaya Çıkan Kolera Salgınının Önlenmesind Önemli Hizmeti
Görülen Midilli Mutasarrıfı Hıfzı Paşa’nın Rütbe İle Taltifi, II. Belge
(BAO, DH. MKT. 213/52)

**30- İzmir’de Ortaya Çıkan Kolera Salgınının Önlenmesinde Önemli Hizmeti
Görülen Midilli Mutasarrıfı Hıfzı Paşa’nın Rütbe İle Taltifi, II. Belgeye Ait
Transkripsiyon
(BAO, DH. MKT. 213/52)**

Hüve

Dahiliye Nezaret-i Celilesine

Bab-ı Ali
Daire-i Sadaret-i Uzma
Mektub-u Kalemî
Aded
3272

Devletlü Efendim Hazretleri

İzmir’de zuhur iden kolera nın hasbelcivariye men’i sirayeti esbabının istikmalî hususunda hüsn-ü hizmet ve emrar-ı mekulesinde ikdam ve gayreti mehur olan Midilli Mutasarrıfısaadetlü Hıfzı Paşa’nın terfî-i rütbesi ve kezalik hastalığın men’i sirayeti emrinde mahir ve gayretleri görülen muharrer elesami zevatın nişan ve rütbeleri ve taltifleri hakkında Cezayir bahr-i sefir vilayeti mutasarrıfına mebus tahrirata mevkufiyetle beraber irsal-i su-i devletleri kılınmış olmağla vaki olacak mütala-i aliyelerinin iş’arına himmet buyurulması siyakında tezkire-i senaveri terkım kılındı efendim.

Fi 18 Şaban sene 311/ fi 12 Şubat sene 309

Sadrazam ve Yaver-i Ekrem
Cevad

تذکره مخدوم

مخدومان ایالت ازمیر و دیار ازمیر

مخدوم	تذکره	مخدوم	تذکره	مخدوم	تذکره	مخدوم	تذکره	مخدوم	تذکره
امین
...
...
...
...
...
...
...
...
...

فدای حقته تدبیریه بر حدیده به
 راجحه دانه از برده بکرمی کوه اوله اوزه به
 رجه تنجه کوه اوله اوزه به و فوجده مدینه و شوقه که بولده قضانه سر بول
 یکجه در پسته اریس کوه ایک کنیه فته که شیره ی کویسه و قریه مذکوره اجداده به
 رجه حقته قرانیه از برده خابره حیدر و حقیم کالیه اجرا فایده و حد ارسود و ولایه جملت
 سارینه حقته حیدر بر ملک بولسته ایدیک معروفه (...)
 ایدید دایس
 حدیده

31- İzmir ve Denizli'deki Salgına Dair (BOA, Y. PRK. UM. 28/75)

**İzmir ve Denizli’de Salgına Dair Belgenin Transkripsiyonu
(BOA, Y.PRK.UM. 28/75)**

Telgrafname

Muhaberat-ı Telgraftan Dolayı Devlet Hiçbir Güna Mes’uliyet Kabul Eylemez											
Vasul-u Numerosu	İnzalar	Vasıt-a Sayıları		Nöbet Memuru	Keşide İden Memur	Ahız İden Memur	Mahalli-i İrsaleti	Mevrudi	Mutavassıt Olan Merkez	İzmir	Buldan
Mahalli-i Merkeziyet Kalem	Mütevasıt Merkezi İrsali	Beda-i Muhabere	Hitam-i Muhabere	Sahibine İrsali							
Saat	5	9	00								
Dakika	0	15	20								
Sınıf-ı Mektub		Resmi									
Tarihi		Miruri									
Sene 1309		5									
Gurub		00									
Kelime		55									
Numero		16190									

Karna-i Hazret-i Şehriyari’den Bekir Sıddık Bey’e

Lehül hamd vilayet-i İzmir’de yirminci gün olmak üzere hiçbir vukuat zuhur itmeyüp Denizli’de dahi beşinci gün olmak üzere yeni hasta vuku bulmadığı ve şu kadar ki buldan kazasına merbut Yenice karyesinde evvelsi gün iki kişinin hastalığı şüpheli görülmüş ve karye-i mezkur ibtidadan beru derhal taht-ı karantinaya alınarak tedabir-i haliye ve tahlili kemaliyle icra kılınmış ve hamd olsun vilayetin cihet-i sairesinde sıhhat-i umumiye berkemal bulunmuş idüğü maruftur.

5 Teşrinisani 309

Aydın Valisi

Hasan Fehmi

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
Yayın ve Dokümantasyon Dairesi Başkanlığı
Tez Merkezi
TEZLERİN ÇOĞALTILMASI VE YAYIMI İÇİN İZİN BELGESİ
(Telif Hakkı Tez Yazarına ait olan tezler için)

Tez Yazarının

Soyadı : TANTAY

Ad : Ayfer

Uyruğu : TC

T.C. Kimlik:48727314758

Üniversite Adı: DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

Enstitü Adı : ATATÜRK İLKELERİ ve İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

Tez Türü: Doktora

Yüksek Lisans

Tıpta Uzmanlık

Sanatta Yeterlik

Tezin Başlığı: İŞGALDEN KURTULUŞA İZMİR'DE SAĞLIK SORUNLARI ve SAĞLIK HİZMETLERİ (1919-1922)

Tez yazarı aşağıdaki seçeneklerden birini işaretleyerek imzalamalıdır.

Not: Yükseköğretim Kurulu'nun kabul ettiği ilke tüm tezlerin, makul gerekçeler dışında (patent başvurusu, yayınlanma sürecinde oluşu vb.) hiçbir kısıtlama olmaksızın tüm araştırmacıların erişimine açık olmasıdır.

(Tezin kopyalanması endişesi, tezin erişime açılmasının engellenmesi için bir gerekçe olarak kabul edilemez.)

a) Yukarıda başlığı yazılı olan tezimin, ilgilenenlerin incelemesine sunulmak üzere Yükseköğretim Kurulu Tez Merkezi tarafından arşivlenmesi, kağıt, mikroform veya elektronik formatta, İnternet dahil olmak üzere her türlü ortamda tamamen veya kısmen çoğaltılması, ödünç verilmesi, dağıtımı ve yayımı için, tezimle ilgili fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere hiçbir ücret (royalty) ve erteleme talep etmeksizin izin verdiğimi beyan ederim.

İmza

Tarih

.....

.....

b) Tezimin Yükseköğretim Kurulu Tez Merkezi tarafından çoğaltılması veya yayımının tarihine kadar ertelenmesini talep ediyorum. Bu tarihten sonra (a) maddesindeki koşulların geçerli olacağını kabul ve beyan ederim. (Erteleme süresi formun imzalandığı tarihten itibaren en fazla 3 (üç) yıldır.)

İmza

Tarih

.....

.....